COLECŢIA ROMANULUI ISTORIC

Maurice Druon

REGII BLESTEMAŢI · 7

CÎND UN REGE PIERDE FRANŢA

Coperta colecției : VASILE OLAC

Maurice Druon
LES ROIS MAUDITS
7
QUAND UN ROI PERD LA FRANCE
©Agence Hoffman, München

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii UNIVERS

Maurice Druon

REGII BLESTEMAŢI

7

Cînd un rege pierde Franţa

Traducere de
ELSA GROZEA

Bucureşti, 1986
Editura Univers

„Cel mai lung război al nostru, Războiul de o sută de ani, nu a fost decît o dezbatere judiciară, întreruptă de recurgerea la arme."

PAUL CLAUDEL

INTRODUCERE

Tragediile Istoriei îi dezvăluie pe oamenii de seamă ; dar mediocrii sînt cei care le provoacă.

La începutul secolului al XIV-lea, Franţa este regatul creştin cel mai puternic, cel mai populat, cel mai activ, cel mai bogat, cel ale cărui intervenţii au devenit de temut, arbitrajele respectate, protecţia căutată. Este limpede, aşadar, că pentru Europa începea un secol francez.

Atunci, ce anume a făcut ca, peste patruzeci de ani, aceeaşi Franţă să fie strivită pe cîmpurile de bătaie de către o naţiune de cinci ori mai puţin numeroasă, iar nobilimea să se dividă în partide potrivnice, burghezia să se revolte, poporul să cadă sub povara dărilor, provinciile să se desprindă unele de altele, cetele de soldaţi prădători să făptuiască omoruri şi tot soiul de ravagii autoritatea să fie terfelită, banul devalorizat, comerţul paralizat, mizeria şi nesiguranţa pretutindeni instalate ? Pentru ce asemenea prăbuşire ? Ce anume a inversat destinul ?

Mediocritatea. Mediocritatea cîtorva regi, vanitoasa lor infatuare, uşurătatea în afaceri, incapacitatea de a se înconjura de oameni valoroşi, nepăsarea, trufia şi neputinţa lor de a concepe planuri măreţe sau, măcar, de a le continua pe cele născute înaintea lor.

Pe tărîm politic, nimic grandios nu poate fi săvîrşit şi nimic nu dăinuie fără prezenţa unor oameni al căror geniu, caracter şi voinţă să inspire, să înmănuncheze şi să îndrume energiile unui popor.

Totul se destramă de îndată ce la conducerea unui stat se perindă personaje insuficient dotate. Unitatea se dizolvă cînd măreţia se prăbuşeşte.

Franţa este o idee logodită cu Istoria, o idee voluntară care, cu începere de la anul o mie, stăpîneşte asupra unei

familii domnitoare şi care se transmite cu atîta cerbicie din tată în fiu, încît primogenitura în ramura primului născut devine grabnic o legitimitate suficientă.

Norocul şi-a avut şi el partea lui, ca şi cum destinul ar fi vrut să favorizeze, printr-o dinastie robustă, naţiunea care se năştea. De la alegerea celui dintîi Capet şi pînă la moartea lui Filip cel Frumos, doar unsprezece regi s-au succedat în trei veacuri şi un sfert, fiecare avînd un moştenitor de sex bărbătesc.

Nu toţi suveranii aceştia au fost, firește, vulturi. Dar aproape întotdeauna unui incapabil sau unui nefericit i-a urmat, parcă din graţie cerească, un monarh destoinic ; ori un ministru mare a ştiut guverna în locul cîte unui prinţ foarte slab.

Mult preţa tînăra Franţă fu cît pe ce să piară sub Filip întîiul, bărbat cu mărunte vicii şi vastă incompetenţă. A apărut atunci trupeşul Ludovic al VI-lea, neobositul, care găsind la venirea sa o putere ameninţată pînă la cinci leghe de Paris, a lăsat-o — la moartea sa — restaurată şi stăpînă pînă în Pirinei. Şovăielnicul, inconsecventul Ludovic al VII-lea angajează regatul în dezastruoase aventuri dincolo de ocean ; dar abatele Suger menţine, în numele monarhului, coeziunea şi activitatea ţării.

Apoi, norocul Franţei, noroc repetat, a fost acela de a avea, între sfîrşitul secolului al XII-lea şi începutul celui de al XIV-lea trei suverani geniali sau de excepţie, fiecare beneficiind de o durată destul de mare la tron — patruzeci şi trei, patruzeci şi unu şi douăzeci şi nouă ani de domnie ; ţelul ei principal a devenit astfel ireversibil. Trei bărbaţi mult diferiţi ca fire şi virtuţi, dar toţi trei aflaţi deasupra unor regi obişnuiţi.

Filip August, făurarul Istoriei, începe, cu adevărat — în jurul şi dincolo de posesiunile regale — să pecetluiască unitatea patriei. Ludovic cel Sfînt, smeritul, începe să statornicească, în jurul justiţiei regale, unitatea dreptului. Filip cel Frumos, cîrmuitor de înaltă spiţă, începe a impune, în jurul administraţiei regale, unitatea statală. Nici unul nu a vrut, în primul rînd, să placă, ci să fie activ şi util. Fiecare s-a văzut silit să bea amara licoare a lipsei de popularitate. Dar au fost mai regretaţi după moarte,

decît ponegriți, batjocoriți ori urîți în timpul vieții. Iar vrerile lor începură a prinde viață.

O patrie, o justiție, un Stat : fundamentele definitive ale unei nații. Mulțumită celor trei artizani supremi ai ideii franceze, Franța ieșise din epoca virtualităților. Conștientă de sine, ea se afirma în lumea occidentală ca o realitate indiscutabilă și rapid preeminentă.

Douăzeci și două de milioane de locuitori, frontiere bine păzite, o armată foarte repede mobilizabilă, feudali menținuți în supunere, circumscripții administrative destul de bine controlate, drumuri sigure, un comerț activ... Ce altă țară creștină putea, pe atunci, să se compare cu Franța ? Și care, dintre toate, nu o invidiază ? Poporul se plînge, desigur, că simte asupra sa o mînă pe care o socotește mult prea fermă ; dar și mai mult se va căina cînd va cădea în mîini prea molatice ori prea violente.

Cu moartea lui Filip cel Frumos apare dintr-o dată frîngerea. Îndelunga norocire succesorală și-a pierdut puterile.

Cei trei fii ai Regelui de Fier defilează la tron fără urmași pe linie bărbătească. Am istorisit mai sus dramele trăite atunci de către Curtea Franței în jurul unei coroane care a trecut și răstrecut prin licitația ambițiilor.

În paisprezece ani, patru regi au luat calea mormîntului ; iată o pricină de uluire pentru orice imaginație ! Franța nu era învățată să dea de atîtea ori fuga la Reims. Trunchiul arborelui capețian este ca și fulgerat. Iar lunecarea coroanei în ramura Valois, ramură agitată, nu este deloc în măsură să aducă liniștire. Prinți ostentativi, necugetați, de o trufie fără margini, împărțitori de gesturi dar lipsiți de profunzime, toți cei din neamul Valois își închipuie că este de-ajuns să surîdă pentru ca regatul să fie fericit. Înaintașii lor își confundau propria persoană cu Franța. Ei confundă Franța cu ideea pe care și-o făuresc despre ei înșiși. După blestemul morților rapide, blestemul mediocrității.

Cel dintîi Valois, Filip al VI-lea, poreclit „regele găsit", altfel spus parvenitul, nu a știut să-și asigure în zece ani puterea, de vreme ce la capătul acestui răstimp vărul său primar, Eduard al III-lea al Angliei, se hotărăște să redeschidă dinastica ceartă ; el se declară în drept regele

Franței, ceea ce îi îngăduie să susțină în Flandra, în Bretania, în Saintonge, în Aquitania orașele și seniorii care au a se plînge de domnia cea nouă. În fața unui monarh mai iscusit, englezul ar fi continuat desigur să șovăie.

Nici primejdiile nu a știut Filip de Valois să le respingă ; flota sa avea să fie distrusă la Écluse din vina unui amiral ales, pasă-mi-te, tocmai fiindcă nu avea habar de marină ; el însuși, regele, rătăcește pe cîmpii, în seara bătăliei de la Crécy, întrucît și-a lăsat cavaleria să șarjeze peste propria infanterie.

Cînd Filip cel Frumos instituia impozite care stîrneau nemulțumiri, el o făcea pentru a trece Franța în stare de apărare. Cînd Filip de Valois pune taxe încă și mai împovărătoare, el o face pentru a-și plăti înfrîngerile.

În ultimii cinci ani de domnie, cursul monezii avea să fie schimbat de o sută șaizeci de ori ; banii pierdeau trei sferturi din valoare. Merindele, zadarnic impozate, ating prețuri amețitoare. O inflație fără precedent iscă nemulțumirea orașelor.

Cînd aripile nenorocirii se rotesc pe deasupra țării, totul are de suferit, iar calamitățile naturale se adaugă erorilor umane.

Ciuma, marea ciumă, pornită din afundul Asiei, lovește Franța mai crud decît orice altă regiune din Europa. Străzile orașelor sînt locuri de sfîrșire, mahalalele adevărate osuare. Aici piere un sfert din populație, în alte părți o treime. Sate întregi dispar, din ele nu se vor mai vedea, printre pîrloage, decît coșcioabe dărăpănate.

Filip de Valois a avut un fiu pe care, din păcate, ciuma l-a ocolit.

Cîteva trepte doar îi mai rămăseseră Franței pentru a coborî deplin în ruină și deznădejde ; va fi aceasta opera lui Jean al II-lea, supranumit din greșeală cel Bun.

Spița aceasta de oameni mediocri fu cît pe ce să îndepărteze, încă din Evul mediu, un sistem care încredința naturii producerea, în sînul aceleiași familii, a deținătorului puterii suverane. Să fie oare popoarele mai ades cîștigătoare la loteria urnelor decît la cea a cromozomilor ? Mulțimile, întrunirile, chiar și colegiile restrînse nu se înșală mai puțin decît natura ; iar providența este, oricum, zgîrcită cu măreția.

Partea întîi

NENOROCIRILE VIN DE DEPARTE

I

CARDINALUL DE PÉRIGORD ÎȘI ZICEA CĂ...

Ar fi trebuit să fiu Papă. Cum să nu mă tot gîndesc mereu-mereu la asta, cînd de trei ori pînă acum am ținut în mîinile mele mitra papală ; de trei ori ! Iar cînd a fost vorba de Benoît al XII-lea, ori de Clement al VI-lea și chiar de actualul nostru pontif, tot eu am fost cel care, pînă la urmă, am hotărît pe-al cui cap să fie așezată mitra. Prietenul Petrarca îmi zice „făcător de Papi"... Nu-s prea bun „făcător", de vreme ce nu pe capul meu am știut-o pune. În sfîrșit, asta-i vrerea Domnului... Ciudat lucru un conclav ! Cred că sînt singurul cardinal în viață care a asistat la trei. Și poate că-mi va fi dat să fiu de față și la al patrulea, dacă Inocențiu al VI-lea o fi chiar așa de bolnav după cum se vaită...

Oare ce acoperișuri să fie cele de colo ? A, da, le recunosc, sînt ale mănăstirii Chancelade, în valea apei Beauronne... Prima dată eram prea tînăr, se-nțelege, treizeci și trei de ani, vîrsta lui Christos ; lucru care se șoptea ici-colo prin Avignon, de îndată ce s-a știut că Jean al XXII-lea — Dumnezeule, păstrează-i sufletul în sfînta-ți lumină, căci mi-a fost binefăcător — nu s-ar împotrivi. Dar cardinalii nu aveau să-l aleagă pe cel mai tinerel dintre frații lor ; așa și trebuie, o pot mărturisi deschis. Într-o asemenea funcție trebuie să ai experiența pe care am cîștigat-o eu de-atunci încoace. Totuși, aveam și eu destulă, astfel încît să nu-mi umplu capul cu iluzii... Făcîndu-i cam mult pe italieni să murmure cum că niciodată, niciodată cardinalii francezi nu l-ar vota pe Jacques Fournier, am izbutit să-i fac să-l voteze, fiind astfel ales în unanimitate. „Ați ales un prostălău, un măgar !" Acestea au fost cuvintele de mulțumire pe care ni le-a aruncat în față, imediat după ce a fost proclamat Papă. Își cunoștea

mărginirea. Nu tocmai măgar ; dar nici leu. Un bun general al Ordinului, care ştiuse destul de bine să se facă ascultat cît timp se aflase în fruntea călugărilor ordinului Sfîntului Bruno. Dar de aici şi pînă la a conduce întreaga creştinătate... e prea tipicar, prea chiţibuşar, prea suspicios. Reformele sale au făcut mai mult rău decît bine. Numai că, avîndu-l pe el, eram siguri că Sfîntul-Scaun nu avea să se reîntoarcă la Roma. Din punctul acesta de vedere, era zid, era stîncă... şi ar fi fost esenţialul.

A doua oară, la conclavul din 1342... ah, a doua oară toate şansele ar fi fost de partea mea, dacă... dacă Filip de Valois nu ar fi vrut ca alesul să fie cancelarul său, arhiepiscopul de Rouen. Noi, cei din Périgord, am fost întotdeauna supuşi coroanei Franţei. Şi-apoi, cum aş fi putut continua să fiu şeful partidei franceze, dacă m-aş fi apucat să mă opun regelui ? De altfel Pierre Roger a fost un Papă mare, fără îndoială cel mai bun dintre cei pe care i-am slujit. Este suficient, pentru aceasta, să vezi ce a ajuns cetatea Avignon, palatul care a fost construit din porunca lui, afluenţa aceasta mare de literaţi, de savanţi şi de artişti... Apoi, a reuşit să cumpere Avignon-ul. Negocierea aceasta eu am făcut-o, cu regina Neapolelui ; pot spune că este, într-adevăr, opera mea. Optzeci de mii de florini, o nimica toată, o pomană, ce mai... Regina Jeanne avea mai puţină nevoie de bani decît de indulgenţe pentru toate căsătoriile ei succesive, fără să-i mai pomenim şi pe amanţi.

Li s-au pus, firește, cailor mei de povară hamuri noi. Lectica mea nu este confortabilă. Aşa se întîmplă întotdeauna la început de drum, aşa se întîmplă... Din clipa aceea vicarul Domnului a încetat de a fi ca un chiriaş, aşezat pe marginea marginilor unui tron nesigur. Şi ce Curte am avut, una care devenise pildă lumii întregi ! Toţi regii dădeau buzna într-acolo. Ca să fii papă, nu-i destul să fii preot ; trebuie să te pricepi să fii şi prinţ. Clement al VI-lea a fost un mare om politic ; îmi asculta cu luare-aminte sfaturile. O, liga aceea navală care îi reunea pe latinii din răsărit, pe regele Ciprului, pe veneţieni, pe cei din Ordinul ospitalierilor... Am curăţat arhipelagul Greciei de barbarii din nordul Africii care îl năpădiseră ; şi puteam face mai mult. Pe urmă a fost războiul acela ab-

surd dintre regii francezi şi englezi, încît mă şi întreb dacă o să se sfîrşească vreodată, război care ne-a împiedicat să ne ducem proiectul pînă la capăt, adică să readucem biserica răsăriteană la sînul celei romane. După aceea a dat peste noi ciuma... apoi a murit Clement...

A treia oară, la conclavul care a avut loc cu patru ani în urmă, mi-a fost piedică propria-mi obîrşie. Eram un senior prea mare, pare-se, şi tocmai avusesem unul de felul acesta. Eu, Hélie de Talleyrand, căruia i se zice cardinal de Périgord... ar fi fost o adevărată insultă pentru săracii care m-ar fi ales ! Există momente în care Biserica se vede cuprinsă de un neaşteptat acces de umilinţă, de micime. Lucru care nu-i foloseşte la nimic. Dacă ne-am da jos podoabele, dacă ne-am ascunde patrafirele, dacă am vinde anafornițele de aur şi am oferi trupul Domnului într-o strachină de două parale, dacă ne-am îmbrăca precum vagabonzii, cît mai soios cu putinţă, nu am mai fi respectaţi de nimeni şi, în primul rînd, de vagabonzi... Ei, fir-ar să fie, păi dacă ne-am face asemenea lor, pentru ce ne-ar mai aduce cinstire ? Ba chiar am ajunge să nu ne mai respectăm nici noi... Cînd le vorbeşti despre asta habotnicilor într-ale umilinţei, te vîră imediat cu nasul în Evanghelie, de parcă numai ei ar cunoaşte-o, şi tot vorbesc despre ieslea dintre bou şi măgar, despre magherniţa dulgherului... Fiţi asemenea Domnului nostru Isus... Dar Domnul nostru Isus unde este el acum, vanitoşii mei clericuţi ? Nu oare la dreapta Tatălui, contopit în marea sa putere ? Nu este oare un Christ majestuos care tronează în lumina aştrilor şi în cînturile cerului ? Oare nu este el mai-marele lumii, înconjurat de oştile serafimilor şi de preafericiţi ? Cine vă dă dreptul să hotărîţi ce anume imagine se cuvine să oferiţi credincioşilor, prin persoana dumneavoastră, — imaginea scurtei sale existenţe pămîntene ori cea a unei eternităţi triumfătoare ?

...Dacă trec prin vreo dioceză şi îl văd pe episcop cam prea înclinat să-l coboare pe Dumnezeu, îmbrăţişînd idei cu totul noi, iată ce aş propovădui... Nu-i uşor să suporţi douăzeci de livre de aur ţesut, şi mitra, şi crosa, nu-i uşor să înduri asta în fiecare zi, mai cu seamă cînd o faci de treizeci de ani. Dar este o necesitate.

Nu cu oţet atragi sufletele. Cînd un păduchios spune altor păduchioşi „fraţii mei", asta nu are mare efect. Dacă le-o spune un rege, se schimbă treaba. A insufla oamenilor puţină stimă faţă de ei înşişi, iată cea dintîi caritate pe care o ignoră frăţiorii noştri clerici şi acoliţii lor. Tocmai fiindcă oamenii sînt săraci, suferinzi, păcătoşi şi mizerabili trebuie să le dai oarecare speranţă în lumea de apoi. Ei da, cu tămîie, cu aurării, cu muzică. Biserica trebuie să ofere credincioşilor viziunea unei împărăţii cereşti şi, orice preot, începînd cu Papa şi cardinalii săi, trebuie să reflecte puţintel imaginea Pantocratorului...

La urma urmei nu-i deloc rău că-mi vorbesc astfel mie însumi ; găsesc argumente pentru viitoarele mele predici. Dar prefer să le găsesc în tovărăşia altora... Sper că Brunet nu a uitat să-mi pregătească hapurile. A, nu, iată-le. De altfel, nu uită niciodată...

Eu, care nu sînt un mare teolog, precum cei care cam plouă de pretutindeni în vremurile noastre, dar care am sarcina de a ţine în bună ordine şi curăţie casa lui Dumnezeu, refuz să-mi simplific traiul, să renunţ la bunăstare ; de altfel chiar Papa, care ştie cît de mult îmi datorează, nici nu se gîndeşte să mă constrîngă la asemenea lucru. Dacă are poftă să fie foarte modest pe tronul său, asta-l priveşte. Dar eu, care îi sînt ambasador, veghez în a-i păstra gloria sacerdotală.

Ştiu că unii mă iau peste picior pentru lectica mea purpurie bătută în cuie aurite, pentru caii cu valtrapuri stacojii, pentru cei două sute de lăncieri din escorta mea, ca şi pentru cei trei lei de Périgord brodaţi pe stindardul şi pe livreaua sergenţilor mei. Dar din cauza aceasta, cînd intru într-un oraş, lumea toată mi se prosternează, îmi sărută poala mantiei şi îi silesc pe regi să îngenuncheze... întru gloria voastră, Seniore, întru gloria voastră.

Numai că toate lucrurile acestea nu pluteau în atmosfera ultimului conclav şi m-au făcut să o simt prea bine. Voiau un om de rînd, unul simplu, umil, dezbrăcat. Abia am reuşit să nu fie ales Jean Birel, un bărbat prea cuvios, desigur, prea cuvios, dar care nu avea habar de treburile conducerii şi care s-ar fi dovedit un al doilea Pierre de Morone. Am ştiut arăta cu destulă elocinţă confraţilor mei din conclav cît de primejdioasă ar fi fost, în starea

în care se găsea Europa, greşeala de a alege un alt Celestin al V-lea. Ei da, nu l-am menajat deloc pe Birel ! L-am elogiat atît de tare, arătînd că admirabilele sale virtuţi îl împiedicau să guverneze biserica, încît l-am strivit de-a dreptul. Şi am reuşit să fie proclamat Étienne Aubert, dintr-o obîrşie săracă, din neamul Pompadourilor, a cărui carieră, destul de lipsită de strălucire, îi putea aduna pe toţi în jurul numelui său.

Ni se spune mereu că Sfîntul Duh ne luminează întru desemnarea celui mai bun dintre toţi ; de fapt, cel mai adesea noi votăm pentru a îndepărta răul.

Mă decepţionează Sfîntul nostru Părinte. Geme, şovăie, hotărăşte, se răzgîndeşte. Altfel aş fi condus eu biserica ! Şi-apoi ideea asta de a-l trimite cu mine pe cardinalul Capocci, ca şi cum ar fi fost nevoie de doi legaţi, ca şi cum nu aş fi putut fi în stare şi singur să duc lucrurile la bun sfîrşit ! Rezultatul ? Ne certăm încă de la sosire, fiindcă îi arăt cît de prost este ; atunci Capocci al meu o face pe ofensatul ; se retrage ; şi în timp ce alerg de la Breteuil la Montbazon, de la Montbazon la Poitiers, de la Poitiers la Bordeaux, de la Bordeaux la Périgueux, el nu face altceva decît să scrie, de la Paris, în toate părţile, ca să-mi dea peste cap negocierile. Sper să nu nimeresc din nou peste el la Metz, la împărat...

Périguex, Périgord-ul meu... Dumnezeule, să le fi văzut oare pentru ultima dată ?

Mama era ca şi încredinţată că voi ajunge Papă. Nu o dată m-a făcut să înţeleg treaba asta. Este şi motivul pentru care m-a supus tonsurii la vîrsta de şase ani şi a obţinut de la Clement al V-lea, care-i purta o prietenie mare şi frumoasă, să fiu înscris ca şcolar papal, apt a primi drepturi ecleziastice. Ce vîrstă aveam eu oare cînd m-a dus mama la el ?... „Fie ca fiul dumneavoastră, doamnă Brunissande, pe care îl binecuvîntăm anume, să dovedească, în cariera ce i-aţi ales-o, virtuţile ce putem aştepta de la el, dată fiind spiţa din care se trage şi să se poată ridica grabnic spre cele mai înalte culmi ale sfintei noastre biserici..." Nu, nu aveam mai mult de şapte ani. M-a făcut canonic la Saint-Front ; cea dintîi pelerină clericală. Sînt de-atunci aproape cincizeci de ani... Mama mă şi vedea Papă. Să fi fost doar vis născut din ambiţie ma-

ternă sau, într-adevăr, viziune profetică, așa cum li se întîmplă femeilor să aibă ? Cred însă că, din păcate, nu voi fi Papă.

Și totuși... totuși, în zodia mea Jupiter se însoțește cu Soarele, în frumoasă culminare, semn de dominație și de stăpînire în bună pace. Nici un alt cardinal nu are o situație astrologică atît de frumoasă. Mult mai bună decît a lui Inocențiu în ziua alegerii. Dar poftim... domnește în bună pace, domnește în bună pace ; și noi ne aflăm în război, în tulburare, furtună. Prea frumoși sînt aștrii mei pentru asemenea timpuri. Cei ai lui Inocențiu, care vestesc greutăți, erori, înfrîngeri s-ar fi potrivit mult mai bine cu perioada aceasta întunecată. Dumnezeu realizează o armonie între oameni și momentele istorice respective, alegîndu-și Papii care convin planurilor sale — cutare menit măreției și gloriei, cutare umbrei și prăbușirii...

Dacă nu aș fi urcat treptele bisericești, așa după cum a vrut mama, aș fi fost conte de Périgord, întrucît fratele meu cel mare s-a stins fără să aibă urmași exact în anul primului meu conclav, astfel că, nemaiputîndu-mi fi destinată, coroana a trecut la fratele mai mic, Roger-Bernard... Nici Papă, nici conte. Ce mai încolo și încoace, trebuie să acceptăm locul în care ne așază Providența și apoi să ne străduim a ne face cît mai bine datoria. Pesemne că mă voi rîndui printre bărbații care au îndeplinit un rol mare și au închipuit o figură importantă în secolul nostru, dar care vor fi dați uitării de îndată ce vor fi dispărut. Memoria popoarelor este leneșă ; nu reține decît numele regilor... E voia ta, Doamne, voia ta...

La urma urmei nu are nici un rost să mă tot gîndesc la lucrurile acestea pe care mi le-am repetat de sute și sute de ori... Acum, sînt atît de mișcat mai cu seamă pentru că am revăzut locurile copilăriei, Périgueux-ul și colegiul clerical de la Saint-Front și pentru că din nou le-am părăsit. Să privim mai degrabă peisajul acesta pe care poate că-l văd pentru ultima oară. Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai prilejuit asemenea bucurie...

Dar pentru ce mă duc ăștia atît de repede ? Am și trecut de Château-l'Évêque ; urmează Bourdeilles, așa că peste două ore am și ajuns. În ziua plecării nu trebuie să zăbovești decît foarte puțin. Luările de rămas-bun, ultimele

jalbe ce ţi se aduc şi ultimele binecuvîntări care ţi se cer, bagajul uitat... nu pleci niciodată la ora hotărîtă. Dar de data aceasta chiar că etapa a fost scurtă...

Brunet !.. Hei, prietene Brunet ! Du-te în faţă şi spune-le să mai încetinească puţin. Cine o ia aşa la goană ? Să fie Cunhac sau La Rue ? De ce să fiu scuturat atît de tare ? Şi-apoi spune-i monseniorului Archambaud, nepotul meu, să coboare de pe cal şi să vină aici lîngă mine, în lectică. Îţi mulţumesc, hai, du-te...

La reîntoarcerea de la Avignon îl luasem cu mine pe nepotul meu Robert de Durazzo ; s-a dovedit un foarte plăcut tovarăş de drum. Aceleaşi trăsături ale feţei, ca sora mea Agnès, ca mama noastră... De ce s-o fi dus la Poitiers, ca să moară acolo ucis de bădăranii ăia de englezi în bătălia regelui Franţei ! O, dar nu-l dezaprob, chiar dacă de ochii lumii am făcut-o. Cine-ar fi crezut că regele Jean o să fie bătut măr ! Şi-a aliniat cei treizeci de mii de oameni împotriva a şase mii, iar seara s-a pomenit prizonier. Ce prinţ absurd şi nătîng ! Cînd ar fi putut foarte bine să cîştige fără luptă, dacă ar fi acceptat convenţia pe care i-am prezentat-o ca pe un platou cu ofrande !

Archambaud îmi apare a fi mai puţin vioi şi mai puţin sclipitor decît Robert. N-a cunoscut Italia — cea care dă aripi tinereţii. În fine, el o să fie conte pe Périgord, dacă Cerul o va voi. Faptul că mă însoţeşte în călătorie o să-l formeze pe tînărul ăsta. Are multe de învăţat de la mine... Nu-mi place să rămîn singur după ce mi-am încheiat predicile.

II

CARDINALUL DE PÉRIGORD VORBEŞTE

Nu că mi-ar fi greu să călăresc, Archambaud, sau că vîrsta m-ar fi făcut neputincios pentru aceasta. Pot să bat de minune cele cincisprezece leghe călare, crede-mă, şi cunosc pe foarte mulţi, mai tineri decît mine, pe care i-aş lăsa de căruţă. De altfel, după cum vezi, mă urmează întotdeauna, un cal de paradă, gata înhămat, pentru situa-

ția în care aș avea poftă sau chiar nevoia să-l încalec. Dar îmi dau prea bine seama că o zi întreagă petrecută în șa deschide mai degrabă pofta de mîncare decît mintea și te îndeamnă să bei și să mănînci mai mult decît ți se cuvine, ca să rămîi cu capul limpede, așa cum îmi trebuie mie cînd am a inspecta, a dirija sau a negocia încă de la sosirea mea undeva.

Mulți regi, și în primul rînd cel al Franței, și-ar conduce mult mai bine statele, dacă și-ar osteni mai puțin șalele și mai mult creierul și dacă nu s-ar încăpățîna să trateze problemele cele mai de seamă la masă, la sfîrșitul unui popas sau la întoarcerea de la vînătoare. Ține minte că nu te deplasezi deloc mai încet cu lectica, așa cum fac eu, dacă solide fărțuri de povară ți-o duc și dacă ai prudența să le schimbi des... Nu vrei o acadea, Archambaud ? Le găsești în cufărașul ce-ți este la îndemînă... ei, bine, dă-mi și mie una...

Știi cîte zile mi-au trebuit ca să ajung de la Avignon la Breteuil, în Normandia, unde mă duceam să-l văd pe regele Jean, care organiza acolo un asediu absurd ? Ia spune-mi !... Nu, nepoate, mai puțin, mult mai puțin. Am plecat la 21 iunie, ziua solstițiului, și nici măcar la prima oră. Fiindcă știi — sau mai degrabă nu știi — cum are loc plecarea unui nunțiu, sau a doi, cîți eram în situația dată... Bunul obicei cere ca, după slujbă, tot colegiul cardinalilor să-i escorteze, cale de o leghe, pe cei care pleacă ; lume puzderie stă și privește de o parte și de alta a drumului. Și trebuie mers în pas de procesiune, pentru a imprima demnitate cortegiului. Pe urmă se face o haltă, cardinalii se rînduiesc în ordinea priorităților, iar nunțiul acordă fiecăruia sărutul păcii. Toată ceremonia aceasta te depărtează mult de zorii zilei... Așadar, am plecat la 21 iunie. Și am ajuns la Breteuil la 9 iulie. Optsprezece zile. Nicola Capocci, confratele meu, era bolnav. Drept este că-l cam scuturasem pe multpreasimțitorul ăsta. Niciînd nu mai călătorise el așa de iute. Dar la o săptămînă după aceea, Sfîntul-Părinte primea, adusă de călăreți, relatarea primei mele convorbiri cu regele.

De data aceasta nu avem a ne grăbi atît de mult. Mai întîi, în această perioadă a anului, zilele sînt scurte, chiar dacă anotimpul ni se arată milostiv... Nu-mi amintesc ca

noiembrie să fi fost vreodată în Périgord atît de blînd ca ziua de astăzi. Ce lumină frumoasă ! Dar se prea poate ca vremea să se strice, de îndată ce vom înainta spre miazănoapte. Am socotit că avem nevoie de o lună ca să ajungem la Metz de Crăciun, dac-o vrea Domnul. Nu, nu mă zoresc ca vara trecută, de vreme ce în pofida străduaniilor mele războiul acesta tot a avut loc, iar regele Jean este prizonier.

Cum de s-a putut întîmpla asemenea tărăşenie ? O, nu eşti singurul care se miră, nepoate. Europa întreagă este uluită şi întoarce de luni şi luni, pe toate feţele, pricina, raţiunile... Nenorocirile regilor vin de departe şi adesea considerăm drept accident în viaţa lor ceea ce de fapt nu reprezintă decît fatalismul propriei lor naturi. Şi cu cît nenorocirile sînt mai mari, cu atît rădăcinile acestora sînt mai lungi.

Treaba aceasta o ştiu amănunţit... trage puţin spre mine cuvertura... şi o aşteptam, îţi spun. Aşteptam ca o lovitură grea, o înjosire să-l lovească pe regele acesta şi, prin urmare, ţara. La Avignon sîntem datori să cunoaştem tot ceea ce interesează o Curte sau alta — toate intrigile şi comploturile năboiesc spre noi. Nici o căsătorie nu este proiectată fără să fim avertizaţi, chiar înaintea logodnicilor... „în cazul în care doamna cutărei coroane ar putea fi acordată domnului unei anumite alte coroane, care îi este văr de-al doilea, oare Sfîntul-Părinte ar binevoi să-i acorde dispensă ?"... Nici un tratat nu se negociază fără ca, dintr-o parte şi din alta, să nu ne fi fost trimişi, mai întîi, cîţiva agenţi ; nici o crimă care să nu-şi ceară aici izbăvirea... Biserica furnizează regilor şi prinţilor cancelari şi un mare număr de legişti...

De optsprezece ani Franţa şi Anglia se află în luptă deschisă. Cauza acesteia ? Desigur, pretenţiile regelui Eduard la coroana Franţei ! Acesta ar fi pretextul, un bun pretext juridic, sînt de acord, căci pe seama lui se pot duce dezbateri la nesfîrşit ; dar nu acesta e singurul şi adevăratul motiv. De cînd lumea, există hotare deloc bine definite între Guyenne şi comitatele învecinate, începînd chiar cu al nostru, cu Périgord-ul, toate vizuinile acestea neclar înscrise, în care se încalcă tot soiul de drepturi feudale ; există şi dificultăţile de înţelegere de la vasal

la suzeran, cînd amîndoi sînt regi ; şi rivalităţile pe tărîm comercial, în primul rînd pentru lîneturi şi ţesături, ceea ce a dus la ciorovăielile cu Flandra ; şi sprijinul pe care, dintotdeauna, Franţa l-a acordat scoţienilor care înseamnă o necontenită primejdie pentru regele englez, pentru nordul ţării sale... Războiul nu a izbucnit din pricina unui singur temei, ci pentru zece care mocneau ca jarul sub cenuşă. Iar pe deasupra, Robert de Artois, proscris şi cu onoarea pierdută, s-a dus în Anglia să sufle peste tăciuni. Papă era pe atunci Pierre Roger, adică Clement al IV-lea, care a făcut totul ca să împiedice izbucnirea scîrbavnicului război. A propovăduit compromisul, concesiile bilaterale. A trimis şi el un emisar, care nu era altul decît actualul pontif, cardinalul Aubert. A vrut să reactualizeze proiectul unei cruciade la care să participe cei doi regi şi nobilimea lor. Ar fi fost un mijloc bun de a-i abate de la poftele lor războinice şi o speranţă privind reunificarea creştinătăţii... În loc de cruciadă, am avut bătălia de la Crécy. Tatăl tău a fost acolo ; ai auzit de la el istorisirea acelui dezastru...

Ehei, nepoate, vei vedea de-a lungul vieţii că nu e nici un merit să slujeşti din toată inima un rege bun ; te îmbie să-ţi faci datoria, iar osteneala pe care ţi-o dai nu te costă fiindcă simţi că ea concură la binele suprem. Greu este să slujeşti bine un monarh prost... sau un Papă prost. Tare mai erau fericiţi oamenii din vremea primei mele tinereţi — îl slujeau pe Filip cel Frumos. A fi credincios acestor de Valois trufaşi cere un mare efort. Nu ascultă nici un sfat şi nu încep a vorbi cu judecată decît cînd sînt înfrînţi şi huliţi.

Abia după Crécy a acceptat Filip al VI-lea un armistiţiu pe baza unor propuneri pregătite de mine. Destul de bună treabă, zic eu, de vreme ce armistiţiul acesta a durat, una peste alta, în afară de cîteva angajamente locale, de la 1347 pînă la 1354. Şapte ani de pace relativă. Ar fi putut să fie aceasta o perioadă fericită. Dar poftim : în vremurile noastre blestemate, abia s-a sfîrşit războiul că a început ciuma.

Voi, cei din Périgord, aţi fost destul de cruţaţi... Ştiu, nepoate, ştiu că aţi plătit şi voi tribut flagelului ; da, aţi avut partea voastră de orori. Dar nu v-aţi putea compara cu

numeroasele orașe înconjurate de sate foarte populate, ca Florența, Avignon sau Paris. Știi că flagelul acesta a venit din China, prin India, țara tătarilor și Asia mică ? S-a răspîndit, pare-se, pînă în Arabia. Este o boală a păgînilor trimisă Europei drept pedeapsă pentru preamultele ei păcate. De la Constantinopol și de pe țărmurile Levantului, navele au transportat ciuma în arhipelagul grecesc, de unde a ajuns în porturile Italiei ; a trecut, apoi, Alpii și a venit să ne pustiiască înainte de a cotropi Anglia, Olanda, Danemarca și de a-și sfîrși călătoria în țările nordului, în Norvegia, Islanda. Ați avut aici, cumva, cele două forme de ciumă, cea care ucidea în trei zile, cu febră mare și scuipări de sînge ? Nefericiții loviți de ea ziceau că îndură chinurile iadului... Apoi cealaltă formă, cu agonie mai lungă, de cinci-șase zile, tot cu febră și cu bășicuțe la vintre și subsuori ?

Șapte luni de-a rîndul am îndurat asta în Avignon. Cînd ne culcam seara, ne întrebam dacă o să ne mai sculăm a doua zi. În fiece dimineață ne pipăiam subsuorile și încheietura pulpelor. La cel mai mic val de căldură pe care și-l simțeau în trup, oamenii erau cuprinși de spaime și te priveau înnebuniți. La fiecare respirație îți spuneai că, poate, odată cu gura aceea de aer a pătruns și răul. Nu te despărțeai de un prieten fără să nu gîndești": „Lui o să-i vină rîndul, mie sau amîndurora ?" Țesătorii mureau în mașinițele lor în fața războaielor oprite, giuvaiergiii pe lîngă creuzetele răcite, comercianții pe sub tejghele. Copiii își sfîrșeau și ei zilele pe patul de mizerie al mamei moarte. Și duhoarea aceea, Archambaud, duhoarea din Avignon ! Străzile erau pavate cu cadavre.

Jumătate din populație a pierit atunci... Da, ai auzit bine. Din ianuarie pînă în aprilie 1348, șaizeci și două de mii de morți. Cimitirul cumpărat în grabă de către Papă s-a umplut într-o singură lună ; unsprezece mii de trupuri a înghițit. Oamenii mureau fără servitori în jurul lor și erau îngropați fără preot. Fiul nu mai cuteza să-și viziteze tatăl, nici acesta fiul. Șapte mii de case închise ! Toți cei care aveau posibilitatea se refugiau în conacele lor de la țară.

Clement al VI-lea, dimpreună cu cîțiva cardinali printre care m-am numărat și eu, a rămas în oraș. „Dacă

Domnul ne vrea, ne va lua". Şi a ţinut locului pe cei mai mulţi dintre cei patru sute de ofiţeri ai palatului pontifical ; nu s-au dovedit prea mulţi cei care au dat ajutoare. Papa a plătit salarii tuturor medicilor şi învăţaţilor, a făcut lefegii din căruţaşi şi gropari, a poruncit să se distribuie hrană şi a prevăzut măsuri severe de combatere a contagiunii. Nimeni nu l-a învinuit atunci că ar fi cheltuit prea mult. I-a mustrat cu asprime pe călugării şi pe călugăriţele care nu s-au arătat îndestul de milostivi cu bolnavii şi muribunzii... Mi-a fost dat să aud atunci destule spovedanii şi căinţi din partea unor bărbaţi puternici şi sus-puşi, chiar dintr-a unor slujitori ai bisericii, care veneau să-şi cureţe sufletele de păcate, cerînd iertare ! Acelaşi lucru îl făceau şi marii bancheri lombarzi şi florentini, care se spovedeau clănţănind din dinţi şi dezvăluindu-se dintr-o dată generoşi. Şi ibovnicele cardinalilor... ei, da... ei, da, nepoate ; nu toţi au ; unii însă... şi veneau frumoasele cucoane să-şi agaţe giuvaerurile de statuia Fecioarei ! Îşi ţineau pe sub nas o batistă muiată în esenţe aromitoare şi, înainte de a se întoarce acasă, îşi aruncau încălţările. Cei care învinuiesc Avignon-ul de a fi devenit un oraş al impietăţii, un fel de Babilon, nu l-au văzut în vremea ciumei. A fost atunci pioasă lumea, te încredinţez, nepoate !

Ciudată fiinţă mai este omul ! Oare nu cînd totul îi surîde, cînd se bucură de o sănătate înfloritoare, cînd îi prosperă afacerile, cînd nevasta îi dăruieşte copii, iar provincia sa trăieşte în pace, oare nu atunci ar trebui să-şi înalţe neîncetat cugetul întru slăvirea Domnului, spre a-i mulţumi pentru multele sale binefaceri ? Aş, îl uită pe creator, se împăunează şi îi nesocoteşte poruncile. Dar de îndată ce îl loveşte năpasta şi se iveşte o calamitate, dă fuga la Dumnezeu. Şi se roagă, şi se învinuieşte, şi promite să se îndrepte... Cerul are aşadar tot dreptul să-l apese, de vreme ce se pare că aceasta ar fi singura posibilitate de a-l readuce pe calea cea bună...

Nu eu mi-am ales situaţia în care mă aflu. Mama mi-a hotărît-o, poate ştii, pe cînd eram copil. Dacă m-am supus, este — cred — fiindcă dintotdeauna i-am fost recunoscător Domnului pentru toate cele primite şi mai întîi fiindcă trăiesc. Îmi amintesc cum, mic de tot fiind, în ve-

chiul nostru castel de la Rolphie, în Périgueux, unde chiar dumneata te-ai născut, Archambaud, dar unde nu mai locuiești de cînd tatăl dumitale a preferat, de vreo cincisprezece ani încoace, să stea la Montignac... îmi amintesc, da, că în castelul acela mare, așezat într-o arenă de-a vechilor romani, mă minunam dintr-o dată că sînt viu într-o lume atît de vastă, mă minunam că respir, că pot contempla cerul ; țin minte că simțeam astfel mai ales în serile de vară, cînd lumina se prelungește și cînd mă trimiteau la culcare înainte de asfințit. Albinele zumzăiau în vița ce se cățăra pe zid pînă sub camera mea, în timp ce umbrele serii umpleau încetîncet curtea ovală, pardosită cu pietre uriașe ; cerul nu era încă al nopții, și păsările îl cutreierau, și cea dintîi stea își făcea loc printre vălurile norilor ce se păstrau trandafirii. Simțeam nevoia să mulțumesc cuiva, iar mama m-a făcut să înțeleg că Domnului se cuvenea să-i mulțumesc. De-atunci nu am mai uitat lucrul acesta.

Chiar astăzi, de-a lungul drumului pe care îl străbatem, inima simte nevoia să mulțumească ades pentru vremea aceasta blîndă, pentru pădurile roșcate prin care trecem, pentru cîmpurile încă verzi, pentru slujitorii credincioși care mă escortează, pentru caii noștri dolofani și frumoși care tropăie pe lîngă lectică. Îmi place să privesc chipul oamenilor, mișcarea animalelor, toată această mare varietate care este opera infinită și infinit de minunată a Domnului.

Toți doctorii noștri teologi care discută în săli închise și se ciuruie cu vorbe goale, și se ocărăsc cît îi ține gura, și se pisează aruncîndu-și cuvinte născocite pentru a numi în alt fel ceea ce știam înaintea lor, toți oamenii aceștia ar face mai bine să-și însănătoșească mintea contemplînd natura. Eu socot teologie cea primită drept învățătură, extrasă de la părinții bisericii ; nu am de gînd să caut alta...

Știi că aș fi putut fi Papă... da, nepoate. Unii mi-o spun, după cum tot ei susțin că aș mai putea fi și acum, dacă Inocențiu ar trăi mai puțin decît mine. Cum va voi Domnul. Nu mă plîng de ceea ce mi-a făcut. Îi mulțumesc că m-a pus acolo unde m-a pus, că m-a ținut în viață pînă la vîrsta pe care o am, vîrstă la care puțini ajung... cincizeci și cinci de ani, dragă nepoate... și încă așa de vioi. Este

şi aceasta o binecuvîntare a Domnului. Celor care nu m-au mai văzut de zece ani greu le vine a crede că m-am schimbat atît de puţin, că obrazul îmi este tot trandafiriu şi barba abia înspicată.

Faptul că mi-aş fi putut sau nu aşeza mitra pe creştet nu mă zgîndăre, în fapt... ţi-o destăinui ca unei rude bune... decît cînd am sentimentul că aş fi putut acţiona mai bine decît cel care o poartă. Or, sentimentul acesta nu m-a încercat niciodată lîngă Clement al VI-lea. El înţelesese prea bine că Papa trebuie să fie monarh peste monarhi, generalul de devizie al Domnului. Într-o zi, pe cînd Jean Birel ori un alt propovăduitor al renunţării îl mustra pentru că ar fi mult prea larg şi prea generos cu solicitanţii, el a răspuns : „Nimeni nu trebuie să plece nemulţumit de la prinţ". Apoi, întorcîndu-se spre mine, a adăugat printre dinţi : „Predecesorii mei nu au ştiut să fie Papi". Iar în timpul ciumei aceleia cumplite ne-a dovedit, într-adevăr, că este cel mai destoinic. Nu cred că aş fi putut face ca el, cinstit să fiu, şi mulţumesc Cerului că nu m-a desemnat să conduc creştinătatea suferindă într-o astfel de încercare.

Nici o clipă nu a renunţat la măreţia sa ; şi a dovedit din plin că este Sfîntul-Părinte, părintele tuturor creştinilor şi chiar al celorlalţi, de vreme ce cînd popoarele s-au ridicat — cam peste tot, dar mai cu seamă în provinciile renane, la Maienza şi la Worms — împotriva iudeilor, acuzîndu-i că ei ar fi vinovaţi de blestematul flagel, el a condamnat soiul acesta de persecuţii. Ba chiar a făcut mai mult : a hotărît să-i ia pe iudei sub protecţia sa, i-a excomunicat pe cei care îi prigoneau, a oferit năpăstuiţilor adăpost şi slujbe în statele sale unde — să o recunoaştem — ei au readus prosperitatea în doar cîţiva ani.

Dar de ce ţi-am vorbit, oare, atît de mult despre ciumă ? A, da !... Din pricina marilor consecinţe pe care le-a avut asupra coroanei Franţei şi asupra lui Jean însuşi. Într-adevăr, către sfîrşitul epidemiei, în toamna lui 1349, trei regine una după alta sau mai degrabă două regine şi o prinţesă pe cale să devină...

Ce-mi spuneai, Brunet ? Vorbeşte mai tare ! Ne apropiem de Bourdeilles ?... A, da, vreau să privesc. Poziţia

este fortificată într-adevăr, iar castelul bine așezat pentru a stăpîni împrejurimile.

Iată așadar, Archambaud, castelul pe care fratele meu cel mic, tatăl tău, mi l-a lăsat drept mulțumire pentru că am eliberat Périgueux-ul. Căci, dacă nu am reușit să-l scot pe regele Jean din mîinile englezilor, cel puțin am putut-o face cu orașul nostru, redobîndindu-ne în același timp autoritatea.

Garnizoana engleză, îți amintești, nu voia să plece. Dar lăncierii care mă însoțesc și cu care se împăunează unii, s-au dovedit încă o dată foarte utili. A fost de-ajuns să apar cu ei, venind dinspre Bordeaux, pentru ca englezii să-și ia pe fugă catrafusele. Două sute de lăncieri și un cardinal e mult... Da, cea mai mare parte dintre slujitorii mei sînt instruiți într-ale armelor, ca și secretarii mei, ca și doctorii în drept care mă însoțesc. Și credinciosul meu Brunet este cavaler ; l-am înnobilat de curînd.

În fond, cedîndu-mi Bourdeilles-ul, fratele meu își întărește poziția. Căci cu domeniul Auberoche de lîngă Savignac, și cu orașul fortificat Bonneval din apropiere de Thenon, pe care le-am răscumpărat cu douăzeci de mii de florini, în urmă cu zece ani, de la regele Filip al VI-lea... zic eu răscumpărat, dar în realitate suma reprezenta, în parte, banii ce-i împrumutasem... și cu mănăstirea fortificată Saint-Astier, al cărei abate sînt, și cu stărețiile mele de la Fleix și Saint-Martin-de-Bergerac, înseamnă la un loc șase puncte, la bună distanță jur-împrejurul Périgord-ului, care depind de o înaltă autoritate bisericească, aproape ca și cînd ar fi ținute de însuși Papa. Oricine s-ar feri să le atace. În felul acesta asigur pacea în comitat.

Cunoști Bourdeilles-ul, desigur ; ai venit deseori pe-aici. Eu nu l-am mai vizitat de mult... Ia te uită, nici nu-mi mai reamintesc donjonul ăsta mare, octogonal. Ce mîndru este ! Acum e-al meu, dar numai pentru o noapte, cît să-l instalez pe guvernatorul ales de mine ; nu știu cînd mă voi mai putea întoarce aici și nu știu dacă o voi mai face... Am prea puțin timp liber. În sfîrșit, să mulțumim Cerului pentru asemenea vreme bună. Sper că ni se va fi pregătit o cină strașnică... Oricum, chiar făcut cu lectica, drumul lung te înfometează.

III

MOARTEA BATE LA TOATE PORȚILE

Știam eu, nepoate, am spus eu că astăzi nu o să putem trece de Nontron. Și încă nu o să ajungem acolo decît după asfințit, pe noapte întunecoasă. La Rue îmi împuia capul cum că : „Monseniorul încetinește... Monseniorul nu se va mulțumi cu o etapă de opt leghe..." Și poftim, La Rue merge de parcă ar avea foc pe sub șa. Oricum, asta nu-i rău, căci în felul acesta escorta mea nu poate ațipi. Dar știam eu că nu o să putem ieși din Bourdeilles înainte de amiază. Prea am avut multe de hotărît și de făcut, prea multe semnături de împărțit.

Îmi place Bourdeilles-ul, vezi tu... Sînt sigur că aici aș putea fi fericit, dacă Domnul mi-ar îngădui să și stau în el, nu numai să-l stăpînesc. Cel care nu-i stăpîn decît pe un singur bun, unul singur și modest, profită de el din plin. Cel cu mai multe și mai întinse nu se bucură de ele decît în gînd. Pronia cumpănește totdeauna cele dăruite.

Cînd te vei întoarce în Périgord, Archambaud, fă-mi plăcerea de a te duce la Bourdeilles să vezi dacă au fost bine drese acoperișurile, așa după cum le-am poruncit eu adineauri. Și-apoi, coșul sobei din camera mea scotea fum... Mare noroc că nu au distrus englezii Bourdeilles-ul. Ai văzut cum arată Brantôme, pe lîngă care am trecut mai adineauri ; ai văzut cum au părăduit un oraș atît de pașnic și de frumos așezat pe-un mal de rîu. După cîte mi s-a spus, prințul de Galles a rămas aici peste noapte, la 9 august. Iar dimineața soldățoii lui au dat foc la toate înainte de plecare.

Dezaprob foarte tare felul acesta al lor de a distruge, arde, alunga ori ruina tot ce le iese în cale, obicei căruia parcă i se dedau din ce în ce mai tare. Mai înțeleg să se ucidă oamenii în războaie ; dacă Domnul nu mi-ar fi arătat calea bisericii și dacă ar fi trebuit să conduc în luptă baniere, nu aș fi cruțat pe nimeni. Jaful, mai treacă-meargă și el, trebuie să lași oarecare plăcere oamenilor cărora le ceri să obosească și să-și primejduiască viața. Dar să călărești așa numai pentru a răspîndi în popor mizeria, pentru a-i pîrjoli așezările și recoltele, lăsîndu-l

pradă foametei şi frigului, asta mă înfurie. Ştiu care le este ţinta : din provinciile ruinate regele nu mai poate percepe dări, aşa că numai pentru a-i slăbi puterea distrug ei bunurile supuşilor săi. Dar atunci mă întreb : dacă englezul pretinde că are drepturi asupra Franţei, de ce o pustieşte ? Şi cum îşi închipuie că, biruind-o prin tratate, după ce a biruit-o prin arme, ar mai putea, acţionînd astfel, să fie tolerat în ţara aceasta ? El seamănă ură. Îl lipseşte, desigur, de bani pe regele Franţei, dar îi furnizează suflete animate de mînie şi răzbunare. Ar mai putea găsi, ici-colo, seniori care să-i jure credinţă din interes, da, din aceştia regele Eduard va mai găsi ; dar poporul i se va împotrivi pe veci, fiindcă purtările lui nu pot găsi iertare. Vezi, de pildă, ce se întîmplă chiar acum : oamenii de treabă nu-i poartă pică regelui Jean fiindcă s-a lăsat învins, ci îl căinează, îi zic Jean cel Viteaz sau Jean cel Bun în timp ce, de fapt, ar trebui să-l poreclească Jean Prostul sau Jean Încăpăţînatul, sau Jean Nevolnicul. Şi o să mai vezi că vor şti să facă sacrificii băneşti ca să-i poată plăti răscumpărarea.

Mă întrebi pentru ce îţi spuneam ieri că ciuma a avut asupra lui şi asupra soartei regatului un efect grav ? Ei bine, dragă nepoate, pentru cîteva morţi prost rînduite, moartea unor femei şi a nevestei sale în primul rînd, Doamna Bonne de Luxemburg, înainte ca el să devină rege.

Doamna de Luxemburg a fost răpusă de ciumă în septembrie 1349. Ar fi trebuit să fie regină şi ar fi fost chiar o regină bună. Era, după cum ştii, fiica regelui Boemiei Ioan cel Orb, care iubea atît de mult Franţa, încît spunea că numai la Curtea acesteia se mai putea trăi într-un chip nobil. Regele acesta este un adevărat exemplu de cavalerism ; dar pare puţintel cam nebun. Deşi nu se pricepea la războaie, şi-a legat calul de şaua celor doi călăreţi care îl încadrau, vîrîndu-se astfel toţi trei în vălmăşag. Au fost găsiţi morţi cu toţii şi încă legaţi unul de altul. Regele Boemiei purta trei pene de struţ albe la creasta coifului. Moartea sa nobilă l-a impresionat puternic pe tînărul prinţ de Galles... mergea pe şaisprezece ani ; era prima sa luptă şi s-a comportat bine, chiar dacă regele Eduard a socotit că ar fi politic să exagereze întrucîtva meritul moştenito-

rului său în afacerea aceasta. Prințul de Galles fu prin urmare atît de impresionat, încît îl rugă pe tatăl său să-l lase a purta de-aci înainte aceeași emblemă ca și fostul rege orb. De aceea vedem acum trei pene albe prinse de creasta coifului princiar.

Dar ceea ce ni se părea mai important în legătură cu Doamna Bonne era fratele său, Carol de Luxemburg, căruia Papa Clement al VI-lea și cu mine îi favorizasem alegerea la coroana Sfîntului Imperiu. Nu că ne-am fi gîndit că o să avem niscaiva necazuri cu acest bădăran șiret ca un tîrgoveț... o, nu avea nimic din tatăl său, vei vedea în curînd... dar cum prevedeam că Franța avea să treacă prin momente și mai grele, ne-am gîndit că o putem întări făcîndu-l pe viitorul rege cumnat al împăratului. Cu moartea surorii dispărea și alianța. Necazuri am avut cu Bula de Aur ; dar sprijin Franței el nu a dat și de aceea mă duc la Metz.

Regele Jean, care nu era pe atunci decît duce de Normandia, nu se arătă prea deznădăjduit de moartea Doamnei Bonne. Prea puțină înțelegere fusese între ei și deseori chiar certuri. Deși era o femeie plăcută, care i-a făcut cîte un copil în fiecare an, unsprezece cu totul, de cînd i s-a dat a înțelege regelui că era timpul să se apropie de soția lui, monseniorul Jean înclina mai degrabă —— în ce privește partea afectivă — spre un văr de-al său, mai mic cu opt ani și destul de frumușel, Carol de la Cerda, căruia i se mai zicea și Domnul de Spania, pentru că aparținea unei ramuri înlăturate de la tronul Castiliei.

Imediat după înhumarea Doamnei Bonne, ducele Jean se retrase la Fontainebleau, în compania frumosului Carol de Spania, ca să scape de ciumă... O, nepoate, viciul acesta nu este prea rar. Nu-l înțeleg defel și mă scoate din fire ; este dintre acelea față de care nu dovedesc deloc indulgență. Dar trebuie să recunoaștem că este răspîndit chiar și în rîndul regilor, cărora nu le face decît rău. De așa ceva poți să-ți dai seama dacă te gîndești la regele Eduard al II-lea al Angliei, tatăl actualului rege. Sodomia l-a costat și tronul, și viața. Regele nostru Jean nu este pînă într-atît de pe față sodomit, are însă destule trăsături de acest fel, lucru dovedit mai cu seamă în funesta sa pasiune pentru vărul din Spania cu chip prea-grațios...

Ce s-a întîmplat, Brunet ? Pentru ce ne-am oprit ? Unde am ajuns ? La Quinsac. Nu era prevăzut... Ce mai vor şi ţărănoii ăştia ? A, o binecuvîntare ! Să nu mi se oprească, pentru atîta lucru, cortegiul ; ştii foarte bine că eu binecuvîntez din mers... *In nomine patris... lii... sancti...* Hai, haideţi, oameni buni, sînteţi binecuvîntaţi cu toţii, mergeţi în pace... Dacă ar trebui să stăm locului ori de cîte ori mi se cer binecuvîntări, am ajunge la Metz abia peste şase luni.

Prin urmare, după cum îţi spuneam, în septembrie 1349 Doamna Bonne moare, lăsîndu-l văduv pe moştenitorul tronului. În octombrie i-a venit rîndul reginei de Navara, Doamnei Jeanne, de curînd supranumită Jeanne cea Mică, fiica Margaretei de Burgundia şi — poate de sau poate nu — a lui Louis Hutin ; cea care fusese înlăturată de la succesiunea la tronul Franţei, lăsînd să apese asupra ei bănuiala că ar fi bastardă... ei da, copilul din Turnul Nesle... Răpusă şi ea de ciumă. Nici moartea ei nu a fost salutată cu îndelungi hohotiri de plîns. Era de şase ani văduva vărului ei, monseniorul Filip d'Evreux, ucis undeva prin Castilia într-o luptă împotriva maurilor. Coroana Navarei le fusese lăsată de către Filip al VI-lea, la urcarea sa pe tron, pentru a preîntîmpina eventualele lor revendicări asupra celei franceze. Manevra a făcut parte din toate acele tratative care au asigurat dinastiei de Valois tronul.

Nu am încuviinţat niciodată aranjamentul acesta navarez, care nu era bun nici în drept, nici în fapt. Dar încă nu aveam a spune vreun cuvînt, abia fusesem numit episcop de Auxerre. Şi-apoi chiar dacă aş fi spus ceva... Tot nu ar fi avut nici o valoare. Navara venea dinspre mama lui Louis Hutin. Dacă Jeanne cea Mică nu ar fi fost fiica acestuia, ci a vreunui scutier oarecare, ea nu ar fi avut drepturi nici asupra Navarei, nici asupra Franţei. Aşadar, recunoscîndu-i-se dreptul la coroana uneia, i-ar fi fost recunoscut *ipso facto* şi dreptul asupra celeilalte — pentru ea şi urmaşii ei. Prea era limpede că fusese înlăturată de la tron nu atît pentru că i s-ar fi bănuit originea bastardă, cît pentru că era femeie, într-un timp în care dăinuia o născocită lege care dădea întîietate părţii bărbăteşti.

În ce privește rațiunile de fapt... Filip cel Frumos nu ar fi consimțit niciodată și, pentru nimic în lume, ca regatul său să fie amputat de ceea ce i se adăugase. Nu-ți consolidezi tronul tăindu-i un picior. Jeanne și Filip de Navara dovediseră mult calm — ea, pentru că prea era fiica mamei, el, pentru că semăna cu tatăl său, Ludovic d'Évreux, om cu demnitate și cugetat. Păreau mulțumiți cu bogatul lor comitat normand și cu micul regat din Pirinei. Lucrurile aveau să se schimbe datorită fiului lor Charles, un tînăr cam agitat pentru cei optsprezece ani ai săi, care arunca priviri răzbunătoare asupra trecutului familiei sale și pline de ambiție asupra propriului viitor. „Dacă bunică-mea nu ar fi fost o ușuratecă năbădăioasă, dacă mama s-ar fi născut bărbat... aș fi acum rege al Franței." Eu însumi l-am auzit vorbind astfel... Se cuvenea așadar să i se dea atenție Navarei care, prin așezarea ei la sudul regatului, dobîndea o importanță cu atît mai mare cu cît englezii stăpîneau, în clipa aceea, toată Aquitania. Și-atunci, ca întotdeauna în asemenea cazuri, hai să aranjăm o căsătorie.

Ducele Jean s-ar fi lipsit ușor de o nouă însurătoare. Dar avea să fie rege, iar imaginea unui asemenea om se cerea cu soție alături ; mai ales în cazul său. O soție l-ar împiedica să apară mult prea fățiș la brațul Domnului de Spania. Pe de altă parte, cum să-l încinți mai tare pe niciodată astîmpăratul Carol d'Évreux-Navarre și cum să-i legi mai bine mîinile, decît alegînd-o pe viitoarea regină a Franței chiar dintre surorile lui ? Cea mai vîrstnică, Blanche, avea șaisprezece ani. Foarte frumoasă și mult dăruită cu haruri ale spiritului. Respectivul proiect a fost supus dezbaterilor, apoi au fost cerute Papei dispensele necesare ; iar căsătoria ca și anunțată, deși fiecare se întreba atunci, în cumplita perioadă prin care se trecea, cine va mai trăi în săptămîna următoare.

Căci moartea continua să bată la toate ușile. La începutul lui decembrie, ciuma o răpuse pe însăși regina Franței, pe Jeanne de Bourgogne cea șchioapă, regina cea rea. Doar buna-cuviință nu a îngăduit să se facă auzite strigăte de bucurie și să se încingă hore în stradă. Era foarte urîtă de popor ; cred că ți-a spus tatăl tău lucrul acesta. Șterpelea sigiliul soțului, pentru a azvîrli oameni în tem-

niţe ; turna otrăvuri în apa cu care se îmbăiau oaspeţii ce nu-i erau pe plac. Chiar un episcop a fost cît pe ce să dispară astfel... Uneori, regele o snopea în bătaie, dar fără să o poată îndrepta. Mă temeam tare de regina aceasta. Firea ei bănuitoare umplea Curtea cu duşmani închipuiţi. Era mereu cuprinsă de furii, mincinoasă, odioasă ; o criminală. Moartea ei apăru ca o tîrzie justiţie cerească. De altfel, imediat după aceea, flagelul ciumei a început să dea înapoi, de parcă marea hecatombă, venită din depărtări, nu avusese altă ţintă decît să răpună, în sfîrşit, o scorpie ca aceasta.

Din toată suflarea Franţei, omul care a încercat cea mai mare uşurare a fost însuşi regele. La mai puţin de o lună, în gerul lunii ianuarie, se recăsători. Chiar văduv al unei femei unanim detestate, tot dovedea că nu prea ţine seamă de un anumit ritm al convenienţelor. Dar nu în graba aceasta dăinuia răul cel mai mare. Oare cu cine se recăsătorea ? Cu logodnica fiului său, cu Blanche de Navara, tinerica de care s-a îndrăgostit nebuneşte de cum a văzut-o apărînd la Curte. Oricît de indulgenţi s-ar arăta francezii faţă de zburdălniciile unora şi ale altora, nu le place deloc ca suveranul să aibă rătăciri de acest fel.

Filip al VI-lea avea cu patruzeci de ani mai mult decît frumuseţea pe care i-o sufla, cu atîta brutalitate, moştenitorului său. Şi nici măcar nu putea să invoce — ca în cazul atîtor însoţiri princiare nepotrivite — vreun interes superior al imperiilor. Îşi încrusta în coroană un giuvaer de scandal, în timp ce succesorului său îi impunea pata ridicolului. O căsătorie celebrată în mare fugă, la Saint-Germain-en-Laye. Jean de Normandia nu a asistat la ea, firește. Nu avusese niciodată prea mare afecţiune pentru tatăl său, care îi răspundea, de altfel, cu aceeaşi monedă. Acum îl ura.

Iar moştenitorul tronului se recăsătorea la rîndu-i peste o lună. Dornic să şteargă ruşinea. O făcu pe fericitul cu Doamna de Boulogne, văduva ducelui de Burgundia. Chiar fratele meu, cardinalul Guy de Boulogne, a rînduit unirea aceasta, spre binele familiei sale şi al său personal. Din punctul de vedere al averii, Doamna de Boulogne era o partidă foarte bună, ceea ce ar fi trebuit să ducă la echilibrarea treburilor prinţului şi aşa fire cheltuitoare ; dar

lui nu-i folosi decît să-l împingă la o şi mai mare risipă.

Noua ducesă de Normandia era mai vîrstnică decît soacra ei ; cînd apăreau împreună la recepţiile de la Curte, produceau un efect cu atît mai ciudat, cu cît în privinţa siluetei şi a chipului comparaţia nu era deloc în avantajul nurorii. Ducele Jean era înciudat ; îşi vîrî în cap ideea că nutrea puternică iubire pentru Doamna Blanche de Navara care îi fusese într-un chip atît de josnic răpită şi trăia o adevărată tortură văzînd-o lîngă tatăl său, care nu mai înceta cu alinturile în văzul lumii. Toate acestea nu favorizau deloc nopţile ducelui Jean cu Doamna de Boulogne, dimpotrivă, îl împingeau şi mai mult către Domnul de Spania. Risipa îi sluji de revanşă. Ai fi zis că voia să-şi recapete onoarea delapidînd.

De altfel, după atîtea luni de groază şi nenorocire trăite de oameni în timpul ciumei, se cheltuia pretutindeni nebuneşte. La Paris mai cu seamă. Iar în jurul Curţii, adevărată demenţă. Se pretindea că dezmăţul acesta într-ale luxului dădea de lucru oamenilor mărunţi. Totuşi, un asemenea efect nu era vizibil în cocioabe şi chiţimii. Între prinţii îndatoraţi şi poporul de rînd căzut în mizerie, exista o treaptă a profitului de care se bucurau marii negustori ca alde Marcel, de pildă, cu negoţul lor de postăvărie, mătăsuri şi alte marafete de podoabă ; s-au îmbogăţit atunci de-a binelea. O modă extravagantă îşi croia lesne drumul, iar ducele Jean, deşi avea treizeci şi unu de ani, arbora în compania Domnului de Spania tunici dantelate atît de scurte, încît li se vedeau şi fesele. Stîrneau hazul celor pe lîngă care treceau.

Doamna Blanche de Navara devenise regină mai devreme decît se prevăzuse ; a fost regentă mai puţin decît s-ar fi crezut. Filip de Valois scăpase din război, scăpase şi de ciumă ; dar nu a rezistat iubirii. Cît îşi dusese traiul lîngă urîcioasa lui şchioapă, se păstrase bărbat chipeş, puţintel cam gras, dar vînjos, sprinten la mers, bun mînuitor al armelor, călăreţ iscusit, vînător fără odihnă. Şase luni de vitejii galante alături de frumoasa-i soaţă îl biruiră. Nu ieşea din pat decît cu dorinţa de a se întoarce în el cît mai repede. Obsesie, frenezie. Cerea medicilor amestecuri care să-l ferească de istovire în plăceri... Dar ce s-a întîmplat ?... Te miră că... Nu ai de ce, nepoate... Chiar

dacă biserica, sau poate tocmai pentru că biserica... trebuie să știm lucrurile acestea, mai ales cînd este vorba de regi.

Doamna Blanche suporta — conștientă, neliniștită și măgulită — patima aceasta dovedită clipă de clipă. Regele se lăuda în public că ea obosea mai repede decît el. Dar peste puțină vreme slăbi și nu mai arătă nici un interes pentru cele ale cîrmuirii. Fiecare săptămînă îl împuțina cu un an. Își dădu duhul la 22 august 1350, la cincizeci și șapte de ani, după douăzeci și doi de ani de domnie.

Sub niște aparențe splendide, suveranul acesta căruia i-am fost fidel — era regele Franței, nu-i așa, iar pe de altă parte nu puteam uita că el a cerut pentru mine pălăria de cardinal — se dovedise a fi un căpitan jalnic și un om de finanțe și mai jalnic. Pierduse Calais, pierduse Aquitania ; lăsa Bretania în revoltă și anumite locuri din regat nu prea bine apărate sau chiar pustiite. Pe deasupra, pierduse orice prestigiu. Dacă cel puțin ar fi cumpărat regiunea Dauphiné ! Nimeni nu poate fi ghinionist întruna. Eu am încheiat afacerea asta — e bine să o știi — cu doi ani înainte de Crécy. Prințul moștenitor Humbert era atît de îndatorat, că nu mai știa de la cine să împrumute ca să înapoieze nu știu cui... O să-ți istorisesc treaba asta altă dată, cu amănunte, dacă te interesează, și cum m-am descurcat, făcîndu-l pe cel mai vîrstnic fiu regesc al Franței să poarte coroana Delfinului, aducînd Viennois-ul în aria regatului. De aceea pot spune, fără să mă împăunez, că am slujit mai bine Franța decît regele Filip al VI-lea, căci el nu s-a priceput decît să o micșoreze, în timp ce eu am mărit-o.

Au și trecut șase ani ! Șase ani de cînd a murit regele Filip și de cînd monseniorul duce Jean a devenit regele Jean al II-lea ! Șase ani care au trecut atît de repede, încît tot la începutul domniei lui te-ai crede. Să fie legată impresia aceasta de faptul că noul nostru rege a făcut destul de puține lucruri memorabile sau fiindcă odată cu îmbătrînirea ni se pare că timpul fuge mai repede ? Cînd ai douăzeci de ani, fiecare lună, fiecare săptămînă, îmbogățite de noutăți, par lungi... Ai să-ți dai seama de asta, Archambaud, cînd vei avea vîrsta mea, de o vei atinge, ceea ce îți doresc din toată inima... Te întorci atunci și îți spui :

„Cum, a şi trecut un an ? Atît de repede !“ Poate şi pentru că dăruim clipe multe amintirilor, retrăirii timpului trăit...

Ia te uită, s-a lăsat înserarea. Ştiam eu că nu o să ajungem la Nontron decît în toiul nopţii.

Brunet ! Brunet !... Mîine trebuie să plecăm înainte de ivirea zorilor, căci avem de parcurs o etapă mare. Înhămarea cailor să se facă din timp şi fiecare să aibă asupra lui hrană, fiindcă nu o să avem deloc vreme de popas. Cine a plecat spre Limoges să-mi vestească sosirea ? Armand de Guillermis ; foarte bine... Aşa îmi trimit eu tinerii viitori cavaleri, pe rînd, să vegheze asupra locuinţei şi pregătirilor de primire, cu o zi, două înainte ; dar nu cu mai mult. Atît trebuie ca oamenii să dea zor şi nu destul pentru ca jălbuitorii din eparhie să aibă timp a mă copleşi cu jalbele lor... Cardinalul ? A, nu am ştiut decît în ajun ; din păcate, a şi plecat... Altfel, nepoate, aş fi un adevărat tribunal ambulant.

IV

CARDINALUL ŞI STELELE

Ei, nepoate, văd că începe a-ţi place lectica mea şi micile mese care mi se servesc aici. Şi însoţitorilor mei, şi însoţitorilor mei, desigur... Ia din carnea asta de raţă păstrată în untură ce ne-a fost dăruită la Nontron. Este o specialitate a oraşului. Nu ştiu cum o fi reuşit maestrul nostru bucătar să ne-o păstreze călduţă...

Brunet !... Brunet, să-i spui bucătarului şef cît de mult apreciez faptul că ţine puţin la cald mîncărurile pe care mi le pregăteşte pentru drum ; e priceput... A, are cărbuni în căruţa lui... Nu, nu, deloc nu mă plîng că mi se servesc de două ori la rînd aceleaşi feluri de mîncare, de vreme ce mi-au fost pe plac. Şi ştiu că aseară mi s-a părut savuroasă carnea asta păstrată în untură. Să-i mulţumim Domnului că ne-a dat-o din belşug.

Vinul este, firește, cam acrişor şi apos. Nu-i el vinul de Sainte-Foy sau cel de Bergerac cu care eşti învăţat, Archambaud, ca să nu mai vorbim de cele de Saint-Emilion şi de Lussac, care sînt o adevărată sărbătoare dar care

acum pleacă toate de la Libourne — sînt pline de ele vapoarele — spre Anglia... Francezii nu le mai pot simți gustul...

Nu-i așa, Brunet, că vinul ăsta nu-i de schimbat pe un păhărel de Bergerac ? Cavalerul Aymar Brunet este din Bergerac și nimic nu poate fi bun decît numai ceea ce crește la el acasă. Îl cam iau eu peste picior în privința asta...

În dimineața aceasta mi-a ținut companie dom Francesco Calvo, secretar papal. Voiam să-mi reamintească problemele ce-mi vor sta în față la Limoges. Vom zăbovi acolo două zile pline, poate chiar trei. Oricum, doar dacă nu sînt zorit de vreo urgență sau de vreo nevoie anume, evit să călătoresc duminica. Doresc ca escorta mea să poată merge la biserică și să se odihnească.

O, nu-mi pot ascunde emoția care mă încearcă la gîndul că voi revedea Limoges-ul ! A fost primul meu episcopat, Aveam... aveam... eram mai tînăr decît ești dumneata acum, Archambaud ? Aveam douăzeci și trei de ani. Iar eu te tratez ca pe un copilandru ! Asta e o meteahnă care vine o dată cu vîrsta, adică să-i tratezi pe tineri ca și cum ar mai fi copii, uitînd cum am fost și noi la aceeași vîrstă. O să trebuiască să mă tragi de mînecă, nepoate, ori de cîte ori mă vei vedea căzînd în greșeala aceasta. Episcop... Întîia mea mitră ! Tare mai eram mîndru de ea ! Cît pe ce să dau în păcatul trufiei. Se cam vorbea, desigur, că scaunul mi-l datoram unor protectori, că, așa după cum primele venituri ecleziastice îmi fuseseră acordate de către Clement al V-lea pe baza marii prietenii ce o purta mamei mele, tot astfel Jean al XXII-lea îmi dăruise un episcopat, întrucît o dădusem pe ultima mea soră, pe mătușa dumitale Aremburge, unuia dintre nepoții săi, Jacques de La Vie. Drept să-ți spun, era oarecum adevărat. Să fii nepot de Papă este, firește, o brodeală frumoasă, dar profitul ei nu durează decît dacă te însoțești cu vreo nobilime de înaltă spiță ca a noastră... Unchiul dumitale La Vie a fost un om de ispravă.

În ce mă privește, oricît aș fi fost eu de tinerel, cred că nu am lăsat în urmă amintirea unui episcop nevolnic. Cînd văd în juru-mi atîția episcopi de dioceze încărunțiți, care nu știu să-și țină în frîu nici clerul, nici enoriașii, care ne scot sufletul cu doleanțele și judecățile lor, îmi spun

că m-am descurcat binişor şi chiar fără să-mi dau prea multă osteneală. Aveam vicari buni... mai toarnă-mi, te rog, puţin vin ; să se ducă mai bine carnea... aveam, deci, vicari buni cărora le dădeam în grijă treburile administrative. Porunceam să nu fiu stînjenit decît pentru chestiuni grave, ceea ce m-a făcut şi mai respectat, ba chiar puţin de temut. În felul acesta am avut libertatea să-mi urmez studiile. Ajunsesem deja destul de învăţat într-ale canoanelor, ale dreptului bisericesc ; am cerut şi obţinut să vină la reşedinţa mea şi alţi profesori buni care să mă desăvîrşească în ştiinţa dreptului civil. Aceştia mi-au venit de la Toulouse, unde îmi luasem şi gradele, universitatea de acolo fiind la fel de bună ca şi cea din Paris şi tot atît de bogată în oameni de mare ştiinţă. Drept recunoştinţă, am hotărît — vreau să te avertizez de lucrul acesta, nepoate, de vreme ce tot s-a ivit prilejul, că am consemnat ideea în ultimele mele dorinţe, în cazul în care nu mi-aş putea duce la capăt gîndul fiind încă în viaţă — am hotărît, deci, să fondez la Toulouse un colegiu pentru şcolarii săraci din Périgord... Ia cîrpa asta, Archambaud, şi şterge-ţi degetele...

Tot la Limoges am început să studiez astrologia. Căci cele mai trebuitoare ştiinţe pentru cei chemaţi să guverneze sînt dreptul şi ştiinţa aştrilor ; prima te iniţiază în legile care reglementează raporturile şi obligaţiile dintre oameni ori dintre aceştia şi regat sau biserică, iar a doua îţi dă cunoştinţe despre legile care dirijează raporturile dintre oameni şi providenţă. Dreptul şi astrologia ; legile pămîntului, legile cerului. Din sfera lor nu se poate ieşi, îţi spun eu. Domnul îl aduce pe fiecare în lume la ceasul voit, iar ceasul acesta există în orologiul ceresc în care ne-a îngăduit, prin bunătatea lui, să citim.

Ştiu că există creştini prostănaci, care îşi bat joc de astrologie, fiindcă în ştiinţa aceasta abundă, ce-i drept, şarlatanii şi negustorii de minciuni. Dar aşa ceva s-a întîmplat în toate timpurile, iar scripturile ne arată că romanii şi alte popoare antice îi denunţau pe falşii magi vînzători de preziceri şi pe proştii cititori de horoscoape ; dar asta nu-i împiedica să-i caute pe bunii cititori în stele, care — adesea — îşi făceau meseria prin sanctuare. Nu

fiindcă există preoți simoniaci sau necumpătați trebuie închise toate bisericile.

Sînt bucuros că te văd împărtășindu-mi asemenea păreri. Este atitudinea umilă ce i se potrivește creștinului în fața poruncilor date de Domnul, creatorul tuturor lucrurilor și care se află dincolo de stele...

Ai dori să știi... Dar cu plăcere, nepoate, pentru dumneata o voi face cu plăcere. Știi ora la care te-ai născut ?... Da, ar trebui să o cunoști ; trimite pe cineva la mama dumitale, spre a-ți spune ceasul primului tău țipăt. Mamele sînt cele care țin minte asemenea lucruri...

În ce mă privește, nu am avut decît a mă lăuda că practic știința astrală. Acest lucru mi-a îngăduit să dau sfaturi folositoare prinților care voiau să-mi dea ascultare, dar și să cunosc firea oamenilor din fața mea, și să mă păzesc de cei a căror soartă îmi era potrivnică. Astfel am știut dintotdeauna că trebuie să mă feresc de Capocci, întru totul adversar mie... Datorită astrilor am reușit să înfirip anumite negocieri și să închei aranjamente favorabile, ca de pildă pentru sora mea de la Durazzo sau pentru însurătoarea lui Ludovic de Sicilia ; iar beneficiarii recunoscători mi-au sporit averea. Știința aceasta mi-a adus prețioase servicii mai întîi și mai întîi pe lîngă Jean al XXII-lea, aibă-l Dumnezeu în pază ; mi-a fost binefăcător... Căci acest Papă era el însuși un mare alchimist și astrolog. Faptul că mă dedam aceleiași arte, și nu fără succes, l-a făcut să-mi arate un prisos de simpatie și să asculte dorința regelui Franței de a mă numi cardinal la treizeci de ani, lucru puțin obișnuit. M-am dus așadar la Avignon să-mi primesc pălăria. Știi cum se desfășoară asta, nu ?

Papa dă un banchet mare, la care sînt poftiți toți cardinalii întru intrarea celui nou în parohie. La sfîrșitul mesei, Papa se așază pe tronul său și-i dă noului cardinal pălăria ; acesta stă în genunchi și îi sărută mai întîi picioarele, apoi gura. Eram mult prea tînăr pentru ca Jean al XXII-lea — avea pe atunci optzeci și șapte de ani — să mi se adreseze cu *venerabilis frater* ; atunci mi-a zis *dilectus filius*. Și, înainte de a mă invita să mă ridic, mi-a șoptit la ureche : „Știi cît mă costă pălăria ta ? Șase livre, șapte centime și zece parale". Era un fel al pontifului de

a-ţi turti orgoliul — exact în clipa în care acesta te-ar fi putut copleşi — strecurîndu-ţi o ironie la adresa grandorilor. Este cea mai vie amintire din viaţa mea. Sfîntul-Părinte, uscat şi încreţit sub boneta-i albă care-i strîngea obrajii... Era într-un 14 iulie al lui 1331...

Brunet ! Opreşte lectica ! Mă duc să-mi dezmorţesc puţin picioarele, dimpreună cu nepotul meu, în timp ce tu o să aduni firimiturile. Drumul este neted, iar soarele ne răsplăteşte cu razele-i puţine. O să ne ajungi din urmă. Doar doisprezece oameni mă escortează ; am nevoie de puţină linişte... Salut, Vigier... salut, Volnerio... salut, du Bousquet... Pacea Domnului să vă acopere pe toţi, bunii mei fii şi slujitori.

V

ÎNCEPUTURILE DOMNIEI ACESTUI REGE ZIS CEL BUN

Zodia regelui Jean ? O cunosc, desigur ; nu o dată m-am aplecat asupra ei... Dacă am prevăzut ? Bineînţeles că am prevăzut ; de aceea m-am şi zbătut atît de tare să împiedic războiul acesta, fiindcă ştiam că o să-i aducă nenorocire — lui şi deci Franţei. Dar încearcă să lămureşti un om şi mai ales un rege, ai cărui aştri tocmai în aceasta îi dezvăluie limitele : în ale înţelegerii şi raţiunii !

Regele Jean al II-lea avea la naştere pe Saturn culminînd în constelaţia Berbecelui, în mijlocul cerului. Funestă configuraţie pentru un rege ; este cea a suveranilor detronaţi, a domnilor cu viaţă scurtă sau pe care le încheie întîmplări tragice. Adaugă la aceasta o Lună care se înalţă în semnul Racului, el însuşi lunar, marcînd astfel o fire extrem de feminină. În sfîrşit, o grupare dificilă, în care întîlnim Soarele, pe Mercur şi pe Marte intim uniţi cu Taurul — şi nu ţi-am relevat decît trăsăturile cele mai evidente, cele care sar în ochii oricărui astrolog. Iată, aşadar, un cer cam apăsător care alcătuieşte un om prost cumpănit, şi destul de greoi în aparenţă, dar la care, deşi bărbat, tot ceea ce ar trebui să fie virilitate este ca şi castrat, inclusiv puterea de înţelegere ; în acelaşi timp, un brutal,

un violent, cotropit de vise și spaime tainice care îl împing la neașteptate furii și omucideri, incapabil să asculte o părere sau să se stăpînească și ascunzîndu-și slăbiciunile sub aparențe ostentative ; în fond, un prost, inversul unui învingător sau al unei firi în stare să cîrmuiască.

Se pare că există oameni pentru care înfrîngerea înseamnă totul, că au pentru ea o secretă înclinație și că nu au liniște pînă ce nu o întîlnesc. A fi înfrînți este un lucru care le place ; amarul eșecului le este licoarea preferată, precum altora hidromelul victoriilor ; aspiră la dependență și nimic nu le place mai mult decît să se contemple într-o supunere impusă. Mare este nenorocirea cînd asemenea trăsături native se abat asupra unui rege.

Cît timp a fost monsenior de Normandia și a trăit în chinga unui tată pe care nu-l iubea, Jean al II-lea părea un principe acceptabil, iar neștiutorii își închipuiră că avea să domnească bine. De altfel, atît popoarele, cît și Curțile, mereu pradă iluziilor, așteaptă întotdeauna de la un rege nou să fie mai bun decît înaintașul său, de parcă noutatea ar cuprinde în sine cine știe ce virtute miraculoasă. Abia se pomeni cu sceptrul în mînă, că aștrii și firea îsa începură a-și dezvălui nefericitele efecte.

Nu era decît de zece zile rege, cînd Domnul de Spania a fost bătut pe mare în dreptul așezării Winchelsea, în augustul lui 1350, de către regele Eduard al III-lea. Flota pe care Carol de Spania o comanda era castiliană, iar regele nostru Jean nu răspundea de expediție. Totuși, cum învingătorul era englez, iar învinsul foarte apropiatul prieten al regelui Franței, însemna pentru acesta un început prost.

Ungerea ca rege a avut loc la sfîrșitul lui septembrie. Domnul de Spania se întorsese, iar la Reims lumea se purtă foarte frumos cu biruitul acesta, spre a-l consola pentru înfrîngerea suferită.

La jumătatea lui noiembrie, conetabilul Raoul de Brienne, conte d'Eu, intră în Franța. Era de patru ani captivul regelui Eduard, dar un captiv destul de liber, lăsat la nevoie să circule între cele două țări, căci era amestecat în negocierile ce se duceau pentru o pace generală în numele căreia și noi lucram mult la Avignon. Eu însumi corespondam cu conetabilul. De data aceasta venea

ca să adune prețul răscumpărării sale. Nu eu trebuie să-ți spun că Raoul de Brienne era un personaj foarte înalt, puternic, de vază, altfel spus al doilea din regat. Îi urmase în funcție tatălui său Raoul al V-lea, ucis într-un turnir. Era proprietarul unor vaste feude din Normandia, din Touraine, printre care Bourgueil și Chinon, al altora din Bourgogne și Artois. Poseda pămînțuri, momentan confiscate, în Anglia și Irlanda ; de asemenea în ținutul Vaud. Era vărul prin alianță al contelui Amédée de Savoie. Cînd un asemenea bărbat s-a așezat de curînd pe tron, îi arăți anumită considerație ; nu crezi, Archambaud ? Ei bine, după ce i-a adresat în seara sosirii cîteva mustrări furioase, dar nu prea limpezi, Jean al II-lea a poruncit pe loc să fie întemnițat. Iar peste două zile, dimineața, i-a hotărît decapitarea, fără nici o judecată... Fără nici un temei mărturisit. Mai mult decît atît nu am putut afla în parohia noastră și nici voi în Périgueux. Cu toate că ne-am străduit să elucidăm afacerea asta, crede-mă ! Pentru a explica o astfel de execuție pripită, regele Jean a afirmat că deținea dovezi scrise privind trădarea conetabilului ; dar niciodată nu le-a dezvăluit. Niciodată. Pînă și Papei, care îl încolțea, în propriul său interes, să-i aducă faimoasele probe, pînă și lui i s-a împotrivit cu o tăcere încăpățînată.

Atunci, la toate Curțile Europei a început să se șușotească, să se facă presupuneri... S-a vorbit despre o corespondență amoroasă pe care conetabilul ar fi întreținut-o cu Doamna Bonne de Luxemburg și care, după moartea acesteia, ar fi căzut în mîinile regelui... A, și dumneata ai auzit palavrele astea !... Ciudată legătură, într-adevăr, căreia greu i-am putea descoperi latura păcătoasă, dacă ne gîndim că ea era o femeie veșnic însărcinată, iar el de patru ani întemnițat ! Poate că în scrisorile lui de Brienne se găseau lucruri neplăcute regelui spre citire ; dar chiar așa de-ar fi fost, acestea ar fi trebuit să privească mai degrabă propria sa conduită decît cea a primei soții... Nu, nimic nu îndreptățea execuția aceasta, dacă nu doar firea pornită pe ură și ucigașă a noului rege, destul de asemănătoare cu a mamei sale, șchioapa cea rea. Adevăratul motiv a ieșit la iveală la puțină vreme după aceea,

cînd funcția de conetabil a fost încredințată... știi bine cui... ei, da ! Domnului de Spania, cu o parte din bunurile defunctului, ale cărui întinse pămînturi și proprietăți au fost împărțite, în întregime, celor din preajma regelui. Astfel, contele Jean d'Artois se alese cu o bucată bună, cu comitatul Eu.

Asemenea acte mărinimoase creează mai puțini îndatorați decît dușmani. Monseniorul de Brienne era plin de rubedenii, prieteni, vasali, servitori, o întreagă clientelă legată de el și care, curînd, se preschimbă într-o rețea de nemulțumiți. Pune-i la socoteală și pe oamenii din anturajul regelui, care nu s-au ales cu nici o firimitură din toată moștenirea și care au devenit pizmași, recalcitranți...

O, dar ce bine vedem de-aici Châlus-ul cu cele două castele ale sale. Cît de frumos se armonizează perechea aceea de donjoane înalte despărțite de firul unei ape ! Ținutul întreg este o desfătare pentru ochi, sub goana aceasta a norilor...

La Rue ! La Rue, nu mă înșel deloc, în fața castelului din dreapta, pe colină, acolo a fost rănit grav Richard Inimă de Leu — o săgeată i-a răpit viața... Nu doar de azi, de ieri, s-au învățat oamenii noștri să fie năpădiți de englezi și să se apere...

Nu, La Rue, nu sînt cîtuși de puțin obosit ; mă opresc numai pentru a contempla... Firește că pasul mi-e bun ! O să mai merg puțin așa, iar lectica o să mă ajungă din urmă. Nimic nu ne zorește. Dacă mi-aduc bine aminte, de la Châlus pînă la Limoges sînt mai puțin de nouă leghe. Trei ore și jumătate ne vor ajunge, chiar fără să forțăm caii... Fie patru ore ! Lasă-mă să mă bucur de ultimele zile frumoase dăruite de Domnul. Destul sta-voi ascuns după perdele, cînd se va porni ploaia...

Îți istoriseam așadar, Archambaud, cum și-a făcut regele Jean primul mănunchi de dușmani în chiar sînul regatului. A hotărît atunci să-și creeze prieteni, oameni devotați, atașați lui printr-o legătură nouă, meniți să-l ajute în timp de război și de pace, și să-i asigure gloria domniei. Pentru aceasta, încă din zorii anului următor, a instituit Ordinul Steaua, sortit să înalțe ordinul cavalerilor

și să dea o nouă strălucire coroanei. Această așa-zisă noutate nu era chiar așa de nouă, întrucît regele Eduard al Angliei instituise deja Ordinul Jaretierei. Dar regele Jean își bătea joc de ordinul acesta creat în jurul unui picior de femeie. „Steaua" avea să fie, mă rog, cu totul altceva. Poți reține o trăsătură constantă a regelui — nu știe decît să copieze, dîndu-și însă întotdeauna aere de inovator.

Cinci sute de cavaleri, nu mai puțini, care trebuiau să jure pe Sfînta Scriptură că nu vor da înapoi nici măcar cu un pas în bătălie și că nu se vor preda. Atîta măreție se cuvenea sublimată prin vădite semne exterioare. Jean al II-lea nu se zgîrci în privința dărniciei, astfel că tezaurul său — care și așa nu era prea mare — începu a se scurge ca apa dintr-un butoi găurit. Pentru a crea un sediu Ordinului, a poruncit amenajarea casei de la Saint-Ouen, care de atunci nu se mai numi altfel decît Nobila Casă, plină toată de mobile minunate, sculptate și ajurate, cu incrustații de fildeș și de alte materiale prețioase. Nu am văzut Nobila Casă, dar mi-a fost descrisă. Pereții sînt — sau mai bine zis erau — acoperiți cu o pînză țesută din aur și argint ori cu catifea peste care fuseseră presărate stele și flori de crin din aur. Regele dărui tuturor cavalerilor cîte o tunică de mătase albă, o îmbrăcăminte ce se purta pe deasupra acesteia jumătate alb, jumătate rubiniu; o glugă tot de un roșu-închis, împodobită cu o închizătoare de aur în formă de stea. Cavalerii mai primiră și cîte un stindard alb brodat cu stele, precum și un inel gros de aur și email, pentru a demonstra că erau, cu toții, ca și logodiți cu regele... ceea ce te făcea, într-un fel, să surîzi. Cinci sute de închizători, cinci sute de stindarde, cinci sute de inele ; socotește puțin cîtă cheltuială ! Se pare că însuși regele a desenat și pus în discuție fiecare dintre piesele acestui echipament. Tare mai ținea la Ordinul acesta al Stelei ! Cu niște aștri atît de răuvoitori ca ai săi, mai bine și-ar fi ales altă emblemă.

O dată pe an, după o rînduială de el poruncită, cavalerii trebuiau să se reunească la un mare ospăț, în cadrul căruia fiecare era dator să-și istorisească eroicele aventuri și propriile fapte de arme săvîrșite în răstimpul dat ; doi grămătici trebuiau să le noteze, trecîndu-le în cronică. Masa Rotundă avea deci să

reînvie, iar regele Jean să-l întreacă în renume pe regele Arthur din Bretania ! Gîndea la mari şi nelimpezi proiecte. Lumea începea să vorbească din nou de o cruciadă...

Cea dintîi adunare a Stelei, stabilită pentru Ziua regilor din 1352, se dovedi cam dezamăgitoare. Viitorii viteji nu aveau de povestit măreţe fapte de arme. Nu avuseseră timp să le săvîrşească. Ienicerii spintecaţi în două, din creştet pînă la armătura şeii, şi fecioarele scăpate din barbare temniţe aveau să fie lucruri petrecute într-un alt an. Cei doi grămătici tocmiţi să scrie cronica Ordinului nu trebuiră să folosească prea multă cerneală, doar dacă beţiile nu ar fi fost cumva socotite tot vitejii. Căci Nobila Casă devenise sălaşul celor mai mari chefuri pomenite în Franţa de la Dagobert încoace. Cavalerii aceia în alb şi purpuriu se dăruiră pînă într-atît ospeţelor, încît chiar înainte de servirea dulciurilor, ţipînd, urlînd, cîntînd, beţi turtă, nepărăsind masa decît pentru anume nevoinţă şi pentru a vărsa, reîntorcîndu-se apoi pentru a se înfrupta din nou din alte mîncăruri, luîndu-se cu foc la întrecere în golirea cupelor, nu li s-ar fi cuvenit decît cel mult titlul de cavaleri ai chiolhanelor. Frumoasa văsărie din aur, pentru ei migălită, fu deteriorată sau spartă ; îşi aruncau peste mese farfuriile, asemenea unor strengari sau le spărgeau cu pumnul. Din mobila ajurată şi încrustată nu au mai rămas decît bucăţi. Beţia i-a făcut probabil pe unii să-şi închipuie că se şi aflau în război, căci pe loc se apucaseră să prade. Astfel, drapajul de aur şi argint de pe pereţi dispăru, furat.

Dar iată că în aceeaşi zi în care englezii ocupară cetatea Guines, în urma unei trădări neîndoielnice, căpitanul sub a cărui comandă se afla fortăreaţa aceasta benchetuia la Saint-Ouen.

Din toate acestea regele se alese cu mare înciudare şi începu a se complace în ideea că iniţiativele sale cele mai valoroase erau sortite eşecului numai datorită unui destin funest.

La puţină vreme după aceea avu loc prima luptă la care cavalerii Stelei trebuiră să ia parte, nu într-un Orient al fanteziei, ci într-o parte a unei păduri din Bretania de Jos. Cincisprezece dintre ei, vrînd a-şi dovedi puterea şi prin alte fapte de seamă decît cele ale ulciorului, îşi res-

pectară jurămîntul de a nu bate în retragere ; şi în loc să se desprindă la timp din vălmăşag, aşa cum ar fi făcut-o nişte oameni de bun simţ, ei se lăsară încercuiţi de către un adversar care prin numărul său mare nu le lăsa nici o şansă, nici cea mai palidă şansă. Nici unul dintre ei nu s-a mai întors să-şi istorisească vitejiile. Dar rudele cavalerilor morţi nu se feriră să spună că noul rege avea totuşi minte strîmbă dacă putuse impune căpitanilor săi de baniere un jurămînt pînă într-atîta de smintit şi că, de-ar fi avut cu toţii de gînd să şi-l ţină, el avea să se trezească foarte curînd singur la consiliul sfetnicilor...

A, dar iată lectica mea... Nu cumva preferi, acum, să călăreşti ?... Eu cred că o să trag un pui de somn, ca să fiu proaspăt la sosire... Dar acum înţelegi, Archambaud, pentru ce Ordinul Steaua nu a avut prea mare răsunet, pentru ce, an de an, se vorbeşte despre el tot mai puţin.

VI

ÎNCEPUTURILE DOMNIEI ACESTUI REGE ZIS CEL RĂU

Ai băgat de seamă, nepoate, că oriunde ne oprim, la Limoges, Nontron sau în altă parte, lumea ne întreabă ce veşti avem despre regele Navarei ? De parcă de prinţul acesta ar depinde soarta regatului ! Într-adevăr, ciudată mai e situaţia în care ne aflăm. Regele Navarei se află prizonier într-un castel din Artois, prizonier al vărului său, regele Franţei. Regele Franţei este prizonier, într-o casă din Bordeaux, prizonier al vărului său, prinţul moştenitor al Angliei. Delfinul, moştenitor al Franţei, se zbate în palatul din Paris între burghezii săi agitaţi şi Statele sale Generale care îl critică. Dar toată lumea nu pare să se intereseze decît de regele Navarei. Ai auzit ce spunea însuşi episcopul : „Se vorbea cum că Delfinul ar fi bun prieten cu Monseniorul de Navara. Oare nu o să-l elibereze ?“ Dumnezeule sfinte, sper să nu o facă ! S-a dovedit prudent tînărul neacţionînd pînă acum. Mă neliniştește tentativa de evadare pusă la cale de către clanul navarez întru

eliberarea căpeteniei lor. A eşuat ; să ne felicităm. Dar sînt semne că o vor lua de la capăt.

Da, da, am învăţat multe cît ne-am oprit la Limoges. Şi chiar am de gînd să scriu Papei despre toate acestea, de îndată ce vom ajunge diseară la La Péruse.

Dacă mare a fost prostia regelui Jean întemniţîndu-l pe Domnul de Navara, la fel de mare ar fi şi a Delfinului dacă l-ar scoate de acolo. Nu cunosc mai aprig certăreţ ca acest Carol zis cel Rău ; tare bine au mai ştiut să-şi dea mîna regele Jean şi cu el întru aruncarea Franţei în nefericirea ei de astăzi. Ştii de cînd s-a ales cu porecla ? Încă din primele sale zile de domnie. Repede şi-a mai cîştigat-o !

Mama lui, fiica lui Louis Hutin, a murit, după cum îţi istoriseam mai deunăzi, în toamna lui '49. În vara lui 1350, s-a dus să se încoroneze în capitala sa, la Pampelune, unde nu mai pusese piciorul de cînd se născuse, la Evreux, deci de optsprezece ani. Vrînd a se face cunoscut, şi-a străbătut Statele, ceea ce nu implica deloc drumuri prea lungi ; apoi se duse să-şi viziteze vecinii şi rudele, cumnatul, contele de Foix şi de Béarn, cel căruia îi place să i se zică Phoebus, şi pe celălalt cumnat al său, regele de Aragon, Pierre Ceremoniosul ; de asemenea şi pe regele Castiliei.

Dar iată că într-o bună zi, după ce se reîntorsese la Pampelune şi în timp ce trecea călare pe un pod, întîlni o delegaţie de nobili navarezi care veneau la el cu plîngeri, întrucît îngăduise să le fie violate drepturile şi privilegiile. Şi cum nu voi să-i asculte, ceilalţi se cam încinseră ; atunci, porunci soldaţilor săi să-i aresteze pe cei care strigau mai aproape de urechea lui şi pe loc ordonă să fie spînzuraţi de copacii din preajmă, zicînd că de vrei să fii respectat trebuie să fii iute la osîndă.

Am observat că principii mult prea grăbiţi în a pedepsi se supun adesea unor porniri de teamă. Carol acesta nu face deloc excepţie, căci mai curajos cred că-i în vorbe decît în fapte. Brutala pedepsire prin spînzurătoare despre care îţi vorbesc şi care a îndoliat Navara, a făcut să fie supranumit curînd de către supuşii săi *el malo*, adică cel Rău. De altfel, nu peste multă vreme, se depărtă de regat, a cărui guvernare i-o încredinţă mezinului său, Louis, care nu avea pe atunci decît cincisprezece ani ; el a preferat

să se întoarcă, pentru a se agita la Curtea Franței în tovărășia celuilalt frate al său, Filip.

Ei bine, o să mă întrebi atunci cum de poate să fie atît de numeros și de puternic partidul navarez, dacă o parte din nobilimea Navarei se opune regelui său ? Iar eu o să-ți răspund, nepoate, așa : fiindcă partidul acesta este alcătuit mai cu seamă din cavaleri normanzi ai contelui d'Evreux. Iar ceea ce îl face pe Carol de Navara atît de primejdios pentru coroana Franței sînt nu atît posesiunile sale din sudul regatului, ci acelea pe care le deține sau le deținea în apropiere de Paris, cum ar fi de pildă senioriile din Mantes, Pacy, Meulan sau Nonancourt, de care atîrnă accesul în capitală pentru un sfert din apusul țării.

Lucrul acesta regele Jean l-a înțeles bine sau a fost făcut să-l înțeleagă ; astfel că, măcar o dată, a dat dovadă de bun simț, înclinînd spre înțelegere și bună pace cu vărul său de Navara. Și cum ar fi putut să și-l apropie mai bine ? Printr-o căsătorie. Și ce căsătorie i s-ar fi putut oferi care să-l lege de coroană la fel de tare ca aceea care, vreme de șase luni, făcuse din sora sa Blanche regina Franței ? Ei bine, căsătoria cu însăși fiica mai mare a regelui, cu micuța Jeanne de Valois. Nu avea decît opt ani, dar era o partidă care merita să aștepți pînă la înfruptarea deplină. De altfel, Carol de Navara nu ducea lipsă de o companie galantă care să-i secondeze răbdarea. Între altele, se vorbește despre o anumită domnișoară Gracieuse... da, acesta e numele ei, sau cel pe care îl mărturisește... Micuța Jeanne de Valois era văduvă, întrucît o mai măritaseră o dată la vîrsta de trei ani cu o rudă a mamei sale pe care Cerul a avut grijă să o ia la sine curînd.

Am fost de acord la Avignon cu sus-numita logodnă care părea să asigure pacea. Căci contractul reglementa toate treburile dintre cele două ramuri ale familiei Franței, începînd cu acel comitat la Angoulême de atîta vreme făgăduit mamei lui Carol în schimbul renunțării sale la Brie și la Champagne, apoi din nou schimbat pentru Pontoise și Beaumont, dar fără să fi existat hotărîre judecătorească în acest sens. De data aceasta se revenea la acordul inițial ; Navara avea să primească Angoumois, precum și mai multe fortărețe și domenii care constituiau zestrea. Regele Jean ținea să-și arate autoritatea încărcîndu-și vi-

itorul ginere cu bunuri şi zicînd de fiecare dată : „Vei avea aceasta, eu vreau astfel ; îţi dăruiesc aceasta, aşa am hotărît..."

Navara glumea cu cei apropiaţi pe seama noilor sale legături cu regele Jean. „Eram veri din naştere ; am fost pe punctul de a deveni cumnaţi ; dar tatăl său, căsătorindu-se cu sora mea, m-am pomenit că-i sînt unchi ; şi poftim că în prezent îi voi deveni ginere." Dar în timp ce i se negocia contractul de căsătorie, el avea grijă să-şi facă parte, şi încă una bună. Lui nu i se cerea de fapt nimic, doar un avans de bani : o sută de mii de scuzi, o datorie a regelui Jean faţă de nişte negustori din Paris şi pe care Carol ar binevoi să o plătească. Suma toată nu o avea nici el în bani peşin ; i-a fost găsită însă la bancherii din Flandra cu care se înţelese să le lase zălog o parte din bijuteriile sale. Mai lesne putea face lucrul acesta ginerele regelui decît regele însuşi...

Cu acest prilej mi se pare că a luat Navara legătură cu starostele Marcel... despre care de asemenea ar trebui să-i scriu Papei, întrucît prezentele uneltiri ale sale mă cam neliniştesc. Dar asta-i altă treabă...

Cei o sută de mii de scuzi fură menţionaţi în contractul de căsătorie ca fiind daţi de Navara ; urmau să-i fie vărsaţi neîntîrziat şi pe fracţiuni. În afară de aceasta fu numit cavaler al Stelei şi chiar i se dădu speranţa că va ocupa funcţia de conetabil, deşi nu împlinise douăzeci de ani. Căsătoria fu oficiată cu mare pompă şi în mare veselie.

Dar iată că frumoasa prietenie pe care şi-o arătau socrul şi ginerele se tulbură curînd. Din a cui vină ? Dintr-a celuilalt Carol, Domnul de Spania, chipeşul La Cerda, gelos prin însăşi forţa împrejurărilor de marea trecere a lui Navara, neliniştit văzînd cît de sus urca astrul pe firmamentul Curţii. Carol de Navara are cusurul acela al multor tineri — cusur împotriva căruia te poftesc să lupţi, Archambaud — şi anume de a vorbi prea mult cînd soarta le surîde şi de a nu rezista tentaţiei de a mai scăpa şi vorbe răutăcioase. La Cerda avu grijă să-i aducă regelui Jean la cunoştinţă înţepăturile ginerelui, punînd foc peste paie. „Vă cam ia în zeflemea, dragă sire ; îşi îngăduie tot soiul de cuvinte. Nu puteţi tolera asemenea lezări ale majestăţii voastre şi, chiar dacă le toleraţi, eu — din dragoste pentru

dumneavoastră — nu le pot îndura." Şi tot aşa i-a strecurat otravă regelui în creier, zi de zi. Că Navara a zis una, că Navara a dres alta ; că Navara dădea prea mult tîrcoale prinţului moştenitor ; că Navara ţesea intrigi cu nu ştiu care ofiţer din Marele Consiliu. Nici că există om mai dispus ca regele Jean să-şi bage în cap, influenţat de altul, un gînd vătămător, de care apoi să nu se mai poată descotorosi. Este, totodată, încrezător şi încăpăţînat. Nimic mai uşor decît să-i născoceşti duşmani.

Curînd i-a fost luată lui Carol de Navara locotenenţa din Languedoc. În profitul cui ? Al lui Carol de Spania. Apoi funcţia de conetabil, vacantă după decapitarea lui Raoul de Brienne, i-a fost atribuită nu lui Carol de Navara, ci lui Carol de Spania. Din cei o sută de mii de scuzi pe care urma să-i primească înapoi, Navara nu văzu nici o leţcaie, în timp ce tot felul de daruri şi beneficii îl copleşeau pe amicul regelui. Şi în sfîrşit, în sfîrşit, comitatul de Angoulême fu dat, în pofida tuturor acordurilor, Domnului de Spania, Navara trebuind să se mulţumească din nou cu altă vagă promisiune.

Atunci se înstăpîni între Carol cel Rău şi Carol de Spania mai întîi o răceală, apoi dispreţul, şi curînd ura deschisă şi mărturisită. Domnului de Spania îi era acum foarte la îndemînă să-i spună regelui : „Vedeţi cîtă dreptate aveam, dragă Sire ! Ginerele măriei voastre, ale cărui urzeli le-am dibuit, se ridică împotriva hotărîrilor pe care le-aţi luat. Mă atacă, deoarece vede că vă slujesc cu prea mare credinţă".

Alteori se prefăcea că ar vrea să plece de la Curte, el care se afla în culmea favorurilor, dacă fraţii Navara aveau să continue a-l mai vorbi de rău. Se exprima ca o îbovnică : „Pleca-voi undeva în pustie, departe de regatul măriei voastre, pentru a trăi acolo cu amintirea dragostei pe care mi-aţi arătat-o. Sau pentru a muri ! Căci departe de măria voastră, sufletul îmi va părăsi trupul". Ciudatul conetabil fu văzut chiar vărsînd lacrimi !

Şi cum regele Jean nu-l mai avea în cap decît pe spaniol, nu mai vedea decît prin ochii lui, a dovedit multă încăpăţînare în a-şi face un duşman neîmpăcat din vărul ales drept ginere, anume pentru a-şi asigura un aliat.

Ți-am spus : nu s-ar putea găsi rege mai nerod ca ăsta, rege care să-și facă sieși chiar atîta rău... ceea ce nici n-ar fi un mare păcat dacă, în același timp, nu ar fi și atît de dăunător regatului său.

Gîlceava aceasta umplu Curtea de freamăt. Regina, mult delăsată, găsea alinare la Doamna de Spania... căci conetabilul era căsătorit — o legătură de ochii lumii — cu o verișoară de-a regelui, Doamna de Blois.

Sfetnicii regelui, deși pe față își adulau cu toții stăpînul, erau împărțiți în două tabere, după cum gîndeau că ar fi bine să treacă de partea conetabilului sau a ginerelui. Iar luptele acestea vătuite, care îi învrăjbeau, erau cu atît mai aprige cu cît regele, care ar vrea să dea impresia că rezolvă totul singur, a lăsat totdeauna pe seama anturajului dezlegarea celor mai serioase treburi.

Vezi așadar, dragă nepoate, că intrigi se țes în jurul tuturor regilor. Dar nu se conspiră și nu se complotează decît în jurul celor slabi, sau al celor pe care vreun viciu ori urma unei oarecare boli îi vlăguiesc. Tare aș mai fi vrut să văd pe cineva conspirînd în jurul lui Filip cel Frumos ! Nimeni nu s-ar fi gîndit la așa ceva, nimeni nu ar fi cutezat. Ceea ce nu înseamnă defel că regii puternici sînt scutiți de comploturi ; dar atunci intră în joc adevărații trădători. Pe cînd în preajma principilor slabi pare firesc să devină complotiști chiar oamenii cinstiți.

Cu o zi înainte de Crăciunul lui 1354, într-un palat din Paris, Carol de Spania și Filip de Navara și-au spus cuvinte și insulte atît de grele, încît cel din urmă și-a scos spada, astfel că de nu ar fi fost oprit la timp, l-ar fi lovit pe conetabil ! Acesta se prefăcu a rîde și strigă către tînărul Navara cum că mult mai puțin amenințător s-ar fi arătat dacă nu ar fi fost în jurul lui oameni care să-l oprească de la faptă. Filip nu este atît de iscusit, dar se arată mai înflăcărat în luptă decît fratele său mai vîrstnic. Nu a putut fi scos din sală înainte de a fi strigat că se va răzbuna curînd, înjosindu-l pe dușmanul familiei pentru ultragiul adus. Ceea ce și săvîrși de altfel peste două săptămîni, în noaptea de sărbătoare a regilor magi.

Domnul de Spania se ducea să o viziteze pe verișoara sa, pe contesa de Alençon. Se opri peste noapte la Laigle, și trase la un han al cărui nume nu ar putea fi dat uitării,

hanul Scroafa-care-toarce. Prea sigur de respectul pe care funcţia sa şi prietenia regelui o inspirau — cel puţin aşa gîndea el — îşi zicea că nu are a se teme de primejdii în timp ce străbate regatul, astfel că nu luase cu el decît o escortă mică. Dar orăşelul Laigle este situat în comitatul Evreux doar la cîteva leghe de oraşul în care fraţii d'Evreux-Navara trăiau în marele lor castel. Înştiinţaţi de trecerea pe acolo a conetabilului, ei îi pregătiră acestuia o capcană frumoasă.

Către miezul nopţii, douăzeci de cavaleri normanzi, cu toţii seniori de temut : Graville, de Clères, de Mainemares, de Morbecque, cavalerul d'Aunay... ei, da, descendentul unuia dintre îndrăgostiţii din Turnul Nesle ; nici nu era de mirare că putea fi regăsit în partidul Navara... în fine, îţi spun, vreo douăzeci cu nume bine cunoscute de vreme ce regele a fost nevoit să le dea după aceea, împotriva voinţei sale, scrisori de iertare... au ţîşnit în burgul acela, sub comanda lui Filip de Navara, au smuls din ţîţîni porţile hanului şi s-au năpustit în camera conetabilului.

Regele de Navara nu se găsea printre ei. Pentru orice eventualitate, în cazul în care tărăşenia ar fi luat o întorsătură proastă, hotărîse să aştepte la marginea oraşului, lîngă un hambar, în tovărăşia unor ţine-cai. O, mi-l închipui pe-al meu Carol cel Rău, mic, vioi, înfăşurat în mantia sa ca fumul iadului, ţopăind în sus şi în jos pe pămîntul îngheţat bocnă, asemenea unui diavol care nici nu atinge pămîntul. Aşteaptă. Priveşte la cerul de iarnă. Frigul îl ciupeşte de degete. Sufletul i se răsuceşte de teamă şi ură totodată. Îşi încordează auzul. Şi din nou tropăie neliniştit.

Apare atunci Jean de Fricamps, zis Friquet, guvernatorul oraşului Caen, consilierul său şi cel mai priceput montor de maşini care îl înştiinţează cu sufletul la gură : „S-a făcut, monseniore !"

Apar îndată şi Graville, Mainemares, Morbecque, însuşi Filip de Navara şi toţi conjuraţii. Acolo, la han, chipeşul Carol de Spania pe care l-au scos de sub pat unde se refugiase, şi-a dat într-adevăr duhul. Tare urît l-au mai ciopîrţit, chiar aşa prin veşmîntu-i de noapte. Optzeci de răni i-au fost numărate pe trup, optzeci de lovituri de

cuţit. Fiecare a ţinut să-şi înfigă vîrful spadei de patru ori... Iată aşadar, preacinstite nepoate, cum şi-a pierdut regele Jean pe bunul său prieten şi cum monseniorul de Navara a intrat în răzmeriţă...

Iar acum o să te rog să cedezi locul lui don Francesco Calvo, secretarul meu papal, cu care am a sta de vorbă înainte de a ajunge la popas.

VII

VEŞTI DIN PARIS

Întrucît, dragă don Calvo, tare ocupat voi fi cînd voi sosi la La Péruse, pentru a inspecta mănăstirea şi a constata dacă ea a fost într-adevăr atît de mult pustiită de către englezi încît să trebuiască să-i scutesc pe călugări, — vreme de un an, aşa cum mi-o cer — de a-mi mai vărsa beneficiile ce mi se cuvin ca stareţ, aş vrea să-ţi spun din capul locului ce anume trebuie să conţină scrisoarea mea către Sfîntul-Părinte. Ţi-aş fi recunoscător dacă mi-ai pregăti această scrisoare, de îndată ce vom ajunge acolo, folosind frumoasele cuvinte pe care le ştii bine ticlui.

Trebuie să-i aducem la cunoştinţă anumite veşti din Paris, veşti pe care le-am aflat la Limoges şi care mă îngrijorează.

În primul rînd, maşinaţiile lui Étienne Marcel, starostele neguţătorilor din Paris. Aflu că omul acesta a hotărît, de o lună încoace, construirea unor fortificaţii şi săparea de şanţuri în jurul oraşului, dincolo de străvechea centură, de parcă s-ar pregăti să ţină piept unui asediu. Date fiind însă actualele tratative de pace, se pare că englezii nu manifestă deloc intenţia de a veni cu primejdie asupra Parisului şi nu-i înţeleg nicidecum graba în a iniţia tot soiul de fortificaţii. Dar, în afară de aceasta, el şi-a organizat burghezii în corporaţii orăşeneşti pe care le înarmează şi le instruieşte cu ofiţeri de pază pe cartiere şi pe grupe, pentru a asigura executarea ordinelor, întocmai ca miliţiile din Flandra care îşi guvernează singure cetăţile ; el i-a impus Delfinului, locotenent regesc, să consimtă la constituirea acestei miliţii, iar pe deasupra — în

timp ce toate taxele și birurile regești au devenit o țintă generală de împotriviri și doleanțe — el a stabilit, pentru a-și echipa oamenii, un impozit pe băuturi, impozit pe care îl încasează direct.

Acest jupîn Marcel, care nu demult s-a îmbogățit ca furnizor regal, dar care de patru ani a pierdut postul acesta, lucru care l-a înciudat peste măsură, pare că ar vrea să se bage în toate treburile regatului, mai cu seamă după dezastrul de la Poitiers. Nu i se pot încă desluși prea bine planurile, în afară de cel de a se pretinde important ; oricum, el nu păşeşte pe calea unei liniştiri aşa cum o doreşte Sfîntul-Părinte. De aceea, pioasa mea îndatorire este de a-l sfătui pe Papă — în cazul în care i s-ar înfăţişa vreo cerere din partea aceluia — să se arate foarte reţinut, să nu dea nici un sprijin, nici chiar aparenţa vreunui sprijin, starostelui Parisului şi întreprinderilor sale.

M-ai şi înţeles, don Calvo. Cardinalul Capocci se află la Paris. S-ar prea putea ca, necugetat cum este şi făcător de boacăne, să se creadă grozav legînd iţe cu sus-amintitul staroste... Nu, nu mi s-a spus nimic precis ; dar îmi spune mie nasul că al meu confrate nu ar pierde nici acum prilejul să se angajeze pe un drum întortocheat...

În al doilea rînd, vreau să-l invit pe suveranul pontif să ceară informaţii de la slujbaşii din Statele Generale ai *limbii d'oïl*, care s-au ferecat la Paris la începutul acestei luni, şi să răspîndească lumina sfintei sale luări-aminte asupra ciudăţeniilor care au apărut pe-acolo.

Regele Jean făgăduise că va convoca aceste State Generale în luna decembrie ; dată fiind însă tulburarea, dezordinea şi deznădejdea în care s-a aflat ţara după înfrîngerea de la Poitiers, Delfinul Charles a crezut că mai înţelept ar fi să grăbească evenimentul, să-l fixeze deci în octombrie. În realitate, nu mai avea de ales — trebuia să-şi consolideze autoritatea mult scăzută în nenorocirea aceasta, tînăr cum este, cu o armată dezlînată în urma înfrîngerilor şi cu un tezaur secătuit.

Dar cei opt sute de deputaţi ai *limbii d'oïl*, dintre care patru sute burghezi, nu luară deloc în discuţie punctele pentru care fuseseră invitaţi.

Biserica are o îndelungată experienţă a conciliilor ce scapă din mîna celor care le-au convocat. Vreau să-i spun

Papei că Statele acestea Generale se aseamănă întru totul cu un conciliu care se rătăcește și își arogă dreptul de a guverna autoritar, aplică de-a valma reforme dezordonate și profită de slăbiciunea puterii supreme.

În loc să se preocupe de eliberarea regelui Franței, oamenii noștri din Paris s-au arătat dintr-o dată grijulii să o ceară pe cea a regelui de Navara, lucru care demonstrează limpede hramul purtat de cei care îi mînă.

Mai mult decît atît, cei opt sute au ales o comisie de optzeci care s-a apucat să lucreze în mare taină pentru a întocmi o listă lungă de dojeni în care puține sînt lucrurile bune și multe cele rele. Mai întîi, ei cer destituirea și trimiterea în judecată a principalilor sfetnici ai regelui, pe care îi acuză de a fi delapidat ajutoarele bănești, socotindu-i răspunzători de înfrîngere...

Trebuie totuși să-ți spun, Calvo — asta nu privește scrisoarea, dar vreau să-mi destăinui un gînd — că dojenile nu sînt chiar întru totul nedrepte. Printre oamenii cărora regele Jean le-a încredințat guvernarea, îi știu pe unii care nu fac două parale și care sînt chiar niște pramatii. Este firesc să te îmbogățești într-o funcție mare, altfel cine s-ar mai osteni, cine și-ar mai asuma riscuri. Dar trebuie să te ferești să treci peste limitele necinstei și să-ți faci treburile pe seama interesului public. Și-apoi, înainte de toate, trebuie să fii capabil. Or, regele Jean fiind el însuși prea puțin capabil, alege ușor oameni care nu sînt chiar deloc.

Pornind de la aceasta, deputații s-au apucat să ceară lucruri ce întrec măsura. Ei pretind ca regele — sau, în prezent, locotenentul său, Delfinul — să nu mai guverneze decît prin consilierii desemnați de către cele trei State, patru prelați, doisprezece cavaleri, doisprezece burghezi. Consiliul acesta ar avea puterea de a face și porunci totul — ca regele înainte — de a numi în toate funcțiile, de a reforma Camera de conturi și toate companiile din regat, de a hotărî răscumpărarea prizonierilor, și multe, multe altele. În realitate nu este vorba de altceva decît de a-i răpi regelui atributele suveranității.

Astfel, conducerea regatului nu ar mai fi exercitată de către omul uns pentru aceasta, potrivit religiei noastre ;

ca ar urma să fie încredințată așa-zisului Consiliu care nu s-ar sprijini decît pe o adunare guralivă și nu ar acționa decît dependent de aceasta. Cîtă slăbiciune, cîtă învălmășeală ! Aceste pretinse reforme — mă înțelegi, Calvo de ce insist, căci nu se cade ca Sfîntul-Părinte să poată spune că nu a fost avertizat —, aceste pretinse reforme, zic, sînt o ofensă adusă bunului simț și, în același timp, ele miros a erezie.

Dar iată că — și lucrul este regretabil — chiar oameni ai bisericii înclină în partea aceea, cum ar fi de pildă episcopul de Laon, Robert le Coq, și el ajuns în dizgrația regelui și, din această cauză, foarte legat de staroste. Este unul dintre cei mai vehemenți.

Sfîntul-Părinte trebuie să înțeleagă foarte bine că îndărătul tuturor acestor manevre se află regele Navarei, care pare să conducă treburile din afundul temniței sale și care mai abitir ar înrăutăți totul dacă le-ar modela în libertate. În marea sa înțelepciune, Sfîntul-Părinte va socoti prin urmare că nu trebuie să intervină în nici un fel pentru eliberarea lui Carol cel Rău, vreau să spun a monseniorului de Navara, — ceea ce unele jalbe, venite din toate părțile, îi cer.

În ce mă privește, uzînd de prerogativele mele de emisar papal și de nunțiu — mă asculți, Calvo ? — i-am poruncit episcopului de Limoges să facă parte din suita mea, pentru a se prezenta la Metz. Ne vom întîlni la Bourges. Și am hotărît să fac același lucru cu toți ceilalți episcopi, de-a lungul drumului ale cărui dioceze au fost jefuite și devastate de către cavalcadele prințului de Galles, astfel încît să aducă mărturie în fața împăratului. Voi fi deci sprijinit în spusele mele, care vor dezvălui cît de dăunătoare este alianța dintre regele navarez și cel al Angliei...

Dar ce ai de te uiți numai afară, don Calvo ?... A, știu, legănarea lecticei îți întoarce stomacul pe dos ! Eu sînt foarte obișnuit cu asta, aș putea chiar spune că îmi stimulează spiritul ; și văd că nici pe nepotul meu, seniorul de Périgord, care îmi ține deseori companie de cînd am plecat, nu-l stînjenește... Da, într-adevăr, nu arăți bine, deloc. Haide, coboară. Dar nu uita cele ce ți-am spus, cînd îți vei ascuți penele de scris.

VIII

TRATATUL DE LA MANTES

Unde am ajuns ? Am trecut oare de Mortemart ?... Încă nu ! Ei bine, mi se pare că am ațipit puțin... O, cît de tare se întunecă cerul și cît de mult se scurtează zilele ! Visam, nepoate, da, visam un prun înflorit, un prun mare, alb tot, rotund, plin de păsărele de parcă fiecare floare cînta. Iar cerul era albastru ca și covorul Fecioarei. O viziune angelică, un adevărat colț de paradis. Ciudat lucru mai sînt visele ! Ai băgat de seamă că în Evanghelii nu există deloc vise, în afară de cel al lui Iosif la începutul Evangheliei lui Matei ? Este singurul. În timp ce în Vechiul Testament patriarhii au neîncetat vise, în cel Nou nu se visează defel. M-am întrebat deseori pentru ce, fără să pot găsi răspuns... Nu te-ai mirat niciodată de asta ? Înseamnă că nu prea citești Sfintele Scripturi, Archambaud... Oricum, eu văd în treaba aceasta un subiect gras pentru savanții noștri doctori din Paris sau din Oxford, un subiect de dispută, care să ne furnizeze tratate groase și discursuri scrise într-o latinească atît de stufoasă, încît nimeni nu s-ar pricepe să deslușească o iotă. În orice caz, am fost bine inspirat făcînd acest ocol prin La Péruse. I-ai văzut pe benedictinii aceia de treabă care voiau să tragă folos de pe urma cavalcadei engleze, ca să nu plătească beneficiile starețului ? O să dispun să li se dea o altă cruce de email și cele trei potire de argint aurit pe care s-au grăbit să le ofere englezilor, pentru a scăpa de jaf ; și își vor solda anuitățile.

Căutau, plini de bunăvoință, să se amestece cu oamenii de pe celălalt mal al rîului Vienne, unde soldații prădători ai prințului de Galles devastaseră, jefuiseră, pîrjoliseră totul, așa cum am văzut azi-dimineață la Chirac sau la Saint-Maurice-des-Lions. Și mai cu seamă la mănăstirea Lesterps unde canonicii regulați s-au dovedit curajoși. „Mănăstirea noastră este întărită, o vom apăra." Și s-au bătut canonicii aceștia, ca niște bărbați buni și bravi pe care nu-i silești. Unii au pierit în afacerea asta, comportîndu-se cu mult mai multă noblețe decît au făcut-o la Poitiers anumiți cavaleri pe care îi cunosc prea bine.

Dacă toți oamenii din Franța ar dovedi un asemenea curaj... Mai mult chiar, canonicii aceștia de treabă s-au străduit, în mănăstirea lor scrumită, să ne ofere o cină atît de bogată și de bine pregătită, încît mi-a venit somnul. Și ai băgat de seamă sfînta veselie de pe chipul lor ? „Frații noștri au fost uciși ? Sînt acum în pace ; în marea sa bunătate, Domnul i-a luat la el... Ne-a lăsat pe pămînt ? Anume ca să putem săvîrși binefaceri... Mănăstirea noastră este pe jumătate distrusă ? Iată un prilej să o reclădim și mai frumoasă..."

Adevărații cucernici sînt voioși, nepoate, așa să știi. Nu am încredere în cei ce țin posturi mult prea severe, în cei cu mutre acre și ochi apropiați unul de celălalt aruncînd întruna priviri aprinse, de parcă numai către iad s-au tot uitat. Cei cărora Domnul le face suprema cinste de a-i chema la el simt ca un fel de îndatorire să se arate veseli ; este aceasta, din partea lor, un fel de pildă și de politețe cuvenită celorlalți muritori.

După cum și regii — de vreme ce Dumnezeu i-a ridicat deasupra tuturor celorlalți oameni— sînt datori să se arate necontenit stăpîni pe ei înșiși. Filip cel Frumos, care era prototipul adevăratei majestăți, știa să condamne fără să se înfurie ; și doliul îl purta fără să verse lacrimi.

Cu prilejul asasinării Domnului de Spania, despre care ți-am istorisit ieri, regele Jean a arătat — și încă în chipul cel mai jalnic — că nu este în stare să-și înfrîngă simțirile. Nu milă trebuie să inspire un rege ; mai bine să ni-l închipuim că nu-i în stare să simtă durere. Timp de patru zile regele nostru nu a putut rosti nici un cuvînt, nu a spus nici măcar dacă vrea să mănînce sau să bea. Rătăcea prin încăperi, cu ochii înroșiți de lacrimi, fără să mai cunoască pe nimeni și oprindu-se uneori, ca să izbucnească în plîns, așa, dintr-o dată. Zadarnic i s-ar fi vorbit despre cine știe ce treburi. Dacă dușmanul i-ar fi năvălit în palat, l-ar fi lăsat să-l ia de mînă. Nu a arătat nici pe sfert atîta tristețe cînd a murit mama copiilor săi, Doamna de Luxemburg, ceea ce Delfinul Charles a și subliniat. A fost chiar prima oară cînd a fost văzut exprimînd dispreț față de tatăl său și chiar spunîndu-i că nu era decent să se lase astfel în voia durerii. Dar regele nu vedea, nu auzea.

Nu a ieşit din starea aceasta de tristeţe decît pentru a urla. A urlat să i se înşeueze pe loc armăsarul, să fie adunată oastea ; a urlat că o să alerge la Evreux pentru a face dreptate şi că toată lumea o să aibă a se teme... Cei din preajma sa îl readuseră anevoie la o stare de bun simţ, arătîndu-i că pentru a strînge oaste, chiar fără chemarea sub arme a tuturor vasalilor, ar fi trebuit o lună încheiată ; că, de-ar vrea să atace Evreux, ar învrăjbi Normandia ; că, pe de altă parte, suspendarea ostilităţilor cu regele Angliei se apropia de sfîrşit şi că de i-ar fi venit cumva acestuia din urmă gîndul să profite de vălmăşag, ţara s-ar fi putut afla în primejdie.

I s-a mai demonstrat încă o dată că, poate, dacă ar fi respectat contractul de căsătorie al fiicei sale şi dacă şi-ar fi respectat angajamentul de a înapoia oraşul Angoulême lui Carol de Navara, în loc să-l ofere în dar preascumpului său conetabil...

Jean al II-lea deschidea larg braţele şi exclama : „Ce sînt eu dacă nu pot nimic ? Văd prea bine că nici unul dintre voi nu mă iubeşte şi că mi-am pierdut sprijinul". În sfîrşit, a rămas totuşi în palatul său, jurîndu-se pe Cel de Sus că nu va mai gusta nici o fericire pînă ce nu va fi răzbunat.

Între timp, Carol cel Rău nu stătea cu mîinile în sîn. Scria Papei, scria împăratului, scria tuturor principilor creştini, explicîndu-le că nu voise moartea lui Carol de Spania, ci numai să pună mîna pe el pentru toate relele şi ultragiile suferite din parte-i ; că ordinele sale fuseseră înţelese anapoda, adică depăşite, dar că lua totul asupra sa, acoperind rubedeniile, prietenii şi servitorii care nu fuseseră mînaţi, în tumultul de la Laigle, decît de prea marele zel ce i-l dovedeau.

Deşi montase capcana ca un ticălos ieşit la drumul mare, îşi punea, în felul acesta, mănuşi de cavaler.

Şi, mai ales, îi scria ducelui de Lancaster, care se afla la Malines, şi însuşi regelui Angliei. De conţinutul acestor scrisori am aflat cînd s-au încurcat lucrurile. Cel Rău nu păşea pe căi ocolite. „Dacă porunciţi căpeteniilor din Bretania să fie gata — de îndată ce voi trimite către ei armată — deci pregătiţi să intre în Normandia, o să le dau bună şi sigură intrare. Binevoieşte a şti, vere prea

drag, că toți nobilii din Normandia sînt alături de mine întru viață și moarte." Prin asasinarea Domnului de Spania, omul nostru se dovedise un rebel ; acum înainta în trădare. Dar, în același timp, asmuțea asupra regelui Jean doamnele din Melun.

Nu știi cui i se spune astfel ?... Ah, dar iată că plouă. Era și de așteptat ; ploaia asta se vestea încă de la plecare. Abia acum o să-mi binecuvîntezi lectica, Archambaud ; nu-i mai bine așa, decît să simți apa curgîndu-ți pe după guler, pe sub tunica-ți cutezătoare, iar noroiul să te umple pînă la brîu ?...

Cine sînt doamnele din Melun ? Sînt cele două regine văduve și Jeanne de Valois, nevestica lui Carol, care așteaptă să fie nubilă. Toate trei trăiesc în castelul din Melun, denumit din această pricină castelul celor Trei Regine sau Curtea Văduvelor.

Întîi și întîi este Doamna Jeanne d'Evreux, văduva regelui Carol al IV-lea și mătușa regelui nostru cel Rău. Da, da, încă mai trăiește ; nici nu-i chiar așa de bătrînă pe cît s-ar crede. Abia a împlinit cincizeci ; are cu patru sau cinci ani mai puțin decît mine. De douăzeci și opt de ani este văduvă, de douăzeci și opt de ani umblă îmbrăcată în alb. Doar trei ani a împărțit tronul regesc. Dar continuă să aibă influență. Fiindcă este decana, ultima regină a celei dintîi ramuri capețiene. Dacă din cele trei nașteri ale sale — trei fete dintre care una singură, ultima, trăiește — ar fi avut un fiu, ar fi fost regină mamă și regentă. Dinastia s-a stins în sînul ei. Cînd spune : „Monseniorul d'Evreux, tatăl meu... unchiul meu Filip cel Frumos... cumnatul meu Filip cel Lung..." toată lumea tace. Ea este supraviețuitoarea unei monarhii de necontestat, și dintr-o vreme în care Franța era alt fel puternică, alt fel glorioasă, nu ca astăzi. Ea înseamnă un fel de cauțiune pentru noua familie. Ei bine, și atunci există lucruri care nu se fac deloc, fiindcă doamna d'Evreux le-ar dezaproba.

Mai mult decît atît, în jurul ei se spune : „Este o sfîntă". Trebuie să recunoaștem că nu-i nevoie de prea mult, cînd ești regină, ca să fii privită drept sfîntă de către o Curte mică și trîndavă, unde osanalele țin loc de ocupație. Doamna Jeanne d'Evreux se scoală înainte de ivirea zori-

lor ; îşi aprinde singură lumînarea pentru a nu-şi stînjeni slujitoarele. Apoi începe să citească în cartea ei de rugăciuni, cea mai mică din lume după cum se spune, un dar al soţului ei care o comandase unui artist desenator, Jean Pucelle. Se roagă mult şi face pomeni numeroase. Douăzeci şi opt de ani a tot repetat că nu are viitor, fiindcă nu a putut aduce pe lume un fiu. Văduvele trăiesc din idei fixe. Ar fi putut însemna mai mult în regat dacă inteligenţa i-ar fi fost pe măsura virtuţii.

Apoi este Doamna Blanche, sora lui Carol de Navara, cea de a doua soţie a lui Filip al VI-lea, care nu a fost regină decît şase luni, doar cît să se obişnuiască să poarte o coroană. Are faima de a fi cea mai frumoasă femeie din regat. Am văzut-o de curînd şi subscriu la judecata aceasta. Are douăzeci şi patru de ani acum şi de şase îşi tot pune întrebarea la ce-i slujesc pielea sa albă, ochii ca de email, trupul desăvîrşit. Dacă natura i-ar fi hărăzit o înfăţişare mai puţin minunată, acum ar fi regină, de vreme ce fusese destinată regelui Jean ! Tatăl nu a luat-o pentru sine decît fiindcă frumuseţea ei l-a fulgerat.

După ce la numai o jumătate de an şi-a trecut bărbatul din pat în mormînt, ea a fost cerută în căsătorie de către regele Castiliei, don Pedro, pe care supuşii săi l-au supranumit cel Crud. A trimis următorul răspuns şi poate că s-a cam pripit : „O regină a Franţei nu se recăsătoreşte". A fost mult lăudată pentru purtarea aceasta plină de măreţie. Dar acum ea se întreabă dacă nu este prea mare sacrificiul făcut în numele gloriei trecute. Domeniul de la Melun este partea de avere ce i se cuvine din partea soţului decedat. Îl înfrumuseţează mult, dar zadarnic îşi schimbă de Crăciun şi Paşte covoarele şi tapetele din camera ei, că tot singură doarme.

În sfîrşit, mai este şi cealaltă Jeanne, fiica regelui Jean, a cărei căsătorie nu a avut drept rezultat decît grăbirea neînţelegerilor. Carol de Navara a încredinţat-o mătuşii şi surorii sale pînă la împlinirea vîrstei măritişului. Fata asta e ca o calamitate mică, aşa cum poate fi o puştoaică de doisprezece ani, care îşi aminteşte că a rămas văduvă la şase ani şi care se ştie deja regină, fără să fi ajuns încă să ocupe locul respectiv. Nu are nimic altceva de făcut decît să aştepte să crească, dar aşteaptă cum nu se cade, împo-

trivindu-se la tot ceea ce i se porunceşte, cerînd tot ceea ce i se refuză, exasperîndu-şi însoţitoarele şi făgăduindu-le mii de torturi în ziua în care va fi ajuns la pubertate. Doamna d'Évreux, care nu se joacă deloc cu problemele de comportare, este adesea nevoită să-i ardă cîte o palmă.

Cele trei doamne ţin, la Melun şi la Meaux — Meaux este proprietatea după soţ a doamnei d'Evreux — o aşazisă Curte. Au un cancelar, un trezorier, un „maître d'hôtel". Titluri foarte înalte pentru funcţii foarte reduse. Eşti uimit să găseşti acolo o sumă de oameni pe care îi credeai morţi, într-atît de mult au fost daţi uitării, nu însă şi de ei înşişi. Bătrîni servitori scăpaţi teferi din domniile precedente, bătrîni confesori ai unor regi defuncţi, secretari deţinători ai unor taine bine vînturate, oameni care au părut puternici o clipă, fiindcă se aflau în preajma puterii, tropăie în propriile amintiri, dîndu-şi importanţă doar pentru că au luat parte la evenimente care nu mai au nici o importanţă. Cînd unul dintre ei începe cam aşa : „În ziua în care regele mi-a spus..." trebuie să ghiceşti despre ce suveran este vorba dintre cei şase care au ocupat tronul de la începutul veacului. Iar spusele regelui sînt, îndeobşte, cine ştie ce gravă şi memorabilă confidenţă, cum ar fi : „Azi e vreme frumoasă, Groş-Pierre..."

De aceea, cînd apare cine ştie ce daravelă, cum ar fi a regelui de Navara, Curtea Văduvelor — dintr-o dată smulsă viselor ei — socoteşte aceasta drept o întîmplare fericită. Toată lumea se tulbură, se pune în mişcare, se agită... Să nu uităm că, pentru cele trei regine, monseniorul de Navara ocupă, dintre vii, locul întîi în gîndurile lor. El este nepotul preaiubit, fratele drag, soţul adorat. Zadarnic le-ar spune cineva că în Navara este poreclit cel Rău ! La urma urmelor face totul pentru a fi pe placul lor — le copleşeşte cu daruri, vine să le vadă foarte des... cel puţin în perioada de neîntemniţare... le distrează cu poveştile sale, le informează despre propriile răfuieli, le face să se pasioneze pentru tot ceea ce întreprinde, fermecător cum se pricepe a fi, jucînd rolul supusului faţă de mătuşă, al afectuosului faţă de soră, al îndrăgostitului faţă de fetiţa-nevastă, toate acestea dintr-un calcul judicios, spre a-i servi de piese în jocul său.

După asasinarea conetabilului și de îndată ce regele Jean s-a mai calmat puțin, ele au venit împreună la Paris, la cererea monseniorului de Navara.

Căzînd la picioarele regelui, micuța Jeanne de Valois îi turui strașnic de bine lecția de la alții învățată : „Sire, tată al meu, nu se poate ca soțul meu să fi săvîrșit vreo trădare față de luminăția-ta. Dacă nu s-a purtat cum trebuie, este fiindcă l-au înșelat, desigur, niște iude. Din iubire pentru mine, te conjur să-l ierți".

Doamna d'Evreux, peste măsură de mîhnită și investită cu autoritatea pe care i-o conferea anii, spuse : „Sire și văr al meu, cutez să te sfătuiesc — ca fiind cea mai în vîrstă care a purtat coroană în regatul acesta — să te împaci cu nepotul meu. Dacă ți-a greșit, a făcut-o întrucît vinovați față de el erau alții care te slujesc, iar el a fost înclinat să-și închipuie că voiai să-l dai pe mîna vrăjmașilor săi. În ce îl privește însă, nutrește față de tine numai gînduri bune și o afecțiune loială. Rău v-ați face amîndurora dacă ați continua să pășiți pe calea discordiei..."

Doamna Blanche nu a scos nici un cuvînt. L-a privit pe regele Jean și atît. Știe că el nu poate uita că trebuia să-i fie soție. În fața ei, bărbatul acesta înalt și greoi, tăios în alte situații, devine șovăitor. Privirile sale se feresc de ale ei, vorba i se împleticește. Și întotdeauna, în prezența ei, hotărăște contrariul voinței sale.

Imediat după întrevederea aceasta, îi desemnă pe cardinalul Boulogne, Robert Le Coq, episcop de Laon, și pe Robert de Lorris, șambelanul său, să negocieze cu ginerele și să facă pace cu el. Recomanda ca treaba să fie dusă repede la îndeplinire. Așa s-a și întîmplat, de vreme ce numai cu o săptămînă înainte de sfîrșitul lui februarie negociatorii celor două părți au semnat înțelegerea, la Mantes. Din cîte țin eu minte, nu a existat vreodată tratat obținut în mai mare grabă.

Regele Jean își dezveli vîrtos, cu prilejul acesta, ciudățeniile de caracter și inconsecvența în afaceri. Cu o lună înainte nu se gîndea decît la întemnițarea și uciderea monseniorului de Navara ; acum, încuviința toate vrerile acestuia. Dacă cineva venea să-i spună că ginerele său ar dori să se facă stăpîn pe Clos de Cotentin dimpreună cu Valognes, Coutances și Carentan, el răspundea pe dată :

„Daţi-i, daţi-i !“ Poate şi vicecomitatele Pont-Audemer şi Orbec ? „Daţi-i-le, repeta, de vreme ce vreţi să mă împac cu el.“ Şi iată că astfel Carol cel Rău a primit şi marele comitat de Beaumont, cu domeniile feudale de la Breteuil şi Conches, care constituiseră cîndva fieful contelui Robert d'Artois. Frumoasă revanşă, *post mortem* pentru Margareta de Burgundia ; nepotul ei relua bunurile bărbatului care o ruinase. Conte de Beaumont ! Era în culmea fericirii tînărul Navara. El însuşi, prin acest tratat, nu ceda aproape nimic ; dădea înapoi Pontoise, apoi confirma solemn că renunţa la Champagne, lucru statornicit de douăzeci şi cinci de ani şi mai bine.

Despre asasinatul lui Carol de Spania nu avea să se mai vorbească. Nici o osîndire nu a urmat, nici măcar a personajelor secundare şi nici acordare de satisfacţie. Toţi complicii Scroafei-care-toarce, şi care de pe atunci nu mai şovăiră în a-şi spune deschis numele, primiră scrisori de iertare.

Ah, tratatul acesta de la Mantes ! Nu a înnobilat deloc chipul regelui Jean. „După ce îi este ucis conetabilul, cedează jumătate din Normandia. Dacă îi vor fi ucişi fratele sau fiul, va ceda Franţa toată.“ Uite-aşa vorbea lumea. În ce-l priveşte pe micul rege de Navara, nu se arătase un nepriceput. Cu Beaumont, cu Mantes şi Evreux pe deasupra, el putea izola Parisul de Bretania ; cu Cotentin, el stăpînea drumurile directe ce duceau spre Anglia.

De aceea, cînd a venit la Paris, pentru a-şi dobîndi iertarea, el era cel care avea aerul să o acorde.

Da. Ce spui, Brunet ?... Vai-vai, ploaia asta ! S-a udat de tot perdeaua... Ajungem la Bellac ? Foarte bine. Aici, cel puţin, sîntem asiguraţi de un culcuş confortabil şi nici că ar avea vreo scuză localnicii dacă nu ne-ar primi cu mare alai. Cavalcada engleză a cruţat Bellac-ul din ordinul Prinţului de Galles, pentru că era o moştenire dinspre partea soţului, a contesei de Pembroke, care este o Châtillon-Lusignan. Sînt în stare războinicii de astfel de drăgălăşenii...

Să-ţi închei, nepoate, povestea tratatului de la Mantes. Regele de Navara apăru, aşadar, la Paris, ca şi cînd ar fi cîştigat bătălia, iar regele Jean ţinu, întru primirea lui, şedinţă cu Parlamentul, cele două regine văduve şezîndu-i

alături. Un avocat al regelui îngenunche în faţa tronului... O, ce pline de măreţie păreau toate acestea !... „Mult preatemute stăpîn, doamnele regine Jeanne şi Blanche au auzit că Domnul de Navara a căzut în dizgraţia măriei-voastre şi vă roagă să-l iertaţi..."

Acestea fiind zise, noul conetabil Gauthier de Brienne, duce de Atena — da, un văr al lui Raoul, cealaltă ramură a Briennilor ; de data aceasta, nu aleseseră un tinerel — îl luă pe Navara de mînă... „Din prietenie pentru regine, regele vă iartă de bunăvoie şi din toată inima."

La care cardinalul de Boulogne avu sarcina să adauge cu glas bubuitor : „De aici înainte nimeni din spiţa regelui să nu mai cuteze a face la fel, căci fiu regesc de-ar fi, tot s-ar face dreptate".

Frumoasă dreptate într-adevăr, o dreptate de care fiecare rîdea în barbă. În faţa întregii Curţi socrul şi ginerele se îmbrăţişară. Urmarea o să ţi-o istorisesc mîine.

IX

CEL RĂU LA AVIGNON

Ca să-ţi spun drept, nepoate, prefer bisericile de odinioară, cum ar fi cea din Dorat, pe unde am trecut acum, celor care ni se fac de o sută cincizeci sau două sute de ani încoace şi care sînt nişte cutezanţe în piatră, dar în care bezna este atît de adîncă, ornamentele atît de numeroase şi ades atît de înfricoşătoare, încît îţi simţi inima apăsată de o nelinişte, ca şi cum te-ai pomeni pierdut noaptea în inima unei păduri. Nu e prea bine văzută, ştiu, o părere ca a mea, dar îmi aparţine şi mi-o păstrez. Poate că dăinuie fiindcă am crescut în vechiul nostru castel din Périgueux, înfipt pe un monument al Romei antice, foarte aproape de Saint-Front şi de Saint-Etienne şi că-mi place să regăsesc formele care mi le reamintesc, stîlpii aceştia frumoşi, simpli şi regulaţi, boltirile acestea înalte, mult rotunjite, sub care lumina se revarsă în voie.

Vechii călugări se pricepeau să clădească sanctuare din acestea a căror piatră pare uşor aurită, într-atît de bogat pătrunde soarele în ele şi în care imnurile de sub bolţile

înalte, închipuind acoperămîntul celest, se învolburează și capătă minunata înaripare a glasurilor îngerești din paradis.

Din grație divină, englezii, chiar dacă au jefuit ținutul Dorat, nu au distrus îndestul această capodoperă între capodopere, astfel încît să fim nevoiți a o reconstrui. Altfel pun rămășag că arhitecților noștri din nord le-ar fi plăcut să înalțe cine știe ce navă greoaie sprijinită pe labe de piatră, ca un animal fantastic și în care, cînd pătrunzi, să-ți vină a crede că lăcașul Domnului este anticamera infernului. Ei ar fi înlocuit îngerul de alamă aurită din vîrful fleșei, cel care a dat parohiei numele său, ei, da, *lou dorat*, cu un diavol rînjitor și cu copite despicate.

Infernul... Binefăcătorul meu, Jean al XXII-lea, primul meu Papă, nu credea în infern sau mai degrabă propovăduia ideea că acesta este gol. Mergea cam prea departe, cred. Dacă oamenii nu s-ar teme de infern, cum s-ar mai putea scoate de la ei obolul și penitențele întru răscumpărarea păcatelor ? Fără infern, biserica și-ar putea trage obloanele. Era aceasta o ciudățenie de bătrîn măreț. Am fost nevoiți să-i cerem, pe patul său de moarte, să-și retracteze spusa. Eram și eu de față...

O, dar vremea se răcește, se răcește ! Se simte bine că peste două zile intrăm în decembrie. Un frig din cele umede. Cum e mai rău.

Brunet ! Aymar Brunet, vezi, prietene, dacă nu găsești în căruța cu provizii o ulcică cu jar să mi-o pui în lectică. Blănurile nu-mi mai ajung și, dacă o ținem tot așa, la Saint-Benoit-du-Sault o să-și facă apariția un cardinal tare zgribulit. Și acolo, după cîte mi s-a spus, a făcut ravagii englezul... Și dacă nu-i destul jar în căruța maistrului-bucătar, căci îmi trebuie mai mult decît ar fi nevoie pentru a ține călduță o tocană, să mi se caute în primul cătun prin care vom trece... Nu, n-am nevoie de don' Vigier. Lasă-l să-și vadă de treabă. De cum îmi vine un medic la lectică, toată escorta își închipuie că am și intrat în agonie. Mă simt minunat. Am însă nevoie de jar și-atîta tot.

Așadar vrei să știi, Archambaud, ce a urmat după tratatul de la Mantes despre care ți-am istorisit ieri... Ești un ascultător bun, nepoate, și este o adevărată plăcere pen-

tru cineva să te instruiască, să-ţi spună ceea ce ştie. Vreau chiar să cred că-ţi vei întocmi şi ceva notiţe scrise cînd vom ajunge la popas ; nu-i aşa ?... Bine, am gîndit cum se cuvine. Doar seniorii din nord se arată mîndri în a fi mai ignoranţi decît nişte măgari, de parcă a citi şi a scrie ar fi doar treabă de notar mărunt sau de om nevoiaş. Au nevoie de un slujitor, pentru a afla ce stă scris în cea mai neînsemnată hîrtie ce li se trimite. Noi, cei din sudul regatului, care am avut mereu de-a face cu romanitatea, nu dispreţuim învăţătura. Lucrul acesta ne aduce întîietate în multe treburi.

Prin urmare, notezi. Asta e foarte bine. Căci, în ce mă priveşte, nu voi putea lăsa mărturie despre ceea ce am văzut şi făcut. Toate scrisorile şi scrierile mele vor fi vărsate la registratura papalităţii pentru a nu mai ieşi de-acolo niciodată ; asta-i rînduiala. Dar dumneata vei exista, Archambaud, şi vei putea, cel puţin în privinţa afacerilor Franţei, să spui ceea ce ştii şi să-mi cinsteşti memoria dacă unii — cum nu mă îndoiesc că ar face-o un Capocci ; o, de m-ar ţine Domnul pe pămînt măcar o zi mai mult decît pe el — ar încerca să o întineze.

Deci, curînd după tratatul de la Mantes, cu prilejul căruia arătase o inexplicabilă generozitate faţă de ginerele său, regele Jean îi acuză pe negociatorii săi, pe Robert Le Cocq, Robert de Lorris şi chiar pe unchiul nevestei-sale, cardinalul de Boulogne, cum că s-ar fi lăsat cumpăraţi de Carol de Navara.

Între noi fie spus, nu cred că era prea departe de adevăr. Robert Le Cocq este un tînăr episcop ros de ambiţie care excelează în intrigi, se delectează cu ele, înţelegînd foarte repede ce folos ar putea trage dintr-o apropiere de navarez, de a cărui parte a şi trecut de altfel, în chip deschis, după gîlceava sa cu regele. Robert de Lorris, şambelanul, este desigur devotat stăpînului său ; dar el coboară dintr-o familie de bancheri în care nici unul nu a rezistat să nu vîre în buzunar, măcar în trecere, cîţiva pumni de galbeni. L-am cunoscut pe acest de Lorris cînd a venit la Avignon, în urmă cu vreo zece ani, ca să negocieze împrumutul de trei sute de mii de florini pe care regele Filip al V-lea i-a luat de la Papa de-atunci. În ce mă priveşte, mi-a mulţumit cinstit cu o mie de florini pentru faptul

că l-am pus în contact cu bancherii lui Clement al VI-lea, Raimondi din Avignon şi Mattei din Florenţa ; el şi-a luat însă o parte mult mai mare. Iar în privinţa lui Boulogne, cît ar fi el de rudă cu regele...

Înţeleg foarte bine că este drept ca noi, cardinalii, să fim pe deplin răsplătiţi pentru intervenţiile făcute în profitul principilor. Altfel nici nu am putea face faţă sarcinilor. Nu am ascuns niciodată şi chiar m-am simţit onorat că am primit douăzeci şi două de mii de florini de la sora mea de Durazzo pentru că m-am îngrijit, în urmă cu douăzeci de ani — au şi trecut douăzeci de ani ! — de afacerile ei ducale foarte compromise. Iar anul trecut mi s-a mulţumit cu cinci mii de florini pentru dispensa necesară căsătoriei lui Ludovic de Sicilia cu Constance d'Avignon. Dar niciodată nu am acceptat ceva decît de la cei care îşi încredinţau cauza talentului şi influenţei mele. Dezonoarea îşi face loc în clipa în care te laşi plătit de adversar. Şi sînt încredinţat că Boulogne nu a rezistat unei asemenea tentaţii. De-atunci, prietenia dintre el şi Jean al II-lea s-a răcit mult.

După ce regele l-a ţinut o vreme la distanţă, Lorris i-a reintrat în graţii, aşa cum se întîmplă întotdeauna cu un Lorris. El s-a aruncat la picioarele monarhului în ultima vinere mare, a jurat că i-a fost cu desăvîrşire loial şi a aruncat toate duplicităţile sau complezenţele pe spinarea lui Le Cocq, care a rămas mai departe în vrajbă şi a fost alungat de la Curte.

Este avantajos să-i dezavuezi pe negociatori. Îţi poate servi la neexecutarea tratatului. Lucru de care regele nu s-a ferit. Cînd i se arăta că şi-ar fi putut controla mai bine deputaţii şi să cedeze mai puţin decît cedase, el răspundea iritat : „A trata, a dezbate, a argumenta nu sînt nicidecum treburi pentru un cavaler". A vrut să arate întotdeauna că disprețuieşte negocierea şi diplomaţia, ceea ce îi permite să-şi renege obligaţiile.

În fapt, el nu făcuse atîtea promisiuni decît pentru că avea de gînd să nu şi le ţină.

Dar, în aceeaşi perioadă, îşi copleşea ginerele cu mii de atenţii prefăcute, voind a-l avea neîncetat lîngă el la Curte şi nu numai pe el, ci şi pe fratele său mai mic, Filip, şi chiar pe mezinul Louis, pe care îl rechema cu insistenţă

din Navara. Își zicea protector al celor trei frați și îl îndemna pe Delfin să le arate prietenie.

Cel Rău nu se supunea fără aroganță unor atît de excesive purtări prevenitoare, unei solicitudini de necrezut și mergea pînă la a spune regelui în toiul mesei : „Recunoașteți că v-am făcut un bun serviciu, descotorosindu-vă de Carol de Spania care voia să țină frîiele regatului. Nu spuneți lucrul acesta dar eu v-am ușurat". Îți imaginezi cît de mult gusta regele Jean asemenea drăgălășenii.

Apoi, într-o zi de vară, pe cînd la palat se dădea o serbare, iar Carol de Navara se ducea acolo însoțit de frații săi, îl văzu pe cardinalul de Boulogne ieșindu-i grabnic în întîmpinare și zicîndu-i : „Dacă țineți la viață, întoarceți-vă din drum și mergeți acasă. Regele a hotărît să vă ucidă chiar în seara asta pe toți trei în timpul serbării".

Nu era vorba de nici o bănuială și nici doar de palide zvonuri. Regele Jean hotărîse acest lucru în chiar dimineața aceea, la Consiliul restrîns din care făcea parte și Boulogne... „Am așteptat pentru fapta aceasta ca frații cei trei să se afle împreună, căci vreau să fie uciși odată, astfel încît să nu mai rămînă vlăstar bărbătesc din această rea spiță de oameni."

În ce mă privește, nu-l blamez pe Boulogne că le-a dat de știre Navarilor, chiar dacă lucrul acesta putea adeveri că se vînduse lor. Căci un preot al sfintei biserici — care pe deasupra este și membru al curiei pontificale, un frate al Papei întru Domnul — nu poate auzi cu sînge rece că se va săvîrși un omor întreit și nu poate accepta ca acesta să aibă loc fără să fi încercat măcar ceva. Era ca și cum, într-un anume fel, prin tăcere ar fi încuviințat fapta. Pentru ce se apucase regele Jean să vorbească în fața lui Boulogne ? N-avea decît să-și posteze sergenții... Dar nu, dumnealui s-a crezut isteț. Ah, ah, ah, cînd regele ăsta vrea s-o mai facă și pe șiretul ! Niciodată nu s-a priceput să mute o piesă pe tabla de șah. Își zicea, pesemne, că va putea spune fără ocol Papei, dacă acesta avea să-l dojenească pentru înșelarea palatului : „Dar cardinalul dumneavoastră nu m-a dezaprobat". Boulogne nu era un pui de potîrniche abia ieșit din găoace, așa încît să-l poți vîrî într-o asemenea belea.

Prin urmare, astfel înștiințat, Carol de Navara se retrase în mare grabă spre casă, unde își pregăti escorta. Băgînd de seamă că cei trei frați nu se ivesc la serbare, regele Jean trimise după ei cu aspră poruncă. Dar solul său nu primi drept răspuns decît vînturile cailor, căci în aceleași clipe frații Navara se îndreptau spre Normandia.

Regele Jean își dezlănțui atunci apriga mînie, o mînie cu care își acoperea ciuda făcînd-o pe ofensatul : „Vedeți ce fiu nemernic, ce trădător care nu primește prietenia regelui său și care, din proprie voință, îmi părăsește Curtea ! Are de ascuns, se vede treaba, urîte uneltiri".

Și găsi astfel pretext pentru a proclama sus și tare că el suspendă urmarea tratatului de la Mantes pe care de altfel nici nu începuse a-l pune în aplicare.

Aflînd acestea, Carol îl trimise înapoi pe fratele său Louis în Navara, iar pe fratele Filip în Cotentin spre a strînge oaste ; nici el nu rămase la Evreux.

Căci în aceeași vreme, Sfîntul nostru Părinte, Papa Inocențiu, hotărîse ținerea unei conferințe la Avignon — a treia, a patra sau, mai degrabă, aceeași mereu reîncepută — între trimișii regelui Franței și cei ai Angliei, spre a negocia nu un armistițiu reînnoit, ci o pace adevărată și definitivă. Inocențiu voia de data aceasta, așa zicea el, să ducă la bun sfîrșit opera predecesorului său și se mîndrea că va reuși într-o chestiune în care Clement al VI-lea eșuase. Trufia, Archambaud, se cuibărește pînă și în inima pontifilor...

Cardinalul de Boulogne prezidase negocierile anterioare ; Inocențiu apela și el la serviciile lui. Boulogne fusese întotdeauna suspectat, ca și mine, de regele Eduard al Angliei care îl socotea mult prea aproape de interesele Franței. Iar după tratatul de la Mantes și după fuga lui Carol cel Rău devenise suspect și pentru regele Jean. Poate că din cauza aceasta Boulogne a condus întîlnirea mai bine decît s-ar fi crezut ; nu avea de menajat pe nimeni. Se înțelese la fel de bine cu episcopii din Londra și Norwich, mai cu seamă cu ducele de Lancaster, un bun războinic și un senior adevărat. Eu însumi, într-ascuns, am pus umărul la treabă. O fi auzit de asta micul navarez...

A, uite jarul ! Brunet, lunecă ulcica la picioarele mele. Sper că-i închisă cum trebuie, să nu mă ardă. Da, așa e bine.

Prin urmare Carol de Navara trebuie să fi aflat că ne îndreptam spre pace, ceea ce desigur îi cam încurca afacerile, căci într-o bună zi de noiembrie — sînt de-atunci doi ani încheiați — iată-l apărînd la Avignon, unde nimeni nu-l aștepta. Atunci l-am văzut eu pentru prima oară. Douăzeci și patru de ani, dar nepărînd mai mult de optsprezece, din pricina scurtimii sale, căci este într-adevăr foarte scund, cel mai scund dintre regii Europei ; dar atît de bine legat, de drept, de sprinten și vioi, încît nu-ți mai vine a te gîndi la cusurul acesta. Pe deasupra, un chip fermecător, neurîțit de un nas totuși cam proeminent, ochi frumoși de vulpe, încrețiți în stea pe la colțuri, din cauza maliției. Înfățișarea îi este atît de plăcută, purtările atît de politicoase și de firești totodată, exprimarea atît de ușoară, de curgătoare și de plină de neprevăzuturi, este atît de spontan în compliment, știe să treacă pe loc de la gravitate la glumă și de la veselie la o mare seriozitate, în sfîrșit pare atît de dispus să arate oamenilor prietenie, încît înțelegem de ce femeile îi rezistă atît de puțin și de ce pe bărbați îi îmbrobodește așa de ușor. Nu, într-adevăr, nu am auzit să mai fi existat un vorbitor mai straşnic decît acest rege mititel ! Ascultîndu-l, uiți răutatea care se ascunde sub atîta bunăvoință, uiți că s-a și călit în stratageme, în minciună și crimă. Are o spontaneitate care te face să-i ierți secretele sale mîrșăvii.

Cînd a apărut în Avignon, afacerea lui nu era dintre cele mai bune. Se găsea în stare de nesupunere față de regele Franței care încerca să-i smulgă castelele, și îl jignise adînc pe regele Angliei semnînd tratatul de la Mantes fără să-i dea de veste. „Iată un om care mă cheamă în ajutorul său și care îmi propune intrarea liberă în Normandia. Pun în mișcare pentru el trupele mele din Bretania. Pregătesc altele pentru debarcare ; iar cînd, datorită sprijinului meu, a devenit destul de puternic spre a-și intimida adversarul, tratează cu el fără să mă prevină... Acum să se adreseze cui îi place ; să se adreseze Papei..."

Ei bine, chiar la Papă venea acum Carol de Navara. Și, după o săptămînă, îi atrăsese pe toți de partea sa.

În prezența Sfîntului-Părinte și în fața mai multor cardinali, printre care mă aflam și eu, el jură că cel mai

mult își dorește să se împace cu regele Franței, arătînd înflăcărarea de care era nevoie pentru ca fiecare să-l creadă. Cu delegații lui Jean al II-lea, cancelarul Pierre de La Forêt și ducele de Bourbon, merge chiar mai departe, dîndu-le a înțelege că, drept preț al unei prietenii pe care el ar vrea s-o reînnoiască, ar putea strînge oaste în Navara pentru a-i ataca pe englezi în Bretania sau pe propriile lor ținuturi. Dar în zilele următoare, prefăcîndu-se a ieși din oraș cu escorta sa, se înapoiază noaptea de mai multe ori și pe ascuns, pentru a discuta cu ducele de Lancaster și cu emisarii englezi. Își adăpostea tainicele întîlniri cînd la Pierre Bertand, cardinalul de Arras, cînd la Guy de Boulogne însuși. L-am și mustrat, de altfel, mai tîrziu pe Boulogne care trăgea cam multă spuză pe turta sa. „Voiam să știu ce unelteau, mi-a răspuns el. Punîndu-le la dispoziție propria-mi casă, iscoadele mele îi puteau auzi." Dar iscoadele trebuie să fi fost tare surde, căci n-au știut nimic ori s-au prefăcut a nu ști. Dacă n-a făcut parte din complot, înseamnă că regele de Navara i-a jucat o festă bună.

Eu am știut. Și ți-ar place să afli, nepoate, cum a făcut Navara ca să-l cîștige pe Lancaster ? Ei bine, i-a propus cu o semeție fără seamăn să-l recunoască pe regele Eduard al Angliei drept rege al Franței. Nici mai mult nici mai puțin ! Ba chiar au mers atît de departe cu treaba, încît au proiectat un tratat de bună alianță.

Punctul unu : așadar Navara ar fi recunoscut în Eduard pe regele Franței. Punctul doi : se învoiau să ducă împreună războiul împotriva regelui Jean. Punctul trei : Eduard recunoștea lui Carol de Navara ducatul de Normandia, Champagne, Brie, Chartres, precum și locotenența Languedocului, bineînțeles în plus față de regatul său Navara și de comitatul d'Evreux. Altfel spus, își împărțeau Franța. Te las să înțelegi singur restul.

Cum am aflat eu de proiectul acesta ? A, îți pot spune că el a fost notat chiar de mîna episcopului de Londra care însoțea pe seniorul de Lancaster. Dar să nu mă întrebi cine mi-a spus aceasta ceva mai tîrziu. Amintește-ți totuși că sînt canonicul catedralei din York și că, oricît de prost aș fi văzut dincolo de Canalul Mînecii, mi-am păstrat totuși acolo cîteva legături.

Nu mai este deloc nevoie să te încredinţez că, şi de-aş fi avut la început cîteva şanse de a înainta pe drumul unei păci dintre Franţa şi Anglia, ele au fost total subminate de trecerea mititelului rege atît de vioi.

Oare cum s-ar fi putut înţelege mai profund ambasadorii cînd fiecare dintre cele două părţi se credea încurajată în pornirea războiului de către făgăduielile monseniorului de Navara ? Lui Bourbon îi spunea : „Vorbesc eu cu Lancaster, dar îl mint ca să te servesc". Pe urmă venea şi îi şoptea lui Lancaster : „Bineînţeles că nu m-am întîlnit cu Bourbon decît pentru a-l înşela. Sînt omul dumitale". Nemaipomenit era însă faptul că cei doi îl şi credeau.

Pînă într-atît, încît după ce s-a îndepărtat de Avignon, pentru a merge în Pirinei, cele două părţi au fost convinse, avînd totuşi grija să nu-şi dezvăluie gîndul, că le plecase un prieten.

Dar atmosfera de la Conferinţă începuse să se înăcrească ; nimeni nu mai făcea nimănui concesii. Iar oraşul căzu ca într-o amorţeală. Vreme de trei săptămîni, toată lumea se ocupase de Carol cel Rău. Papa însuşi se trezi din uimire, redevenind, o vreme, posac şi tînguitor ; vrăjitorul cel rău îl amuzase...

Ah, ia te uită, dar ce tare m-am încălzit ! E rîndul tău, nepoate ; trage oala cu jar mai spre dumneata şi dezmorţeşte-te puţin.

X

ANUL CEL RĂU

Bine grăieşti, Archambaud, foarte bine, şi sînt de-o părere cu tine. Zece zile doar s-au scurs de cînd am plecat din Périgueux şi mi se pare că alergăm de-o lună. Călătoria parcă lungeşte timpul. Diseară ne culcăm la Châteauroux. Nu mă sfiesc să-ţi mărturisesc că nu m-ar supăra deloc să ajung mîine la Bourges, de-o vrea Domnul, şi să mă odihnesc acolo cel puţin trei zile, poate chiar patru. Încep să mă cam plictisească mănăstirile acestea în care ni se serveşte o masă slabă şi abia reuşesc să-mi încălzească

patul — şi toate astea pentru a-mi da a înţelege că războiul i-a secătuit. Să nu-şi închipuie călugăraşii ăştia că punîndu-mă la post şi făcîndu-mă să dorm în frig vor fi scutiţi de dări ! Şi-apoi, oamenii din escortă au la rîndul lor nevoie să se odihnească, să repare hamurile, să-şi usuce hainele. Căci ploaia asta nu-i de nici un ajutor. Auzindu-i pe discipolii mei cum strănută în jurul lecticei, pun rămăşag că mai toţi or să-şi petreacă timpul de şedere la Bourges doctoricindu-se cu scorţişoară, cuişoare şi vin fiert. În ce mă priveşte, nu-mi voi putea îngădui nici o pierdere de timp. O să am de citit corespondenţa din Avignon, de dictat răspunsuri...

Poate că te miri, Archambaud, că-mi mai scapă uneori vorbe mai puţin îngăduitoare la adresa Sfîntului-Părinte. Da, mă aprind repede şi îmi dezvălui prea făţiş nemulţumirile ; asta fiindcă îmi dă destul de furcă. Dar am eu grijă, crede-mă, să-i arăt deschis prostiile pe care le face. Nu o dată mi s-a întîmplat să-i spun aşa : „Prea sfinte Părinte, fie ca Domnul să te lumineze în privinţa neroziei acum săvîrşite".

O, dacă totuşi cardinalii francezi nu s-ar fi îndărătnicit dintr-o dată să ţină la ideea că un om de obîrşia noastră nu se cade să... — umilinţa, trebuia să fii născut în umilinţă — şi că pe altă parte cardinalii italieni, Capocci şi alţii, s-ar fi încăpăţînat mai puţin în privinţa reinstalării Sfîntului-Scaun la Roma... Roma, Roma ! Ei nu văd altceva decît statele lor din Italia ; Capitoliul le ascunde chipul Domnului.

Dar ceea ce mă face să turbez cel mai mult la Inocenţiu al nostru este politica pe care o duce faţă de împărat. Cu Pierre Roger, vreau să spun cu Clement al VI-lea, ne-am opintit şase ani pentru ca împăratul să nu fie încoronat. Să fie ales, mă rog, treacă-meargă. Eram de acord să guverneze. Dar trebuia să se abţină de la ungere cîtă vreme nu se supunea angajamentelor pe care noi voiam ca el să şi le ia. Ştiam eu prea bine că a doua zi după ungere împăratul ăsta avea să ne aducă dezamăgiri.

Şi, peste toate, Aubert al nostru îşi pune tiara şi începe să îngîne : „Să conciliem, să conciliem". Iar în primăvara anului trecut îşi atinge scopul. „Împăratul Carol al

IV-lea va fi încoronat. Ordon !", sfîrşeşte el prin a-mi spune. Papa Inocenţiu este dintre suveranii aceia care îşi descoperă energia doar pentru a bate în retragere. Mişună în jurul nostru oameni dintr-aceştia. Îşi închipuia că a cîştigat o mare victorie, doar fiindcă împăratul se angajase să nu pătrundă în Roma decît în dimineaţa încoronării, pentru a ieşi de acolo în aceeaşi seară, şi că nu avea să doarmă în oraş. Aiurea ! Fleacuri ! Cardinalul Bertrand de Colombiers — vezi, numesc un francez ; sînteţi, cred, satisfăcut — a fost trimis să aşeze pe fruntea nomadului coroana lui Carol cel Mare. Peste şase luni, în schimbul acestei bunăvoinţe, Carol al IV-lea ne răsplătea cu Bula de aur prin care papalitatea nu mai avea de-aici înainte nici glas, nici privire în alegerea unui împărat.

De aici înainte, imperiul este desemnat între şapte electori germani care îşi vor reuni statele într-o confederaţie... care vor face adică din minunata lor anarhie o regulă continuă. În acelaşi timp însă nu s-a hotărît nimic în privinţa Italiei şi nimeni nu ştie, cu adevărat, prin cine şi cum se va exercita acolo puterea. Lucrul cel mai grav pe care Inocenţiu nu l-a văzut în această Bulă este faptul că ea desparte temporalul de spiritual, consfinţind independenţa naţiunilor faţă de papalitate. Aceasta înseamnă sfîrşitul, dispariţia principiului monarhiei universale exercitate de către succesorul Sfîntului Petru în numele Atotputernicului. Îl trimitem înapoi pe Dumnezeu în cer şi facem ce vrem pe pămînt. Numim asta „spirit modern" şi ne împăunăm. Eu îi zic — iartă-mă, nepoate — praf aruncat în ochi.

Nu există spirit antic şi spirit modern. Există pur şi simplu de o parte spiritul, de cealaltă... prostia. Ce-a făcut al nostru Papă ? A tunat, a fulgerat, a excomunicat ? I-a trimis împăratului o scrisoare tare blîndă şi amicală, plină de binecuvîntările sale... O, nu ! O, nu ! Nu sînt eu cel care i-am pregătit-o. Dar eu sînt cel care la Dieta din Metz va trebui să admită cu solemnitate publicarea acestei Bule care nu face altceva decît să renege puterea supremă a Sfîntului Scaun şi care nu poate aduce Europei decît tulburări, dezordine şi necazuri.

Straşnicul afront pe care va trebui să-l înghit este, pe deasupra, şi acceptat de bunăvoie ; căci acum, cînd Ger-

mania s-a depărtat de noi, trebuie să încercăm mai mult ca oricînd să salvăm Franța, altfel nu-i va mai rămîne chiar nimic lui Dumnezeu. Oh, cît de îndreptățit va fi viitorul să blesteme acest an 1355 ! Și încă nu i-am recoltat toate fructele spinoase.

Și ce făcea în timpul acesta navarezul ? Ei bine, se afla în Navara, plin de încîntare că la gîlcevile și încurcăturile pe care ni le făcuse, iată că se mai adăugau și cele care ne veneau de la chestiunile imperiale.

Mai întîi el aștepta să se înapoieze omul său, Friquet de Fricamps, plecat în Anglia cu ducele de Lancaster și care avea să se întoarcă însoțit de un șambelan al acestuia, aducător al opiniilor regelui Eduard privind proiectul de tratat schițat la Avignon. Iar șambelanul se întorcea la Londra, însoțit de data aceasta de Colin Doublel, un scutier al lui Carol cel Rău, alt ucigaș al Domnului de Spania — care avea să prezinte observațiile stăpînului său.

Carol de Navara este opusul regelui Jean. Se pricepe mai bine decît un notar să dezbată fiecare articol, fiecare punct, fiecare virgulă dintr-un acord. Se pricepe să reamintească de una, să prevadă alta... Și să se sprijine pe cutare tradiție bine dovedită, căutînd întotdeauna să-și ajusteze puțintel obligațiile proprii și să le sporească pe cele ale părții adverse... Apoi, încetinind rezolvarea problemelor sale cu englezul, găsea ceva timp și pentru cele ale Franței.

Ar fi fost momentul, pentru regele Jean, să se arate generos. Dar omul acesta acționează mereu în contratimp. Și iată că făcînd-o pe grozavul, se echipează de război și, năpustindu-se spre Caen, poruncește ocuparea tuturor castelelor normande ale ginerelui său, în afară de Evreux. Frumoasă campanie care, din lipsă de inamici, a fost mai ales o campanie a chiolhanurilor, necăjindu-i tare pe normanzi care îi vedeau pe arcașii regelui jefuindu-le putinele cu sărături și cămările.

Între timp, navarezul mobiliza liniștit în Navara, iar cumnatul său, contele de Foix, Phoebus — despre ăsta o să-ți vorbesc eu altă dată ; nu-i deloc un senior oarecare — se ducea să pustiască puțin comitatul de Armagnac, spre a-i aduce pagubă regelui Franței.

Aşteptînd vara pentru a porni pe mare fără a risca prea mult, tînărul nostru Carol debarcă la Cherbourg, într-o frumoasă zi de august, cu două mii de oameni.

Iar Jean al II-lea află cu uluire, în aceeaşi perioadă de timp, că prinţul de Galles — care în aprilie fusese făcut prinţ de Aquitania şi locotenent al regelui Angliei în Guyenne — ambarcase cinci mii de războinici pe navele sale, venind cu toate pînzele sus spre Bordeaux ; şi unde mai pui că fusese nevoit să aştepte vînturi prielnice. Ce să zic, tare bine informat mai e regele Jean ! Noi, cei din Avignon, vedeam pregătindu-se, pe mare, această frumoasă mişcare încrucişată al cărei scop era să cuprindă Franţa ca într-un cleşte. Mai mult decît atît, era anunţată şi iminenta sosire a însuşi regelui Eduard, care ar fi şi trebuit să se afle la Jersey, dacă furtuna nu l-ar fi silit să facă întoarsă cale spre Portsmouth. Am putea spune că vîntul şi nimic altceva a salvat Franţa în anul ce a trecut.

Neputînd să lupte pe trei fronturi deodată, regele Jean n-a ales nici unul. Se duce din nou la Caen, dar de data aceasta pentru a purta tratative. Îl însoţeau cei doi veri ai săi de Bourbone, Pierre şi Jacques, precum şi Robert de Lorris, reintrat în graţii după cum ţi-am spus. Dar Carol de Navara nu veni. Îi trimise pentru negocieri pe domnii de Lor şi de Couillarville, doi seniori de-ai săi. Regele Jean nu avu decît a se înapoia, lăsîndu-i în loc pe cei doi Bourboni şi instruindu-i doar să se grăbească întru găsirea unei căi de înţelegere.

Acordul fu încheiat la Valognes în ziua de 10 septembrie. Carol de Navara regăsea în acest acord tot ceea ce îi fusese recunoscut prin tratatul de la Mantes şi chiar ceva mai mult.

Iar peste două săptămîni, la Luvru, avu loc o nouă împăcare solemnă dintre socru şi ginere, bineînţeles în prezenţa reginelor văduve, a doamnei Jeanne şi a doamnei Blanche... „Sire, vărul meu, iată-l pe nepotul şi fratele tău, pe care te rugăm din dragoste pentru noi..." Şi îşi deschid braţele şi se sărută pe obraji cu dorinţa de a se muşca, şi îşi jură iertare şi loială prietenie...

Ah, uit un lucru nicidecum lipsit de importanţă : pentru a forma o escortă de onoare regelui Navarei, Jean al

II-lea îi trimisese în întîmpinare pe fiul său, pe Delfinul Charles pe care îl numise mai înainte locotenent general în Normandia. De la Vaudreuil pe Eure, unde au stat mai întîi patru zile, şi pînă la Paris cei doi cumnaţi au mers, aşadar, împreună. Era pentru prima oară că se vedeau unul cu altul atîtea zile de-a rîndul, călărind, sporovăind, pierzîndu-şi vremea, cinînd şi dormind laolaltă. Monsenior Delfinul este opusul navarezului : el înalt — celălalt scund, el fire înceată — celălalt vioi, el zgîrcit în cuvinte — celălalt guraliv. În afară de aceasta, şase ani mai puţin şi nici un fel de precocitate în nimic. În plus, Delfinul este apăsat de o suferinţă, o adevărată infirmitate : mîna sa dreaptă se umflă şi devine violacee de îndată ce vrea să ridice o greutate ceva mai mare sau să strîngă cu ea un obiect. Nu poate purta spada. Tatăl şi mama sa l-au făcut prea devreme şi încă imediat după ce şi unul şi celălalt se ridicaseră abia după o boală ; rodul a avut deci de suferit.

Dar din toate acestea, nu trebuie să tragem încheierea, aşa cum o fac mult prea repede unii, începînd cu însuşi regele Jean, cum că Delfinul este prost şi că nu va fi un rege bun. I-am studiat cu grijă zodia — 21 ianuarie 1338 — soarele este încă în Capricorn, chiar înainte de a intra în Vărsător... Cei născuţi în zodia Capricornului izbîndesc tîrziu, dar izbîndesc dacă sînt dăruiţi cu luminile spiritului. Plantele de iarnă se dezvoltă încet... Pe prinţul ăsta sînt gata să pun rămăşag mai tare decît pe mulţi alţii care ne oferă o înfăţişare mai bună. Dacă va străbate marile primejdii ce-l ameninţă în anii de-acum — a şi biruit unele, dar greul îi mai stă în faţă — va şti să se impună în cîrmuire. Trebuie să recunoaştem însă că aspectul său exterior nu-i este deloc favorabil.

Ah, iată că acum vîntul începe să bată în rafale. Archambaud, desfă, te rog, cordelele de mătase care adună perdelele. Mai bine să continuăm a sporovăi în beznă decît să ne stropească ploaia. Şi-apoi, în felul acesta o să auzim mai puţin tropotul copitelor în fleşcăiala de-afară; ne-a cam asurzit. Şi spune-i lui Brunet, diseară, să-mi îmbrace lectica în muşamale, să le vîre pe sub pînzele vopsite. Este puţintel mai greu pentru cai, ştiu, dar o să-i schimbăm mai des...

Prin urmare, îți spuneam că îmi închipui foarte bine cum monseniorul de Navara, în timpul călătoriei de la Vaudreuil la Paris — Vaudreuil se găsește într-unul dintre cele mai frumoase meleaguri ale Normandiei ; regele Jean a vrut chiar să-l treacă în rîndul reședințelor sale, se pare că ceea ce a poruncit el să se facă acolo este minunat ; nu am văzut nimic, dar știu că totul a însemnat mulți bani luați din vistierie ; există pe ziduri imagini pictate cu aur curat — îmi închipui, zic, cît de tare s-o fi străduit monseniorul Carol de Navara, cu toată limbuția și ușurința lui de a contesta prietenia, să-l cîștige pe Charles de Franța. Tineretul își ia ușor modele. Iar pentru Delfin, mai vîrstnicul acesta decît el cu șase ani, era un tovarăș nespus de plăcut — atît de mult călătorise, văzuse și făcuse, știa să-i istorisească taine diferite și îl distra forfecîndu-i pe curteni și spunîndu-i : „Tatăl vostru, regele nostru, v-a prezentat probabil un portret al meu mult diferit de ceea ce sînt în realitate... Să fim aliați, să fim prieteni, să fim într-adevăr frați cum și sîntem". Delfinul, bucuros că se vede atît de apreciat de o rudă mai înaintată în viață decît el, deja domnitor și atît de plăcut, fu prin urmare ușor cucerit.

Apropierea aceasta dintre ei nu rămase fără urmări și contribui serios la neînțelegerile și la înfruntările care au survenit după aceea.

Dar aud că escorta își strînge rîndurile pentru defilare. Dă puțin la o parte perdeaua... Da, zăresc foburgurile. Intrăm în Châteauroux. Nu o să ne primească prea multă lume. Trebuie să fii sau un mare cucernic sau un mare curios ca să te lași murat de ploaie doar pentru a vedea trecînd lectica unui cardinal.

XI

REGATUL SE FISUREAZĂ

Drumurile acestea din Berry au avut dintotdeauna o faimă proastă. Dar văd că războiul nu le-a îmbunătățit-o... Ei, Brunet, La Roue ! Încetiniți, pentru numele lui Dumnezeu ! Știu că fiecare este grăbit să ajungă la Bourges.

Dar ăsta nu-i un motiv să mă macin aici, în lada asta precum piperul. Opriți, opriți odată ! Și să se oprească cei din frunte. Bun... Nu este vina cailor mei. Este vina voastră, a tuturor care îi îmboldiți de parcă ați avea foc sub șei... Acum să pornim iarăși, și fiți, vă rog, cu băgare de seamă, păstrați alura vrednică de un cardinal. Altfel, vă voi sili să-mi neteziți drumul umplînd făgașurile din fața mea. Diavolii ăștia ar fi în stare să-mi frîngă oasele numai să se culce cu o oră mai devreme ! În sfîrșit, ploaia a încetat... Ia te uită, Archambaud, încă un cătun pîrjolit. Englezii au venit să se hîrjonească pînă în foburgurile Bourges-ului pe care le-au incendiat și chiar au trimis o unitate care s-a arătat sub zidurile Nevers-ului. Vezi dumneata, n-am nimic cu arcașii din Țara Galilor, cu spadasinii irlandezi și cu altă pedestrime pe care prințul de Galles o folosește întru asemenea treabă. Sînt doar niște sărmani momiți de strălucirea banului. Sînt săraci, ignoranți și mereu bruftuluiți. Sînt încredințați că războiul înseamnă a jefui, a se îmbuiba și a distruge. Ei îi văd pe oamenii din sate fugind din calea lor, cu brațele împovărate de copii și urlînd : „Englezii, englezii ! Apără-ne, Doamne !" Strașnică ispravă pentru niște nemernici să înfricoșeze alți nemernici ! Se simt foarte puternici. Mănîncă pasăre și porc gras în fiecare zi ; găuresc toate butoaiele ca să-și stingă setea și devastează înainte de plecare tot ce n-au putut bea sau mînca. După ce au șterpelit cai pentru remontă, sugrumă tot ce mugește sau behăie de-a lungul drumurilor sau în staule. Apoi, beți turtă și cu mîini mînjite aruncă, făcînd haz, torțe peste căpițe, peste hambare, peste tot ce poate lua foc. Mare bucurie pentru armata aceasta de golani și de netrebnici să se supună unor asemenea ordine. Sînt ca niște copii răi poftiți să facă rele.

Și de fapt nu port pică acestor călăreți englezi. La urma urmei sînt în afara țării lor ; au fost recrutați pentru război. Iar Prințul Negru le dă pildă cum să jefuiască cerînd să i se aducă cele mai frumoase obiecte din aur, fildeș și argint, cele mai frumoase stofe, pentru a-și umple căruțele sau pentru a-și plăti gras căpitanii. A jefui pe nevinovați

pentru a-şi răsplăti din plin prietenii, iată în ce stă măreţia acestui bărbat.

Dar cei cărora eu le urez să piară de moarte grea şi să se pîrjolească în gheena cea veşnică — da, da, aşa creştin bun cum mă aflu — sînt cavalerii gasconi, aquitani, poatevini şi chiar cîţiva dintre mărunţii noştri seniori din Périgord, care preferă să-l urmeze pe ducele englez decît pe regele lor francez şi care, din plăcerea de a prăda sau dintr-un urît orgoliu, din pizmă de vecinătate sau fiindcă tăinuiesc în suflet cine ştie ce murdară împricinare, îşi tot pustiesc propria ţară. Da, pe aceia să nu-i ierte Dumnezeu, tare mult îl rog.

Nu au drept justificare decît nerozia regelui Jean care nu le-a dovedit nicidecum că ar fi un om în stare să-i apere, ridicînd întotdeauna prea tîrziu banierele la luptă şi trimiţîndu-i fără milă înspre partea din care duşmanii au plecat. Mare neorînduială a mai îngăduit Domnul lăsînd pe un atît de nevolnic principe să vadă lumina zilei !

Oare de ce acceptase tratatul de la Valognes, despre care ţi-am vorbit ieri, şi pentru ce schimbase, cu ginerele său de Navara, un nou şi apăsat sărut de Iudă ? Pentru că se temea de armata prinţului Eduard al Angliei care se îndrepta cu flota spre Bordeaux. Atunci, dreptatea cea dreaptă ar fi cerut ca el, luîndu-şi de grijă dinspre partea Normandiei, să dea fuga spre Aquitania. Nu trebuie să fii cardinal ca să te gîndeşti la atîta lucru. Dar nu. Neajutoratul nostru rege pierde vremea, împărţind ordine mari pentru lucruri mărunte. Îl lasă pe prinţul de Galles să debarce pe Gironde şi să-şi facă o intrare triumfală în Bordeaux. Ştie, prin iscoade şi călători, că prinţul îşi adună trupele şi că le sporeşte cu toţi gasconii şi poatevinii pe care îţi spuneam adineauri cît de mult îi stimez. Totul îi demonstrează deci că se pregăteşte o expediţie grea. Un altul s-ar fi năpustit ca vulturul să-şi apere ţara şi supuşii. Dar această perlă a cavalerilor nici nu se clinteşte!

Avea, ce-i drept, necazuri financiare în acel sfîrşit de septembrie al anului trecut ; chiar puţin mai multe ca de obicei. Şi în timp ce prinţul Eduard îşi echipa trupele, regele Jean anunţa că avea să amîne cu şase luni plata datoriilor sale şi soldele ofiţerilor.

Deseori, cînd un rege nu mai are finanțe, își aruncă oamenii în luptă. „Fiți învingători și veți fi bogați ! Asigurați-vă prăzi, cîștigați răscumpărări." Regele Jean a preferat să se afunde în sărăcie, îngăduind englezului să ruineze, nestingherit, sudul regatului.

Prielnică și lesnicioasă a fost pentru regele Angliei cavalcada ! Doar o singură lună i-a trebuit pentru a-și conduce armata de pe malurile Garonnei pînă la Narbonne și la marea sa, plăcîndu-i a băga groaza în Toulouse, dînd foc Carcassonului, pustiind Beziers. Lăsa în urmă o dîră de teroare și dobîndea, cu prea puțină osteneală, un renume.

Arta lui războinică e simplă. Périgord-ul nostru a resimțit-o chiar anul acesta ; el atacă tot ce este lipsit de apărare. Mai întîi trimite o avangardă care să cerceteze drumul pînă departe și să descopere satele sau castelele foarte bine apărate. Pe acelea le ocolește. Asupra celorlalte aruncă un corp mare de călăreți și de războinici care dau năvala peste sate într-un vuiet ca de sfîrșitul lumii, risipindu-i pe locuitori, strivindu-i de pereți pe cei care nu au putut fugi destul de repede, vîrînd în țeapă sau ciomăgind tot ceea ce se oferă lănciilor și măciucilor lor ; apoi se răsfiră — în spic — spre cătunele, conacele sau mănăstirile învecinate.

Vin în urma lor arcașii, care prădă subzistența necesară oastei și golesc casele înainte de a le da foc. După ei, postăvarii și ordonanțele care îndeasă prada în cărucioare și desăvîrșesc incendierile.

Toată lumea bea pînă își stinge setea și înaintează cu trei pînă la cinci leghe pe zi ; dar teama pe care această armată o răspîndește o ia cu mult înaintea ei.

Scopul Prințului Negru ? Ți l-am spus : să șubrezească puterea regelui Franței. Trebuie să convenim că ținta a fost atinsă.

Marii beneficiari sînt locuitorii din Bordeaux și viticultorii ; înțelegem atunci pentru ce i-au căutat atîta în coarne ducelui lor englez. În anii din urmă nu au avut parte decît de un lanț de nenorociri : pustiirea adusă de război, viile vătămate de atîtea lupte, drumurile de negoț devenite foarte nesigure, vînzările în pierdere și peste toate ciuma cea mare pentru care a fost nevoie, spre asa-

narea oraşului, să fie ras un întreg cartier din Bordeaux. Şi iată că acum calamităţile războiului se abat asupra altora ; ei bine, nici că le pasă. Fiecăruia îi vine rîndul la necaz, nu-i aşa ?!

Imediat după debarcare, prinţul de Galles a bătut monedă şi a pus în circulaţie bani frumoşi de aur cu emblema crinului şi a leului — a leopardului cum vor să spună englezii — mult mai graşi şi mai grei decît cei ai Franţei, care poartă semnul mielului ; leul a mîncat mielul, spun oamenii în glumă. Viile rodesc bine. Provincia este păzită, portul freamătă de viaţă — în cîteva luni au pornit pe apă douăzeci de mii de butoaie de vin, aproape toate spre Anglia, astfel că, începînd cu iarna trecută, burghezii din Bordeaux au feţe vesele şi pîntece rotunde ca şi butoaiele lor. Nevestele acestora dau năvală la postăvari şi bijutieri. Oraşul trăieşte în sărbătoare şi fiecare nouă venire a prinţului, în această armură neagră pe care o îndrăgeşte şi care i-a adus porecla, este salutată cu veselie publică. Toate burghezele se dau în vînt după el. Soldaţii, îmbogăţiţi după jafurile făcute, cheltuiesc fără socoteală. Căpitanii din Ţara Galilor şi din Cornouailles sînt în frunte ; mulţi încornoraţi au apărut la Bordeaux în vremea aceea, căci avuţia nu încurajează virtutea ! S-ar putea spune că de un an încoace Franţa are două capitale ; este lucrul cel mai rău ce i se poate întîmpla unui regat. La Bordeaux, opulenţa şi puterea ; la Paris, sărăcia şi slăbiciunea. Ce vrei ? De la începutul domniei banii parizieni au avut a suferi de optzeci de ori ! Da, Archambaud, de optzeci de ori ! Livra bătută la Tours nu mai valorează decît a zecea parte din cît valora la înscăunarea regelui. Cum să conduci un stat cu asemenea finanţe ? Cînd laşi să crească fără de măsură preţul tuturor grînelor şi cînd, în acelaşi timp, subţiezi moneda, trebuie să te aştepţi, oricum, la tulburări mari şi la cumplite necazuri. Pe acestea Franţa le cunoaşte ; iar de tulburări acum începe să aibă parte.

Oare ce-a făcut atît de mărginitul nostru rege iarna trecută pentru a înlătura primejdiile pe care oricine le-ar fi văzut ? Nemaiputînd obţine deloc ajutoare de la ţinuturile unde se vorbeşte *limba d'oc*, după cavalcada engleză, a convocat Statele Generale ale ţinuturilor cu *limbă d'oïl*. Adunarea nu s-a desfăşurat întru satisfacţia sa.

Pentru a accepta ordonanţarea unei creşteri excepţionale cu opt bani la livră, la orice vînzare — ceea ce însemna un impozit greu pentru toate meşteşugurile şi negoţurile, precum şi un anumit impozit pus pe sare — deputaţii au cerut mită şi au emis pretenţii mari. Ei voiau ca încasările să fie efectuate de către perceptori speciali aleşi de ei — anume pentru ca banii strînşi de pe urma acestor impozite să nu ajungă nici la rege, nici la ofiţerii din serviciul său... pentru ca nici o ridicare de noi ajutoare să nu se facă în cazul izbucnirii unui alt război, înainte ca ei să fi deliberat... şi mai ştiu eu cîte altele. Cei din starea a treia erau foarte vehemenţi. Aveau pilda comunelor din Flandra, unde burghezii se guvernează singuri, sau a Parlamentului Angliei, care exercită asupra regelui o putere mai mare decît Statele Generale în Franţa. „Să facem ca englezii, lor le reuşeşte !" Este acesta un cusur al francezilor, să caute — cînd se găsesc într-o dificultate politică — modele străine, în loc să aplice cu scrupuloasă exactitate legi proprii. Să nu ne mirăm că noua adunare a Statelor, pe care Delfinul a fost nevoit să o convoace mai devreme, a pornit-o rău, după cum îţi spuneam deunăzi. Starostele Marcel şi-a exersat gîtlejul încă de anul trecut... Pe don Calvo nu l-am mai luat de-atunci cu mine, nu-i prieşte lectica deloc.

Dar, poate că o să mă întrebi ce făcea în vremea asta navarezul... Se străduia să-l convingă pe regele Eduard că nu-l înşelase cînd acceptase să trateze cu Jean al II-lea la Valognes, că îi purta aceleaşi sentimente, că nu se prefăcuse a se înţelege cu regele Franţei decît pentru a sluji şi mai bine interesele lor comune şi că timpul îi va dovedi acest lucru. Altfel spus, că aştepta prima ocazie să-l trădeze. Între timp, lucra la consolidarea prieteniei sale cu Delfinul, prin tot felul de răsfăţuri, de linguşiri, de plăceri şi chiar prin mijlocirea femeilor. Căci cunosc domnişoare, printre care şi Gracieuse, despre care ţi-am mai vorbit, precum şi o anume Biette Cassinel, foarte devotate regelui de Navara ; se spune despre ele că au ştiut să anime micile serbări ale celor doi cumnaţi. Devenind, aşadar, dascălul întru păcat al Delfinului, navarezul începu să-l asmută încetinel-încetinel împotriva tatălui.

Îi arăta că regele Jean nu-l iubea deloc pe el, fiul cel mai mare. Lucru adevărat, de altfel. Că la urma-urmei ar fi o operă pioasă să-l ajuți pe Dumnezeu, nu pînă la a-i scurta regelui zilele, dar măcar pînă la a-l alunga de pe tron. „Ai fi, frățioare, un rege mult mai bun decît el. Nu aștepta să-ți lase un regat gata prăbușit." Ușor cucerești un tînăr cu asemenea cîntare. „Te asigur că noi doi am putea face treaba asta, dar trebuie să ne căutăm puncte de sprijin în Europa." Și iată că s-au dus la împăratul Carol al IV-lea, unchiul Delfinului, spre a-i cere sprijin și trupe. Nici mai mult nici mai puțin. Oare cui i s-a năzărit să-l cheme pe străin pentru a pune rînduială în treburile regatului și a oferi împăratului — care și așa dă destul de furcă papalității — să arbitreze soarta Franței ? Poate că episcopului Le Coq, acest prelat incapabil pe care Navara îl readusese în anturajul Delfinului... Cert este că afacerea era bine ticluită și dusă foarte departe...

Ce este ? De ce ne oprim cînd eu n-am poruncit așa ceva ? A, niște camioane încurcă drumul. Înseamnă că intrăm în foburguri. Faceți loc, faceți loc ! Nu-mi plac opririle acestea neprevăzute. Nu știi niciodată... Cînd totuși se produc, vreau ca escorta să se strîngă mai tare în jurul lecticei mele. Există și camionagii cam prea îndrăzneți, pe care sacrilegiul nu-i sperie și pentru care un cardinal ar fi o pradă frumușică...

Prin urmare, călătoria celor doi Charles, cel al Franței și cel al Navarei, fu hotărîtă în taină ; și acum chiar știu cine anume trebuia să facă parte din echipajul care urma să-i conducă la Metz : contele de Namur, contele Jean d'Harcourt, cel foarte gras, căruia avea să i se întîmple o mare nenorocire după cum o să-ți și istorisesc mai departe. De asemenea un Boulogne, Godefroy și Gaucher de Lor ; apoi, bineînțeles, seniorii de Graville, de Clères și d'Aunay, Maubué de Mainemares, Colin Doublel și inevitabilul Friquet de Fricamps, adică toți conjurații de la Scroafa-care-toarce ; de asemenea — și lucrul mi se pare foarte important, căci sînt convins că ei finanțau expediția — Jean și Guillaume Marcel, doi nepoți ai starostelui aflați în mare amiciție cu regele Navarei care îi poftea la petrecerile sale. A complota cu un rege este un lucru care îi încîntă totdeauna pe tinerii burghezi bogați !

Plecarea era prevăzută pentru ziua Sfîntului Ambrozie. Treizeci de navarezi trebuiau să-l aştepte pe Delfin la bariera Saint-Cloud, pe înserat, spre a-l conduce la Mantes, la vărul său, iar de-acolo, toate mărimile astea aveau să ajungă în imperiu.

Şi pe urmă, şi pe urmă... Totul nu poate fi întotdeauna potrivnic unui om sortit răului şi nici chiar cel mai prostănac dintre regi nu ajunge să piardă totul... În ajun, de ziua Sfîntului Nicolae, Jean al II-lea al nostru află ce era de aflat. Îşi cheamă fiul, îl mustruluieşte serios, iar Delfinul, mărturisindu-i planul, înţelege dintr-o dată că s-a amăgit, făcînd în acelaşi timp un rău şi ţării sale.

De data aceasta, regele Jean, trebuie să o recunosc, se comportă cu mai multă înţelepciune ca de obicei. Nu-l mustră pe fiul său decît pentru faptul de a fi vrut să părăsească regatul fără îngăduinţa sa, i se arată recunoscător pentru sinceritate, acordîndu-i pe loc iertare pentru greşeala făptuită şi, descoperind că moştenitorul său ştia să dovedească hotărîre, declară că vrea să-l asocieze şi mai mult la bunul mers al treburilor tronului, făcîndu-l duce de Normandia. Încredinţîndu-i acest ducat, plin de partizani ai familiilor Evreux-Navara, însemna că-l trimite negreşit într-o capcană.

Monsenior Delfinul nu mai avea decît să-l prevină pe Cel Rău că reda libertatea tuturor celor amestecaţi în taina complotului lor.

Îţi dai prea bine seama că afacerea asta nu sporea deloc afecţiunea tatălui faţă de fiu, chiar dacă înciudarea se ascundea sub darul acesta mărunt. Mai tare se răscocea însă ura regelui faţă de ginerele său ; se învîrtoşa precum un aluat de şase ori pus la foc. Să-i ucidă conetabilul, să atîţe la răzmeriţă, să debarce trupe, să caute înţelegere cu duşmanul englez — şi nici măcar nu ştia pînă unde mersese ! — în sfîrşit să-i îndepărteze fiul, toate astea însemnau prea mult ; regele Jean aştepta ceasul potrivit să i-o plătească navarezului cu vîrf şi îndesat.

Noi, cei care observasem lucrurile acestea din Avignon, ne îngrijoram tot mai mult şi simţeam că se vor ivi situaţii foarte grave : unele provincii desprinse, altele pustiite, o monedă nesigură, un tezaur golit, o datorie crescîndă, deputaţi nemulţumiţi şi vehemenţi, vasali tot mai

îndărătniciți în conspirațiile lor, un rege care nu mai este slujit decît de către sfetnicii săi cei mai apropiați și, în sfîrșit, colac peste pupăză, un moștenitor al tronului gata să ceară din nou ajutor străin împotriva propriei sale dinastii. I-am spus Papei : „Preasfinte părinte, Franța se fisurează". Nu greșeam. Doar asupra momentului m-am înșelat.

Prevăzusem că vor trece doi ani pînă la prăbușire. Nu a fost nevoie nici măcar de unul. Și n-am văzut încă totul. Ce vrei ? Cînd capul nu-i zdravăn, cum să fie mădularele ? Acum trebuie să încercăm să relipim cît de cît cioburile, iar pentru asta iată-ne siliți să recurgem la bunele servicii ale Germaniei, să acordăm dintr-o dată mai multă autoritate acestui împărat la a cărui aroganță am fi dorit mai degrabă să punem o botniță. Recunoaște că am de ce să mă înfurii !

Du-te acum, Archambaud, reia-ți calul și treci în fruntea cortegiului. Vreau ca pentru intrarea în Bourges, chiar dacă ora este înaintată, să poată fi văzut fluturînd stegulețul dumitale din Périgord alături de cel al Sfîntului Scaun. Și trage puțin perdelele lecticei mele, să pot împărți binecuvîntări.

Partea a doua

BANCHETUL DE LA ROUEN

I

DISPENSE ŞI BENEFICII

Monseniorul acesta de Bourges m-a cam scos din sărite în cele trei zile pe care le-am petrecut în palatul său. Iată, aşadar, un prelat a cărui ospitalitate este cam de stînjenitoare, pentru cît se milogeşte ! Tot timpul te trage de sutană ca să obţină ceva. Şi cîţi protejaţi, cîţi clienţi are omul acesta cărora le-a făcut promisiuni şi pe care ţi-i aruncă în cîrcă ! „Pot prezenta sfintei voastre eminenţe un cleric de mare merit... Eminenţa voastră ar vrea oare să-şi coboare privirea binevoitoare asupra acestui canonic de-nu-ştiu-ce... Îndrăznesc să recomand bunătăţii eminenţei voastre..." Abia m-am stăpînit aseară să nu i-o întorc : „Du-te şi ia o curăţenie, episcoape, şi binevoieşte să dai puţină pace eminenţei mele sfinte".

Te-am luat cu mine azi-dimineaţă, Calvo... Începi să suporţi mai bine, sper, legănarea lecticei mele ; de altfel voi fi scurt. Pentru a recapitula cu exactitate ceea ce i-am acordat şi nimic mai mult. Căci nu va evita, acum cînd ne stă în cale, să vină să te piseze cu pretinsele încuviinţări pe care le voi fi acordat tuturor cererilor sale. Mi-a şi spus : „Pentru dispensele mărunte, nu vreau să obosesc preasfînta dumneavoastră eminenţă ; le voi înfăţişa lui don Francesco Calvo care este, fără îndoială, om cu ştiinţă multă sau lui jupîn du Bousquet..."

Pînă aici ! Nu am luat cu mine un auditoriu pontifical, doi doctori, doi licenţiaţi în drept şi patru bacalaureaţi pentru a scoate din anonimat pe toţi fiii de preoţi care slujesc în această parohie sau se bucură aici de cine ştie ce avantaje. De altfel este minune totuşi că, după toate dispensele pe care sfîntul meu protector, Papa Ioan al XXII-lea le-a acordat în timpul pontificatului său — aproape cinci mii, dintre care mai mult de jumătate bas-

tarzilor unor preoţi, cerînd penitenţă în bani, bineînţeles, ceea ce a contribuit mult la refacerea tezaurului Sfîntului Scaun — astăzi reapar tot atîţia clerici care nu sînt altceva decît rodul păcatului.

Ca legat al Papei am dreptul să dau în timpul misiunii mele zece dispense, nu mai mult. Două i le acord monseniorului de Bourges ; este şi asta prea mult. Pentru serviciile de notar am dreptul să confer douăzeci şi cinci de dispense, şi anume unor clerici care îmi vor fi adus servicii personale, nu unor oameni care s-au strecurat în hîrtiile monseniorului de Bourges. O să-i dai una, alegîndu-l pe cel mai prost şi mai puţin meritoriu, ca să nu aibă de pe urma lui decît necazuri. Dacă cineva o să se mire cumva, îi vei răspunde : „A fost recomandat în mod expres de către Monsenior..." În ce priveşte beneficiile raportate la uzufructul abaţiilor, aceasta să fie treaba ecleziaştilor sau a laicilor, noi nu distribuim nici unul. „Monseniorul de Bourges cerea prea multe, Eminenţa sa nu a vrut să stîrnească invidii." Şi voi acorda una sau două monseniorului de Limoges, care s-a arătat mai discret. S-ar zice că am venit din Avignon doar pentru a răspîndi favoruri şi profituri în jurul acestui monsenior de Bourges.

Îi apreciez prea puţin pe oamenii care dau din coate făcînd caz de numărul mare al acelor ce le sînt obligaţi, şi se amăgeşte episcopul ăsta închipuindu-şi că o să vorbesc mai departe pentru pălăria sa de cardinal.

Şi-apoi l-am găsit cam prea indulgent faţă de „frăţiorii" lui întru credinţă care tot mişună pe culoarele palatului său. M-am văzut silit să-i reamintesc scrisoarea sfîntului Părinte împotriva acestor franciscani rătăciţi — o ştiu cu atît mai bine, cu cît eu am fost cel care a redactat-o — care îşi arogă dreptul de a predica, îi încîntă pe cei săraci cu duhul purtînd veşmînt de prefăcută umilinţă şi întocmesc discursuri primejdioase împotriva credinţei şi a respectului datorat Sfîntului Scaun. I-am reamintit că are datoria să îndrepte şi să pedepsească pe aceşti vătămători, potrivit canoanelor, implorînd — la nevoie — braţul lumesc, aşa cum a făcut anul trecut Inocenţiu al VI-lea, dînd voie să fie arşi Jean de Chastillon şi François d'Arquate, care susţineau erezii... „Erezii, erezii... greşeli, desigur, dar trebuie să le înţelegi. Nu păcătuiesc chiar în-

tru totul. Şi-apoi, timpurile se mai schimbă..." Iată ce mi-a răspuns monseniorul de Bourges. Mie nu-mi plac deloc prelaţii aceştia care arată prea multă înţelegere faţă de predicatorii cei dăunători şi care, în loc să pună stavilă răului, vor să devină populari mergînd încotro bate vîntul.

Ţi-aş fi recunoscător, don Calvo, dacă mi l-ai ţine puţin sub observaţie pe omul acesta în timpul călătoriei, spre a evita îndoctrinarea învăţăceilor mei ; şi mai veghează să nu se apropie prea tare de monseniorul de Limoges sau de alţi episcopi care ni se vor alătura în drumul nostru.

Fă în aşa fel încît să i se pară aspru drumul, cu toate că nu vom mai avea decît popasuri scurte, întrucît zilele se micşorează, iar frigul se înteţeşte. Între zece şi douăsprezece ore pentru o zi de drum, nu mai mult. Nu vreau să călătorim noaptea. De aceea, astăzi nu vom merge mai departe de Sancerre. Vom avea o seară prelungită. Ia seama la vinul pe care îl bem. Are aromă de fructe şi lunecă uşor pe gîtlej, dar este mai tare decît s-ar crede. Înştiinţează-l de asta şi pe La Rue şi spune-i să-mi supravegheze escorta. Nu vreau beţivani sub livrea de Papă... Dar te văd pălind, Calvo. Este limpede că nu suporţi lectica... Nu... Coboară, coboară repede, te rog.

II

MÎNIA REGELUI

Aşadar, aventura din Germania se încheiase brusc, lăsîndu-l pe navarez în grea înciudare. Reîntors la Evreux, are din nou grijă să se agite. Au trecut trei luni ; sîntem la finele lui martie, anul trecut... Da, al anului trecut, am spus bine... sau, dacă vrei, al anului acestuia... dar întrucît anul acesta Paştele a căzut la 24 aprilie, tot de anul trecut putem vorbi...

Da, nepoate, ştiu... Este destul de prost obiceiul care vrea ca, în Franţa, deşi Anul nou se sărbătoreşte la întîi ianuarie, pentru registre, tratate şi toate cele cîte trebuie rememorate, nu se începe numerotarea decît de la Paşte. Nerozia stă mai ales în aceea că, legînd începutul anului

de o sărbătoare deloc fixă, se creează astfel destulă neorînduială. Astfel că anumiţi ani au de două ori luna martie, în timp ce alţii n-o mai au pe aprilie... Firește că asemenea situaţie s-ar cădea schimbată, sînt de acord cu dumneata.

Despre aşa ceva se vorbeşte demult, dar fără să se ia nici o hotărîre. Sfîntul Părinte ar trebui să decidă odată pentru totdeauna, în numele întregii creştinătăţi. Şi crede-mă că încurcătura cea mai mare se petrece la noi, la Avignon ; căci în Spania, ca şi în Germania, anul începe în ziua de Crăciun ; la Veneţia, în ziua de 1 martie ; în Anglia, la 25. Şi iată de ce, cînd mai multe state se prezintă, primăvara, să încheie un tratat, nu se ştie niciodată despre ce an este vorba. Închipuieşte-ţi, de pildă, că între Franţa şi Anglia s-ar fi semnat un tratat de armistiţiu în zilele premergătoare Paştelui ; regele Jean l-ar data cu anul 1355, englezii cu 1356. O, da, recunosc, este cea mai mare prostie ; dar nimeni nu vrea să-şi revizuiască obiceiurile, pînă şi cele detestabile, ba chiar s-ar zice că notarii, ajutoarele de notari, magistraţii şi celelalte categorii de funcţionari din administraţie găsesc o adevărată plăcere în a se îngrădi în dificultăţi zăpăcitoare pentru omul de rînd.

Iată-ne ajunşi acum cu istorisirea noastră la finele acelei luni de martie, în care regele Jean se arătă mînios tare... Împotriva fiului său, firește. Între noi fie spus, pricini de neplăcere avea destule. În cadrul Statelor Generale din Normandia, convocate la Vaudreuil în prezenţa fiului său de curînd numit duce, fuseseră rostite la adresa sa cuvinte grele, nemaiauzite vreodată pînă atunci, proferate chiar de către deputaţii nobilimii, montaţi de familiile Evreux-Navara. După cîte mi s-a spus, mai violenţi au fost cei doi d'Harcourt — unchiul şi nepotul ; iar nepotul, cel gras ca şi Jean, se înfuriase atît de tare, încît ajunsese să strige : „La naiba, ce om rău este regele ăsta ; nu-i un rege bun şi mă voi feri de el". Asemenea cuvinte au ajuns, îţi închipui prea bine, şi la urechea lui Jean al II-lea. Apoi, la noile State Generale ale ţinuturilor cu *limbă d'oïl*, convocate după aceea, deputaţii de Normandia nu au venit. Au refuzat pur şi simplu să se prezinte. Nu mai voiau să se asocieze la ajutoare şi subvenţii, nici să le plătească.

Adunarea a fost, de altfel, nevoită să constate că gabela [1] și impunerea pe vînzări nu aduseseră sumele la care se așteptaseră. Atunci a fost luată hotărîrea să fie înlocuite cu un impozit perceput pe venitul net la sfîrșitul de an la care ne găseam.

Te las să-ți dai singur seama cît de bună a fost măsura luată — să-i plătești regelui o parte din tot ceea ce ai primit, încasat sau cîștigat de-a lungul anului și adesea deja cheltuit... Nu, măsura nu a fost deloc aplicată în Périgord și nici în ținuturile cu *limbă d'oc*. Dar cunosc persoane de la noi care au trecut la englezi, pur și simplu din teama de a nu fi siliți să i se supună. Impozitul acesta pe venitul net, adăugat scumpirii alimentelor, a stîrnit răscularе în diverse locuri și mai ales la Arras, unde oamenii de rînd s-au răzvrătit ; iar regele Jean a trebuit să-și trimită conetabilul, cu mai multe companii de oșteni, pentru a-i aresta pe șefi... Firește că toate acestea numai temeiuri de bucurie nu erau. Dar oricît de mari ar fi necazurile unui rege, el trebuie să-și țină firea. Ceea ce nu a făcut în următoarea împrejurare.

Se găsea la mănăstirea Beaupré-en-Beauvaisis, pentru botezul primului născut al monseniorului Jean d'Artois, conte d'Eu de cînd primise bunurile și titlurile lui Raoul de Brienne, conetabilul decapitat... Da, este chiar fiul contelui Robert D'Artois, căruia de altfel îi și seamănă foarte mult la înfățișare. Cînd îl vezi, asemănarea te izbește, îți vine a crede că-l ai în față pe tată la aceeași vîrstă. Un uriaș, un turn umblător. Păr roșu, nas scurt, obraji acoperiți cu păr ca de porc și mușchi care îi unesc, otova, maxilarul cu umărul. Pentru remontă are nevoie de cai de povară, iar cînd, prins în luptă, atacă, știe să facă breșe într-o armată. Dar aici se oprește asemănarea. În privința minții este contrariul. Tatăl era șiret, subtil, iute, răutăcios, chiar prea răutăcios. Ăstălalt are mintea ca un mortar de var foarte închegat. Contele Robert era cîrcotaș complotist, șarlatan, sperjur, asasin. Contele Jean se vrea un model de onoare, de loialitate și fidelitate, de parcă ar vrea să răscumpere greșelile paterne. Și-a văzut tatăl decăzut și alungat. El însuși stătuse puțin la închi-

[1] Impozit pe sare. (N.T.).

soare, în copilărie, împreună cu mama şi fraţii săi. Am impresia că tot nu s-a obişnuit cu iertarea primită şi cu recăpătarea avuţiei. Se uită la regele Jean ca la Mîntuitor. Şi-apoi este uluit că are acelaşi prenume. „Vărul meu Jean... vărul meu Jean..."

Una-două, vărul Jean. Cei de vîrsta mea, care l-au cunoscut pe Robert d'Artois şi care au avut poate de suferit de pe urma acţiunilor sale, încearcă totuşi un anume regret privind la foarte palida copie pe care el ne-a lăsat-o. Altă plămadă de om contele Artois, ce mai ! A umplut perioada în care a trăit cu turbulenţa sa. Cînd şi-a dat sfîrşitul, s-ar fi zis că veacul întreg luneca în tăcere. Pînă şi războiul părea să-şi mai fi stins din vuiet. Ce vîrstă ar fi avut acum ? Stai puţin, să vedem... Hm... În jur de şaptezeci. Ar fi putut să trăiască şi azi de nu l-ar fi răpus o săgeată rătăcită, în tabăra engleză, la asediul de la Vannes... Tot ce putem spune este că dovezile de loialitate, din ce în ce mai multe, ale fiului nu au adus coroanei mai mult bine decît actele de trădare ale tatălui.

Căci Jean d'Artois a fost cel care, cu puţin înainte de botez, pentru a-i mulţumi parcă regelui pentru marea cinste a naşiei, i-a dezvăluit complotul de la Conches sau ceea ce credea el a fi un complot.

Conches... da, ţi-am spus... este unul dintre castelele confiscate cîndva de către Robert d'Artois şi pe care monseniorul de Navara l-a cerut pentru sine prin tratatul de la Valognes. Au rămas însă acolo cîţiva slujitori bătrîni de-ai familiei Artois căreia îi sînt mai departe credincioşi.

Astfel, Jean d'Artois putu şopti regelui — o şoaptă care se auzea pînă la celălalt capăt al circumscripţiei monarhice — cum că regele Navarei s-a întîlnit la Conches cu fratele său Filip, cu cei doi d'Harcourt, cu episcopul Le Coq, cu Friquet de Fricamps, cu mai mulţi seniori normanzi, vechi cunoştinţe, cu Guillaume Marcel sau Jean, în fine unul dintre nepoţii Marcel, şi cu un senior care venea de la Pampelune, Miguel d'Espelette, şi că ar fi complotat cu toţii să-l ia prin surprindere pe regele Jean, cu primul prilej în care acesta s-ar duce în Normandia, şi să-l ucidă. Era, nu era adevărat ? Îmi vine a crede că un sîmbure de adevăr dăinuia în toate astea şi că un gînd tot avuseseră, chiar dacă nu puseseră conjuraţia pe pi-

cioare. Căci totul se potrivește cu firea lui Carol cel Rău care, după ce ratase operația ce ar fi trebuit să decurgă cu anume măreție prin cererea de ajutor împăratului Germaniei, nu se da probabil în lături să o săvîrșească în josnicie, repetînd lovitura Scroafei-care-toarce. Va trebui să așteptăm a ne vedea în fața tribunalului ceresc pentru a cunoaște adevărul-adevărat.

Lucru sigur însă este că se discutase foarte mult la Conches, pentru a se ști dacă aveau să meargă la Rouen peste o săptămînă, în marțea dinaintea postului mic, la ospățul la care Delfinul, duce de Normandia, îi invitase pe cei mai de seamă cavaleri normanzi, pentru a încerca să se înțeleagă cu ei. Filip de Navara era de părere că ar trebui să refuze ; Carol, dimpotrivă, era înclinat să accepte. Bătrînul Godefroy d'Harcourt, cel care șchioapătă, era împotrivă și o spunea sus și tare. De altfel, certat cîndva cu fostul rege Filip al VI-lea, pentru o afacere de căsătorie din care avuseseră a suferi niște iubiri ale sale, el nu se mai socotea dator cu nici o legătură de vasalitate față de coroană. „Regele meu este englezul", îi plăcea să spună.

Nepotul său, obezul conte Jean, pe care mireasma unui banchet l-ar fi dus pînă la celălalt capăt al regatului, ar fi vrut să meargă. În cele din urmă, Carol de Navara spuse că fiecare nu avea decît a face după pofta inimii, că el însuși avea să se ducă la Rouen cu ceilalți doritori să meargă acolo, dar că în aceeași măsură îi aproba pe oponenții care nu voiau să se înfățișeze Delfinului și că era chiar înțelept să existe și unii mai retrași, întrucît niciodată nu-i bine să-i vîri pe toți în aceeași oală.

I se mai aduse regelui la cunoștință încă o bănuială care putea veni în sprijinul ideii de complot. Că, ar fi spus Carol de Navara, dacă moare regele Jean, el dezvăluie pe loc tratatul încheiat cu regele Angliei prin care îl recunoștea rege al Franței și că el avea să se comporte în regat ca locotenent al acestuia.

Regele Jean nu a cerut dovezi. Cea dintîi grijă a unui principe trebuie să fie aceea de a verifica un denunț — atît cel mai plauzibil, cît și cel mai de necrezut. Dar regelui nostru îi lipsește cu desăvîrșire simțul prudenței. Soarbe, ca pe niște ouă proaspete, tot ceea ce-i hrănește nădufu-

rile. O minte mai chibzuită ar fi ascultat, apoi ar fi căutat să adune informații și mărturii în legătură cu tratatul acesta secret ce abia îi fusese dezvăluit. Iar dacă din această supoziție ar fi ieșit adevărul, atunci s-ar fi putut declara foarte tare împotriva ginerelui său.

Dar el, într-o clipită a și pus temei pe cele auzite ; foc și pară, a intrat în biserică. Mi s-a spus că a avut o purtare ciudată, că nici nu auzea rugăciunile, că rostea alandala răspunsurile, că se uita la fiecare cu un aer furios și că a aruncat peste patrafirul unui diacon jăratecul unei cădelnițe de care se izbise. Nu știu prea bine cum a fost botezat vlăstarul neamului Artois ; dar cu un asemenea naș socot că va trebui reînnoit legământul creștinesc al micuțului acestuia, dacă vrem ca bunul Dumnezeu să-l aibă în pază.

Imediat după încheierea ceremoniei s-a dezlănțuit uraganul. Nicicînd nu mai auziseră călugării de la Beaupré atîtea cumplite înjurături, de parcă diavolul se aciuase în gîtlejul regelui. Ploua, dar nici că-i păsa regelui Jean. Vreme de un ceas întreg, în timp ce apa cinei fusese deja trîmbițată, el se udă leoarcă tot bătînd grădina călugărilor ale cărei băltoace le pritocea cu încălțările sale ciudate — o încălțăminte caraghioasă, cu vîrfurile îndoite în sus, impuse modei de către preachipeșul Domn de Spania și de către el însuși, silindu-și totodată întreaga suită — adică pe Nicolas Braque, administratorul palatului său, pe monseniorul de Lorris și pe ceilalți șambelani, pe mareșalul d'Audrehem și pe mătăhălosul Jean d'Artois, uluit foarte și rușinat — să se ude ca el. S-au stricat atunci metri întregi de catifea, de broderii și blănuri.

„Nu mai există alt stăpîn în Franța în afară de mine, urla regele. Voi face în așa fel încît să crape omul ăsta rău, pleava, viezurele ăsta putred care conspiră dimpreună cu toți dușmanii mei dorindu-mi sfîrșitul. Mă duc să-l ucid eu însumi. Cu mîinile mele o să-i smulg inima și o să-i sfîrtec în bucățele trupul putregăios, m-auziți ? În atîtea de multe bucățele, că destule fi-vor ca să atîrne cîte una la poarta fiecăruia dintre castelele pe care i le-am dăruit din slăbiciune. Și să nu mai vină nimeni să-i țină parte și nici unul dintre voi să nu cuteze a-mi propovădui împăcarea. De altfel, pentru trădătorul ăsta nu va mai putea

pleda nimeni, iar Blanche şi Jeanne vor vărsa zadarnic toate lacrimile din lume ; se va şti că nu mai există alt stăpîn în Franţa în afară de mine." Şi se întorcea întruna la cuvintele „nu mai există alt stăpîn în Franţa în afară de mine", de parcă avea nevoie să se încredinţeze că el este regele.

Se calmă doar pe jumătate ca să întrebe cînd avea să aibă loc banchetul acela pe care măgarul său de fiu îl oferea cu atîta curtoazie şarpelui său de ginere... „De ziua sfintei Irina, la 5 aprilie"... „La 5 aprilie, de ziua sfintei Irina", a repetat el, ca şi cum anevoie îşi putea vîrî în minte un lucru atît de simplu. O clipă şi-a scuturat capul, precum un cal, spre a-şi zvînta părul galben lipit de ploaie. „În ziua aceea voi merge să vînez la Gisors", făcu el.

Lumea se obişnuise cu toanele lui ; fiecare îşi zicea că mînia regească se stinsese în cuvinte şi că lucrurile aveau să rămînă la atît. Apoi urmă ceea ce se petrecu la banchetul de la Rouen... Da, însă nu ştii cum s-au întîmplat toate, cu de-amănuntul. O să ţi le istorisesc, dar mîine, căci astăzi orele sînt înaintate şi ne apropiem de clipa sosirii.

Vezi, tot pălăvrăgind aşa, drumul pare mai scurt. În seara asta altă treabă nu avem decît să cinăm şi să ne culcăm. Mîine vom fi la Auxerre, unde voi avea veşti de la Avignon şi Paris. Ah, încă un cuvinţel, Archambaud. Fii circumspect cu monseniorul de Bourges care ne însoţeşte, dacă o să se ţină cumva de capul dumitale. Nu-mi place defel şi nu ştiu ce mă face să cred că omul ăsta întreţine relaţii de complicitate cu Capocci. Aruncă în discuţie, aşa ca din întîmplare, numele ăsta, fără să dai semne că te-ar interesa şi îmi vei spune dacă ţi s-a părut ceva...

III

SPRE ROUEN

Regele Jean s-a dus într-adevăr la Gisors, dar nu a stat acolo decît atît cît i-a trebuit ca să-şi ia o sută de suliţaşi din garnizoană. Apoi a plecat, ostentativ, pe şoseaua

de la Chaumont şi Pontoise, astfel încît toată lumea să creadă că se întorcea la Paris. Îl avea cu sine pe cel de-al doilea fiu al său, pe ducele d'Anjou, şi pe fratele său, ducele d'Orléans, care s-ar zice că-i este fiu, căci monseniorul d'Orléans — are douăzeci de ani — numără cu şaptesprezece mai puţin decît regele, şi numai doi îl despart de Delfin.

Regele era escortat de către mareşalul d'Audrehem, şi de către şambelanii săi secunzi, Jean d'Andrisel şi Guy de la Roche, deoarece cu cîteva zile în urmă îi trimisese la Rouen pe Lorris şi pe Nicolas Braque, sub pretextul că i-ar împrumuta Delfinului, spre a veghea la pregătirile banchetului.

Oare cine se mai afla în spatele regelui ? O, îşi constituise el bine trupa. Luase cu el pe fraţii d'Artois, adică pe Charles şi pe celălalt... „vărul meu Jean"... care-i călărea alături, depăşind cu un cap întreaga cavalcadă ; îl mai avea cu el pe Louis d'Harcourt, aflat în zavistie cu fratele şi unchiul său Godefroy, ţinînd din pricina aceasta parte regelui. Nu ţi-i mai pomenesc pe scutierii de vînătoare şi pe vînătorii cu copoi, cum ar fi Corquilleray, Huet des Ventes şi alţi Maudétour. Pasă-mi-te că regele se ducea să vîneze şi voia să asigure toate aparenţele acestei acţiuni ; îşi călărea calul de vînătoare, un napolitan iute, brav şi vînjos la care ţine în chip deosebit. Nimeni nu s-ar fi putut mira că îl urmau sergenţi din garda personală, comandaţi de doi vlăjgani renumiţi pentru muşchii lor : Enguerrand Lalemant şi Perrinet Taurul ; sînt în stare să-ţi răsucească un om doar luîndu-l de mînă... Este bine ca un rege să aibă totdeauna în preajmă o gardă apropiată. Sfîntul-Părinte o are pe a sa. Şi eu am oamenii mei de protecţie, care călăresc foarte aproape de lectica mea, după cum cred că ai văzut. Sînt atît de obişnuit cu ei, că sfîrşesc prin a nu-i mai vedea ; ei însă nu mă slăbesc din ochi.

Ceea ce ar fi putut surprinde — dar pentru asta ar fi fost nevoie de ochi foarte bine deschişi — era faptul că valeţii, adică feciorii de casă, probabil Tassin şi Poupart Bărbierul, purtau atîrnate de oblînc coiful, calota metalică, spada cea mare, întregul harnaşament de bătălie al regelui. Şi-apoi se mai afla cu el regele desfrînaţilor, unul

pe nume... Guillaume... Guillaume şi nu mai ştiu cum... care veghează nu numai la buna ordine în bordelurile din oraşele în care îşi are reşedinţă regele, ci este chiar însărcinat cu directa justiţie regească. De cînd se află la tron Jean al II-lea, în postul acesta este treabă şi mai multă.

Dacă punem la socoteală scutierii ducilor, pajii, slujitorii tuturor seniorilor, precum şi suliţaşii luaţi la Gisors, ajungem la vreo două sute de călăreţi, dintre care mulţi înarmaţi cu lăncii — un echipaj cam prea mare doar pentru a dibui prin tufişuri căprioare.

Regele luase direcţia Chaumont-en-Vexin, dar nimeni nu l-a văzut trecînd prin burgul acesta. Trupa i se mistui pe drum, ca prin farmec. Tăiase cîmpia, spre a urca apoi drept spre miazănoapte, către Gournay-en-Bray, unde nu zăbovi deloc, atîta doar cît să-l ia cu sine pe contele de Tancarville, unul dintre puţinii mari seniori normanzi care i-a rămas fidel, fiindcă se încolţeşte rău cu alde d'Harcourt. Un Tancarville uluit, căci îl aştepta acolo, înconjurat de douăzeci de călăreţi din baniera sa, pe mareşalul d'Audrehem şi nicidecum pe rege.

„Fiul meu Delfinul nu te-a poftit mîine la Rouen, seniore conte ? — Ba da, Sire, dar mesajul pe care l-am primit de la seniorul mareşal, care venea să inspecteze fortăreţele acestui ţinut, m-a scutit să apar într-o societate în care multe ar fi fost pentru mine feţele neplăcute. — Ei, bine, te vei duce totuşi la Rouen, Tancarville, şi o să-ţi arăt acum ce vom face acolo."

Acestea fiind zise, călărimea toată o porneşte spre miazăzi, odată cu lăsarea serii — un drumuleţ acolo, vreo trei-patru leghe, dar care se adăugau celor optsprezece parcurse de dimineaţă şi pînă atunci, pentru a se duce să doarmă într-un castel foarte lăturalnic, la marginea pădurii Lyons.

Iscoadele regelui de Navara, dacă o fi avut din acestea şi pe acolo, i-ar fi putut spune cu greu pe unde alerga regele Franţei, pe un drum hîrtopit şi ca să facă ce ?... Regele a fost văzut plecînd la vînătoare... regele inspectează fortăreţele...

Regele era în picioare înainte de zori, grăbit şi încordat, zorindu-şi oamenii şi deja în şa pentru a se năpusti,

de data aceasta mult mai de-a dreptul, prin pădurea Lyons. Cei care voiau să îmbuce un coltuc de pîine şi o felie de slănină trebuiră să o facă doar cu o mînă, cu frîiele adunate la îndoitura braţului, cu cealaltă ţinîndu-şi lancea, fără să se oprească din drum.

Este deasă şi lungă pădurea Lyons ; are peste şapte leghe şi, cu toate acestea, în două ore ai şi străbătut-o. Mareşalul d'Audrehem îşi zice că în ritmul ăsta vor ajunge fără îndoială mult prea devreme. Ar putea să se mai şi oprească o clipă, fie chiar şi numai pentru a lăsa caii să se uşureze. Fără a mai pune la socoteală că şi el... Chiar mareşalul mi-a povestit toate acestea... „Aveam o nevoie care îmi săgeta măruntaiele, să mă ierte eminenţa voastră. Dar un mareşal de oaste nu se poate uşura stînd în şa, aşa cum fac arcaşii de rînd, cînd nevoia îi împunge, şi ce dacă udă pielea şeii. Atunci i-am spus regelui : „Sire, la ce slujeşte să ne grăbim pînă într-atît, nu astfel putem zori soarele... Şi-apoi, caii au nevoie să facă apă". Iar regele mi-a răspuns : „Iată scrisoarea pe care o voi scrie Papei, pentru a-i explica dreptatea pe care o fac şi ca să previn urîtele zvoane ce s-ar putea scoate pe seama aceasta... Îndelungă vreme, Preasfinte Părinte, actele mele de bunătate şi învoielile pe care le-am îngăduit din blîndeţe creştinească acestei rude rele l-au încurajat la ticăloşii, astfel că din pricina lui s-au abătut asupra regatului necazuri şi blestemăţii. Îmi pregătea o încercare şi mai cumplită vrînd a-mi lua viaţa ; şi pentru a preîntîmpina săvîrşirea unei alte crime..."

Şi-a pornit mai departe ca vîntul, fără să mai ia seama la nimic, a ieşit din pădurea Lyons, a străbătut o cîmpie, pentru a intra apoi într-o altă pădure. Audrehem mi-a spus că nu l-a mai văzut niciodată cu asemenea expresie, avea o privire de nebun, iar bărbia-i greoaie tremura sub barba rară.

Deodată, Tancarville dă pinteni calului şi ajunge în dreptul regelui, pentru a-l întreba, cu multă cuviinţă, dacă a hotărît să meargă la Pont-de-l'Arche. „Da' de unde, strigă regele, mă duc la Rouen ! — Atunci, Sire, mă tem că nu aţi luat-o bine pe-aici. Ar fi trebuit să o tăiem spre dreapta, la ultima răspîntie." Iar regele îşi sili calul napolitan să se întoarcă şi să galopeze, în răspăr, de-a lungul

coloanei, ordonînd cu glas răsunător să fie urmat, ceea ce nu se săvîrşi decît în mare neorînduială, dar tot fără de uşurarea rinichilor, întru marea suferinţă a mareşalului....

Spune-mi, nepoate, nu simţi nici o schimbare în mersul nostru ?... Ei bine, eu da.

Brunet, hei, Brunet, opreşte ! Unul dintre animalele mele de povară şchioapătă... Nu-mi spune : „Nu, monseniore", ci uită-te. E cel din spate. Şi chiar mă gîndesc că şchioapătă cu piciorul drept din faţă... Opreşte... Ei, ce se întîmplă ?... A... îşi pierde potcoava ? De la care picior ?... Aşadar, cine avea dreptate ? Şalele mele sînt mai treze decît ochii dumitale.

Hai să coborîm, Archambaud. O să facem pe jos cîţiva paşi, cît ni se schimbă caii... E răcoare, dar vremea nu-i urîtă. Ce zărim de-aici ? Ştii, Brunet ? Saint-Amand-en-Puisaye... Tot aşa cred că a zărit şi regele Jean oraşul Rouen în dimineaţa zilei de 5 aprilie.

IV

BANCHETUL

Nu cunoşti oraşul Rouen, Archambaud, prin urmare nici castelul Bouvreuil. O, este un castel impunător, cu şase-şapte turnuri aşezate în cerc, cu o curte mare, centrală. A fost clădit în urmă cu o sută cincizeci de ani de către regele Filip-August, pentru a ţine sub supraveghere oraşul şi portul şi pentru a domina cursul rîului Sena aproape de vărsare. Rouen este un punct important, una dintre deschiderile regatului către Anglia, aşadar şi o închidere. Marea urcă pînă la podul său de piatră care leagă cele două părţi ale ducatului Normandiei.

Donjonul nu se află în mijlocul castelului ; este unul dintre turnuri, puţin mai înalt şi mai gros decît celelalte. Avem astfel de castele în Périgord, dar ele au îndeobşte mai multă fantezie în toată înfăţişarea lor.

Floarea cavalerilor Normandiei se găsea întrunită acolo, în veşminte cît se poate de bogate. Şaizeci de se-

niori veniseră, fiecare cu cel puțin un scutier. Trîmbițașii abia vestiseră aducerea apei, cînd un scutier al seniorului Godefroy d'Harcourt, năduşit tot după un galop întins, veni să-l vestească pe contele Jean că unchiul său îl chema în mare grabă şi că îl ruga să părăsească imediat Rouen-ul. Mesajul era imperios, de parcă seniorul Godefroy ar fi avut ştiinţă de un anume lucru. Jean d'Harcourt se supuse, strecurîndu-se afară ; ajunsese deja la piciorul scării donjonului pe care aproape că-l umplea cu persoana sa, într-atît era de gras, un adevărat poloboc, cînd dădu peste Robert de Lorris care îi tăie calea cu aerul cel mai binevoitor. „Senior conte, plecaţi, senior ? Dar monseniorul Delfin nu vă aşteaptă decît pe dumneavoastră pentru a se aşeza la cină ! Aveţi loc la stînga sa." Necutezînd a-l jigni pe Delfin, grasul d'Harcourt se resemnă şi îşi amînă plecarea. Avea să o facă după cină. Şi urcă din nou scara, fără prea multă părere de rău. Căci masa Delfinului era vestită ; se ştia că la ea se aduc minunăţii ; iar Jean d'Harcourt nu-şi cîştigase osînza cu care era învelit doar sugînd ierburi.

Şi-apoi, ce ospăţ ! Nu în van îl ajutase Nicolas Braque pe Delfin să-l pregătească. Cei care au fost acolo şi care au scăpat teferi nu l-au putut da uitării. Şase mese rînduite în sala cea mare, rotundă. Pereţii erau acoperiţi cu adevărate tapiserii de verdeaţă, atît de proaspătă, încît ai fi zis că cinezi în mijlocul unei păduri. În preajma ferestrelor, pîlcuri de lumînări, pentru a spori lumina care se strecura prin ferestrele oblice precum soarele printre ramuri. În spatele fiecărui mesean, cîte un dregător însărcinat cu tăiatul cărnii — pentru seniorii cei mari, scutierul personal, pentru ceilalţi, cîte unul din casa Delfinului. Se foloseau cuţite cu mîner de abanos, aurite şi emailate, avînd încrustate pe ele armele Franţei, anume rezervate pentru perioada postului. Este un obicei al Curţii să nu fie folosite cuţitele cu mînere de ivoriu decît cu începere de la Paşte.

Ce-i drept, postul era respectat. Pateuri de peşte, tocană de peşte, crapi, ştiucă, lin, plătică, somn şi lupi de mare, mîncăruri cu ouă, găini, vînat cu pene ; fuseseră golite eleşteele, curţile cu păsări, fuseseră scotocite rîurile. Pajii de la bucătării, alcătuind un lanţ continuu pe

scară, duceau platourile de argint ori de argint aurit pe care grataragiii, maiștrii bucătari și pregătitorii de sosuri așezaseră, potrivisèră, asezonaseră mîncărurile pregătite la plitele din turnul bucătăriilor. Șase paharnici turnau vinurile de Beaune, de Meursault, d'Arbois și de Touraine... Ah, văd eu că și dumitale, Archambaud, povestirea mea îți stîrnește poftă de mîncare ! Sper să fim bine oameniți cînd vom ajunge acum la Saint-Sauveur...

Delfinul, la mijlocul mesei de onoare, îl avea pe Carol de Navara la dreapta și pe Jean d'Harcourt la stînga. Era îmbrăcat într-un costum din postav de Bruxelles albastru cu vinișoare, iar pe cap purta o scufă din aceeași stofă, ornată cu broderii din perle dispuse în formă de frunziș. Nu ți l-am descris niciodată pe monsenior Delfinul... Subțiratic, cu umeri lați și slabi, chip prelung, nas mare ușor arcuit spre mijloc, o privire despre care nu ai putea ști dacă este atentă ori visătoare, buza de sus subțire, cealaltă cărnoasă, bărbie adusă.

Se spune că seamănă destul de bine — atît cît se poate ști — cu strămoșul său Ludovic cel Sfînt, care era, ca și el, lung tare și puțin adus de spate. În familia domnitoare a Franței apare cînd și cînd soiul acesta de bărbați foarte sanguini și provocatori.

Aprozii de la bucătărie veneau, cu pas greoi, înfățișînd, rînd pe rînd, mîncărurile ; iar el, Delfinul, indica masa către care trebuiau duse, onorînd astfel pe fiecare dintre oaspeții săi — pe contele d'Etampes, pe seniorul de la Ferté, pe primarul Rouen-ului, însoțind cu un surîs și multă demnitate curtenitoare gestul schițat cu mîna, stînga întotdeauna. Căci ți-am spus, îmi pare, că dreapta este umflată, roșie, îl doare ; se servește de ea cît mai puțin. Abia de poate juca mingea o jumătate de oră, căci pe dată i se umflă. Asta-i mare beteșug pentru un prinț... Nici tu vînătoare, nici tu război. Tatăl îl disprețuiește fățiș. Cît de mult îi pizmuia, probabil, bietul Delfin pe toți seniorii aceia pe care îi trata — de Clères, de Graville, du Bec Thomas, de Mainemares, de Braquemont, de Sainte-Beuve sau d'Houdetot — cu toții cavaleri puternici, siguri pe ei, gălăgioși, mîndri de faptele lor războinice. Îl invidia pesemne chiar și pe grasul d'Harcourt, al cărui chintal de grăsime nu-l împiedica să strunească un

cal, nici să fie un temut luptător în turnire — dar mai cu seamă pe seniorul de Biville, un bărbat cu faimă, pe care lumea îl înconjoară de îndată ce apare în societate, rugîndu-l să-şi istorisească vestita-i faptă de arme... Da, da, acela este — vezi, ai auzit de numele lui — cel care, într-o singură lovitură de spadă, a spintecat un turc în două, sub ochii regelui Ciprului. La fiecare nouă povestire, mai creşte puţin lungimea spintecăturii. Pînă ce, într-o bună zi, va fi tăiat şi calul...

Dar să mă întorc la Delfinul Charles. Ştie băiatul ăsta la ce anume îl obligă obîrşia şi rangul ; ştie pentru ce l-a adus Dumnezeu pe lume, locul menit de Providenţă, în capul scării omeneşti şi că, de nu-i va fi dat să moară înaintea tatălui, va fi rege. Ştie că în calitate de suveran va avea de guvernat regatul ; ştie că va fi Franţa. Şi dacă în taina sufletului se mîhneşte pentru că Domnul nu i-a dăruit, pe lîngă marea sa îndatorire, şi robusteţea care l-ar ajuta să şi-o îndeplinească bine, ştie că trebuie să suplinească neputinţele trupului prin bunăvoinţă, prin solicitudinea arătată celorlalţi, printr-o supraveghere a expresiilor feţei şi a cuvintelor, printr-un aer îndatoritor şi totodată exprimînd siguranţă, care nu te lasă nicicum să uiţi cine este, alcătuindu-şi astfel un fel de majestate. Lucru deloc uşor cînd ai optsprezece ani şi abia ţi-au dat tuleiele în barbă !

Să recunoaştem că s-a înhămat la toate acestea cam de timpuriu. Avea unsprezece ani cînd bunicul său, regele Filip al VI-lea, a reuşit în cele din urmă să răscumpere Dauphiné-ul de la Humbert al II-lea de Vienne [1]. Asta mai trecea puţin în uitare înfrîngerea de la Crécy şi pierderea Calais-ului. Ţi-am spus ce de negocieri au urmat după aceea... Ah, credeam... Vrei poate să cunoşti şi detalii ?

Delfinul Humbert era, în aceeaşi măsură, plin de trufie şi de datorii. Dorea să vîndă, dar să şi continue să guverneze o parte din cele cedate şi voia ca statele sale să-i rămînă apoi independente. Mai întîi se gîndise să trateze cu contele de Provence, rege al Siciliei ; dar prea urcase mult preţul. Atunci şi-a întors faţa către Franţa, moment în care am fost chemat eu, spre a mă ocupa de tratative. Într-o primă înţelegere el cedă coroana, dar

[1] Departament din vestul Franţei. (N.t.)

numai după moarte — își pierduse unicul fiu — o parte cu bani peșin, o sută douăzeci de mii de florini, dacă nu te superi, și o parte sub forma unei pensii viagere. Ar fi putut trăi, astfel, liniștit. Dar în loc să-și stingă datoriile, risipi tot ceea ce primise și căută gloria în lupta cu turcii. Hărțuit de către creditori, se văzu silit să vîndă ce-i mai rămăsese, adică drepturile viagere. Pînă la urmă acceptă și asta, pentru două sute de mii de florini și douăzeci și patru de mii de livre rentă, dar nu fără a continua să o facă pe trufașul. Din fericire pentru noi, nu mai avea prieteni.

Eu sînt cel care — și o spun cu modestie — am găsit soluția menită a satisface atît onoarea lui Humbert cît și cea a supușilor săi. Titlul de Delfin al Viennois-ului nu avea să fie purtat de către regele Franței, ci de mai vîrstnicul nepoților lui Filip al VI-lea și mai apoi de fiul cel mare. În felul acesta locuitorii din Dauphiné, pînă atunci independenți, rămîneau cu iluzia că-și păstraseră un prinț care nu domnea decît asupra lor. Este și motivul pentru care tînărul Charles de Franța avu de îndeplinit, în iarna lui 1349 și în primăvara lui 1350 — după ce primi învestitura la Lyon — vizitarea noilor sale state. Cortegii, recepții, serbări. Nu avea, îți repet, decît unsprezece ani. Dar cu ușurința aceea a copiilor de a intra în pielea unui personaj, el se obișnui să fie primit în orașe cu urale, să treacă printre șiruri de oameni cu frunțile plecate, să se așeze pe un tron în timp ce alții se grăbeau să-i lunece pe sub picioare destule perniță de mătase, ca să nu șadă ca atîrnat în gol, să primească direct omagiul marilor seniori, să asculte cu un aer grav doleanțele orașelor. Surprinsese prin demnitatea și amabilitatea sa, prin bunul simț al întrebărilor pe care le punea. Oamenii se înduioșau cînd îl vedeau cît este de serios ; ochii bătrînilor cavaleri și ai soațelor acestora se umpleau de lacrimi cînd regele-copil îi asigura de dragostea și prietenia sa, cînd îi lăuda pentru virtuțile lor și le spunea că se bizuie pe fidelitatea pe care i-au jurat-o. Cea mai neînsemnată vorbă venită din partea unui prinț devine obiectul unor nesfîrșite comentarii prin care cel care a primit-o își dă importanță. Dar mi-te de la un băiat atît de tînăr, de la o miniatură de prinț — cîte istorisiri emoționate nu stîrnea cea mai măruntă frază a sa ! „La

vîrsta asta nu te poţi preface.“ Ba da, se prefăcea şi chiar îi plăcea, ca tuturor ştrengarilor, să se prefacă. Să arate, chipurile, interes fiecăruia, chiar dacă cel ce i se înfăţişa era saşiu sau ştirb, să simuleze mulţumirea faţă de darul ce i se oferea, chiar dacă mai primise patru de acelaşi fel, să o facă pe autoritarul cînd consiliul vreunui oraş venea să se plîngă pentru cine ştie ce afacere de vamă sau litigiu comunal... „Vă veţi recăpăta dreptul, dacă s-a greşit. Vreau să se facă urgent o anchetă.“ Înţelesese foarte repede că a ordona o anchetă, pe un ton hotărît, produce un efect mare, fără să te angajeze cu nimic.

Încă nu ştia că sănătatea îi va fi atît de şubredă, deşi fusese bolnav cîteva săptămîni, la Grenoble. Chiar în timpul acestei călătorii a aflat despre moartea mamei sale, apoi despre cea a bunicii şi curînd după aceea despre recăsătorirea bunicului şi a tatălui său, una după alta, înainte de a fi fost anunţat că el însuşi avea să ia curînd în căsătorie pe Jeanne de Bourbon, verişoara sa, de-o vîrstă cu el. Ceea ce s-a şi săvîrşit la Tain l'Hermitage, în prag de aprilie, cu mare pompă, cu multe feţe bisericeşti şi de-ale nobilimii... Nu s-au scurs de-atunci decît şase ani.

Mare minune că nu i s-au sucit minţile, că nu şi le-a tulburat de atîta fast în sus şi în jos. Îşi dezvăluise doar înclinarea comună tuturor principilor din familia sa pentru cheltuială şi lux. Mînă spartă. Cu dorinţa de a avea pe loc tot ceea ce îşi doreşte. O vreau pe asta, o vreau pe ailaltă. Pentru Delfin, ca pentru toţi ceilalţi din sorgintea sa, semnul puterii şi dovada — în propriii ochi — a majestăţii lor era să cumpere, să posede lucrurile cele mai frumoase, mai rare, mai ciudate, şi mai cu seamă cele mai costisitoare — animale de menagerie, giuvaeruri somptuoase, cărţi împodobite cu miniaturi, să cheltuiască, să vieţuiască în camere cu pereţii acoperiţi de mătase şi aurită ţesătură de Cipru, să-şi coasă pe veşminte averi de pietre scumpe, să strălucească... Era aceasta o naivitate moştenită de la bunicul lor, cel dintîi Charles, fratele lui Filip cel Frumos, împăratul titular al Constantinopolului, bărzăunele acela mare care atît de mult s-a agitat şi a agitat Europa şi care, la un moment dat, s-a gîndit chiar la imperiul german. Dacă a existat vreodată un mare cheltuitor, apoi el a fost acela... Au cu toţii treaba asta

în sînge. Cînd în familia aceasta se comandă pantofi, este vorba de douăzeci şi patru, patruzeci sau cincizeci şi cinci de perechi odată — pentru rege, pentru Delfin, pentru monseniorul d'Orléans. Drept este că încălţările lor caraghioase cu vîrful întors nu ţin la noroi ; tocmai vîrfurile acestea se deformează, broderiile îşi pierd strălucirea şi în trei zile se strică un lucru care a dat de furcă, cel puţin o lună, celor mai buni artizani din prăvălia lui Guillaume Loisel de la Paris. Ştiu asta, pentru că tot de acolo mi se aduc şi mie papucii roşii ; dar mie îmi ajung opt perechi pe an. Şi, priveşte, nu sînt eu bine încălţat întotdeauna ?

Şi cum Curtea este aceea care dă tonul, seniorii şi burghezii se ruinează cu toţii cumpărîndu-şi pazmanterii, blănuri, giuvaericale, irosind bani din vanitate. Se iau la întrecere care mai de care. Imaginează-ţi că pentru a orna scufa pe care o purta Delfinul în ziua banchetului de la Rouen despre care vorbim acum, fusese folosită o marcă [1] de perle mari şi încă una de mai mărunte, comandate la Belhommet Thurel în schimbul a trei sute sau trei sute douăzeci de scuzi ! Te mai miră atunci că sipetele sînt goale, de vreme ce fiecare cheltuie mai mulţi bani decît i-au rămas ?

A, dar uite că mi se întoarce lectica. I-au schimbat caii. Să urcăm...

În orice caz, există cineva care trage foloase de pe urma acestor dificultăţi financiare şi care îşi potriveşte bine afacerile pe seama penuriei casei de bani a regelui ; este jupîn Nicolas Braque, primul *maître d'hôtel*, care este şi trezorierul şi guvernatorul banilor. A pus pe picioare o companie mică de bancă, ar trebui să spun o companie de formă, care răscumpără uneori la două treimi sau la jumătate, ba chiar la o treime datoriile regelui şi ale rubedeniilor acestuia. Mecanismul este simplu. Un furnizor al Curţii este arestat pentru că de doi ani şi mai bine nu i s-a mai dat nici un ban şi deci nu mai ştie cum să-şi plătească asociaţii sau să cumpere marfă. Atunci el vine la jupîn Braque şi îi flutură pe sub nas conturile. Jupîn Braque este un ins impozant — bărbat chipeş, întotdeauna corect îmbrăcat, nu vorbeşte niciodată mai mult decît se

[1] Măsură de greutate pentru cîntărirea metalelor preţioase. (N.t.)

cuvine. Ştie să închidă oamenilor gura ca nimeni altul. Dacă vreunul vine la el cu o falcă în cer şi cu una în pămînt, zicîndu-şi : „...de data asta o să-mi dea ascultare ; am destule să-i spun şi o să i le zic pe faţă...", se pomeneşte dintr-o dată că îngaimă şi se milogeşte. Jupîn Braque revarsă asupră-i, ca o apă de burlan, cîteva cuvinte reci şi aspre : „Preţurile dumitale sînt umflate ca întotdeauna cînd este vorba de lucrări făcute pentru rege... Clientela Curţii îţi prilejuieşte anumite practici care te fac să cîştigi din gros... iar dacă regele nu poate plăti, aceasta se datoreşte faptului că întreg tezaurul său se duce pe cheltuieli de război... ia-te de burghezi, precum face Marcel, care se împotrivesc să subscrie pentru ajutoare... Şi fiindcă te chinuieşti atît de mult, ca să-i furnizezi regelui cele trebuitoare, ei bine, îţi vom retrage comenzile..." Şi cînd doleantul este binişor pus la punct, foarte amărît şi tremurînd tot, Braque îi spune : „Dar dacă eşti într-adevăr strîmtorat, o să încerc totuşi să-ţi vin în ajutor. Voi încerca să conving o companie de schimb, unde am cîţiva prieteni, să-ţi reia creanţele. Voi încerca, îţi spun, ca ele să-ţi fie răscumpărate la patru şesimi ; şi vei da chitanţă pentru totul. Compania va fi rambursată cînd Domnul va voi să umple din nou Tezaurul... dacă va mai voi-o vreodată. Dar nu mai spune asta nimănui, altfel m-aş pomeni la uşă cu nu ştiu cîţi care mi-ar cere acelaşi lucru. Îţi fac o mare favoare."

După care, de cum reapar în casetă niscaiva bănuţi, Braque găseşte un prilej să-i şoptească regelui : „Sire, pentru onoarea şi renumele dumneavoastră nu voiam să mai las nerezolvată datoria aceasta presantă, cu atît mai mult cu cît creditorii erau cam întărîtaţi şi ameninţau că vor face scandal. Din dragoste pentru măria voastră am stins datoria cu propriii mei bănuţi." Şi, din favoare prioritară, ajunge să primească totul înapoi. Pe de altă parte, tot el fiind cel care ordonă cheltuielile ce se fac la palat, are grijă să fie tămîiat cu plocoane frumoase la fiecare comandă. Suge la două oi, preacinstitul.

În ziua banchetului, mult mai puţin se zorea să negocieze plata ajutoarelor refuzate de către Statele Normandiei decît să trateze cu primarul oraşului Rouen, cu Mustel, răscumpărarea creditorilor neguţătorilor rouenezi,

Căci note de plată care datau de la ultima călătorie a regelui, şi chiar dinainte, rămăseseră neplătite. În ce-l priveşte pe Delfin, de cînd devenise locotenent al regelui în Normandia, chiar înainte de a fi fost numit duce, comanda, comanda întruna, fără să-şi lichideze vreodată conturile. Iar jupîn Braque se ocupa mai departe de traficul său obişnuit, asigurîndu-l pe primar că din prietenie pentru el şi din stima pe care o nutrea faţă de oamenii de treabă din Rouen avea să le ciupească o treime din profituri. Ba chiar mai mult, căci urma să facă plata în monezi de argint [1] adică la o valoare foarte scăzută ; şi prin cine ? Prin el, care hotăra toate modificările... Să recunoaştem că ori de cîte ori Statele Generale se plîng de marii ofiţeri regali, au şi de ce. Cînd mă gîndesc că seniorul Enguerrand de Marigny a fost spînzurat nu demult, fiindcă i se imputa — după zece ani — că a redus o dată moneda ! Dar era un adevărat sfînt pe lîngă supraintendenţii din zilele noastre !

Şi oare ce mai era la Rouen care să merite a fi amintit, în afară de servitorii obişnuiţi şi de Mitton Nebunul, piticul Delfinului, care ţopăia printre mese, purtînd şi el o scufă bătută în perle — perle pentru un pitic, te întreb şi eu să fie ăsta un chip înţelept de a cheltui banii pe care nu-i ai ? Delfinul îl îmbracă în haine de postav dungat, anume ţesut la Gand... Dezaprob felul în care sînt folosiţi piticii. Sînt siliţi să facă pe bufonii, li se dă cîte un picior în spate, toată lumea îi ia în rîs. Sînt, la urma urmei, făpturi ale Domnului, deşi mai puţin izbutite. Un motiv în plus pentru a le arăta puţină milă. Se spune că în familii venirea unui pitic este socotită o binecuvîntare. „Ah, ce mic este ! De n-ar mai creşte. O să-l putem vinde unui duce sau, poate, regelui..."

Cred că ţi i-am pomenit pe oaspeţii cei mai de seamă, cînd i-am numit pe Friquet de Fricamps, pe Graville, pe Mainemares... Da, i-am înşirat pe toţi... şi, bineînţeles, pe cel mai important dintre toţi, regele Navarei.

Delfinul îi dădea cea mai mare atenţie. Pentru grăsanul d'Harcourt nu avea de făcut prea mari eforturi. Acela

---

[1] În text : „francs à la chaise" = monedă veche franceză înfăţişîndu-l pe rege aşezat pe tron. (N. t.)

nu stătea de vorbă decît cu felurile de mîncare şi zadarnic i s-ar fi vorbit în timp ce înghiţea cu nemiluita.

Dar cei doi Charles, al Normandiei şi al Navarei, cei doi cumnaţi discutau întruna. Sau, mai degrabă, Navara era cel care vorbea. Nu se mai văzuseră de la „aventura" din Germania ; şi era în firea navarezului să caute a recîştiga influenţă asupra tinerei sale rude, linguşind, manifestîndu-şi gălăgios prietenia, reîmprospătînd vesele amintiri şi venind cu tot felul de snoave.

În timp ce scutierul său, Colin Doublel, îi aşeza în faţă mîncărurile, Navara, fermecător şi numai zîmbet, vesel şi dezinvolt, nu înceta deloc cu : „...este sărbătorirea regăsirii noastre ; îţi mulţumesc mult, Charles, că-mi îngădui să-ţi dovedesc ataşamentul ce ţi-l port ; de cînd te-ai depărtat, mă plictisesc..." ; apoi îi reamintea rafinatele petreceri din iarna trecută şi plăcutele cuconiţe pentru care dădeau cu zarul — care cu blonda, care cu bruna ? „... Cassinel este acum gravidă şi nimeni nu se mai îndoieşte că tu eşti făptaşul...", apoi trecea la dojeni afectuoase... „Ce te-ai mai apucat să-i spui tatălui tău toate planurile noastre !... Te-ai ales cu ducatul de Normandia, te-ai descurcat bine, recunosc. Dar cu mine, ai putea avea acum regatul întreg..." Pentru ca, la urmă, să-i strecoare obişnuitul refren : „Recunoaşte că ai fi un rege mult mai bun decît el !"

Apoi se informa, fără să dea impresia că o face anume, cînd trebuia să se întîmple întîlnirea dintre Delfin şi regele Jean, dacă data era cumva hotărîtă, dacă avea să aibă loc în Normandia... „Am auzit că a plecat la vînătoare spre Gisors."

Dar acum avea de-a face cu un Delfin mai rezervat, mai tăcut decît înainte. Binevoitor, desigur, dar circumspect şi dispus să nu răspundă la atîta curtenie decît prin surîsuri sau încuviinţări din cap.

Deodată, un zgomot mare de văsărie acoperi glasurile comesenilor. Mitton Nebunul, care tocmai se străduia să-i maimuţărească pe meşterii bucătari prezentînd o mierlă pe cel mai mare platou de argint pe care îl putuse găsi, Mitton scăpă din mîini platoul. Şi, cu gura larg deschisă, arăta spre uşă.

Cavalerii normanzi, bine ameţiţi deja, drăguţii de ei, se înveseleau de năzbîtia pe care o socoteau şucară. Dar curînd rîsul le îngheţă pe buze.

Căci în uşă apăruse brusc mareşalul d'Audrehem, înarmat, împungînd aerul cu vîrful spadei sale din dreapta şi strigînd cu glas de bătălie : „Nici unul dintre voi să nu cuteze a se clinti la cele ce va vedea, dacă nu vrea să piară de sabia aceasta".

A, dar mi s-a oprit lectica... Da, da, iată că am ajuns ; nici nu-mi dădeam seama. Îţi voi istorisi restul după cină.

V

ARESTAREA

Mii de mulţumiri, dragă abate, îţi rămîn obligat... Nu, nimic, nimic, te asigur, nu mai am nevoie de nimic... doar să-mi mai pună pe foc cîteva buturugi... nepotul îmi va ţine de urît ; am de vorbit cu el. Da, abate dragă, noapte bună. Îţi mulţumesc pentru rugile pe care le vei înălţa spre cinstirea Preasfîntului-Părinte şi a umilei mele persoane... da, precum şi pentru întreaga, pioasa dumitale comunitate... Onoarea este de partea mea. Da, te binecuvîntez ; bunul Dumnezeu să te aibă în pază...

Ufff ! Dacă i-aş fi dat voie, ne-ar fi ţinut pînă la miezul nopţii abatele ăsta ! S-o fi născut de ziua sfîntului Bavard [1]...

Şi-acum, ia să vedem, unde rămăsesem ? Nu vreau să te fac să aştepţi. A, da... la mareşalul cu spada ridicată...

Iar în spatele mareşalului au răsărit vreo douăzeci de arcaşi care îi izbiră cu brutalitate, de perete, pe toţi paharnicii şi valeţii ; au apărut apoi Lalemant şi Perrinet le Buffle, iar imediat în urma lor chiar regele Jean al II-lea, înarmat pînă în dinţi, pe cap cu coif şi aruncînd priviri de foc prin viziera ridicată. Îl urmau îndeaproape Chailloue1 şi Crespi, alţi doi sergenţi din garda personală.

„Gata, am căzut în capcană", îşi spuse Carol de Navara.

---

[1] Bavard = *guraliv* în lb. franceză. (N.t.)

Escorta regală continua să se reverse prin ușa aceea, escortă în care apucase să recunoască pe cîțiva dintre cei mai aprigi dușmani ai săi, pe frații d'Artois, pe Tancarville....

Regele se îndreptă neșovăielnic spre masa de onoare. Seniorii normanzi schițară o mișcare slabă, vrînd a-i face o reverență. Dintr-un singur gest al ambelor mîini, le impuse să rămînă așezați.

Îl apucă pe ginere de gulerul îmblănit al hainei, îl scutură, îl ridică, strigîndu-i din adîncurile coifului : „Trădător ticălos ! Nu ești vrednic să te așezi lîngă fiul meu. Pe sufletul tatălui meu, nu voi mai mînca și nu voi mai bea cît vei fi în viață".

Văzîndu-și stăpînul într-atît de mustruluit, scutierul lui Carol de Navara, Colin Doublel, fu cuprins de o pornire nebunească și scoase un cuțit, vrînd a-l lovi pe rege. Dar gestul său fu stăvilit de Perrinet le Buffle care îi răsuci brațul.

Regele îl lăsă atunci pe Navara și, pierzîndu-și o clipă cumpătul, îl privi cu uimire pe scutierul acela de rînd care îndrăznise să ridice mîna asupră-i. „Înșfăcați-l pe băiatul acesta și, de asemenea, pe stăpînul său", porunci el.

Suita regelui se năpusti în față, dintr-o singură mișcare, avîndu-i în rîndul dintîi pe frații d'Artois care îl încadrară pe Navara, strîmtorîndu-l ca pe un biet alun între doi ștejari. Cei înarmați încercuiseră întreaga sală ; tapiseriile păreau înțesate de sulițe. Meșterii bucătari ar fi vrut parcă să intre în pereți. Delfinul se ridicase și spunea : „Sire, tată ; Sire, tată..."

Carol de Navara încercă să se explice, să se apere. „Monseniore, dar nu înțeleg ! Cine v-a informat atît de rău împotriva mea ? Domnul să mă ajute, dar credeți-mă, niciodată nu am nutrit gînd trădător, nici împotriva măriei voastre, nici împotriva monseniorului ce vă este fiu ! Dacă există în lumea asta cineva care vrea să mă acuze, atunci să o facă în fața pairilor măriei-voastre și jur că mă voi disculpa și că îl voi reduce la tăcere."

Pînă și în împrejurarea aceasta atît de primejdioasă glasul îi era limpede, iar vorbirea curgătoare. Era într-ade-

văr foarte scund, foarte plăpînd în mijlocul acelor războinici ; dar îşi păstra siguranţa în pălăvrăgeală.

„Sînt rege, monseniore, al unui regat mai mic decît al măriei-voastre, dar merit să fiu tratat ca un rege. — Eşti conte d'Evreux, eşti vasalul meu şi eşti trădător ! — Sînt vărul măriei-voastre, sînt soţul Doamnei, fiica voastră, şi nu am săvîrşit nici o nelegiuire. Este adevărat că am mijlocit uciderea Domnului de Spania. Dar îmi era vrăjmaş şi mă jignise. Mi-am făcut penitenţa. Am încheiat pace între noi şi aţi acordat scrisori de iertare tuturor... — La închisoare, trădătorule ! Destul te-ai lăfăit în minciuni. Haideţi, închideţi-l, amîndoi să fie întemniţaţi ! strigă regele arătînd spre Navara şi spre scutierul său. Şi pe acela, adăugă el, desemnînd cu mănuşa pe Friquet de Fricamps pe care tocmai atunci îl zărise şi despre care ştia că montase atentatul Scroafei-care-toarce.

În timp ce sergenţii şi arcaşii îi tîrau pe cei trei bărbaţi spre o cameră învecinată, Delfinul se aruncă la picioarele regelui. Oricît de speriat ar fi fost în faţa mîniei tatălui, rămăsese totuşi destul de lucid pentru a-şi da seama de consecinţe ; în privinţa lui cu deosebire.

„Vai, sire, tată al meu, Domnul fie lăudat, mă dezonoraţi ! Ce se va spune despre mine ? I-am poftit pe regele de Navara şi pe baronii săi, la cină, iar măria-voastră îi trataţi astfel. Se va zice despre mine că i-am trădat. Vă implor, în numele lui Dumnezeu, să vă calmaţi şi să vă schimbaţi hotărîrea. — Calmează-te, tu, Charles ! Nu ştii ceea ce ştiu eu. Sînt trădători spurcaţi, iar nelegiuirile lor vor ieşi curînd la iveală. Nu, nu ştii tot ceea ce ştiu eu."

Zicînd acestea, Jean al II-lea apucă armele unui sergent şi îl lovi pe contele d'Harcourt cu atîta putere, încît oricare altul mai puţin gras decît el, s-ar fi pomenit cu umărul strivit.

„Sus, trădătorule ! Treci şi tu la închisoare. Prea isteţ ai fi dacă mi-ai scăpa !"

Şi întrucît grăsanul d'Harcourt, năucit peste măsură, nu se ridica destul de repede, îl înşfăcă de tunica albă pe care i-o sfîşie, dimpreună cu restul hainelor, pînă la cămaşă.

Împins de arcaşi, Jean d'Harcourt, astfel jumulit, trecu prin faţa mezinului său Louis şi îi spuse ceva de neînţeles, dar ceva urît, vorbe cărora celălalt îi răspunse printr-un gest care putea însemna orice... nu am putut face nimic, sînt şambelan al regelui, tu singur ţi-ai făcut-o, noroc bun...

„Sire, tată al meu, stăruia ducele de Normandia, nu faci bine că te porţi astfel cu vitejii aceştia..."

Dar Jean al II-lea nu-l mai auzea. Schimba priviri cu Nicolas Braque şi cu Robert de Lorris care îi arătau, în tăcere, anumiţi meseni. „Şi ăsta să treacă la închisoare !... Şi cel de colo..." poruncea el, îmbrîncindu-l pe seniorul de Graville şi lovind cu pumnul pe Maubué de Mainemares, doi cavaleri care aveau amestecul lor în asasinarea lui Carol de Spania, dar care de doi ani primiseră scrisori de iertare semnate de însăşi mîna regelui. După cum bine vedeţi, toate acestea însemnau ură coaptă şi răscoaptă.

Mitton Nebunul, cocoţat pe o bancă de piatră, în deschizătura unei ferestre, făcea stăpînului său semne arătînd spre mîncărurile aşezate pe o măsuţă, apoi spre rege, agitîndu-şi degetele în dreptul gurii... să mănînce....

„Nu vrei, tată, să ţi se servească de mîncare ?" întrebă Delfinul. Ideea se dovedi fericită ; în felul acesta nu mai era expediată în temniţe întreaga Normandie.

„La naiba, sigur că da ! Este-adevărat că mi-e foame. Ştii, Charles, că sînt plecat de dincolo de pădurea Lyons şi că din zori tot alerg ca să-i pedepsesc pe răufăcătorii ăştia ? Să fiu servit."

Şi făcu un semn cu mîna, spre a i se desface chivăra. Apăru cu părul lipit de cap şi cu faţa împurpurată ; sudoarea i se prelingea în barbă. Aşezîndu-se pe locul fiului, dăduse ţuitării jurămîntul potrivit căruia nu avea să mănînce, nici să bea cîtă vreme îi mai era în viaţă ginerele.

În timp ce toată lumea se zorea să-i aşeze masa, să-i toarne vin, să-l facă a nu-şi pierde răbdarea, oferindu-i dintr-un pateu de ştiucă abia început, precum şi o lebădă rămasă intactă şi călduţă încă, se iscă printre prizonierii luaţi de acolo şi valeţii care din nou se năpusteau spre bucătării o neorînduială şi în sală şi pe scări ; seniorii normanzi profitară de ea pentru a o şterge, ca de pildă se-

niorul de Clères care se număra şi el printre ucigaşii frumosului spaniol şi care scăpă ca prin urechile acului. Regele părea să nu mai vrea nici o arestare, arcaşii îi lăsau să treacă.

Escorta crăpa şi ea de foame şi de sete. Jean d'Artois, Tancarville, sergenţii trăgeau mereu cu ochiul spre mîncăruri. Aşteptau un gest din partea regelui, un gest care să le îngăduie să se ospăteze. Şi cum gestul acesta nu se schiţa, mareşalul d'Audrehem apucă pulpa unui clapon uitată pe o masă şi începu să mănînce, în picioare. Louis d'Orléans făcu o mutră care exprima iritarea. Într-adevăr, prea puţin îi păsa fratelui său de cei care îl slujeau. Se aşeză în jilţul ocupat cu puţin înainte de către Navara, spunînd : „Îmi fac o datorie din a vă ţine tovărăşie, fratele meu".

Atunci, cu un soi de blîndeţe indiferentă, regele îşi invită rudele şi baronii să se aşeze. Şi pe dată se rînduiră cu toţii în jurul feţelor de masă pătate, spre a da gata rămăşiţele chiolhanului. De schimbarea blidelor de argint nu se mai sinchisi nimeni. Fiecare apuca din cele ce treceau pe lîngă el, prăjitura cu lapte înainte de raţa păstrată în untură, gîsca grasă înainte de supa de scoici. Se mîncau rămăşiţe de friptură rece. Arcaşii se îndopau cu felii de pîine sau dădeau fuga pe la bucătării să îmbuce cîte ceva. Sergenţii dădeau pe gît paharele negolite şi lăsate pe mese.

Regele îşi răscrăcărase pe sub masă picioarele vîrîte în cizme şi stătea adîncit într-o visare brutală. Mînia nu i se domolise, părea chiar pe cale să se reaprindă o dată cu ghiftuiala. Ar fi trebuit să aibă, totuşi, motive de mulţumire. Se afla în rolul său de justiţiar, prea bunul rege ! În sfîrşit cîştigase o victorie ; avea acum la activul său o faptă de vitejie pe care grămăticii săi urmau să o consemneze pentru viitoarea adunare a Ordinului Steaua. „Cum i-a provocat regele Jean pe trădători, arestîndu-i la castelul Bouvreuil..." Deodată păru a se mira că nu-i mai vede pe cavalerii normanzi şi chiar se nelinişti. Nu avea încredere în ei. Dacă unelteau o revoltă, dacă ridicau oraşul şi-i liberau pe prizonieri ?... Îşi dezvăluia astfel toată firea, şiretul. Mai întîi, împins de o furie îndelung rumegată, se năpustea cu capul înainte, fără să mai cugete ; pe urmă îşi făcea tot soiul de închipuiri, mereu alăturea cu drumul,

dar din care era greu de smuls. Acum vedea Rouen-ul în răzvrătire, așa cum — cu o lună înainte — fusese orașul Arras. Ceru să vină primarul. Dar ia-l de unde nu-i pe jupîn Mustel. „Cum, era aici mai adineauri", zicea Nicolas Braque. Primarul fu prins în curtea castelului. Apăru alb ca varul din cauza unei digestii întrerupte în fața regelui ce se îmbuiba. Auzi cum i se poruncește să închidă porțile orașului și să strige pe străzi ca fiecare să stea acasă. Nimeni, nici burghez, nici om de rînd, nu avea voie să circule, pentru nici un fel de pricină. Stare de asediu, stingere în plină zi. Nici chiar o armată vrăjmașă, ocupînd orașul, nu ar fi acționat alt fel.

Mustel avu curajul să se arate ofensat. Locuitorii Rouen-ului nu făcuseră nimic, nu meritau luarea unor asemenea măsuri... „Ba da, refuzați să vărsați ajutoarele, urmînd înflăcărătele îmbolduri ale acestor răufăcători pe care am venit să-i reduc la tăcere. Dar, jur pe sfîntul Denis că n-or să vă mai îmboldească la rele."

Văzîndu-l pe primar cum se retrage, Delfinul gîndi, pe semne cu tristețe, că toate răbdătoarele sale eforturi de luni și luni pentru a-și atrage pe normanzi erau zădărnicite. Acum toată lumea avea să-i fie potrivnică — și nobilimea, și burghezia. Cine să mai creadă, într-adevăr, că nu era complice în organizarea acestei curse ? Urît rol îi mai dădea tatăl său.

După aceea, regele ceru să fie chemat Guillaume... Ah, Guillaume și mai cum... îmi scapă numele, deși l-am știut... în sfîrșit mai-marele pedestrașilor. Și fiecare înțelese că luase hotărîrea neîntîrziată de a-i executa imediat pe prizonieri.

„Pentru cei care nu știu păzi tagma cavalerilor nu există nici un temei să li se păstreze viața, zicea regele. — Firește, vere Jean", încuviința Jean d'Artois, acest monument de prostie.

Dar te întreb, Archambaud, era acesta un gest cavaleresc să vii cu alai de mare bătălie pentru a pune mîna pe niște oameni dezarmați, slujindu-te de fiul tău ca de o momeală ? Avea, desigur, Navara destule ticăloșii la activul său ; dar avea regele Jean, îndărătul unor aparențe impunătoare, mai multă onoare în sufletul său ?

VI

PREGĂTIRILE

Guillaume la Cauche... Da, uite, mi-am amintit ! Ăsta e numele pe care îl căutam ; mai-marele pedestraşilor... Curioasă funcţia asta a lui rezultată dintr-o instituţie de-a regelui Filip August. El organizase pentru garda sa personală un corp de sergenţi, toţi nişte uriaşi, cărora li se spunea *ribaldi regis*, adică pedestraşii regelui. Inversiune genetivală sau joc de cuvinte, căpetenia acestei gărzi a devenit *rex ribaldorum*. Cu numele, el îi comandă pe sergenţi, cum ar fi Perrinet Taurul şi alţii ; el este acela care, seara, la ora cinei, dă ocol casei regale, ca să vadă dacă au ieşit toţi cei veniţi la Curte, dar care nu trebuie să rămînă acolo şi peste noapte. El trebuie, însă, mai ales — aşa după cum cred că ţi-am spus — să supravegheze locurile dubioase din toate oraşele prin care se opreşte regele. Adică, el reglementează mai întîi şi inspectează casele de prostituţie din Paris, deloc puţine la număr, fără a mai vorbi de uşuraticele care lucrează pe cont propriu în străzile ce le sînt rezervate. De asemenea, se ocupă de casele unde se practică jocurile de noroc. Toate locurile acestea urîte sînt cuibare unde pot fi cu uşurinţă depistaţi hoţii, borfaşii, şarlatanii şi ucigaşii plătiţi ! Tot el trebuie să dibuie şi viciile unor oameni, uneori foarte de sus, cu mutrişoare cît se poate de onorabile.

În felul acesta, regele pedestraşilor a devenit şeful unui soi de poliţie cu totul specială. Are iscoade aproape în tot locul. Ţine şi întreţine o întreagă pleavă de taverne care îi furnizează rapoarte şi indicaţii. Dacă vrei să urmăreşti un călător, să-i explorezi cufărul sau să ştii cu cine se întîlneşte, nu ai decît să i te adresezi. Nu-i un om iubit, dar e temut. Îţi spun asta, ca să ştii cînd vei fi la Curte. Înţelept este să te ai bine cu el.

Cîştigă din gros, căci slujba lui e os cu măduvă. Să ţii sub veghere tîrfele, să inspectezi locurile rău famate, toate astea îţi aduc un profit. În afară de salariul în bani şi de avantajele în natură de care se bucură în casa regelui, el încasează o redevenţă de două parale pe săptămînă pentru toate casele-bordel şi de la toate femeile care ţin

asemenea case. Frumos impozit, nu-i aşa ? Iar încasarea lui îţi dă mai puţină bătaie de cap decît gabela. Totodată, el încasează cîte cinci centime de la femeile adultere... în fine, de la cele descoperite ca atare. În acelaşi timp însă, tot el este cel care tocmeşte prostituate pentru Curte. Este deci plătit ca să stea cu ochii deschişi, dar adesea şi pentru a-i închide. Şi-apoi, el mai este omul care execută sentinţele regale sau pe cele ale tribunalului de mareşali cînd monarhul este plecat. El rînduieşte legea supliciilor ; iar în cazul acesta, rămăşiţele, adică tot ceea ce au condamnaţii asupra lor în clipa arestării, i se cuvin. Şi cum, îndeobşte, nu criminalii mărunţi stîrnesc mînia regească, ci tot oameni puternici şi bogaţi, veşmintele şi giuvaerurile adunate de la ei nu-s deloc o pradă oarecare.

Ziua ospăţului de la Rouen a însemnat un adevărat chilipir. Cinci seniori dintr-o dată ! Şi un rege de scos din belea ! Niciciînd mai-marele pedestraşilor nu mai cunoscuse, de la Filip August încoace, asemenea baftă. Un prilej fără egal de a fi apreciat de către suveran. De aceea nici nu a pregetat. Un supliciu este un spectacol... A trebuit să găsească, adresîndu-se primarului, şase cotige, fiindcă regele ceruse cîte una de fiecare condamnat. Astfel, cortegiul avea să fie mai lung. Aşteptau cotigele în curtea castelului, cu cai de povară, mari în copite, gata înhămaţi la ele. A trebuit să găsească şi un călău... deoarece călăul oraşului nu era acolo sau nici unul nu era tocmit în momentul acela. Mai-marele pedestrimii scosese din temniţă un ciudat om rău pe nume Bétrouve, Pierre Bétrouve... uite, vezi, numele ăsta mi-l amintesc, întreabă-mă de ce... un ins care avea patru omucideri pe conştiinţă, lucru bun pentru treaba ce avea să i se încredinţeze, în schimbul unei scrisori de iertare eliberată de rege. Scăpa ieftin Bétrouve al nostru. Dacă ar fi existat un călău în oraş...

Trebuise să mai găsească şi un preot ; marfă mai puţin rară şi nimeni nu se ostenise în a-l mai şi alege... primul călugăr capucin ieşit în cale, în mănăstirea cea mai apropiată, fu găsit bun.

Cît au durat pregătirile acestea, regele Jean a ţinut sfat în sala banchetului, oarecum curăţată...

Hotărît lucru, vremea e ploioasă. Aşa o să ne ţină toată ziua. Ce-are a face ! Avem blănuri bune, jăratec în

ulcelele noastre de încălzit, hapuri, vin tonic care să ne întărească împotriva umezelii ; avem cu ce ţine piept pînă la Auxerre ; asta o să-mi reîmprospăteze amintirile...

Aşadar, regele ţinea sfat, un sfat în care aproape numai el vorbea. Fratele său d'Orleans tăcea ; fiul său d'Anjou, de asemenea. Audrehem era întunecat. Regele citea lesne pe chipurile sfetnicilor săi că pînă şi cei mai înverşunaţi în a-l trimite la pieire pe regele Navarei nu încuviinţau ca el să fie decapitat astfel, fără proces, în mare grabă. Asta reamintea prea uşor executarea lui Raoul de Brienne, fostul conetabil, hotărîtă în acelaşi fel, la o mînie, pentru motive niciodată limpezite şi care marcaseră urît începuturile domniei.

Numai Robert de Lorris, primul şambelan, părea să-l secondeze pe suveran în vrerea sa de răzbunare imediată ; dar o făcea mai mult din servilism decît din convingere. Cîteva luni fusese în dizgraţie întrucît, după părerea regelui, se cam dăduse de partea navarezilor cînd cu tratatul de la Mantes. Lorris trebuia, prin urmare, să-şi dovedească fidelitatea.

Nicolas Braque, şiret şi pricepîndu-se în a-l manevra pe rege, căută să-i abată gîndurile aducînd vorba despre Friquet de Fricamps. Era de părere să fie lăsat în viaţă, provizoriu, spre a-i impune un interogatoriu. Fără îndoială că guvernatorul oraşului Caen, supus la cazne îndestul, avea a da la iveală secrete foarte interesante. Cum să cunoşti toată încrengătura conspiraţiei dacă nu opreşti nici un prizonier ?

— Da. Bine gîndit, spuse regele. Friquet să fie cruţat.

Atunci, Audrehem deschise o fereastră şi strigă către maimarele pedestraşilor, care se găsea în curte : „Ajung cinci cotigi !", întărindu-şi spusa printr-un gest, adică deschizînd larg o mînă : cinci. Astfel că una dintre cotige fu trimisă înapoi primarului.

— Dacă înţelept este să-l mai ţinem pe Fricamps, ar fi şi mai bine să facem acelaşi lucru cu stăpînul său, interveni atunci Delfinul.

După înfrîngerea primelor clipe de tulburare, îşi reluase calmul şi aerul său cugetat. Propria onoare îi era angajată în afacerea asta. Căuta prin toate mijloacele să-şi

salveze cumnatul. Spre învățarea de minte a tuturor, Jean al II-lea îi ceruse lui Jean d'Artois să repete tot ceea ce știa despre complot. Dar „vărul meu Jean" se arătă mai puțin sigur de sine în fața consiliului decît în fața regelui singur. Mai multă siguranță ai cînd îi șoptești cuiva o defăimare la ureche. Repetată cu glas tare, pentru zece persoane, își pierde parcă din putere. La urma urmei nu era vorba decît despre acel... se spune că... Un vechi slujitor văzuse... un altul auzise...

Chiar dacă, în taina sufletului, ducele de Normandia nu se putea împiedica să acorde credit acuzațiilor aduse, prezumțiile nu i se păreau îndestul de temeinice.

„În ce-l privește pe nemernicul meu de ginere, cred că știm destule, spuse regele. — Nu, tată, nu știm nimic, răspunse Delfinul.

„Ești oare atît de îngust la minte, Charles ? se mînie regele. Nu ai auzit că ruda aceasta infectă, animalul acesta dăunător, voia să ne vină de hac — întîi mie, pe urmă ție ? Căci și pe tine avea gînd să te ucidă. Crezi că după mine ai fi fost o piedică mare în cele ce-ar fi întreprins bunul tău frate care, nu demult, voise să te tragă cu el în Germania împotriva mea ? La locul și la tronul nostru rîvnește dumnealui, nici mai mult, nici mai puțin. Ori tot așa de orbește ții la el, încît nimic nu vrei să înțelegi ?"

Atunci, Delfinul, care între timp își recăpătase siguranța de sine și redevenea hotărît, spuse : „Am auzit prea bine, tată, dar nu există nici dovadă, nici mărturie. — Și ce dovadă vrei, Charles ? Cuvîntul unui văr loial nu-ți ajunge ? Aștepți să zaci, neputincios, în propriu-ți sînge și străpuns de sabie, ca bietul meu Carol de Spania, pentru a avea dovadă ?"

Delfinul se îndărătnicea. „Există supoziții foarte serioase, tată, nu zic nu ; dar, deocamdată, nimic mai mult. Supoziția nu înseamnă crimă. — Supoziția înseamnă crimă pentru un rege care este dator să se păzească, spuse Jean al II-lea, roșu de mînie. Nu grăiești ca un rege, Charles, ci ca un cărturar de universitate ghemuit îndărătul cărților sale groase.

Dar tînărul Charles se ținea tare. „Dacă regească-i datoria de a ne păzi, atunci să nu ne descăpățînăm între noi regii. Charles d'Evreux a fost uns pentru Navara. Îți este

ginere — trădător, desigur — dar ginere. Cine va mai respecta persoanele regeşti, dacă regii se trimit unul pe altul în mîinile călăului ? — Nu avea decît să nu înceapă ! strigă regele.

Atunci interveni, spre a-şi spune părerea, mareşalul d'Audrehem. „În situaţia dată, sire, lumea ar putea spune că măria voastră păreţi a da tonul."

Un mareşal, dragă Archambaud, ca şi un conetabil, este o fiinţă greu de mînuit. Îl instalezi într-o anume funcţie şi, dintr-o dată, se foloseşte de ea pentru a ţi se aşeza împotrivă. Audrehem este un bătrîn războinic... nu chiar atît de bătrîn, de fapt ; are mai puţini ani decît mine... în fine, este un om care s-a supus multă vreme în tăcere, care a văzut făptuindu-se destule nerozii, fără a putea spune un cuvînt. Aşa că voia să-şi scoată oarecum pîrleala.

„Măcar de-am fi prins toate vulpile cu aceeaşi capcană! continuă el. Dar Filip de Navara este liber, da, şi tare înverşunat. Chiar dacă scapi de fratele mai mare, mezinul îl înlocuieşte ; el va ridica la fel de bine gruparea sa împotriva noastră şi va şti să trateze tot atît de bine cu englezul, cu atît mai mult cu cît este mai straşnic călăreţ şi mai vijelios în bătălie.

Louis d'Orléans veni atunci în sprijinul Delfinului şi al mareşalului, arătînd regelui că în tot timpul cît îl va ţine pe Navara în temniţă, înrîurirea lui asupra vasalilor se va menţine.

„Intentează-i, sire, un proces îndelungat, scoate-i la lumină mişelia, trimite-l în judecata pair-ilor regatului ; nimeni nu va mai putea tăgădui atunci sentinţa. Cînd tatăl vărului nostru Jean a săvîrşit toate cele pe care le ştim, regele — tatăl nostru — nu a purces la altceva decît la o judecată publică şi solemnă. Iar cînd marele nostru unchi Filip cel Frumos a descoperit purtarea imorală a nurorilor sale, oricît de rapidă ar fi fost judecarea, ea s-a îndeplinit pe temeiul interogatoriului şi a fost pronunţată în mare audienţă."

Toate acestea nu se dovediră a fi deloc pe gustul regelui, care se înfurie din nou : „Cu straşnice şi avantajoase pilde îmi vii, frate al meu ! Marea judecată de la Maubuisson a adus dezonoare şi dezordine în familia regală. În ce-l priveşte pe Robert d'Artois, nu-i fie cu supărare vă-

rului Jean, el ne-a adus războiul cu Anglia, tocmai fiindcă nu am făcut decît să-l îndepărtăm în loc să-l arestăm și să-l ucidem".

Se pare că monseniorul d'Orléans, care nu-l prea iubește pe maivîrstnicul său și îi place să-i țină piept, ar fi răspuns... am fost asigurat că lucrurile s-au spus întocmai... — „Sire, frate al meu, să mai fiu nevoit a reaminti aici că Maubuisson ne-a slujit îndestul ? Fără abația Maubuisson, prefăcută în temniță, unde bunicul nostru, un de Valois, Domnul aibă-l în pază, și-a jucat rolul, nu mai încape nici o îndoială că vărul nostru de Navara s-ar afla în clipa aceasta pe tron în locul măriei tale. Cît privește războiul cu Anglia, contele Robert a avut poate un anume rol, dar nu i-a adus decît o lance, pe a sa. Or, războiul cu Anglia ține de optsprezece ani..."

Se zice că atacat astfel, brutal, regele se înmuie. Întorcîndu-se spre Delfin și privindu-l cu asprime, spuse : „Adevărat este, da, optsprezece ani ; chiar vîrsta ta, Charles", de parcă l-ar fi învinuit pentru asemenea coincidență.

La care Audrehem mormăi : „Mai ușor ne-ar fi să-l scoatem pe englez din țară dacă nu ne-am pierde mereu vremea bătîndu-ne între noi francezii".

O clipă, regele rămase ca și mut, mîniat peste măsură. Tare sigur trebuie să fii pe tine ca să te poți menține într-o anumită hotărîre cînd nici unul dintre cei care te slujesc nu îți țin parte. După un asemenea lucru poți judeca un principe. Dar regele Jean nu este hotărît ; este un încăpățînat.

Nicolas Braque, care a învățat în consilii arta de a trage foloase de pe urma tăcerilor, îi prilejui regelui o portiță de scăpare, cruțîndu-i totodată orgoliul și pornirea pizmașă.

„Sire, nu vi se pare că a muri dintr-o singură lovitură înseamnă a muri prea ușor ? Iată că se împlinesc doi ani de cînd monseniorul de Navara vă face să suferiți. Și atunci, merită să-i acordați atît de scurtă pedeapsă ? Ținut în temniță, puteți face în așa fel încît să simtă că moare în fiecare zi. În afară de aceasta, pun rămășag că partizanii săi nu se vor lăsa și vor pune la cale cine știe ce tentativă de a-l scoate de acolo. În felul acesta îi veți pu-

tea captura și pe cei care, astăzi, au sfidat laţul ce le-a fost întins. Şi veţi avea bun pretext de a vă exercita justiţia în faţa unei rebeliuni atît de înrăite..."

Regele acceptă sfatul, zicînd că, într-adevăr, trădătorul ginere merita să sfîrşească în chinuri mai prelungite. „Amîn executarea lui. Sper să nu am a regreta. Dar, acum, grăbiţi pedepsirea celorlalţi. Destulă vorbărie, destulă vreme am pierdut !" Părea că se teme ca nu cumva încă un cap să scape de pedeapsă.

Audrehem îl strigă din nou, de la fereastră, pe maimarele pedestraşilor şi îi arătă patru degete. Şi întrucît nu era prea sigur că celălalt îl înţelese, trimise fugă la el un arcaş care să-i spună să mai renunţe la o cotigă.

„Grăbiţi-vă ! repeta regele. Descătuşaţi-i pe trădătorii aceia."

A descătuşa... cuvînt straniu, care îi poate pune în mirare pe cei ce nu-l cunosc îndeaproape pe ciudatul principe ! Este obişnuita lui formulă cînd ordonă o execuţie. El nu spune : „Descătuşaţi-mă de trădătorii aceştia", ceea ce ar avea un tîlc, ci „descătuşaţi-i pe trădătorii aceştia" ...Ce înseamnă asta pentru el ? Daţi-i pe mîna călăului ? Descătuşaţi-i de viaţă ? Ori nu-i decît o scăpare în care se îndărătniceşte, fiindcă la mînie mintea-i nelimpede nu mai alege cuvintele ?

Îţi istorisesc toate acestea, Archambaud, ca şi cum aş fi fost de faţă. Fiindcă toate mi-au fost relatate în iulie — la trei luni doar după întîmplare, cînd amintirea lor era încă proaspătă — de către Audrehem, de către monseniorul d'Orléans şi de către Delfin însuşi ; de asemenea, de către Nicolas Braque. Fiecare îşi amintea, desigur, cele spuse de el însuşi. În felul acesta am reconstituit destul de exact, cred, şi chiar amănunţit toată afacerea aceasta şi i-am scris despre ea Papei la urechile căruia ajunseseră versiuni mai scurte şi oarecum diferite. În asemenea treburi amănuntele prezintă mai mult interes decît ne-am putea închipui, pentru că ele ne dezvăluie caracterul oamenilor. Lorris şi Braque sînt amîndoi setoşi de bani şi necinstiţi în crîncenia cu care îi adună ; dar Lorris este un om mediocru, în timp ce Braque este un cap politic socotit...

Plouă, plouă întruna... Pe unde am ajuns, Brunet ? La Fontenoy... A, da.. îmi amintesc ; făcea parte din dioceza mea. S-a dat aici o bătălie vestită, care a avut urmări serioase pentru Franţa ; *Fontanetum*, aşa i s-a spus la început. Prin anii 840 sau 841, Carol şi Ludovic Germanicul l-au înfrînt pe fratele lor Lothar, după care au semnat tratatul de la Verdun. De atunci s-a despărţit, pentru totdeauna regatul Franţei de imperiu... Cu ploaia asta nu mai vezi nimic afară. De altfel nici nu ai ce vedea. Cînd şi cînd, ţăranii găsesc, în timp ce ară, cîte un mîner de spadă, cîte un coif mîncat de rugină, vechi de cinci sute de ani... Să ne continuăm drumul, Brunet, să ni-l continuăm...

VII

CÎMPUL IERTĂRII

Regele, din nou încoifat, era singur călare dimpreună cu mareşalul care nu-şi pusese pe cap decît o simplă apărătoare din zale. Doar nu avea să întîmpine atît de mari primejdii, încît să fie nevoie să-şi pună veşmînt de bătălie. Audrehem nu era dintre aceia care să manifeste ostentaţie războinică fără să fie nevoie. De-i plăcea regelui să-şi arboreze coiful cu coroană, pentru a asista la patru decapitări, asta era treaba lui.

Tot restul celor care îl însoţeau, de la seniorul cel mai mare pînă la ultimul arcaş, avea să meargă pe jos pînă la locul supliciului. Regele hotărîse astfel, căci este omul care pierde multă vreme cu orînduirea de către el însuşi a parăzilor pînă în cele mai mici amănunte, plăcîndu-i a veni cu cîte un detaliu nou, în loc să lase lucrurile să meargă pe făgaşul lor din totdeauna.

Lîngă el se găsea Guillaume... ei bine, nu, nu-i vorba de Guillaume la Cauche ; am făcut confuzie. Guillaume à la Cauche este doar valet ; dar uite că li se aseamănă numele... la Gauche, le Gauche, la Tanche, la Planche... Nici nu ştiu dacă prenumele lui este Guillaume ; de fapt asta nici nu are vreo importanţă... Prin urmare, lîngă rege se aflau pedestraşi şi călăul improvizat, alb ca un nap de atîta şedere în temniţă, un slăbănog, mi s-a spus, şi deloc

așa cum toată lumea s-ar fi așteptat, adică un păcătos făptaș a patru crime ; după ei venea capucinul care își tot frămînta, după cum le este obiceiul, cingătoarea de cînepă.

Condamnații ieșiră din donjon cu capul gol și mîinile legate la spate. Contele d'Harcourt era primul, în îmbrăcămintea-i albă sfîșiată de către rege, ca și cămașa, la răscroiala mînecii. Își arăta astfel umărul uriaș, trandafiriu ca șoriciul, și pieptul gras. Tocmai atunci terminaseră oamenii de ascuțit toporiștile, pe o piatră de moară, într-un ungher al curții.

Nimeni nu se uita la condamnați, nimeni nu îndrăznea să o facă. Fiecare ațintea cu privirea un petec de caldarîm sau de perete. Cine ar fi cutezat, sub ochiul regelui, să îndrepte spre cei patru care aveau să piară, fie și o singură privire de prietenie sau chiar de compasiune ? Pînă și cei care se găseau mai în spate își țineau capul plecat, de teamă ca nu cumva cei de lîngă ei să poată spune că au văzut pe fața lor... Mulți îl blamau pe rege. Dar de aici și pînă la a o arăta... Nu puțini erau cei care îl cunoșteau pe contele d'Harcourt de multă vreme, vînaseră cu el, se întrecuseră în lance, cinaseră la masa lui întotdeauna copioasă. În momentul acela, nici unul nu părea să-și mai amintească de toate acestea ; acoperișurile castelului și norii lui aprilie păreau a fi lucruri mult mai atrăgătoare. Astfel că Jean d'Harcourt nu găsea, oricît de mult și-ar fi întors pleoapele plisate de grăsime în toate părțile, nici un chip de care să-și agațe nefericirea. Nici măcar de cel al fratelui, mai ales de cel al fratelui ! Bine, bine, dar după ce mai vîrstnicul va fi scurtat de cap, oare ce hotărîri va lua regele în privința titlurilor și a bunurilor sale ?

În prima cotigă fu îndemnat să urce omul care, pentru o clipă, mai era contele d'Harcourt. Nu fără greutate. Un chintal și jumătate și, pe deasupra, mîinile legate. De patru sergenți a fost nevoie ca să-l împingă, să-l salte. Pe fundul cotigii fuseseră așternute paie ; tot acolo se afla și butucul.

După ce Jean d'Harcourt fu urcat, el se întoarse așa cum era, cu pieptul dezgolit, spre rege, de parcă ar fi vrut să-i vorbească. Regele, încremenit în șa, împlătoșat, încoronat

cu oțel și aur, regele justițiar voia să arate limpede că orice viață din regat era supusă hotărîrii sale și că cel mai bogat senior al unei provincii putea, într-o singură clipă, să nu mai fie nimic dacă asta îi era vrerea. Și d'Harcourt nu rosti nici un cuvînt.

Seniorul de Graville fu urcat în cea de a doua căruță, iar într-a treia fură împinși împreună Maubué de Mainemares și Colin Doublel, scutierul care își ridicase pumnalul asupra regelui. Acesta părea să spună fiecăruia dintre ei: „Amintește-ți de uciderea Monseniorului de Spania ; amintește-ți de hanul Scroafei-care-toarce". Căci întreaga asistență înțelegea un lucru ; dacă nu pentru d'Harcourt, în orice caz pentru ceilalți trei, doar răzbunarea era cea care comanda asemenea scurtă și foarte strîmbă dreptate. Să pedepsești niște oameni cărora le-ai acordat, public, grațierea... Ca să poți acționa în felul acesta trebuie să aduci învinuiri noi, întru totul evidente. Asemenea faptă ar fi meritat dojana Papei. Și încă dintre cele mai severe, dacă Papa nu ar fi fost atît de slab...

În donjon regele Navarei fusese împins, cu răutate, foarte aproape de o fereastră, astfel încît să nu piardă nimic din spectacol.

Guillaume, dar nu la Cauche, se întoarce spre mareșalul de Audrehem... totul este gata. Mareșalul se întoarce spre rege... totul este gata. Regele face un gest cu mîna. Și cortegiul pornește.

În frunte, o ceată de arcași, cu coifuri de fier și vestă din piele, cu pas îngreunat de jambierele groase. După ei, mareșalul călare, vădit fără nici o plăcere. Și din nou arcași. Apoi cele trei cotigi. Iar la urmă regele pedestrașilor, slăbănogul călău și soiosul capucin.

La urmă, regele. Drept, pe calul său de luptă, flancat de sergenții din garda personală și, în sfîrșit, o întreagă procesiune de seniori cu scufe sau pălării de vînătoare, în haine îmblănite sau tunică.

Orașul este tăcut și pustiu. Locuitorii Rouen-ului s-au supus prudenți ordinului de a se fereca în case. Dar capetele lor se adună îndărătul geamurilor groase și verzui bombate ca niște funduri de sticle ; privirile lor se preling pe la deschizătura ferestrelor cadrilate cu plumb. Ei nu pot crede că în cotigă se află contele d'Harcourt, pe care

adesea l-au văzut trecînd pe străzile lor şi chiar în dimineaţa aceea, cu echipajul său minunat... Oricum, trupul său atît de împlinit li-l dezvăluie îndestul... „El este ; ţi-am spus eu că-i el." În privinţa regelui, al cărui coif ajunge aproape pînă la primul cat al caselor, nu au nici o îndoială. Le-a fost multă vreme duce... „El este, el... regele." Dar nici că ar fi încercat spaimă mai mare dacă ar fi zărit, pe sub vizieră, un cap de mort. Erau nemulţumiţi locuitorii Rouen-ului, îngroziţi dar nemulţumiţi. Căci contele d'Harcourt îi sprijinise din totdeauna şi îl iubeau mult. Aşa că şopteau : „Nu, asta nu-i dreptate bună. Pe noi ne loveşte".

Cotigile se hurducăiau. Paiele lunecau pe sub picioarele condamnaţilor care cu greu îşi ţineau cumpătul. Mi s-a spus că, tot drumul, capul lui Jean d'Harcourt se răsturnase pe spate şi că părul i se depărtase de ceafă — toată numai cute. Oare la ce gîndea un om ca el, care se îndrepta spre supliciu, privind cum se perindă bucăţi de cer printre acoperişurile caselor ? Mereu mă întreb cam ce poate să treacă prin mintea condamnaţilor la moarte în ultimele lor clipe de viaţă... Să se fi mustrat oare pentru că nu admirase toate lucrurile frumoase pe care bunul Dumnezeu le oferă, zi de zi, privirii noastre ? Ori se gîndea la nerozia care ne împiedică să ne bucurăm de toate binefacerile sale ? În ajun discutase despre impozit şi gabelă... Sau poate îşi spunea că în toată afacerea asta a lui era şi destulă neghiobie ? Căci fusese prevenit, unchiul său Godefroy îi trimisese vorbă... „Înturnaţi-vă pe dată..." Simţise din vreme cursa Godefroy d'Harcourt... „Banchetul ăsta dinaintea postului miroase a capcană"... Dacă mesagerul ar fi ajuns puţin mai devreme, dacă la piciorul scării nu s-ar fi aflat Robert de Lorris... dacă... dacă... Dar nu destinul era vinovat, ci el însuşi. Destul ar fi fost să nu se ducă la întîlnirea cu Delfinul, destul ar fi fost să nu-şi caute singur temeiuri spre a ceda propriei sale lăcomii. „O să plec după banchet; e-acelaşi lucru..."

Vezi, Archambaud, cel mai adesea marile nenorociri vin pe capul oamenilor din lucruri mărunte, dintr-o judecată ori dintr-o hotărîre greşită, într-o împrejurare ce li se pare neînsemnată şi în care ei nu fac decît să-şi asculte firea... Aleg te miri ce, şi gata catastrofa.

O, cît ar vrea atunci să aibă dreptul să-şi revadă faptele ! Să se întoarcă la răscrucea de la care au pornit-o prost ! Jean d'Harcourt ar fi trebuit, atunci, să-l îmbrîncească pe Robert de Lorris, să-i strige : „Adio, seniore", să-şi încalece trupeşul cal şi fireşte că altfel ar fi fost acuma toate. Şi-ar fi regăsit unchiul, castelul, nevasta, cei nouă copii şi toată viaţa s-ar fi putut făli că a ştiut să scape de urîta lovitură a regelui... Doar dacă, doar dacă nu ar fi fost cumva aceea zi cu semn şi, deci, întorcîndu-se şi-ar fi frînt gîtul lovindu-se de vreo creangă din pădure. Poţi şti voinţa Domnului ?! Şi oricum nu trebuie să uităm — ceea ce dreptatea cea rea izbuteşte prin a şterge — că d'Harcourt complota cu adevărat împotriva coroanei. Ei bine, nu era ziua regelui Jean, iar Dumnezeu rezerva Franţei alte nenorociri al căror instrument avea să fie chiar regele.

Cortegiul sui costişa care ducea spre spînzurătoare, dar se opri la jumătatea drumului, într-o piaţă mare, mărginită de case joase, unde în fiecare toamnă se ţine tîrgul de cai, şi denumită Cîmpul Iertării. Da, acesta îi este numele. Înarmaţii se aliniară la dreapta şi la stînga drumului care tăia piaţa, lăsînd între rînduri spaţiul a trei lungimi de lăncii.

Regele, tot călare, se ţinea în chiar mijlocul şoselei, la o aruncătură de piatră de butucul pe care sergenţii îl rostogoliseră din prima căruţă şi pentru care se căuta un loc mai drept.

Mareşalul d'Audrehem coborî din şa, iar suita regală în care proeminente erau capetele celor doi fraţi d'Artois — oare ce gîndeau ei ? Vîrstnicul era primul răspunzător de execuţiile acestea. O, nu gîndeau nimic... „vărul meu Jean, vărul meu Jean" ...Suita se rîndui în jumătate de cerc. Cu toţii se uitară atent la Louis d'Harcourt în timp ce fratele său era ajutat să coboare ; nici nu crîcni.

Şi nici că se mai sfîrşeau pregătirile privind această justiţie încropită în mijlocul unui cîmp de tîrg. Şi mulţi erau ochii pînditori pe la ferestrele din jurul pieţei.

Delfinul-duce, cu capul plecat sub capişonul ţintat cu perle, bătea pasul pe loc, în compania tînărului său unchi d'Orléans ; făcea cîţiva paşi, se întorcea, iarăşi pleca, de

parcă ar fi vrut să scape de o neliniște. Și, deodată, trupeșul conte d'Harcourt i se adresează, lui și lui Audrehem, strigînd din răsputeri :

„Ah, sire duce, și dumneata drăguțule mareșal, ajutați-mă, pentru Dumnezeu, să-i vorbesc regelui ; voi știți prea bine să mă disculp și îi voi spune lucruri din care va trage folos — și el, și regatul său."

Toți cei care l-au auzit își amintesc că și-au simțit inima sfîșiată la sunetul glasului acela — strigăt de ultimă deznădejde și de blestem totodată.

Dintr-o singură mișcare, ducele și mareșalul se îndreaptă spre rege, care îl putuse auzi la fel de bine ca și ei. Aproape că-i ating calul. „Sire tată, în numele Cerului, lasă-l să vorbească ! — Da, sire, lasă-l să vorbească și mai bine îți va fi", stărui mareșalul.

Dar acest Jean al II-lea este un imitator ! În toate treburile privind cavalerii îl copiază pe bunicul său, Charles de Valois sau pe regele Arthur din legende. A aflat că Filip cel Frumos era neînduplecat ori de cîte ori ordona o execuție. Așa că el copiază, crede că îl copiază pe Regele de Fier. Dar Filip cel Frumos nu-și punea coif cînd nu era nevoie. Și nu osîndea aiurea, întemeindu-și dreptatea doar pe rumegarea tulbure a unei uri.

„Eliberați-i pe trădătorii aceștia !" repetă Jean al II-lea prin deschizătura chiverei.

O, ce mare trebuie să se simtă ! Într-adevăr atotputernic ! Regatul și secolele își vor aminti de asprimea lui. Dar acum a pierdut, mai cu seamă, o frumoasă ocazie de a reflecta.

„Fie ! Să ne spovedim", spune atunci contele d'Harcourt întorcîndu-se spre capușinul cel soios. Iar regele strigă : — Nu, fără spovedanie pentru trădători !

În asta nu mai copiază, ci inventează. Tratează crima drept... dar, de fapt, ce crimă ? Crima de a fi bănuit, crima de a fi rostit cuvinte veninoase care au fost apoi repetate... să zicem crima de lesmajestate ca a ereticilor sau a recăzuților în erezie. Căci Jean al II-lea a fost uns, nu-i așa ? *Tu es sacerdos in aeternum*... Și atunci el se socoate Dumnezeu în persoană și hotărăște locul sufletelor după moarte. Pentru asta, de asemenea, Sfîntul-Părinte ar fi trebuit să-l mustre cu asprime.

„Numai pe acela, pe scutier...", adaugă el arătînd spre Colin Doublel.

Mai poți înțelege ce se petrece într-un asemenea creier găurit ca o brînză ? Pentru ce această discriminare ? Pentru ce acordă dreptul la spovedanie scutierului care tăia carnea în farfuriile seniorilor și care cutezase a ridica asupră-i cuțitul ? Și astăzi, cei ce au fost de față se întreabă, cînd vorbesc între ei despre ceasul acela cumplit, cărui fapt i se datorează această ciudățenie a regelui ? Voia oare să arate că gradul de vinovăție într-o greșeală urmează ierarhia feudală, însemnînd că scutierul care și-a călcat jurămîntul este mai puțin vinovat decît cavalerul ? Sau pentru că sabia cea scurtă ridicată spre pieptul lui l-a făcut să uite că Doublel se număra și printre asasinii lui Carol de Spania, precum Mainemares și Graville — acel Mainemares, un deșirat slăbănog care se zbate în legături și își plimbă în jur privirile furioase și Graville, care nu-și poate face semnul crucii dar care, vizibil, murmură rugi... dacă Domnul vrea să-i audă căința, o să i-o audă și fără intermediar.

Capucinul, care începea să se întrebe ce căuta acolo, înșfacă repede sufletul ce i se dă și șușotește în latinește la urechea lui Colin Doublel.

Regele pedestrașilor îl împinge pe contele d'Harcourt în fața butucului.

— Îngenunchează, sire.

Mătăhălosul bărbat se moaie ca o vită. Își mișcă genunchii, pesemne că are sub ei niscaiva pietriș care îl supără. Regele pedestrașilor, trecîndu-i pe la spate, îl leagă la ochi prin surprindere, nemailăsîndu-l să vadă nodurile din butuc, ultimul lucru din lumea aceasta care i se va fi înfățișat privirii.

Mai degrabă celorlalți ar fi trebuit să li se lege ochii, spre a-i scuti de spectacolul care avea să urmeze.

Regele pedestrașilor... mi se pare totuși ciudat că nu-mi mai amintesc numele lui ; l-am văzut în mai multe rînduri pe lîngă rege ; și-i revăd limpede chipul, un ins bine legat, înalt și viguros, cu barbă neagră, deasă... regele pedestrașilor luă între cele două mîini ale sale capul condamnatului, ca pe un obiect, pentru a-l așeza așa cum trebuia, dîndu-i la o parte părul, spre a-i degaja ceafa.

Contele d'Harcourt îşi tot frămînta genunchii din pricina pietrişului...

— Haide, retează ! făcu regele pedestraşilor.

Şi văzu, toată lumea văzu tremurul călăului. Îşi tot cumpănea toporul cel mare, îşi tot muta mîinile pe coada acestuia, tot căuta distanţa cea mai potrivită faţă de butuc. Îi era frică. O, mai sigur pe sine s-ar fi simţit cu un pumnal, undeva într-un ungher întunecat. Dar un topor, pentru un slăbănog ca acela, şi încă în faţa regelui, a atîtor seniori şi a atîtor soldaţi ! După mai multe luni de temniţă nu-şi mai simţea pe semne muşchii prea vînjoşi, chiar dacă i se dăduse înainte o supă bună şi un pahar de vin, pentru dobîndire de puteri. Şi-apoi nu i se pusese glugă, cum se face de obicei, fiindcă nu avuseseră una la îndemînă. Aşa că toată lumea avea să ştie de-aci înainte că el a fost călăul. Să îngrozeşti cu aşa ceva pe oricine, vorba ceea. Cine să ştie ce-i mai umbla prin cap şi ăluia, lui Bétrouve, care avea să-şi recîştige libertatea săvîrşind un act asemănător cu cel care îl aruncase chiar pe el în temniţă. Vedea capul pe care trebuia să-l taie pe locul unde ar fi trebuit să stea al lui, ceva mai tîrziu, dacă regele nu ar fi trecut prin Rouen. Poate că în sufletul acestui netrebnic sălăşluia mai multă milă, un mai profund sentiment de comuniune cu aproapele decît în cel al regelui.

— Retează ! fu nevoit să repete regele pedestraşilor. Bétrouve îşi ridică toporul, nu drept deasupra capului său ca un călău, ci într-o parte, ca un pădurar gata să doboare un arbore, şi lăsă unealta să cadă de la sine. Şi căzu prost.

Există călăi care descăpăţînează scurt, dintr-o singură lovitură dată cum trebuie. Ăsta însă nu ; o, nu ! Contele d'Harcourt era probabil lovit de moarte, căci nu-şi mai frămînta genunchii ; dar ucis nu era, deoarece toporul îşi amortizase căderea în stratul de grăsime ce-i învelea ceafa.

Călăul se văzu nevoit să o ia de la capăt. De data asta, a fost şi mai rău. Fierul nu intră decît într-o parte a gîtului. Sîngele ţîşni printr-o rană mare, deschisă, care lăsa să se vadă cît de gros era stratul de grăsime galbenă.

Bétrouve se lupta cu toporul, tăişul i se înfipsese în lemnul butucului şi nu-l mai putea smulge de acolo. Sudoarea îi şiroia pe faţă.

Regele pedestraşilor se întoarse spre rege, cu un aer de scuză, vrînd parcă a spune : „Nu-i vina mea".

Bétrouve se enervează, nu mai aude ce îi spun sergenţii, loveşte iarăşi ; ai fi zis că fierul se adîncea într-un bulgăre de unt. Apoi iarăşi, iarăşi ! Sîngele curge şiroaie de pe butuc, ţîşneşte de sub tăişul toporului, constelează tunica sfîşiată a osînditului. Dintre cei de faţă unii întorc capul, îngreţoşaţi. Chipul Delfinului exprimă groază şi mînie ; strînge pumnii şi asta îi învineţeşte mîna dreaptă. Louis d'Harcourt, alb ca varul, se sileşte să stea în primele rînduri, în faţa acestei măcelăriri a fratelui său. Mareşalul se mută din loc, pentru a nu călca în rigola de sînge care şerpuieşte spre el.

În sfîrşit, la cea de-a şasea reluare a gestului, capul cel mare al contelui d'Harcourt se desparte de trunchi şi, încins cu neagră legătură, se prăvăleşte la piciorul butucului.

Regele sta neclintit. Contempla, prin fereastra-i plumbuită, fără a arăta nici o urmă de stînjeneală, de dezgust ori tulburare, terciul acela însîngerat între umerii mari, din chiar faţa lui, şi capul însingurat, mînjit, căzut într-o băltoacă năclăită. Dacă ceva a răzbătut, totuşi, pe chipul său încadrat de metal, acela a fost un zîmbet. Un arcaş se prăbuşi într-un uruit de fiare. Abia atunci se hotărî regele să-şi întoarcă privirile. Plăpîndul oştean nu avea să-şi păstreze multă vreme locul în gardă. Perrinet Taurul se întinse ridicîndu-l în sus pe arcaş, apucîndu-l de vestă şi pălmuindu-l zdravăn. Dar, prin leşinul său, oşteanul cel plăpînd aduse un folos. Lumea se dezmetici puţin ; se auziră chiar cîteva rîsete sarcastice.

Trei bărbaţi — cu mai puţini nu s-ar fi putut — traseră de-acolo trupul decapitatului. „La zvîntare, la zvîntare", striga regele pedestraşilor. Să nu uităm că lui îi reveneau, de drept, hainele condamnatului. Destul că erau sfîşiate ; dacă, pe deasupra, mai erau şi prea mînjite, nu avea să se aleagă cu mare lucru. Şi aşa avea acum doi condamnaţi mai puţin decît ştiuse la început...

Apoi îşi îmboldea călăul, asudat tot şi abia mai suflînd, cu sfaturi întocmai aşa cum ai face cu un luptător epuizat :

„Ridici toporul drept în faţa ta şi nu-l priveşti, te uiţi doar unde trebuie să loveşti, la jumătatea gîtului. Şi... zbang !“ S-au pornit apoi să aştearnă paie la piciorul butucului, ca să se zbicească locul şi să-l lege pe seniorul de Graville la ochi, un normand de treabă destul de plinuţ, să-l pună să îngenuncheze, să-i aşeze faţa în năclăiala aceea de carne. „Retează !“ Şi, miracol ! Dintr-o singură lovitură Bétrouve îl trunchiază ; capul cade spre înainte, în timp ce trupul se rostogoleşte într-o parte, revărsînd un val roşu în colbul drumului. Lumea simte parcă o uşurare. Puţin ar mai lipsi să-l şi felicite pe Bétrouve care priveşte în jur, uluit, ai zice că se întreabă cum de-a izbutit.

Vine rîndul deşelatului Maubué de Mainemares, care îi aruncă regelui o privire sfidătoare. „Ştie oricine, ştie oricine...“, exclamă el. Dar cum bărbosul îi stă în faţă şi îi pune la ochi legătura, vorba i se înăbuşă şi nimeni nu sesizează ce anume a vrut să spună.

Mareşalul d'Audrehem se mută iarăşi din loc, pentru că sîngele înaintează spre cizmele sale... „Retează !“ Şi din nou o lovitură de topor, una singură, dată cu precizie. Ajunge.

Trupul lui Mainemares e tras în spate, lîngă ceilalţi doi. Li se dezleagă cadavrelor mîinile, spre a putea fi mai lesne apucate de cele patru membre, sînt balansate o clipă, şi sus cu ele în prima cotigă care le duce pînă la locul spînzurătorii pentru a fi atîrnate de racla cu oase. Acolo sînt despuiate. Regele pedestraşilor face semn să fie ridicate şi capetele.

Sprijinindu-se în coada toporului, Bétrouve îşi trage sufletul. Îl dor şalele ; nu mai poate ! Aproape că stîrneşte mila. O, da, îşi va fi cîştigat cu prisosinţă scrisorile de iertare ! Iar dacă pînă la sfîrşitul zilelor sale va visa urît şi va ţipa în somn, să nu se mire nimeni.

Colin Doublel, viteazul scutier, era nervos deşi iertat de pedeapsă. Avu o mişcare prin care voia să se desprindă din mîinile ce-l împingeau spre butuc ; voia să meargă singur într-acolo. Dar legătura pentru ochi are tocmai rostul de a evita asemenea lucru, gesturile dezordonate ale osîndiţilor.

Totuși nu l-au putut împiedica pe Doublel să ridice capul exact în clipa cea rea, astfel că Bétrouve — de data aceasta, într-adevăr, nu mai era vina lui — îi despică țeasta într-o parte. Haide, încă o lovitură. Gata, s-a făcut !

Aveau, de-aci înainte, ce povesti locuitorii Rouen-ului aflați la ferestrele din jur, lucruri care urmau să fie iute repetate din orășel în orășel pînă în străfundurile ducatului. Iar lumea avea să vină de pretutindeni să contemple piața aceasta care sorbise atîta sînge. Să nu-ți vină a crede că patru trupuri omenești pot conține așa de mult sînge, încît urma lui pe pămînt să rămînă așa de mare.

Regele Jean își privea supușii cu o ciudată satisfacție. S-ar fi zis că groaza pe care o inspira în clipa aceasta, pînă și celor mai credincioși slujitori ai săi, nu părea să-i displacă ; era îndestul de mîndru de sine. Își privea cu stăruință fiul mai vîrstnic... „Iată, băiete, cum trebuie să conduci cînd ești rege..."

Cine-ar fi îndrăznit să-i spună că greșise cedînd firii sale răzbunătoare ? Și pentru el ziua aceea era ziua răspîntiei. Un drum la stînga, altul la dreapta. O pornise pe cel prost, ca și contele d'Harcourt cînd se aflase la piciorul scării. După șase ani de anevoioasă domnie, plină de tulburări, de greutăți și de încercări, el dădea regatului, foarte pregătit să-l urmeze, pilda urii și a violenței. În mai puțin de șase luni avea să coboare pe făgașul adevăratelor nenorociri. Și, odată cu el, Franța.

Partea a treia

PRIMĂVARA PIERDUTĂ

CÎINELE ŞI PUIUL DE VULPE

Sînt foarte mulţumit, într-adevăr foarte mulţumit, că am revăzut Auxerre. Nu mă gîndeam că Domnul o să-mi mai dea bucuria aceasta, nici că o voi resimţi atît de puternic. Revederea locurilor care ţi-au adăpostit un moment al tinereţii este un lucru care te mişcă întotdeauna. Vei cunoaşte simţămîntul acesta, Archambaud, cînd ţi se vor aduna anii. Dacă se va întîmpla să treci prin Auxerre, cînd vei avea vîrsta mea de-acum — fie ca Domnul să te ţină în viaţă pînă atunci — vei spune : „Am fost pe-aici cu unchiul meu cardinalul, episcop al acestui loc, a doua dioceză a sa, înainte de a primi pălăria de cardinal... Îl însoţeam spre Metz, unde se ducea să-l vadă pe Împărat..."

Trei ani am avut aici reşedinţă, trei ani... O, să nu-ţi închipui cumva că plîng după timpul acela şi că mai tare iubeam viaţa cînd eram episcop de Auxerre decît acum. Ba chiar eram nerăbdător să plec de acolo, sincer îţi mărturisesc. Trăgeam cu ochiul spre Avignon, ştiind totuşi că eram încă prea tînăr ; oricum, simţeam că Dumnezeu mă înzestrase cu caracterul şi cu harurile spirituale menite a-l sluji la curtea pontificală. Astfel că, pentru a mă învăţa cu răbdarea, am adîncit ştiinţa astrologiei ; or, tocmai desăvîrşirea mea într-această ştiinţă l-a hotărît pe binefăcătorul meu Jean al XXII-lea să-mi dăruiască pălăria de cardinal cînd nu aveam decît treizeci de ani. Dar asta ţi-am mai spus-o. Ce vrei, nepoate, cînd stai de vorbă cu un om care a trăit mult, trebuie să te obişnuieşti să auzi de mai multe ori aceleaşi lucruri. Nu că ne-ar fi mintea mai moleşită cînd sîntem bătrîni, dar ne este plină de amintiri ce reapar în tot felul de împrejurări. Tinereţea îşi umple viitorul cu închipuiri ; bătrîneţea reînvie trecu-

tul cu ajutorul memoriei. Totul se cumpănește... Nu, păreri de rău nu am. Cînd fac o comparație între ceea ce am fost și ceea ce sînt, nu am decît temeiuri de a-l lăuda pe Domnul și de a mă lăuda puțin și pe mine, cu modestă cinste. Este pur și simplu un timp care a curs din mîna cerească și care nu va mai exista cînd voi înceta să mi-l reamintesc. În afară de ziua Învierii, cînd cu toții ne vom aduna trăirile. Dar asta îmi depășește puterea de înțelegere. Cred în Înviere, îi învăț și pe alții să creadă în ea, dar nu încerc să mi-o conturez într-o imagine, și susțin că sînt mult prea trufași cei care pun la îndoială Învierea... ba da, ba da, mult mai mulți decît ai crede se îndoiesc de ea... pentru că nu sînt în stare să și-o închipuie. Omul este asemenea orbului care ar nega lumina fiindcă nu o vede. Lumina rămîne, pentru orb, o taină mare!

Ia te uită... da, aș putea ține duminică, la Sens, o predică despre asta. Căci predica va trebui să o țin eu. Doar sînt arhidiaconul catedralei. Acesta este și motivul pentru care mi-am impus ocolul pe care îl fac. Mai scurt ar fi fost drumul dacă am fi luat-o prin Troyes, dar trebuie să controlez consiliul de canonici din Sens.

Asta nu înseamnă că nu mi-ar fi plăcut să prelungesc puțin șederea la Auxerre. Prea au trecut repede două zile... Saint-Etienne, Saint-Germain, Saint-Eusèbe — toate bisericile acestea frumoase în care am oficiat slujbe, căsătorii și împărtășanii... Știi că Auxerre, *Autissidurum*, este una dintre cele mai vechi cetăți creștine ale regatului, că a fost sediu episcopal cu două sute de ani înainte de Clovis care, de altfel, l-a pustiit aproape cît și Atila și că tot aici s-a ținut, înainte de anul 600, un conciliu... Cea mai mare grijă a mea, cît am stat în fruntea acestei dioceze, a fost să verific și să închei cu datoriile lăsate de către predecesorul meu, episcopul Pierre. Și nu puteam să-i cer nimic; fusese numit cardinal! Da, da, un scaun bun care face anticameră la curia papală... Diversele mele beneficii, precum și averea familiei noastre m-au ajutat să astup găurile. Succesorii mei au găsit deci o situație mai bună. Iar cel de astăzi ne însoțește acum. Este un prelat foarte bun acest nou monsenior de Auxerre... Dar l-am trimis înapoi pe monseniorul de Bourges... la Bourges. Iarăși venea să mă tragă de mînecă să-i dau și un al treilea notar.

Dar l-am pus repede la punct. I-am spus : „Monseniore, dacă ai nevoie de atîţia notari înseamnă că treburile dumitale episcopale sînt destul de încurcate. Te poftesc să te întorci acolo imediat, să ţi le descurci singur. Ai binecuvîntarea mea". Şi ne vom lipsi de slujba lui la Metz. Episcopul de Auxerre îl va înlocui cu succes... De altfel l-am şi avertizat pe Delfin. Călăreţul pe care i l-am trimis ieri ar trebui să se întoarcă mîine, cel mai tîrziu poimîine. Vom avea, aşadar, veşti din Paris înainte de a pleca din Sens... Nu cedează el, Delfinul ; în pofida tuturor manevrelor şi a presiunilor exercitate asupra lui, îl ţine pe regele Navarei în temniţă...

Ce au făcut oamenii noştri din Franţa după afacerea de la Rouen ? Mai întîi, regele a stat pe loc cîteva zile ; a locuit în donjonul Căldăraşului, în timp ce pe fiul său l-a trimis să locuiască într-un alt turn al castelului ; pe Navara îl ţinea, de asemenea, în alt turn. Socotea că are a grăbi anumite treburi. În primul rînd să-l supună pe Fricamps interogatoriului. „O să-l frece pe Fricamps", spunea lumea. Distracţia asta a fost născocită, cred eu, de către Mitton Nebunul. Nu a fost nevoie de foc prea tare, nici de cleşti prea mari. De îndată ce Perrinet Taurul şi alţi patru sergenţi îl tîrîră într-o pivniţă, mînuind pe dinaintea ochilor lui cîteva unelte, guvernatorul oraşului Caen a dovedit o bunăvoinţă extremă. A vorbit, a vorbit, a vorbit, răsturnînd tot sacul, pînă la ultima firimitură. Cel puţin aşa s-ar părea. Dar cum să te mai îndoieşti că a spus absolut totul, cînd atît de tare îi clănţăneau dinţii, cînd atît de mult zel arăta întru dezvăluirea adevărului ?

Şi, de fapt, ce a mărturisit ? Numele participanţilor la uciderea lui Carol de Spania ? Erau demult cunoscute şi nu a mai adăugat nici un vinovat în afara celora care primiseră, după tratatul de la Mantes, scrisori de graţiere. Dar istorisirile lui au ţinut o dimineaţă întreagă. Să fi vorbit despre înţelegerile secrete, din Flandra şi Avignon, între Carol de Navara şi ducele de Lancaster ? Nici o Curte din Europa nu le mai ignora ; iar faptul că, poate chiar el, Fricamps, participase la ele, nu adăuga mare lucru conţinutului lor. Ori poate despre asistenţa în război pe care regele Angliei şi cel al Navarei şi-o făgăduiseră

reciproc ? Pînă şi oamenii mai puţin ascuţiţi la minte o bănuiseră, în vara precedentă, văzîndu-i debarcînd, aproape în acelaşi timp, pe Carol cel Rău în Cotentin şi pe prinţul de Galles în Bordelais. A, desigur, exista tainicul tratat prin care Navara îl recunoştea pe regele Eduard drept rege al Franţei şi în care îşi împărţeau regatul ! Fricamps mărturisi într-adevăr că fusese pregătit un asemenea acord, ceea ce întărea acuzaţiile aduse de Jean d'Artois. Dar tratatul nu fusese semnat ; numai preliminariile lui. Cînd i se raportă această parte a depoziţiei lui Friquet, regele Jean strigă : „Trădătorul, trădătorul ! N-aveam eu dreptate ?"

Delfinul îi atrase însă atenţia : „Tată, proiectul acesta a fost anterior tratatului de la Valognes, încheiat de Carol cu noi, şi care zice exact contrariul. Cel pe care Carol l-a trădat este mai degrabă regele Angliei, nu dumneata".

Şi întrucît regele Jean urla cum că ginerele său trăda pe toată lumea, Delfinul îi răspunse : „Aşa este, tată, şi încep a mă convinge. Dar ai greşi dacă l-ai acuza că a trădat anume ca să tragă un profit de pe urma ta".

În ce priveşte aventura din Germania, care nu fusese săvîrşită de Navara şi de Delfin, Friquet de Fricamps nu mai contenea înşirînd numele conjuraţilor, locul în care trebuiau să se întîlnească, cine vorbise cu cine, ce trebuia să facă unul sau altul... Dar pe toate acestea Delfinul i le spusese tatălui său.

Un nou complot urzit de monseniorul de Navara, cu gîndul de a-l prinde pe regele Franţei şi a-l ucide ? A, hu ! Friquet nu auzise despre aşa ceva nici un cuvinţel şi nu descoperise nici cel mai mărunt indiciu. Într-adevăr, contele d'Harcourt — bănuitul nu riscă nimic dacă dă vina pe un mort, lucrul este bine ştiut în justiţie — da, contele d'Harcourt părea tare mînios în ultima vreme şi chiar rostise vorbe ameninţătoare ; dar numai el şi pentru el.

Cum să nu dai crezare unui om, îţi repet, atît de binevoitor cu anchetatorii, în stare să vorbească şase ore în şir, fără a lăsa secretarilor nici măcar timpul să-şi ascută penele de scris ? Mare coţcar Friquet ăsta, plămădit la şcoala stăpînului său, înecîndu-i pe cei din jur într-un potop de cuvinte şi făcînd-o pe flecarul pentru a tăinui

mai ușor cele ce voia să rămînă neștiute ! Oricum, pentru a i se putea folosi spusele într-un proces, interogatoriul său ar trebui reînceput la Paris, în fața unei comisii de anchetă constituite așa cum se cuvine, căci cea cu care avusese el treabă nu îndeplinea asemenea condiție. În fapt, fusese aruncat un năvod mare, pentru a se scoate pește puțin.

În aceleași zile, regele Jean își vedea mai departe de ocuparea fortificațiilor și a multor trădători și îl trimitea pe vicontele său de Rouen, pe Thomas Coupeverge, să pună mîna pe posesiunile familiei d'Harcourt, în timp ce mareșalul d'Audrehem primea poruncă să încercuiască Evreux-ul. Dar pretutindeni Coupeverge dădea peste stăpîni prea puțin binevoitori, astfel că arestările erau doar nominale. I-ar fi trebuit să poată lăsa cîte o garnizoană în fiecare castel ; dar nu luase cu sine destui oșteni. În schimb, trupul mare și decapitat al lui Jean d'Harcourt nu rămase multă vreme expus la spînzurătoarea din Rouen. În cea de-a doua noapte, fu coborît în taină de către niște normanzi de treabă care îl înhumară creștinește, oferindu-și în același timp distracția de a-l sfida pe rege.

În ce privește orașul Evreux, trebui să fie asediat. Dar nu constituia singurul fief al familiei Evreux-Navara. O tainică amenințare se făcea simțită prin orășele, de la Valognes la Meulan, de la Longueville la Conches, de la Pontoise la Coutances, iar de-a lungul drumurilor tufișurile fremătau.

Regele Jean nu se simțea în siguranță la Rouen. Venise cu o trupă destul de puternică spre a lua cu asalt un banchet, nu pentru a se împotrivi unei răscoale. Evita să iasă din castel. Slujitorii săi cei mai de credință, printre care și Jean d'Artois însuși, îl sfătuiau să se îndepărteze. Prezența lui stîrnea mînie.

Un rege care ajunge să se teamă de poporul său este o căpetenie jalnică a cărei domnie cade în primejdia de a fi scurtată.

Jean al II-lea hotărî deci să se întoarcă la Paris ; dar vru ca Delfinul să-l însoțească. „Nu vei putea face față, Charles, de va fi mișcare în ducatul tău." Dar, mai ales,

el se temea ca fiul său să nu se arate prea împăciuitor față de partidul navarez.

Delfinul se supuse, cerînd însă îngăduința de a călători pe calea apei. „Am obiceiul, tată, să o iau pe Sena, ca să ajung de la Rouen la Paris. Dacă aș face altfel, s-ar putea crede că dau bir cu fugiții. În afară de aceasta, îndepărtîndu-ne încet, veștile ne vor ajunge mai ușor, iar dacă ele ar cere să mă reîntorc, mi-ar fi mult mai lesne."

Iată-l așadar pe rege ambarcat pe vasul cel mare, comandat anume pentru sine de către ducele de Normandia, căci, după cum ți-am spus, nu-i place să călărească. O ambarcație mare cu fundul plat, înzorzonată cu podoabe și aurită, arborînd flamurile Normandiei și ale Dauphiné-ului și care este pilotată cu ajutorul velelor și al vîslelor. Cabina este amenajată ca o adevărată locuință, cu o cameră frumoasă, mobilată cu covoare și cufere. Delfinului îi place să tăifăsuiască acolo cu sfetnicii săi, să joace șah sau cărți (joc de dame), să contemple ținutul francez care este bogat în frumuseți de-a lungul acestui mare rîu. Dar regele fierbea, nu alta, de atîta încetineală. Ce idee neroadă să urmezi așa toate cotiturile Senei, ceea ce lungește drumul de trei ori, cînd există alte drumuri care o taie mai drept ! Nu se putea suferi în spațiul acela mic, pe care îl măsura în sus și în jos dictînd o scrisoare — una singură, mereu aceeași, neîncetat reluată și refăcută. Și să tot acosteze așa, în fiece clipă, să calce prin mîlul debarcaderelor, să-și șteargă jambierele prin iarba înflorită cu părăluțe, să ceară să-i fie adus calul, care îi urma escorta de-a lungul taluzului, pentru a se duce să viziteze, fără nici o noimă, cine știe ce castel zărit printre plopi. „Și să fie copiată scrisoarea pînă mă întorc", zicea. Adică scrisoarea către Papă, prin care încerca să explice cauzele și motivele arestării regelui de Navara. Mai erau și alte treburi în regat ? Nu s-ar fi zis. În orice caz, nici una care să fi făcut necesară prezența sa. Slaba încasare a ajutoarelor, necesitatea de a micșora din nou cursul monedei, taxa asupra postavurilor care stîrnea mînie în activitatea comercială, repararea fortărețelor amenințate de englezi... Dar el dădea la o parte grijile. Doar avea un cancelar, un guvernator al Băncii, un șef al casei regale, un raportor la Consiliul de Stat și președinți în Parlament, care să

se îngrijească de toate acestea... Să-şi vadă de treburi şi Nicolas Braque, care se înapoiase la Paris, şi Simon de Bucy sau Robert de Lorris. Îşi vedeau, într-adevăr, de ele, adică îşi măreau avuţia pe seama cursului oscilant al monedei, de pe urma căruia trăgeau foloase, înăbuşind procesul neplăcut al cine ştie cărei rubedenii, favorizînd cîte un prieten, nemulţumind pe vecie cutare sau cutare companie comercială, oraş sau diocezăcare nu aveau să i-o ierte regelui niciodată.

Un suveran care aci veghează la toate, pînă la cele mai mărunte rînduieli în ceremonii, aci nu se mai sinchiseşte de nimic, nici chiar de cele mai importante treburi, nu este omul menit a-şi conduce poporul spre înalte destine.

Corabia Delfinului se afla legată de mal la Pont-de-l'Arche, în cea de a doua zi, cînd regele îl văzu venind pe starostele neguţătorilor din Paris, pe jupîn Etienne Marcel ; călărea în fruntea unei companii alcătuită din cincizeci pînă la o sută de lăncieri, deasupra cărora flutura flamura roşie-albastră a oraşului. Burghezii aceştia erau mai bine echipaţi decît mulţi cavaleri.

Regele nu coborî de pe navă şi nu-l invită pe şef să urce. Îşi vorbiră de la punte la mal, la fel de uluiţi amîndoi că se găseau astfel faţă în faţă. Starostele nu se aştepta, era limpede, să-l întîlnească pe rege în locul acesta, iar regele se întreba ce căuta, oare, starostele în Normandia, însoţit de un asemenea echipaj. Fără îndoială că, pe dedesubt, mocnea vreo intrigă navareză. Să fi fost cumva o tentativă de a-l elibera pe Carol cel Rău ? Cam repede, la numai o săptămînă după arestare. În sfîrşit, era posibil... Ori poate că starostele era şi el un pion în complotul denunţat de Jean d'Artois ? Maşinaţia ar dobîndi astfel veridicitate.

„Am venit să vă salutăm, sire", spuse starostele, şi atît. Spre a nu-l lăsa să vorbească, fie şi puţin, regele îi răspunse pripit, pe un ton ameninţător, că fusese nevoit să-l aresteze pe regele Navarei împotriva căruia deţinea puternice acuzaţii şi că totul avea să fie dat în vileag şi clar explicat în scrisoarea pe care o trimitea Papei. Regele Jean adăugă că dorea, la înapoiere, să găsească oraşul Paris în bună ordine, în pace şi plin de elan în muncă...

„Iar acum, jupîn staroste, poţi să te întorci acasă", i-a spus regele.

Drum lung pentru o spusă mică. Etienne Marcel se întoarnă, iar smocul bărbii sale negre se mai înfoiase parcă. De cum văzu steagul Parisului îndepărtîndu-se printre sălcii, regele îşi chemă secretarul, pentru a modifica încă o dată scrisoarea către Papă...

— Apropo, Brunet ! Brunet ! cheamă-l pe don Calvo pînă la perdeluţa mea... da, fii bun... Şi, cum îţi spun, i-a dictat mai departe ceva care suna cam aşa : „Şi mai am dovadă sigură, Preasfinte-Părinte, că monseniorul rege de Navara a încercat să ridice împotriva mea pe negustorii din Paris, în bună înţelegere cu starostele lor, care a venit fără nici un ordin spre ţinutul normand, însoţit de atîţia oameni înarmaţi, că nici nu-i puteai număra, spre a-i ajuta pe netrebnicii din partidul navarez să-şi desăvîrşească trădarea, prinzîndu-mă pe mine şi pe Delfin, fiul meu cel mare..."

Gloata de călăreţi a lui Marcel avea, de altfel, să tot crească, clipă de clipă, în mintea regelui, alcătuindu-se curînd din cinci sute de lăncieri.

Apoi hotărî să se îndepărteze grabnic de la priponirea aceea la mal şi, scoţîndu-i pe Navara şi pe Fricamps din castelul Pont-de-l'Arche, porunci luntraşilor să o pornească spre Les Andelys. Căci regele Navarei îi urma călare, popas de popas, înconjurat de o escortă densă de sergenţi, care se ţineau foarte aproape de el, avînd ordin să-l înjunghie dacă ar fi încercat să fugă ori dacă s-ar fi ivit vreo tentativă de eliberare a sa. Trebuia încontinuu, să fie văzut de pe navă. Seara era ferecat în turnul cel mai apropiat. A fost închis la Elbeuf, de asemenea la Pont-de-l'Arche. Urma să fie închis la Château-Gaillard... da, la Château-Gaillard, unde bunică-sa din Bourgundia îşi încheiase repede viaţa... cam pe la aceeaşi vîrstă.

Cum suporta monseniorul de Navara toate acestea ? La drept vorbind, destul de rău. Probabil că acum s-a mai învăţat cu situaţia sa de captiv, mai cu seamă de cînd îl ştie şi pe regele Franţei prizonier al regelui Angliei, situaţie care îl face să nu se mai teamă pentru viaţa sa. Dar la început...

Bine că ai venit, don Calvo. Aminteşte-mi dacă în evanghelia de duminica viitoare se află cuvîntul „lumină" sau un altul pe aceeaşi idee... da, a doua duminică din Advent. Ar fi mirare să nu-l găseşti... sau poate în epistolă... Cea de duminica trecută, firește... *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis...* Să îndepărtăm aşadar faptele întunecate şi să ne înveşmîntăm actele în lumină... Dar asta a fost chiar duminica trecută. Nici dumneata nu mai ştii. Nu-i nimica, o să-mi spui îndată ; îţi rămîn îndatorat...

Un pui de vulpe prins în capcană, zbătîndu-se înnebunit în cuşcă, cu ochii aprinşi, cu botul parcă altul, cu trupul slăbit şi chiţăind, chiţăind — cam aşa arăta monseniorul de Navara. Dar trebuie să spun că se făcea absolut totul pentru a-l înfricoşa.

Nicolas Braque obţinuse amînarea execuţiei, zicînd că regele Navarei trebuia să se simtă murind cîte puţin în fiecare zi ; sămînţa căzuse în pămînt roditor.

Nu numai că regele Jean poruncise ca el să fie închis anume în camera în care murise doamna Margareta de Burgundia, atrăgîndu-i-se bine atenţia asupra acestui lucru... „numai haita de cîini a ticăloasei sale de bunici a dat naştere acestei rase ; el este loaza unei loaze de tîrfă ; să-şi vîre bine în cap că tot ca ea o să sfîrşească..." dar în cele cîteva zile în care l-a ţinut acolo i-a dat de ştire în mai multe rînduri, chiar şi noaptea, că sfîrşitul îi este aproape.

Carol de Navara vedea pătrunzînd în tristul său lăcaş fie pe mai-marele pedestraşilor, fie Taurul ori alt sergent care îi spunea : „Pregătiţi-vă, monseniore. Regele a poruncit ridicarea eşafodului dumneavoastră în curtea castelului. Peste puţin, venim să vă luăm". După cîteva clipe apărea sergentul Lalemant, care îl găsea pe Navara gîfîind şi cu priviri îngrozite. „Regele a hotărît o amînare ; mai devreme decît mîine nu veţi fi executat." Atunci Navara îşi revenea şi se prăbuşea pe un scăunel. Peste o oră, două se reîntorcea Perrinet Taurul. „Regele nu vă va decapita, monseniore. Nu... Vrea să fiţi spînzurat. A poruncit ridicarea spînzurătorii." Apoi, la ceasul vecerniilor, era rîndul guvernatorului castelului, Gautier de Riveau. „Ai venit să mă iei, domnule guvernator ? — Nu,

monseniore, am venit să vă aduc cina. — Spînzurătoarea este gata ? — Ce spînzurătoare ? Nu, monseniore, nu a fost pregătită nici o spînzurătoare. — Nici eşafod ? — Nu, monseniore, nu am văzut aşa ceva."

De şase ori, pînă atunci, monseniorul de Navara fusese decapitat şi tot de atîtea ori spînzurat ori sfîrţecat de patru cai. Cel mai cumplit a fost, cred, cînd într-o seară i s-a adus în cameră un sac de cînepă şi i s-a spus că noaptea o să fie vîrît în el, pentru a fi aruncat apoi în Sena. În dimineaţa următoare mai-marele pedestraşilor a venit să ia sacul, l-a întors pe dos şi, văzînd că monseniorul de Navara făcuse în el o gaură, a ieşit surîzînd.

Regele Jean cerea, neîntrerupt, să i se dea veşti despre prizonier. Asta îl făcea mai răbdător în timp ce i se şlefuia scrisoarea către Papă. Oare regele de Navara mînca ? Nu, abia se atingea de mesele care i se aduceau şi, adesea, ele erau înapoiate aşa cum veniseră. Se temea, cu siguranţă, de otravă. „Va să zică slăbeşte ? Bună treabă, bună treabă. Faceţi în aşa fel încît mîncărurile lui să fie amare şi rău mirositoare, să-şi închipuie că vrem să-l înveninăm", zicea regele. Oare dormea ? Prost. În timpul zilei era găsit uneori prăbuşit pe masă, cu capul pe braţe şi tresărind ca unul ce ar fi fost trezit din somn. Dar noaptea putea fi auzit mergînd fără de istov, dînd ocol camerei rotunde... „ca un pui de vulpe, sire, ca un pui de vulpe", i se raporta regelui. Se temea, desigur, că cineva o să vină să-l gîtuie, aşa cum făcuseră cu bunica lui, în aceeaşi încăpere. În unele dimineţi se vedea că plînsese. „Bun, bun, zicea regele. Dar de vorbit cu voi, vorbeşte?" O, firește că vorbea ! Încerca să stea puţin de vorbă cu toţi cei care veneau la el. Şi încerca să abordeze pe fiecare, atacîndu-i punctul sensibil. Mai-marelui pedestraşilor, de pildă, îi făgăduia un munte de aur dacă-l ajuta să evadeze sau dacă se învoia să-i ducă doar cîteva scrisori peste hotare. Sergentului Perrinet îi propunea să-l ia cu el şi să-l facă, în Evreux şi în Navara, căpetenie a pedestraşilor, căci băgase el de seamă că Taurul îl pizmuia pe celălalt. Cu guvernatorul fortăreţei, pe care îl socotise un soldat loial, discuta despre nevinovăţie şi nedreptate. „Nu ştiu ce învinuire mi se aduce, căci jur a nu fi nutrit nici un gînd rău împotriva regelui, dragă părinte,

jur că nu am întreprins nimic care să-i dăuneze. L-au înşelat asupră-mi oameni vicleni. Au vrut să nu mă mai vadă cu ochi buni ; dar îndur orice cazną la care doreşte să mă supună, întrucît ştiu bine că nu vine cu adevărat de la el. Există anumite lucruri pe care i le-aş putea spune cu folos, întru buna lui ferire, anumite servicii pe care nu i le voi mai putea face dacă mă trimite la pieire. Mergeţi la el, seniore guvernator, mergeţi şi spuneţi-i că i-ar fi mare cîştigul dacă ar vrea să-mi asculte spusele. Iar dacă Domnul va voi să-mi recapăt bunurile, fiţi sigur că mă voi îngriji de ale dumneavoastră, căci văd că înţelegerea pe care mi-o arătaţi este pe măsura grijii ce o purtaţi stăpînului domniei voastre."

Bineînţeles, toate acestea erau raportate regelui care lătra : „Vedeţi mişelul ! Vedeţi trădătorul !" de parcă nu orice prizonier ar fi încercat dintotdeauna să-şi înduioşeze temnicerii ori să-i tocmească. Poate că sergenţii scoteau chiar prea mult în lumină ofertele regelui Navarei, pentru a-şi arăta îndestul de tare meritele. Regele Jean le azvîrlea o pungă de galbeni, drept recunoştinţă pentru loialitatea lor. „În seara aceasta vă veţi preface că am poruncit să-i fie încălzită temniţa şi veţi da foc la paie şi lemne ude, înfundînd coşul, astfel încît să se afume zdravăn !"

Da, un pui de vulpe prins în laţ era micul rege de Navara. În schimb regele Franţei era asemenea unui dulău furios care dă tîrcoale cuştii, un dulău flocos, cu spinarea zbîrlită, mîrîind, urlînd, arătîndu-şi colţii, răscolind ţărîna fără să-şi poată atinge prada printre gratii.

Toate acestea au mers astfel pînă către douăzeci aprilie cînd au apărut la Andelys doi călăreţi normanzi, destul de serios escortaţi, care arborau, la triunghiularul steguleţ de lance stemele de Navara şi Evreux. Aduceau regelui Jean o scrisoare de la Filip de Navara, datată din Conches. Foarte fermă scrisoarea. Filip se arăta peste măsură de mînios din pricina învinuirilor şi a insultelor ce i se aduceau seniorului şi fratelui său mai vîrstnic... „pe care l-ai dus fără de judecată, fără drept ori temei. Dar află că nu ai deloc nevoie să te gîndeşti la moştenirea lui sau la a noastră, pentru a-l face să moară prin cruzimea ta, căci nu vei avea parte niciodată de vreo palmă de pămînt. De azi

înainte noi te sfidăm, pe tine și întreaga-ți putere și îți vom declara război de moarte, un război aprig, cît mai aprig cu putință." Chiar dacă nu acestea sînt întocmai cuvintele, oricum le-am respectat înțelesul. Chestiunile purtau amprenta durității ; iar intenția sfidării era limpede. Ceea ce făcea ca scrisoarea să fie și mai dură încă era faptul că ea se adresa „lui Jean de Valois, care semnează rege al Franței..."

Cei doi călăreți salutară și, fără multă vorbă, întoarseră caii și se duseră așa cum veniseră.

Bineînțeles, regele nu a răspuns la scrisoare. Era de neprimit, prin însăși adresarea de pe plic. Dar războiul fusese deci declarat, iar unul dintre marii vasali nu îl mai recunoștea pe regele Jean drept suveran legitim. Ceea ce însemna că nu peste mult timp avea să-l recunoască pe englez.

Toată lumea se aștepta ca după o jignire atît de mare să-l vadă pe rege înfuriindu-se cumplit. Dar îi surprinse pe cei din jur prin rîsul în care izbucni. Un rîs puțin cam silnic. Și tatăl său rîsese, cu mai multă poftă încă, în urmă cu douăzeci de ani, cînd episcopul Burghersh, cancelar al Angliei, îi adusese provocarea tînărului Eduard al III-lea...

Regele Jean porunci ca scrisoarea sa să fie expediată imediat Papei ; da, așa cum se găsea. Dar după atîtea schimbări, înțelesul ei nu mai era prea clar și nu dovedea nimic. În același timp, porunci scoaterea din fortăreață a ginerelui său. „Îl voi întemnița la Louvre." Și lăsîndu-l pe Delfin să urce Sena pe minunata-i corabie aurită, o porni în galop spre Paris. Unde nu făcu mare lucru, în timp ce clanul Navara se dovedea foarte activ.

A, don Calvo, nici nu mi-am dat seama că te-ai întors... Ia spune-mi, ai găsit... În evanghelie... *Isus le-a răspuns...* oare ce ? *Mergeți și-i istorisiți lui Ioan ceea ce ați auzit și văzut.* Vorbește mai tare, don Calvo. Cu tropăitul ăsta al cailor... *Orbii văd, ologii umblă...* Da, da, acuma știu. E din sfîntul Matei. *Caeci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mortui resurgunt et caetera...* Orbii văd. Nu-i prea mult, dar o să-mi ajungă. Totul este să-mi pot începe predica. Știi cum lucrez eu.

II

NAȚIUNEA ANGLIEI

Îți spuneam mai adineauri, Archambaud, că partidul navarez se dovedea foarte activ. Chiar a doua zi după banchetul de la Rouen, fuseseră trimiși mesageri în toate direcțiile. Mai întîi la mătușă și soră, doamnele Jeanne și Blanche ; castelul reginelor văduve începu a fremăta ca fabrica unui țesător. Apoi la cumnatul Phoebus... O să trebuiască să-ți vorbesc despre el ; este un prinț foarte original, dar deloc neglijabil. Și cum Périgord-ul nostru este la urma urmei mai puțin depărtat de Béarn-ul său decît Parisul, nu ar fi rău ca într-o bună zi... Despre asta vom mai vorbi. După aceea Filip d'Evreux, care luase în mîinile sale chestiunea, substituindu-se bine fratelui său, expedie în Navara porunca de a aduna trupe și de a le trece pe mare cît mai repede cu putință, în timp ce Godefroy d'Harcourt îi organiza pe oamenii din partida lor, în Normandia. Tot Filip trimise degrabă în Anglia pe seniorii de Morbecque și de Brévand, care participaseră la recentele negocieri, spre a cere ajutor.

Regele Eduard îi primi cu inima deschisă. „Apreciez loialitatea în acorduri, comportarea noastră trebuie să fie în armonie cu ceea ce rostim. Fără încredere între regii care fac alianță, nimic nu poate fi dus la bun sfîrșit. Anul trecut mi-am deschis porțile pentru vasalii monseniorului de Navara ; am echipat trupe, care să treacă sub ordinele ducelui de Lancaster și care le-au sprijinit pe ale sale. Eram foarte avansați în pregătirea unui tratat ce trebuia încheiat între noi ; urma să ne înțelegem asupra unei alianțe veșnice și să ne angajăm a nu hotărî niciodată, unul fără celălalt, pace, armistițiu sau acord. De îndată ce monseniorul de Navara a debarcat în Cotentin, el a acceptat să trateze cu regele Jean, i-a jurat dragoste adîncă și i-a adus omagii. Dacă acum se află în temniță, dacă socrul său l-a prins în plasă după trădare, nu a mea este vina. Și înainte de a-i da ajutor, mi-ar place să știu dacă rudele mele d'Evreux nu vin la mine decît în clipe de deznădejde, spre a-și îndrepta apoi spre alții privirile, după ce i-am scos din belea."

Totuși, el luă anumite dispoziții, îl chemă pe ducele de Lancaster și rîndui pregătirile pentru o nouă expediție, în timp ce dădea instrucțiuni prințului de Galles la Bordeaux. Și întrucît aflase, prin trimișii navarezi, că Jean al II-lea îl amesteca în acuzațiile aduse împotriva ginerelui său, el adresă scrisori Sfîntului-Părinte, împăratului și anumitor prinți creștini, scrisori în care nega orice înțelegere cu Carol de Navara, dar în care — pe de altă parte — îl blama foarte tare pe Jean al II-lea pentru lipsa lui de credință și pentru purtările sale ce i-ar fi plăcut a nu le vedea niciodată la un rege, „întru onoarea cavalerilor".

Scrisoarea sa către Papă îi ceruse mai puțin timp decît cea a regelui Jean și cu totul altfel era adusă din condei, crede-mă.

Regele Eduard și cu mine nu ne iubim deloc ; mă socoate întotdeauna sprijinitor al intereselor Franței, iar eu consider că respectă prea puțin întîietatea bisericii. Ori de cîte ori ne-am văzut, ne-am ciocnit. Ar vrea să aibă un Papă englez sau — de preferat — deloc. Recunosc însă că pentru națiunea sa el este un prinț excelent, abil, prudent cînd este nevoie, îndrăzneț cînd poate. Anglia îi datorează foarte mult. Și-apoi, cu toate că nu are decît patruzeci și patru de ani, se bucură de respectul cu care este înconjurat un rege bătrîn, cînd a fost un rege bun. Vîrsta suveranilor nu se măsoară după data nașterii lor, ci după durata domniei.

Din acest punct de vedere, regele Eduard ne apare ca un străbun printre toți principii occidentului. Papa Inocențiu nu este pontif suprem decît de patru ani ; împăratul Carol, ales în urmă cu zece ani, a fost încoronat doar de doi. Jean de Valois abia și-a celebrat — tristă celebrare în captivitate — cea de a șasea aniversare a ungerii sale. Eduard al III-lea însă își ocupă tronul de douăzeci și nouă de ani, aproape treizeci.

Este un bărbat cu o statură frumoasă și cu multă prestanță, destul de corpolent. Are păr lung și blond, o barbă mătăsoasă îngrijită, ochi albaștri ușor bulbucați ; un adevărat Capet. Seamănă foarte mult cu Filip cel Frumos, bunicul său, de la care a moștenit nu puține calități. Păcat că sîngele regilor noștri a dat un produs atît de bun în

Anglia și altul atît de jalnic în Franța ! Cu cît înaintează în vîrstă devine mai tăcut, ca și bunicul său. Ce vrei ! De treizeci de ani îi vede pe oameni plecîndu-se în fața lui. Știe după mersul, după privirea, după tonul lor cît anume speră de la el, ce urmează să-i ceară, ce ambiții îi frămîntă și cît prețuiesc ei pentru Stat. Este concis în ordinele pe care le dă. După cum bine spune : „Cu cît rostim mai puține cuvinte, cu atît ele nu sînt repetate de alții și nici răstălmăcite".

Se știe aureolat, în ochii Europei, de o mare faimă. Bătălia de la Écluse, asediul de la Calais, victoria de la Crécy... Este cel dintîi, de un secol și mai bine, care a învins Franța sau mai degrabă pe rivalul său francez de vreme ce nu a pornit acest război, zice el, decît pentru a-și afirma drepturile la coroana lui Ludovic cel Sfînt. Dar și pentru a pune mîna pe provincii prospere.

Nu trece an să nu debarce trupe pe continent, cînd în Boulonnais, cînd în Bretania ; sau să nu poruncească, așa cum a făcut în ultimele două veri, o cavalcadă pornită din ducatul său Guyenne.

Odinioară trecea el însuși în fruntea armatelor sale ; frumoasă reputație de războinic a știut să-și cîștige. Acum nu-și mai însoțește trupele. Le-a orînduit căpetenii destoinice, călite de-a lungul campaniilor ; dar eu gîndesc că își datorează succesele mai cu seamă faptului că întreține o armată permanentă alcătuită, în mare parte, din pedestrași ; o armată care, disponibilă în orice clipă, nu-l costă în cele din urmă mai mult decît oștile acelea greoaie pe care le mobilizezi cu mare cheltuială, apoi le desființezi sau le rechemi, care nu se adună niciodată la timp, care sînt echipate la nimereală și ale cărei părți componente nu știu să se articuleze bine, pentru a executa în bătălie manevrele necesare.

Sună foarte frumos cînd spui : „Patria este în primejdie. Regele ne cheamă. Să fim la datorie !" Cu ce ? Cu bîte ? Va veni vremea în care fiecare monarh îl va lua drept model pe cel al Angliei și va face război cu oameni de meserie, plătiți cu solde bune, care merg acolo unde li se poruncește, fără să umble aiurea și fără să crîcnească.

Vezi dumneata, Archambaud, un regat nu are nevoie să fie nici foarte întins, nici cu populație numeroasă, pen-

tru a deveni puternic. Trebuie doar să aibă un popor în stare de mîndrie și efort și să fie destul de multă vreme cîrmuit de către un șef priceput care să știe să-i pună în față ambiții mari.

Dintr-o țară care număra abia șase milioane de suflete, inclusiv Țara Galilor, înainte de ciumă, și numai patru milioane după flagel, Eduard al III-lea a făcut o națiune prosperă și de temut care vorbește cu Franța și cu Imperiul de la egal la egal. Comerțul cu lînă, traficul pe mări, stăpînirea Irlandei, o bună exploatare a roditoarei Aquitanii, puterea regală pretutindeni exercitată și pretutindeni respectată, o armată mereu bine pregătită și mereu ocupată cu treburi — iată de ce este Anglia atît de puternică și bogată.

Însuși regele posedă bunuri nenumărate ; se spune că nu mai știe de rosturile averii sale, dar eu sînt convins că știe, altfel nu ar mai avea-o. A început-o în urmă cu treizeci de ani, cînd a găsit drept moștenire o vistierie golită și datorii în toată Europa. Astăzi alții vin să împrumute de la el. A reclădit palatul Windsor ; a înfrumusețat Westminster-ul — mă rog, Westmoutiers, dacă vrei ; tot ducîndu-mă pe acolo, am început a pronunța englezește, căci, lucru curios, pe măsură ce englezii se străduiesc să ocupe Franța, ei vorbesc din ce în ce mai mult limba lor saxonă, chiar și la curte, și din ce în ce mai puțin franceza... În fiecare dintre reședințele sale, regele Eduard îngrămădește minunății. Cumpără mult de la negustorii lombarzi și de la navigatorii ciprioți, nu numai mirodenii orientale, ci și tot felul de obiecte de artizanat, menite să devină modele în anumite ramuri ale industriei sale.

Și fiindcă a venit vorba de mirodenii, va trebui să-ți vorbesc despre piper, nepoate. Bun plasament. Piperul nu se alterează ; valoarea sa comercială a crescut întruna în ultimii ani și totul te face să crezi că la fel va fi și mai departe. Am piper în valoare de zece mii de florini într-un antrepozit din Montpellier ; l-am luat cu prețul jumătate, din ceea ce îmi datora un negustor de acolo, Pierre de Rambert, care nu-și putea lichida marfa în Cipru. Iar cum eu sînt canonic al Nicosiei — fără să mă fi dus încă acolo;

o, da, fără să mă fi dus, şi cît de mare este faima frumuseţii sale ! — mi-am putut aranja astfel treaba... Dar să revenim la senior Eduard.

Nu-i vorbă goală cînd se spune că la el poţi vedea adevărata masă regească şi cine se aşază la ea pentru întîia oară îşi simte răsuflarea tăiată în faţa bogăţiei de aur ce i se desfăşoară în faţă. Un cerb de aur, aproape tot atît de mare cît unul adevărat, împodobeşte centrul mesei. Cupe, ceainice, platouri, linguri, cuţite, solniţe — totul este de aur. Maiştri bucătari aduc, la fiecare rînd de mîncăruri, aur cît să poată fi bătută monedă pentru un comitat întreg. „Dacă, din întîmplare, ne-am afla în nevoie, am putea vinde toate acestea", zice el. Dar în momentele de jenă financiară — ce vistierie nu le cunoaşte ? — Eduard este întotdeauna sigur că găseşte credite, fiindcă toată lumea ştie ce bogăţii posedă. El însuşi nu apare în faţa supuşilor decît gătit într-un chip minunat, acoperit de blănuri scumpe şi de veşminte brodate, sclipitor de giuvaericale şi cu pinteni de aur.

Chiar în această desfăşurare de splendori Dumnezeu nu este dat uitării. Singura capelă din Westminster este deservită de paisprezece vicari, cărora li se adaugă clericii coriştі şi toţi slujitorii sacristiei. Pentru a juca un renghi Papei, despre care spune că se află sub papucul francezilor, el înmulţeşte funcţiile bisericeşti şi vrea ca acestea să fie încredinţate doar englezilor, fără împărţire de beneficii cu Sfîntul-Scaun, lucru care întotdeauna a iscat ciocniri între noi.

Odată Domnul slujit, el se ocupă de familie. Eduard al III-lea are zece copii în viaţă. Cel mai vîrstnic, prinţ de Galles şi duce de Aquitania, este ceea ce ştii ; are douăzeci şi şase de ani. Cel mai mic, contele de Buckingham, a fost înţărcat abia acum.

Tuturor fiilor săi, Eduard le ridică palate impunătoare; fiicelor, le caută rostuiri înalte care să-i poată servi în planurile sale.

Pun rămăşag că tare mult l-ar fi plictisit viaţa pe regele Eduard, dacă Providenţa nu l-ar fi rînduit pentru ceea ce i se potriveşte cel mai bine : guvernarea. Da, prea puţin l-ar fi interesat să dureze, să îmbătrînească, să aştepte

moartea, dacă nu ar fi avut de arbitrat patimile altora, arătîndu-le țelurile care îi ajută să-și uite de sine. Căci oamenii nu dau preț și cinstire vieții decît dacă își încredințează faptele și gîndurile unei acțiuni mari cu care să se poată contopi.

Asta l-a și inspirat să creeze la Calais Ordinul Jaretierei, un Ordin care prosperă și după care sărmanul Jean al II-lea, cu Steaua lui, nu a reușit să facă decît o copie, la început pompoasă, dar apoi tare jalnică...

Aceleiași dorințe de măreție îi răspunde regele Eduard cînd își urmează proiectul, încă nemărturisit dar vizibil, al realizării unei Europe engleze. Nu că ar vrea să așeze occidentul direct sub mîna sa, nici că ar vrea să cucerească toate regatele și să le aservească. Nu, el se gîndește mai degrabă la o liberă grupare a regilor sau guvernelor în cuprinsul căreia să aibă întîietate și putere de comandă; o antantă în care să domnească pacea și în care să nu mai aibă a se teme dinspre partea Imperiului, dacă nu cumva l-ar și îngloba. Și nici să nu mai aibă a datora ceva Sfîntului-Scaun ; îl suspectez că nutrește, în taină, asemenea gînd... A și izbutit, de altfel, cu Flandrele pe care le-a desprins de Franța ; intervine în treburile Spaniei ; strecoară antene în Mediterana. A, dacă ar avea Franța, îți închipui ce-ar putea face începînd chiar cu ea ! De altfel, ideea lui nu este cu totul nouă. Regele Filip cel Frumos, bunicul său, avusese și el un proiect de pace perpetuă menit să unească Europa.

Lui Eduard îi place să vorbească franceza cu francezii, engleza cu englezii. Flamanzilor li se poate adresa în limba lor, ceea ce îi măgulește și a făcut să dobîndească de la ei anumite lucruri. Cu ceilalți vorbește latina.

Atunci, spune-mi, cum să nu te înțelegi și cum să nu-i favorizezi unui rege atît de înzestrat, atît de capabil, pe care și norocul îl însoțește, pretențiile sale asupra Franței ? Pentru ce atîta străduință ca să menții pe tron un nătărău ca acesta — arogant, născut într-o zodie proastă — cu care ne-a ploconit Providența, pesemne întru punerea la încercare a regatului acestuia nenorocit ?

O, nepoate, antanta aceasta frumoasă dintre regatele apusului o dorim mult, desigur, dar o dorim franceză, vreau să spun cu orientare și preeminență franceză. Avem

convingerea că Anglia, dacă ar deveni prea puternică, s-ar îndepărta foarte repede de legile bisericii. Franța este regatul ales de Domnul. Iar regele Jean nu va fi veșnic.

Totodată înțelegi însă, Archambaud, pentru ce regele Eduard îl susține cu atîta perseverență pe acest Carol cel Rău care l-a înșelat foarte mult. Fiindcă mica Navara și marele comitat d'Evreux sînt piese de mutat nu numai în afacerea cu Franța, dar și în jocul de asamblare a regatelor, joc care își face drum în creierul său. Le trebuie și regilor ceva la care să viseze !

După ce și-au încheiat misiunea oamenii noștri, adică Morbecque și Brévand, a fost rîndul monseniorului Filip d'Evreux-Navara, conte de Longueville, să vină în Anglia.

Pe cît de loial este Filip de Navara — blond, talie frumoasă, fire semeață — pe atît este fratele său de viclean; și atunci, din loialitate față de acest frate el își însușește, convins, toate vicleniile lui. Nu are talentul de bun vorbitor al mai vîrstnicului său, dar cucerește prin căldura sufletului. El fu pe placul reginei Philippa, care mărturisi că semăna în toate cu soțul ei cînd avusese vîrsta aceasta. Nici nu era de mirare, sînt veri de mai multe ori.

Buna regină Philippa ! Ca domnișoară era rotofeie și trandafirie ; promitea să devină grasă asemenea celor mai multe femei din Hainaut. S-a ținut de făgăduială.

Regele a iubit-o cu dragoste curată. Dar, cu vîrsta, inima lui a mai avut și alte porniri ; rare, însă puternice. La un moment dat, a fost în cauză contesa de Salisbury, iar acum este Doamna Alice Perrères sau Perrières, din suita reginei. Ca să-și înece necazul, Philippa mănîncă și se face din ce în ce mai grasă.

Regina Isabelle ? Da, da, trăiește și acum ; cel puțin așa știu că luna trecută mai trăia... La Castle Rising, un castel mare și mohorît în care a ferecat-o fiul ei, după ce i-a trimis la moarte ibovnicul, pe lordul Mortimer, în urmă cu douăzeci și opt de ani. Dacă ar fi lăsat-o liberă, i-ar fi pricinuit prea multe griji. Leoaica Franței... Vine să o vadă o dată pe an, de Crăciun. De fapt, ea a fost pricina crizei dinastice, dînd în vileag adulterul Margaretei de Burgundia și aducînd astfel bun temei pentru îndepărtarea de la succesiunea la tron a descendenței lui Louis

Hutin. Mărturisește că ai de ce rîde cînd îi vezi, după patruzeci de ani, pe nepotul Margaretei de Burgundia și pe fiul Isabellei făcînd alianță. O, cît trăiești îți este dat să vezi de toate !

Iată-l, așadar, pe Filip de Navara la Windsor, repunînd pe tapet tratatul acela întrerupt, ale cărui baze dintîi fuseseră puse în cadrul tratativelor de la Avignon. Tot secret rămînea tratatul. În formele lui de redactare pregătitoare, nu trebuiau să figureze în clar numele principilor semnatari. Regele Angliei este denumit *vîrstnicul*, iar regele de Navara *mezinul*. De parcă asta ar fi fost de ajuns pentru a-i ascunde, de parcă însuși cuprinsul notelor nu i-ar fi dezvăluit ! Sînt acestea precauții de cancelarie deloc amăgitoare pentru cei de care te temi. Cînd vrei ca o taină să fie păstrată, ei bine, nu trebuie să o scrii ; atîta tot.

Mezinul îl recunoștea pe *vîrstnic* drept regele legitim al Franței. Mereu-mereu același lucru ; este începutul și esențialul ; este cheia de boltă a acordului. *Vîrstnicul* îi recunoaște *mezinului* ducatul de Normandia, comitatele Champagne și Brie, vicecomitatul Chartres și întreg Languedoc-ul, dimpreună cu Toulouse, Béziers, Montpellier. Se pare că Eduard nu a cedat în privința comitatului Angoulême... probabil fiindcă este prea aproape de Guyenne ; adică nu l-ar lăsa pe Navara — în cazul în care tratatul ar prinde viață, — deie Domnul — să se instaleze între Aquitania și Poitou. În schimb, se pare că a dat Bigorre, ceea ce lui Phoebus — dacă a auzit — nu-i este desigur pe plac. După cum vezi, toate acestea la un loc alcătuiesc o bună bucată de Franță, o foarte bună bucată. Și te poate într-adevăr cuprinde mirarea cînd vezi că un om care pretinde să domnească în această parte a locului cedează totul unui singur vasal. Dar, pe de o parte, soiul acesta de vice-regalitate pe care i-o conferă lui Navara corespunde foarte bine ideii de nou imperiu la care visează ; iar pe de alta, cu cît sporește posesiunile principelui care îl recunoaște drept rege, cu atît lărgește baza teritorială a legitimității sale. În loc să se străduiască să cîștige alianțe treptate și bucată cu bucată, el poate susține că este recunoscut de toate aceste provincii dintr-o singură dată.

În ce privește restul — împărțirea cheltuielilor de război, angajamentul de a nu încheia armistiții separate — cuprinde clauze obișnuite și preluate din proiectul precedent. Dar alianța este enunțată ca „alianță perpetuă".

Nu am scăpat să-ți spun că a existat și un moment amuzant între Eduard și Filip de Navara, întrucît acesta cerea să fie înscrisă în tratat vărsarea celor o sută de mii de scuzi, niciodată plătiți, care figurau în contractul de căsătorie dintre Carol de Navara și Jeanne de Valois.

Regele Eduard se arată mirat : „Pentru ce-aș plăti datoriile regelui Jean ? — Pentru că îi ții locul la tron ; ca atare îi ții locul și în obligațiile pe care le are." Tînărul Filip nu era lipsit de tupeu. Numai la vîrsta lui îndrăznești asemenea treburi. Răspunsul a stîrnit rîsul lui Eduard al III-lea, care nu prea rîde. „Fie, a spus. Dar numai după ce voi fi fost uns la Reims. Nu înainte."

Și Filip de Navara s-a întors în Normandia. Atît cît să aștearnă pe hîrtie cele convenite, să discute articol cu articol, să transmită notele dintr-o parte în alta a Mînecii... *„vîrstnicul... mezinul"* și apoi grijile războiului, toate acestea au făcut ca tratatul, în continuare secret și în continuare cunoscut — cel puțin de către cei interesați — să nu fie semnat în cele din urmă decît la începutul lui septembrie, la castelul Clarendon, în urmă cu trei luni, cu foarte puțin timp înainte de bătălia de la Poitiers. Semnat de cine ? De Filip de Navara care, în acest scop, a făcut o a doua călătorie în Anglia.

Acum înțelegi, Archambaud, pentru ce Delfinul, care ai văzut cît de tare se opusese la arestarea regelui Navarei, îl ținea cu atîta îndărătnicie în temniță, deși în calitatea sa de actual comandant al regatului nimic nu l-ar împiedica să-l elibereze, cum de altfel din atîtea părți este îmboldit să o facă. Atîta vreme cît tratatul nu este semnat decît de către Filip de Navara, el poate fi socotit nul. Din clipa în care va fi ratificat de către Carol, alta va fi socoteala.

La ora actuală, regele de Navara — întrucît regele Franței îl ține prizonier, în Picardia — nu știe încă, este desigur singurul în situația aceasta, că l-a recunoscut pe regele Angliei drept rege al Franței ; dar recunoașterea lui nu are nici o putere, de vreme ce nu o poate semna.

Iată o treabă care încîlceşte şi mai tare nodul de belele — în care nimeni nu mai ştie de nimeni — nod pe care vrem să-l descîlcim la Metz ! Pun rămăşag că peste patruzeci de ani nimeni nu va mai înţelege nimic, în afară de dumneata, poate, sau de fiul dumitale, fiindcă îi vei fi istorisit totul..

III

PAPA ŞI OMENIREA

Nu-ţi spusesem eu că o să avem veşti, la Sens ? Şi încă bune. Delfinul, lăsînd baltă vijelioasele sale State Generale, în care Marcel cerea destituirea Marelui Consiliu şi în care episcopul Le Coq, în timp ce pledează pentru eliberarea lui Carol cel Rău îşi iese din fire şi pomeneşte despre înlăturarea regelui Jean — da, da, nepoate, la asta am ajuns — încît cel de lîngă episcop a trebuit să-i strivească piciorul ca să-l facă să-şi revină şi să precizeze că nu Statele Generale au căderea să îndepărteze un rege, ei bine, Delfinul i-a tras pe toţi pe sfoară şi a plecat şi el ieri, luni, la Metz. Cu două mii de cai. A pretextat că anumite mesaje primite de la împărat îl obligă să se ducă la dieta sa, întru binele ţării. Da... mai cu seamă mesajul meu. M-a înţeles. În felul acesta, Statele Generale au rămas în vînt şi se vor dispersa, fără a fi putut ajunge la nici o concluzie. În cazul în care oraşul s-ar fi arătat prea turbulent, nu avea decît să se întoarcă cu trupele sale. Îl ţine sub ameninţare...

Şi încă o veste bună : Capocci nu vine la Metz. Refuză să mă întîlnească. Fericit refuz. Greşeşte astfel faţă de Sfîntul-Părinte, iar eu am scăpat de el. Îl trimit pe arhiepiscopul de Sens să-l escorteze pe Delfin, care este deja însoţit de arhiepiscopul cancelar Pierre de la Forêt ; asta înseamnă că are, spre a-l sfătui, doi oameni înţelepţi. În ce mă priveşte, am doisprezece prelaţi în suita mea. Ajunge. Cît nu a avut vreodată un alt emisar papal. Şi fără nici un Capocci. Într-adevăr, nu pot înţelege pentru ce Sfîntul Părinte s-a îndărătnicit să mi-l asocieze şi de ce se îndărătniceşte în continuare să nu-l recheme. Mai

întîi, dacă nu ar fi fost el, aş fi plecat mai devreme. Zău aşa, a fost o primăvară pierdută.

De îndată ce aflarăm despre afacerea de la Rouen şi primirăm scrisorile de la regele Jean şi de la regele Eduard, de cum aflarăm că ducele de Lancaster pregătea o nouă expediţie, în timp ce oastea Franţei era convocată pentru întîi iunie, am bănuit că totul avea să meargă prost. I-am spus Sfîntului-Părinte că trebuia trimis un emisar, lucru asupra căruia a căzut de acord. Se plîngea de starea în care se afla creştinătatea. Eram gata să plec în cursul săptămînii. A fost nevoie de trei pentru redactarea instrucţiunilor. Îi spuneam : „Dar ce instrucţiuni, *sanctissimus pater* ? Nu aveţi decît să le recopiaţi pe cele primite de la predecesorul dumneavoastră, veneratul Clement al VI-lea, pentru o misiune cu totul asemănătoare, sînt deatunci zece ani. Erau foarte bune. Instrucţiunile mele urmăresc să se acţioneze cu toată puterea pentru a împiedica pornirea generală a războiului.

Poate că în adîncul inimii sale, fără să-şi dea seama, căci nu-i în stare, asta-i sigur, de vreun voit gînd rău, nu dorea chiar foarte tare să izbîndesc acolo unde el eşuase de curînd, înainte de bătălia de la Crécy. De altfel o şi mărturisea : „M-a bruftuluit zdravăn Eduard al III-lea şi mă tem să nu se întîmple la fel. Este un om tare hotărît acest Eduard al III-lea ; nu-l poţi minţi uşor. În plus, crede că toţi cardinalii francezi au împotriva lui o părere preconceptă. Voi trimite cu dumneata pe-al nostru *venerabilis frater* Capocci". Aceasta îi era ideea.

Venerabilis frater ! Fiecare Papă trebuie să comită în timpul pontificatului său o greşeală, altfel ar fi Dumnezeu în persoană. Ei bine, eroarea lui Clement al VI-lea a fost de a-i da lui Capocci pălăria de cardinal.

„Şi-apoi, mi-a spus Inocenţiu, dacă unul dintre voi doi se îmbolnăveşte... Ferească Domnul... celălalt ar putea continua misiunea." întrucît Sfîntul nostru Părinte se simte, bietul, bolnav întruna, el îi vrea şi pe ceilalţi la fel, şi chiar ar fi în stare să te supună miruirii din urmă la cel mai mic strănut.

M-ai văzut cumva bolnav de cînd am pornit la drum, Archambaud ? Dar lui Capocci zdruncinăturile îi frîng

şalele ; din două leghe în două leghe este nevoit să se oprească, spre a-şi deşerta băşica. Într-o zi năduşeşte din pricina febrei, în alta îl doare burta. A vrut să-mi ia medicul, pe jupîn Vigier, care ştii şi dumneata că nu prea e copleşit de treburi, iar eu nici atît nu-l stînjenesc. După mine, doctorul cel mai bun este cel care, în fiecare dimineaţă, mă palpează, mă ascultă, îmi cercetează ochii şi limba, îmi examinează urina, nu-mi impune prea multe renunţări, îmi ia sînge doar o dată pe lună şi mă ţine bine, sănătos... Şi-apoi, în ce priveşte pregătirile, Capocci !... Este dintre oamenii care bagă fitile şi insistă să-i încarci cu misiuni şi care, de îndată ce le-au obţinut, nu mai încetează cu pretenţiile. Nu-i ajungea un secretar papal, îi trebuiau doi. Oare de ce anume, ne întrebăm, de vreme ce toate scrisorile pentru parohie, înainte de a ne fi despărţit, au fost dictate şi corectate de mine... Toate acestea au făcut să nu putem pleca decît la vremea solstiţiului, la 21 iunie. Prea tîrziu. Nu poţi opri războaiele cînd oştile sînt în drum. Le stăvileşti în mintea regilor, doar cînd hotărîrea este încă şovăitoare. Îţi spun eu, Archambaud, o primăvară pierdută, nu altceva.

În ajunul plecării, Sfîntul-Părinte m-a primit, singur. Regreta, poate, întrucîtva, că-mi impusese un tovarăş atît de nefolositor. M-am dus să-l văd la Villeneuve la reşedinţa lui. Căci refuză să locuiască în marele palat clădit de predecesorii săi. După părerea lui, acolo e prea mult lux şi pompă, prea numeros personalul. Inocenţiu a vrut să facă pe placul mulţimii, care îi reproşa papalităţii că trăieşte în prea mare fast. Mulţimea ! Niscaiva zmîngălitori de hîrtie, probabil, pentru care fierea este cerneală naturală ; niscaiva predicatori trimişi de diavol în biserică, pentru a semăna discordie. Celor dintîi li s-ar fi cuvenit, şi ar fi fost de-ajuns, o excomunicare zdravănă ; celorlalţi, vreun venit canonicesc, vreun beneficiu, însoţite de cine ştie ce prioritate, căci adesea veninul le este stimulat de invidie ; ceea ce vor ei să îndrepte în lume este prea-puţinul loc pe care — după propria părere — îl ocupă în ea. Priveşte, de pildă, la Petrarca, despre care m-ai auzit vorbind deunăzi cu monseniorul din Auxerre. Este un om uricios din fire, dar foarte învăţat şi de o mare valoare,

trebuie să o recunoaștem, foarte ascultat și de o parte și de cealaltă a Alpilor. A fost prietenul lui Dante Aligheri care l-a adus la Avignon ; și i-au fost încredințate anumite misiuni pe lîngă principi. Ei bine, el scria că cetatea Avignon ar fi cloaca cea mai mare cu putință, că acolo prosperă toate viciile, că în ea mișună aventurierii, că acolo se vine pentru cumpărarea cardinalilor, că Papa ține dugheană de eparhii și mănăstiri, că prelații au țiitoare, iar țiitoarele lor, codoși... ce mai, un nou Babilon.

Și despre mine răspîndea lucruri foarte răutăcioase. Dar fiindcă era om ce trebuia luat în considerație, m-am văzut cu el, l-am ascultat — ceea ce i-a dat satisfacție — i-am aranjat ceva treburi (se vorbea că s-ar deda artelor oculte, magiei etc...), i-am redat unele beneficii ce-i fuseseră luate ; am corespondat cu el, cerîndu-i să copieze pentru mine, în fiecare dintre scrisorile sale, cîteva versuri ori maxime ale marilor poeți din antichitate — pe care îi știe atît de bine — spre a-mi împodobi predicile, întrucît eu, sînt foarte conștient de asta, am un stil de jurist ; la un moment dat, chiar l-am propus pentru o funcție de secretar papal, și perfectarea chestiunii nu a depins decît de el. Află că răspîndește acum mult mai puține răutăți despre Curtea de la Avignon, și despre mine scrie chiar lucruri minunate. Sînt un adevărat astru pe cerul bisericii, o putere în spatele tronului papal ; egalez sau depășesc în cunoștințe pe orice jurist al timpului nostru ; am fost binecuvîntat de natură și rafinat de studiu ; și oricine poate recunoaște în mine capacitatea de a vorbi despre orice lucru din univers, capacitate pe care Iulius Cezar o atribuia lui Plinius cel Bătrîn. Da, nepoate — nici mai mult, nici mai puțin ! Și nu am redus cîtuși de puțin nici felul de trai, nici personalul casei, lucruri care nu demult îl stîrniseră să scrie pamfletul... S-a întors în Italia prietenul meu Petrarca. Ceva, în ființa lui, îl face să nu poată sta locului nicăieri, precum amicul său Dante, după care s-a modelat chiar foarte mult. Și-a născocit o iubire nemăsurată pentru o doamnă care nu i-a fost ibovnică și care a murit. Din punctul acesta de vedere are partea lui de sublim... Îl iubesc mult pe omul acesta rău. Îmi lipsește. Dacă ar fi locuit în Avignon, ar fi stat

acum, fără îndoială, în locul dumitale, căci l-aş fi luat cu mine...

Dar să te iei după simţămintele mulţimii, ca bunul nostru Inocenţiu ? Înseamnă a dovedi slăbiciune, a da apă la moară criticii şi a-ţi îndepărta pe mulţi dintre cei care te susţineau, fără a-ţi atrage totuşi nici un nemulţumit.

Aşadar, pentru a oferi imaginea umilinţei, Sfîntul nostru Părinte s-a dus să locuiască în micuţul său palat cardinalicesc, la Villeneuve, de cealaltă parte a Ronului. Oricum, chiar ducînd un trai modest, aşezămîntul s-a dovedit într-adevăr prea mic. Atunci a fost nevoie de o lărgire a lui, pentru a-i putea adăposti pe oamenii indispensabili. Tot ce înseamnă secretariat funcţionează prost din lipsă de spaţiu ; clericii schimbă neîncetat încăperile, pe măsură ce lucrările înaintează. Bulele papale sînt scrise în colb. Şi cum destule servicii au rămas în Avignon, neîncetat trebuie traversat fluviul, înfruntînd vîntul iabraş care suflă ades pe acolo şi care iarna te pătrunde pînă în măduva oaselor. Treburile întîrzie, aşadar, toate... În afară de aceasta, întrucît a fost alesul preferat al lui Jean Birel, mai-marele călugărilor din Ordinul Sfîntului Bruno, care se bucura de o reputaţie de sfinţenie desăvîrşită — mă întreb, la urma urmei dacă am făcut bine că l-am îndepărtat ; nu ar fi fost deloc mai neplăcut — Sfîntul-Părinte a făcut jurămînt că va ridica o mănăstire pentru acest Ordin. Ea se clădeşte în momentul de faţă între locuinţa pontificală şi un nou dispozitiv de apărare, fortul Saint-André, care tot acum se construieşte. Dar aici ofiţerii regelui sînt cei care ordonanţează lucrările. Astfel că, pentru moment, creştinătatea se găseşte comandată în mijlocul unui şantier.

Sfîntul-Părinte m-a primit în capela sa, de unde nu iese deloc, alăturată camerei mari destinată audienţelor — fiindcă, oricum, are nevoie de o sală de audienţe ; şi-a dat el seama de asta — împodobită de un pictor venit de la Viterbo, unul Mateo Giova sau Giovanotto, Giovanelli, Giovanetti, mă rog, aşa ceva... este vopsită în albastru palid, ceea ce s-ar potrivi mai bine unei mănăstiri de călugăriţe ; mie nu-mi place ; nu are destul roşu, destul aur. Culorile vii nu costă mai scump decît celelalte... Şi ce

zgomot, nepoate ! Se pare că este locul cel mai calm din tot palatul, de aceea se retrage acolo Sfîntul-Părinte ! Fierăstraiele scrîşnesc în piatră, ciocanele zăngăne în ciocnirile lor cu dalta, scripeţii scîrţîie, căruţele uruie, bîrnele saltă, lucrătorii se strigă şi se ciorovăiesc... A trata subiecte grave într-un asemenea vacarm înseamnă a te găsi în purgatoriu. Înţeleg de ce suferă de cap Sfîntul-Părinte ! „Vezi prea bine, venerabile frate, îmi spune el, că trebuie să cheltuiesc bani mulţi şi că am mare bătaie de cap cu construirea în jurul meu a unor aparenţe de sărăcie. Şi-apoi, trebuie totuşi să întreţin palatul cel mare din faţă. Nu-l pot lăsa să cadă în paragină..."

Mă înduioşează Papa Aubert, cînd îşi rîde astfel de sine, cu tristeţe, părînd a-şi recunoaşte greşelile, pentru a-mi face plăcere.

Stătea aşezat pe un fotoliu prăpădit pe care nu l-aş fi acceptat nici în primul meu episcopat ; ca de obicei, în tot timpul discuţiei, trupul îi era aplecat. Cum arată? Nas mare, coroiat, în prelungirea frunţii, nări de asemenea mari, sprîncene mult arcuite, urechi mari al căror lob iese de sub boneta albă, colţurile gurii lăsate în jos în barba creaţă. Trup de altfel bine clădit şi de aceea ne miră sănătatea sa atît de şubredă. Un sculptor în piatră lucrează la dăltuirea imaginii sale, pentru piatra de mormînt cu gisant. Fiindcă nu vrea statuie în picioare, i se pare ostentativă... Dar acceptă să aibă un mormînt.

Era într-o zi de văicăreală. A continuat : „Fiecare Papă trebuie să trăiască în felul său, fratele meu drag, pătimirea Domnului nostru Isus Christos. A mea stă în neizbînda a tot ceea ce întreprind. De cînd voinţa Cerului m-a înălţat pe cea mai înaltă treaptă a bisericii, mă simt cu mîinile ca şi legate. Oare ce am făcut, ce reuşită am avut în aceşti trei ani şi jumătate ?"

Voinţa Cerului, desigur, desigur ; dar să recunoaştem că ea şi-a căutat cumva exprimarea prin modesta mea persoană. Ceea ce îmi îngăduie unele mici libertăţi cu Sfîntul-Părinte. Există însă lucruri pe care, orice-ar fi, nu i le pot spune. Nu pot să-i spun, de pildă, că oamenii investiţi cu o autoritate supremă nu trebuie să caute a schimba prea mult lumea pentru a-şi justifica elevarea.

Există în umilii cei mari o formă ascunsă de orgoliu, care este adesea şi cauza eşecurilor lor.

Cunosc bine proiectele Papei Inocenţiu, înaltele sale întreprinderi. Sînt trei la număr şi ele se întrepătrund : cea mai ambiţioasă — unirea bisericii latine cu cea grecească, sub autoritatea celei catolice, bineînţeles ; o sudare între Orient şi Occident, restabilirea unităţii în lumea creştină. Este visul oricărui Papă de zece mii de ani încoace. Iar cu Clement al VI-lea împinsesem mult lucrurile, chiar mai departe decît fuseseră vreodată şi, în orice caz, decît sînt acum. Inocenţiu a reluat pe seama sa proiectul, dar ca şi cum ideea i-ar fi venit lui, pentru întîia oară, prin luminarea Sfîntului Duh. Să nu mai discutăm.

Pentru a ajunge la aceasta — altă acţiune, deci, prealabilă celei dintîi : reinstalarea papalităţii la Roma, pentru că autoritatea Papei asupra creştinilor din Orient nu ar putea fi acceptată decît dacă este exprimată din înaltul tronului Sfîntului Petru. Constantinopole, actualmente în decădere, s-ar putea înclina, fără a-şi pierde onoarea, în faţa Romei, dar nu în faţa Avignon-ului. În privinţa aceasta, o ştii prea bine, opinia îmi este cu totul diferită. Raţionamentul ar fi bun, cu condiţia ca Papa să nu se expună el însuşi în a deveni şi mai slab la Roma decît este în Provence...

Dar, pentru a intra la Roma trebuie mai întîi — acesta era cel de-al treilea ţel — să se împace cu Împăratul. Ceea ce s-a avut în vedere cu prioritate. Să vedem în ce stadiu ne aflăm cu aceste frumoase proiecte... S-au grăbit, contrariu sfatului meu, să-l încoroneze pe împăratul Carol, ales de opt ani, pe care l-am avut în mînă atîta timp cît îi ţineam foarte sus momeala ungerii sale. În prezent nu mai avem asupra lui nici o putere. Ne-a mulţumit prin Bula sa de aur, pe care a trebuit să o înghiţim, pierzîndu-ne autoritatea nu numai asupra chestiunilor privind alegerea în imperiu, dar şi asupra finanţelor bisericii în imperiu. Prin urmare, nu este o reconciliere, ci o capitulare. Fapt pentru care împăratul ne-a dat, cu generozitate, mînă liberă, în Italia, adică ne-a făcut hatîrul de a ne îngădui să ne-o vîrîm într-un cuib de viespi.

În Italia Sfîntul-Părinte l-a trimis pe cardinalul Alvarez d'Albornoz, care este mai mult căpitan decît cardinal, spre a pregăti întoarcerea la Roma. Albornoz a început prin a şi-l alătura pe Cola di Rienzi, care a dominat Roma la un moment dat. Născut într-o tavernă din Trastevere, era unul dintre acei oameni din popor cu chip de Cezar, cum se întîmplă să se ivească din cînd în cînd pe meleagurile acelea şi care îi cuceresc pe romani, reamintindu-le că strămoşii lor au poruncit cîndva universului întreg. De altfel se şi dădea drept fiu de împărat, descoperind că ar fi un bastard de-al lui Henric al VII-lea de Luxemburg ; dar a rămas singurul cu părerea aceasta. Îşi alesese titlul de tribun, purta togă de purpură şi locuia în Capitoliu, pe ruinele templului lui Jupiter. Prietenul meu Petrarca îl saluta ca pe restauratorul anticelor măreţii ale Italiei. Ar fi putut fi un pion pe tabla noastră de şah, dar unul care ar fi trebuit împins cu discernămînt şi nu mizînd pe el tot jocul nostru. A fost asasinat, în urmă cu doi ani, de către un Colonna, pentru că Albornoz întîrzia cu ajutorul făgăduit. Acum totul trebuie luat de la început ; şi niciodată nu am fost mai departe de posibilitatea unei intrări în Roma, unde anarhia este şi mai mare decît în trecut. Roma — să visezi mereu la ea dar să nu te întorci acolo niciodată.

Cît priveşte Constantinopole... O, cu vorbele stăm bine de tot. Împăratul Paleologu este gata să ne recunoască ; şi-a luat acest angajament solemn ; ar veni chiar să îngenuncheze înaintea noastră, de-ar putea ieşi din strîmtul său imperiu. Nu pune decît o singură condiţie : să i se trimită o armată, pentru a putea scăpa de vrăjmaşi. În situaţia în care a ajuns, ar fi capabil să recunoască şi un preot de ţară în schimbul a cinci sute de cavaleri şi a o mie de pedestraşi...

A, va să zică şi dumneata te miri ! Dacă unirea creştinilor, dacă unificarea bisericilor nu ţine decît de atîta lucru, de ce nu este trimisă pe marea grecească această mică armată ? Ei bine, nu ! Nu se poate, bunul meu Archambaud. Pentru că nu avem cu ce o echipa, nu putem plăti solde. Pentru că frumoasa noastră politică şi-a arătat roadele ; spre a-i dezarma pe calomniatorii noştri, am hotărît să revenim la puritatea bisericii dintru începuturi...

Care începuturi ? Prea cutezător s-ar dovedi cel în stare să afirme că le cunoaşte cu adevărat ! Puritate ! ? De cum au existat doisprezece apostoli, s-a şi ivit printre ei un trădător !

Şi-atunci, li s-a suprimat unor abaţii uzufructul şi beneficiile care nu au a face cu izbăvirea sufletelor... „oile trebuie păstorite de un cioban, nu de un mercenar"... şi s-a poruncit îndepărtarea de cele sfinte a celor care adună bogăţii... „să devenim semenii sărmanilor"... şi au fost interzise orice tributuri provenite de la prostituate şi de la jocurile cu zaruri... da, am coborît pînă la asemenea detalii... ah ! fiindcă jocurile cu zaruri te împing la rostirea de blesteme ; nici un ban necurat ; să nu ne îngrăşăm de pe urma păcatului care, devenind mai ieftin, nu face decît să crească şi să se lăfăie.

Rezultatul tuturor acestor reforme este că vistieriile sînt goale, căci banii curaţi nu curg decît sub forma unor firave rîuleţe ; nemulţumiţii s-au înzecit şi există totdeauna nişte iluminaţi care să predice cum că Papa este un eretic.

Ei, dacă e-adevărat că infernul este pavat cu bune intenţii, dragul Sfînt-Părinte îşi va fi pardosit o bucată de drum bunişoară !

„Venerabile frate, deschide-mi-te cu toate gîndurile ; nu-mi ascunde nimic, chiar dacă ai a-mi aduce dojeni."

Pot oare să-i spun că, de-ar citi cu puţin mai multă atenţie ceea ce Creatorul scrie pentru noi în ceruri, ar vedea că aştrii alcătuiesc conjuncturi proaste şi cadrane întristătoare aproape asupra tuturor tronurilor, inclusiv al său, cel pe care stă aşezat tocmai fiindcă respectiva configuraţie este nefastă ? Căci bună de-ar fi fost, probabil că m-aş găsi în locul său... Pot oare să-i spun că, aflîndu-te într-o atît de jalnică poziţie siderală, nu-i deloc potrivit să te apuci de reînnoirea casei de jos pînă sus, că ar trebui doar să o menţii cît poţi mai bine, aşa cum ne-a fost încredinţată, că nu ajunge să vii din satul Pompadour în Limousin, cu obiceiuri simple de ţăran, pentru a te face înţeles de regi şi a îndrepta nedreptăţile oamenilor ?... Vremurile nenorocite de acum vor ca cele mai mari tronuri să nu fie stăpînite de oameni pe măsura misiunii lor. O, da, sarcina urmaşilor nu va fi deloc uşoară !

Şi mi-a mai spus în acelaşi ajun de plecare : „Să fiu eu oare Papa care ar fi putut realiza unitatea creştinească şi care să nu fi reuşit ? Aflu că regele Angliei strînge la Southampton cincizeci de nave pentru a trece pe continent aproape patru sute de călăreţi şi arcaşi dimpreună cu peste o mie de cai". Cred şi eu că aflase ; eu făcusem în aşa fel încît să-i parvină ştirea. „Este jumătate din cît mi-ar trebui pentru a-l mulţumi pe împăratul Paleologu. Nu ai putea cumva, cu ajutorul fratelui nostru cardinalul Capocci, despre care ştiu bine că nu are toate virtuţile dumitale şi la care nu reuşesc să ţin cît ţin la dumneata..." — basme, basme bune de adormit copiii... — „dar care se bucură de trecere pe lîngă regele Eduard, nu ai putea să-l convingi, în loc să recurgă la expediţia aceasta împotriva Franţei... Da, înţeleg foarte bine ce gîndeşti... Şi regele Jean şi-a convocat oastea ; dar el este sensibil la simţămîntul cavaleresc şi creştinesc de onoare. Ai putere asupra lui. Cîtă glorie nu ar dobîndi el dacă cei doi regi ar renunţa să se bată, pentru a trimite împreună forţele lor spre Constantinopole, astfel încît să poată împlini unirea în sînul unei singure biserici ! Încearcă să le arăţi lucrul acesta, venerabile frate ; arată-le că, în loc să-şi înşfingereze regatele, adunînd suferinţe asupra popoarelor lor creştine, mai bine s-ar dovedi vrednici de cei viteji şi cucernici..."

I-am răspuns : „Preasfinte-Părinte, ceea ce doriţi va fi cel mai lesne lucru din lume, de îndată ce vor fi fost îndeplinite două condiţii : în privinţa regelui Eduard, să fie recunoscut rege al Franţei şi uns la Reims ; în privinţa regelui Jean, să renunţe regele Eduard la pretenţiile sale şi să-i prezinte omagiul. Odată acestea îndeplinite, nu mai văd alte obstacole... — Îţi rîzi de mine, venerabile frate ; nu ai credinţă. — Am credinţă, Preasfinte-Părinte, dar nu mă simt în stare a face soarele să strălucească în puterea nopţii. Acestea fiind spuse, cred din răsputeri că de vrea Domnul o minune, o va putea face fără noi".

Am tăcut apoi cîteva clipe, fiindcă în curtea învecinată răsturnau o căruţă de moloz, iar o echipă de dulgheri se luaseră la harţă cu nişte cărăuşi. Papa îşi lăsase în jos nasul cel mare, nările pe potriva acestuia, barba bogată. În sfîrşit îmi spuse : „Obţine cel puţin de la ei să

semneze un nou armistiţiu. Spune-le cît mai limpede că le interzic să reia ostilităţile. Dacă vreun prelat sau cleric se opune eforturilor dumitale întru pace, lipseşte-l de toate beneficiile sale eclesiastice. Şi reaminteşte-ţi că în cazul în care cei doi regi persistă în a se război, poţi merge pînă la excomunicare ; stau scrise acestea în instrucţiunile dumitale. Excomunicarea şi interdicţia".

După această reamintire a împuternicirilor mele, aveam mare nevoie de binecuvîntarea pe care mi-a dat-o. Căci mă vezi cumva, Archambaud, excomunicîndu-i pe regii Franţei şi Angliei în situaţia de-acum a Europei ? Eduard şi-ar fi eliberat pe dată biserica de orice supunere faţă de Sfîntul-Scaun, iar Jean şi-ar fi trimsi conetabilul să asedieze Avignon-ul. Pe de altă parte, ce crezi că ar fi făcut, după părerea dumitale, Inocenţiu ? Îţi spun eu. M-ar fi dezavuat şi ar fi anulat excomunicările. Toate astea nu erau decît vorbe.

Aşadar, a doua zi am plecat.

Cu trei zile înainte, în ziua de 18 iunie, trupele ducelui de Lancaster debarcaseră la Haga.

Partea a patra

VARA DEZASTRELOR

I

CAVALCADA NORMANDĂ

Nu totul poate fi întruna nefast... A, ţii minte, Archambaud, că era aceasta una dintre sentinţele mele favorite... Ei da, ni se întîmplă ca în chiar toiul unor nenorociri, necazuri sau decepţii să fim răsplătiţi cu un anumit bine care vine să ne întărească. Este destul să-l ştim preţui. Dumnezeu nu aşteaptă decît recunoştinţa noastră pentru a ne dovedi şi mai mult bunătatea sa.

Vezi doar că după vara aceasta dezastruoasă pentru Franţa, şi dezamăgitoare pentru misiunea mea — o mărturisesc — vezi doar cît de mult ne favorizează anotimpul şi vremea frumoasă de care ne bucurăm pentru a ne continua călătoria ! Este o încurajare cerească.

După ploile de care am avut parte în Berry, mă temeam să nu întîlnim — pe măsură ce înaintam spre nord — vreme rea, vijelie şi frig. De aceea mă şi pregăteam să mă cuibăresc în lectica mea, să mă încotoşmănez în blănuri şi să am grijă a ne susţine cu vin cald. Iată însă că, dimpotrivă, văzduhul s-a îmblînzit, soarele străluceşte, iar decembrie acesta arată ca o primăvară. În Provence se mai întîmplă să fie uneori aşa ; dar nu mă aşteptam să văd cîmpia însorită de atîta lumină, nici să fim întîmpinaţi la intrarea în Champagne de un aer atît de călduţ încît să asude caii pe sub valtrapuri.

Mai puţin cald a fost, te asigur, cînd am ajuns la Breteuil în Normandia, la începutul lui iulie, ca să mă întîlnesc cu regele.

Căci plecat din Avignon la 21 iunie, la 12 iulie eram... a, da, îţi aminteşti, ţi-am mai spus... iar Capocci era bolnav... exact... cred şi eu, în ritmul în care l-am dus...

Ce făcea regele Jean la Breteuil ? Asedia, asedia castelul, după o scurtă cavalcadă normandă care nu fusese deloc pentru el un triumf, asta-i tot ce se poate spune.

Îți reamintesc că ducele de Lancaster debarcă în Cotentin la 18 iunie. Fii atent la date ; au importanță în împrejurarea dată... Aștrii ? A, nu... Nu am studiat în mod deosebit aștrii din ziua aceea. Ceea ce voiam să spun este că în război timpul și rapiditatea valorează, uneori, tot atît de mult cît efectivul trupelor.

Peste trei zile va face joncțiune, la mănăstirea Montebourg, cu detașamentele de pe continent — cu cel pe care Robert Knolles, un căpitan bun, îl aduce din Bretania și cu cel organizat de Filip de Navara. Ce efective pot însuma cei trei ? Filip de Navara și Godefroy d'Harcourt nu au mai mult de o sută de cavaleri. Knolles vine cu cel mai puternic contingent : trei sute de militari, cinci sute de arcași, de altfel nu toți englezi ; printre ei există și bretoni aduși de Jean de Montfort, pretendent la ducat împotriva contelui de Blois, care este omul ramurii de Valois. În sfîrșit, Lancaster numără abia o sută cincizeci de armuri și două sute de arcași, dar are o puternică remontă [1] de cai.

Cînd regele Jean al II-lea află cifrele acestea, rîse de tresăltă carnea pe el, de la pîntece pînă la creștet. Oare gîndeau că-l sperie cu asemenea jalnică armată ? Dacă doar atîta putea strînge vărul său din Anglia, atunci nu prea avea de ce să se sperie. „Vezi, Charles, fiule, vezi că aveam dreptate, Audrehem, cînd nu mi-a fost teamă să-mi vîr ginerele în temniță ; da, mare dreptate aveam cînd îmi băteam joc de sfidările acestor mici navarezi, de vreme ce doar de aliați așa de slabi își pot face rost."

Și se împăuna cum că de la începutul lunii chemase oaste la Chartres. „Oare nu a fost asta o măsură bună de prevedere ? Ce zici, Audrehem, ce zici Charles, fiule ? Vedeți prea bine că ajungea doar convocarea vasalilor și nu și a natului întreg. N-au decît să dea năvală drăguții de englezi, să se afunde cît mai departe pe pămîntul țării. Ne vom năpusti asupra lor și îi vom arunca în gura Senei.

[1] Serviciu militar însărcinat cu procurarea cailor pentru armată. (N. t.)

Mi s-a spus că rareori l-au văzut atît de vesel şi vreau să cred că aşa era. Căci acest veşnic învins iubeşte războiul ; cel puţin în vis. Să plece, să împartă ordine înfipt în şaua armăsarului, să fie — în sfîrşit ! — ascultat, căci în război oamenii sînt supuşi... măcar la plecare ; să lase grijile finanţelor sau ale guvernării lui Nicolas Braque, lui Lorris, lui Bucy şi altora ; să trăiască printre bărbaţi, fără femei prin preajmă ; să se mişte, să se foiască neîncetat, să mănînce în şa, cu îmbucături mari, sau pe taluzul drumului, sub un copac încărcat de fructe mici, verzi, să primească raportul cercetaşilor, să rostească vorbe mari pe care fiecare se va duce apoi să le repete... „dacă duşmanului îi este sete, să-şi bea sîngele"... să-şi odihnească mîna pe umărul cîte unui arcaş care să roşească de plăcere... „nu eşti niciodată ostenit, Boucicaut... vajnica ta sabie pişcă bine, Coucy !"...

Şi, cu toate acestea, a cîştigat el fie şi o singură victorie ? Niciodată. La douăzeci şi doi de ani, numit de către tatăl său căpetenie războinică în Hainaut... a, ce frumos sună : căpetenie războinică !... s-a lăsat snopit în bătaie de englezi. La douăzeci şi cinci de ani, purtînd un titlu încă şi mai frumos, de-ţi vine a crede că le născoceşte senior al izbînzii, a adus mari pagube populaţiei din Languedoc, fără să izbutească, în patru luni de asediu, să cucerească Aiguillon-ul, aflat la confluenţa rîurilor Lot şi Garonne. Dar dacă stai să-l asculţi, toate luptele acestea au însemnat vitejii, oricît de trist le-ar fi fost sfîrşitul. Niciînd nu şi-a dobîndit vreun bărbat atîta siguranţă în experienţa înfrîngerilor.

De data aceasta îşi prelungea plăcerea.

Doar cît s-a dus să ia de la Saint-Denis flamura, trecînd negrăbit apoi la Chartres, că ducele de Lancaster, care o luase pe la sud de Caen, trecea rîul Dives şi venea să doarmă la Lisieux. Amintirea cavalcadei lui Eduard al III-lea, în urmă cu zece ani, şi mai ales jefuirea de la Caen nu se ştersese încă. Sute de burghezi ucişi pe străzi, patruzeci de mii de bucăţi de postav furate, toate obiectele preţioase luate pentru a fi duse dincolo de Canalul Mînecii şi incendierea oraşului evitată la timp... firește că populaţia normandă nu uitase nimic din toate acestea şi parcă ar fi arătat oarecare interes în a-i lăsa pe arcaşii

englezi să treacă. Cu atît mai mult cu cît Filippe d'Evreux-Navara şi jupîn Godefroy d'Harçourt spuneau deschis că englezii aceştia erau prieteni. Untul, laptele, brînzeturile se găseau din belşug, cidrul curgea gîrlă ; în păşunile acelea grase caii nu duceau lipsă de furaje. La urma urmei, să hrăneşti o mie de englezi, într-o seară, costa mai puţin decît să-i plăteşti regelui, pe un an întreg, gabela, fumăritul şi impozitul de opt dinari pe livră [1] la mărfuri.

La Chartres, Jean al II-lea găsi oastea mai puţin adunată şi mai puţin pregătită decît îşi închipuise. Conta pe o armată de patruzeci de mii de oameni. Abia de număra o treime. Dar nu era destul, nu era chiar prea mult faţă de adversarul pe care urma să-l înfrunte ? „Ei, da, nu-i voi plăti pe cei care nu s-au prezentat ; va fi şi acesta un avantaj. Dar vreau să li se dea mustrări."

Dar iată că în timp ce expedia mustrările... „cînd regele voieşte, cavalerul trebuie"... ducele de Lancaster ajunsese la Pont-Audemer, un fief al regelui Navarei. Elibera un castel pe care o grupare franceză îl asedia zadarnic de mai multe săptămîni şi întărea puţin garnizoana navareză, căreia îi lăsa provizii pentru un an întreg ; apoi, pornind spre sud, se ducea să jefuiască mănăstirea Bec-Hellouin.

Exact timpul necesar, conetabilului, duce de Atena, pentru a pune puţină ordine în gloata de la Chartres — căci cei care se prezentaseră cam bătătoreau grîul cel nou de vreo trei săptămîni, începînd să se arate nerăbdători — şi, mai ales, să domolească discordia dintre cei doi mareşali, Audrehem şi Jean de Clermont, care se urau din răsputeri... În acelaşi timp însă ducele de Lancaster ajunsese în faţa castelului de Conches din care scosese pe toată lumea, în numele regelui. Apoi îi dădu foc. Astfel că amintirile lui Robert d'Artois şi cele mai recente ale lui Charles cel Rău se spulberară. Nu aduce noroc castelul acela... Iar Lancaster se îndrepta spre Breteuil. În afară de Évreux, toate locurile pe care monarhul le voise cuprinde în fieful ginerelui său erau luate înapoi, unul cîte unul.

---

[1] Unitate de greutate din vechime, variind între 380 şi 550 grame. (N.t.)

„Îi vom strivi pe răii aceia la Breteuil", zise cu mîndrie Jean al II-lea, cînd armata sa putu în sfîrşit să se urnească. De la Chartres la Breteuil sînt şaptesprezece leghe. Regele vru ca ele să fie străbătute într-o singură etapă. Încă de la prînz se pare că începuseră să rămînă ostaşi de căruţă. Cînd oamenii ajunseră, frînţi, la Breteuil, Lancaster nu se mai găsea acolo. Cucerise cetatea, luase garnizoana franceză şi instalase în locul ei o trupă de nădejde, comandată de un căpitan navarez destoinic, Sancho Lopez, căruia de asemenea îi lăsa provizii pe un an.

Mîngîindu-se repede, regele Jean exclamă : „Îi facem noi praf la Verneuil, nu-i aşa, băieţi ?" Delfinul nu îndrăznea să spună ceea ce mi-a mărturisit după aceea, anume că i se părea absurd să urmăreşti o mie de oameni cu aproape cincisprezece mii. Nu voia să pară mai puţin liniştit decît fraţii săi mai tineri care, cu toţii, se luau după tatăl lor şi o făceau pe înflăcăraţii, inclusiv mezinul Philippe, care nu are decît paisprezece ani.

Verneuil, pe malul rîului Avre, este una dintre porţile Normandiei. Cavalcada engleză trecuse pe acolo în ajun, asemenea unui torent pustiitor. Locuitorii văzură sosind armata franceză ca un fluviu în revărsare.

Ştiind prea bine ce forţe se năpusteau spre el, Lancaster a avut grijă să nu se îndrepte spre Paris. Luînd cu sine toată prada bună strînsă în cale, precum şi un număr frumuşel de prizonieri, reluă, prudent, drumul spre vest... „La Aigle, la Aigle, au plecat spre Aigle", dezvăluiră oamenii cei răi. Auzind acestea, regele Jean simţi asupră-i semnul ocrotirii divine. Înţelegi de ce... Nu, Archambaud, nu din cauza păsării... A, văd că acum îţi dai seama... Din cauza Scroafei-care-toarce.. uciderea Domnului de Spania... Regele venea să pedepsească exact în locul în care fusese înfăptuită crima. Nu îngădui armatei sale să doarmă mai mult de patru ceasuri. La Aigle avea să-i întîlnească pe englezi şi pe navarezi, ceea ce însemna că sosea, în sfîrşit, clipa răzbunării sale.

Astfel, la nouă iulie, făcînd haltă în faţa pragului Scroafei-care-toarce, nu avu decît timpul să-şi îndoaie genunchiera de fier — ciudat spectacol pentru o armată un rege rugîndu-se şi plîngînd în uşa unui han — că şi zări lăncierii lui Lancaster, la două leghe de Aigle, în mar-

ginea pădurii Tuboeuf... Cînd mi-au fost istorisite toate acestea, abia trecuseră trei zile.

„Închideţi-vă coifurile, în linie de luptă!", strigă regele.

Atunci, conetabilul şi cei doi mareşali, căzînd măcar o dată de acord, se împotriviră. „Sire, declară cu asprime Audrehem, întotdeauna m-ai văzut înflăcărat în a te sluji... — Şi pe mine la fel, spuse Clermont. — ...dar ar fi curată nebunie să intrăm imediat în luptă. Nici un pas nu trebuie să mai ceri trupelor tale. De patru zile nu le-ai dat nici un răgaz, iar astăzi le-ai mînat cu o grabă mai mare ca oricînd. Oamenii nici nu-şi mai pot trage sufletul, uită-te la ei ; arcaşii au picioarele însîngerate şi de nu ar avea sulițele care să-i susţină, s-ar prăbuşi în drum. — Of, pedestrimea asta care încetineşte mereu totul! zise Jean al II-lea iritat. „Nici călăreţii nu fac mai multe parale, i-o întoarse Audrehem. Unii cai au căpătat răni la greabăn din pricina poverii, alţii şchioapătă, de nu mai pot fi potcoviţi. Oamenii în armuri au fesele însîngerate de atîta mers prin căldură. Nu mai aştepta nimic de la banierele tale, sire, înainte ca ele să se fi odihnit. — În afară de aceasta, sire, adăugă şi Clermont, trebuie să vedem şi în ce teritoriu urmează să atacăm. Avem în faţă o pădure deasă, în care s-a retras seniorul Lancaster. Îi va fi uşor să-şi scape oamenii în timp ce arcaşii noştri se vor împletici prin hăţişuri, iar lăncierii vor trage în trunchiurile arborilor."

Regele Jean avu un moment de foarte proastă dispoziţie — tună şi fulgeră împotriva oamenilor şi a împrejurărilor care se împotriveau voinţei sale. Apoi luă una dintre hotărîrile acelea uimitoare, pentru care curtenii săi îl supranumesc cel Bun, special pentru ca linguşirea lor să-i fie repetată.

Îi trimise pe cei doi primi scutieri, pe Pluyan du Val şi pe Jean de Corquilleray, la ducele de Lancaster, spre a-l provoca şi a-i cere să se lupte. Lancaster stătea într-un luminiş, cu arcaşii rînduiţi în linie în faţa lui, în timp ce cercetaşii observau pretutindeni armata franceză şi reperau căile de repliere. Ducele cu ochi albaştri văzu aşadar, sosind spre el, escortaţi de cîţiva oameni de arme, pe cei doi scutieri regeşti care arborau la coada lănciilor

steguleţe cu însemnul florilor de crin pe ele şi care suflau în trîmbiţe precum nişte crainici de turnir. Avîndu-i alături pe Filip de Navara, pe Jean de Montfort şi pe Godefroy d'Harcourt, el ascultă următorul discurs ţinut de Pluyan du Val.

Regele Franţei sosea în fruntea unei armate imense, în timp ce ducele nu avea decît una mică. De aceea îi şi propunea zisului duce să se lupte a doua zi, cu acelaşi număr de cavaleri dintr-o parte şi din alta — o sută, ori cincizeci, ori chiar treizeci — într-un loc ce ar urma să fie stabilit, şi potrivit tuturor regulilor onoarei.

Lancaster primi politicos propunerile regelui „care îşi zicea al Franţei" şi care se făcuse vestit, pretutindeni, pentru cavaleria sa. Dădu asigurări că va analiza chestiunea dimpreună cu aliaţii săi, pe care îi arătă cu mîna, întrucît era prea serioasă astfel încît să poată decide singur. Din cuvintele acestea, cei doi scutieri înţeleseră că Lancaster avea să dea răspuns a doua zi.

Avînd asigurarea aceasta, regele porunci să i se ridice cortul şi se cufundă în somn. Iar noaptea francezilor fu cea a unei armate sforăitoare.

Dimineaţa pădurea Tuboeuf era goală. Se vedeau nişte urme de trecere, dar nici picior de englez sau de navarez. Lancaster se retrăsese, prudent, spre Argentan.

Regele Jean al II-lea îşi exprimă tot dispreţul faţă de inamicii aceştia neleali, buni doar să prade cînd nu le stătea nimeni în cale, dar care o ştergeau de îndată ce li se propunea o luptă deschisă. „Noi purtăm *Steaua* în inimi, pe cînd *Jarteaua* le bate pulpele. Asta ne deosebeşte. Sînt cavaleri ai fugii."

Dar se gîndi el oare să-i urmărească ? Mareşalii propuseră să fie trimise pe drumul lui Lancaster banierele cele mai proaspete ; spre surprinderea lor, Jean al II-lea respinse ideea. S-ar fi zis că socotea bătălia cîştigată de vreme ce adversarul nu-i dăduse satisfacţie.

Hotărî deci să se întoarcă la Chartres, pentru a dizolva armata. În trecere avea să recucerească Breteuil.

Audrehem îi arătă din nou că garnizoana lăsată la Breteuil de către Lancaster era numeroasă, bine comandată şi bine camuflată. „Cunosc locul, sire ; nu poate fi

cucerit ușor. — Atunci pentru ce ai noștri s-au lăsat scoși de acolo ? îi răspunse regele Jean. Voi conduce eu însumi asediul."

Acolo m-am întîlnit cu el, nepoate dragă, însoțit de Capocci, la 12 iulie.

II

ASEDIUL DE LA BRETEUIL

Regele Jean ne-a primit în ținută de luptă, de parcă urma să dea asaltul peste o jumătate de oră. Ne-a sărutat inelul, ne-a întrebat de Sfîntul-Părinte și, fără să asculte răspunsul puțin cam lung, amănunțit și înflorit, în care Nicola Capocci se angajase, îmi spuse : „Monseniore de Périgord, ajungi tocmai la timp spre a asista la un asediu frumos. Știu cît curaj există în familia dumitale, că există în ea buni cunoscători ai artei războiului. Toți cei din sorgintea dumitale au slujit cu cinste regatul și dacă nu ai fi principe de biserică, ai fi negreșit mareșal în oastea mea. Pun rămășag că îți va plăcea tot ceea ce vei vedea".

Felul acesta de a nu mi se adresa decît mie, și încă pentru a mă complimenta asupra rubedeniilor, îi displăcu lui Capocci, care nu este de obîrșie prea înaltă și care crezu nimerit să spună că ne aflam acolo nu pentru a ne minuna de fapte vitejești, ci pentru a vorbi despre o pace creștinească.

Mi-am dat imediat seama că nu o să fie înțelegere între colegul meu și regele Franței, mai cu seamă cînd acesta îl văzu pe nepotul meu Robert de Durazzo, căruia îi arătă multă prietenie, punîndu-i întrebări despre Curtea de la Neapole și despre mătușa sa, regina Jeanne. Trebuie să spun că era tare chipeș Robert al meu — o siluetă minunată, un obraz trandafiriu, păr mătăsos, o îngemănare de grație și forță. Și am văzut aprinzîndu-se în ochii regelui scînteia aceea care strălucește de obicei în privirea bărbaților ori de cîte ori trece pe lîngă ei o femeie frumoasă.

„Unde aveţi de gînd să vă cartiruiţi ?“ a întrebat el. I-am răspuns că ne vom aciua într-o mănăstire învecinată.

L-am privit cu atenţie şi l-am găsit destul de îmbătrînit, îngrăşat, îngreunat, cu bărbia mai atîrnîndă pe sub perii cam rari de un galben pişăcios. Şi îşi luase obiceiul să-şi tot clatine capul, de parcă cine ştie ce pilitură l-ar fi stînjenit în cămaşa-i de oţel, pe la gît şi umăr.

Vru să ne arate tabăra, în care sosirea noastră stîrnise oarecare agitaţie născută din curiozitate. „Iată-l pe sfînta sa eminenţă monseniorul de Périgord care a venit să ne vadă“, zicea el seniorilor săi de baniere, de parcă venisem anume spre a-i aduce ajutor ceresc. Am împărţit binecuvîntări. Nasul lui Capocci se lungea parcă tot mai mult.

Regele ţinea nespus să-l cunosc pe şeful „maşinăriilor“, căruia părea să-i acorde mai multă importanţă decît mareşalilor şi conetabilului său. „Unde este Arhipăstorul ?... Nu l-a văzut nimeni ?... Bourbon, adu-l aici...“ Şi mă tot întrebam pentru ce fusese poreclit astfel căpitanul care comanda maşinăriile, minele şi artileria cu pulbere.

Straniu era omul acela care se îndrepta spre noi, cu picioarele sale lungi şi arcuite, vîrîte în jambiere şi cuirase pentru coapse făcute din oţel ; ai fi zis că păşeşte pe fulgere. Centura, foarte strînsă peste vesta de piele, îi dădea o înfăţişare de viespe. Mîinile mari, cu unghii negre, şi le ţinea depărtate de trup, din cauza mînecarelor de metal care îi protejau braţele. O mutră cam dubioasă, uscată, cu pometi proeminenţi, cu ochi codaţi şi cu expresia zeflemitoare a insului mereu pus pe harţă. Şi pentru a pune vîrf la toate, o pălărie de Montauban, cu boruri mari, toată din fier, mai ascuţită spre nas şi cu două fente spre a putea privi prin ele cînd îşi pleca fruntea. „Unde erai, arhipăstorule ? Te căutam, spuse regele, precizînd anume pentru mine : „Arnaud de Cervole, senior de Vélines. — Arhipăstor, întru slujirea luminăţiei voastre, monseniore cardinal...“, adaugă celălalt pe un ton batjocoritor care nu-mi plăcea defel.

A... şi dintr-o dată îmi amintesc... Vélines este de prin partea locurilor noastre, Archambaud... Fără îndoială, este aproape de Saînte-Foy-la-Grande, la marginea Périgord-ului şi a Guyennei. Şi omul fusese într-adevăr arhipăstor, fără latinească, nici tonsură, desigur, dar — ori-

cum — arhipăstor. Şi de unde ? Bineînţeles din Vélines, micul său fief, a cărei parohie făcuse el ce făcuse ca să-i fie atribuită ; în felul acesta încasa şi rentele senioriale, şi veniturile eclesiastice. Pe el îl costa doar retribuirea — cu mai puţin, bineînţeles — a unui cleric adevărat, menit să asigure bunul mers al bisericii... pînă ce Papa Inocenţiu îi va suprima beneficiul, ca oricare uzufruct de acest fel, la începutul pontificatului. „Oile trebuie păstorite de un păstor..." ; ştii, ce-ţi spuneam deunăzi. Aşa că s-a zis cu arhipăstoria din Vélines ! Îmi fusese dat să am idee de afacerea aceasta, între altele o sută de acelaşi soi, şi ştiam că afurisitul ăsta de om nu prea avea la inimă Curtea de la Avignon. De data aceasta, trebuie să o spun, împărtăşeam deplin părerile Sfîntului-Părinte. Şi îmi dădeam bine seama că acest Cervole nu avea — nici el — să-mi faciliteze treburile.

„Şi Arhipăstorul mi-a făcut treabă frumoasă la Évreux, oraşul este din nou al nostru, îmi spuse regele, pentru a-şi pune în valoare artificierul. „Este chiar singurul oraş pe care l-aţi reluat de la navarez, sire", îi răspunse Cervole cu un admirabil aplomb. „Acelaşi lucru îl vom face cu Breteuil. Vreau un asediu frumos, ca de pildă cel de la Aiguillon. — Numai că nu aţi cucerit niciodată Aiguillon-ul, sire."

Drace, mi-am zis atunci, omul nostru are poziţie solidă, altfel nu ar vorbi cu atîta francheţe.

„Fiindcă, vai, nu mi s-a lăsat destul timp pentru asta", observă cu tristeţe regele.

Trebuia să fii arhipăstor — am început şi eu să-i zic aşa, ca toată lumea — trebuia să fii un om ca acela, pentru a murmura în faţa suveranului, bălăngănindu-ţi pălăria de fier :

— Timp, timp... totuşi şase luni...

Şi trebuia să fii regele Jean pentru a te încăpăţîna să crezi că asediul de la Aiguillon, pe care îl condusese în acelaşi an în care tatăl său fusese biruit la Crécy, reprezenta un model de artă militară. A fost o acţiune ruinătoare, nesfîrşită : un pod, a cărui construire o poruncise pentru a se apropia de fortăreaţă, suferise şase distrugeri la rînd — din partea asediatorilor —, tocmai fiindcă locul

fusese ales greşit ; maşini complicate ce trebuiseră urnite cu mare cheltuială şi la fel de mare încetineală, pornindu-se de la Toulouse... pentru un rezultat cu totul şi cu totul nul.

Ei bine, pe o asemenea situaţie îşi întemeia regele Jean gloria ; şi vorbea despre experienţă... într-adevăr, în înverşunarea sa de a-şi reglementa în faţa destinului toate simţămintele de ură, voia să se răzbune, după un răstimp de zece ani, cucerind Aiguillon-ul şi dovedind că metodele sale erau cele bune ; voia să lase în memoria naţiunilor amintirea unui mare asediu.

Acesta era motivul pentru care, neglijînd urmărirea unui duşman pe care l-ar fi putut birui fără prea mare bătaie de cap, îşi înfipsese cortul în faţa Breteuil-ului. Mai mult decît atît, adresîndu-se arhipăstorului atît de versat în noile metode de distrugere prin praful de puşcă, ai fi putut crede că hotărîse minarea zidurilor castelului, aşa cum se procedase la Évreux. Dar nu. Ceea ce îi cerea el maistrului său întru maşinării războinice era să înalţe construcţii de asalt care să permită trecerea peste ziduri. Iar mareşalii şi căpitanii ascultau, pătrunşi de respect, ordinele regelui şi se zoreau să le îndeplinească. Atîta timp cît un om comandă, chiar dacă este cel mai mare nerod, există destui care să creadă că el o face bine.

În ce priveşte arhipăstorul... Am avut impresia că îşi bătea joc de toate. Regele voia rampe, schelării, turnuri de lemn pe roate ; ei bine, i se construiau, cerîndu-se în consecinţă plată. Dacă aparatele de altădată, maşinăriile acelea existente înainte de armele de foc, nu aduceau rezultatul scontat, regele nu avea a se mustra decît pe sine. Iar arhipăstorul nu lăsa pe seama nimănui grija de a i-o spune ; avea asupra regelui Jean ascendentul acela pe care îl au cîteodată cătanele asupra principilor, şi nu se sfia să se folosească de el, de vreme ce vistiernicul îi plătise solda — lui şi tovarăşilor săi.

Orăşelul normand se transformă într-un imens şantier. În jurul castelului se săpau linii de apărare. Pămîntul scos din şanţuri servea la ridicarea de platforme şi pante de asalt. Pretutindeni numai zgomot de lopeţi şi căruţe, scrîşnet de osii, şuierat de bice şi sudalme. Îmi venea să cred că m-am întors la Villeneuve.

În pădurile învecinate răsunau loviturile de topoare. Unii săteni de prin împrejurimi își făceau treaba vînzînd băutură. Alții însă se pomeneau cu surpriza neplăcută de a vedea dintr-o dată șase hojmalăi dezbinîndu-le hambarul pentru a lua bîrnele. „În serviciul regelui !" spuneau și atît. Iar tîrnăcoapele mușcau din pereții de chirpici frînghiile trăgeau de lemnul paiantelor și, curînd, totul se prăbușea într-un trosnet uriaș. „Mai bine s-ar fi dus aiurea regele decît să ne trimită pe răufăcătorii ăștia care ne iau și acoperișurile", ziceau oamenii din popor. Începea să li se pară că regele de Navara era un stăpîn mai bun și că însăși prezența englezilor era mai puțin apăsătoare decît cea a regelui Franței.

Am rămas așadar la Breteuil o parte din iulie, spre ciuda lui Capocci care ar fi preferat să stea la Paris — și eu aș fi preferat ! — și care trimitea la Avignon mesaje pline de artag prin care dădea a se înțelege, în chip venin nos, că mai tare îmi plăcea să contemplu războiul decît să intervin pentru pace. Dar, te întreb, cum să intervii pentru pace dacă nu vorbind regelui, și unde i-aș fi putut vorbi dacă nu la asediul de care părea că nu vrea să se îndepărteze ?

Își petrecea zilele dînd tîrcoale lucrărilor, în compania arhipăstorului ; își irosea timpul verificînd un unghi de atac sau îngrijorîndu-se pentru un parapet, dar mai ales privind la înălțarea turnului de lemn, imens și pe roate în care putea intra un număr mare de arcași, cu un întreg armament de arbalete și suliți, o mașinărie cum nu se mai văzuse alta din antichitate. Nu era destul să-i construiești etajele ; mai trebuiau găsite și destule piei de vită spre a acoperi acest uriaș eșafod ; apoi mai era nevoie și de un drum tare și neted pe care să poată fi împins. Dar cînd avea să fie gata turnul, ce uimitoare lucruri se vor întîmpla !

Regele mă poftea deseori la cină și atunci puteam sta de vorbă cu el. „Pacea ? îmi spunea el. Dar asta e și dorința mea. Vezi, sînt pe cale să-mi dizolv oastea, păstrînd pentru mine doar ce îmi trebuie pentru asediul acesta. Așteaptă să cuceresc Breteuil-ul, și imediat după aceea voi încheia pace, pentru a fi pe placul Sfîntului-Părinte. Să-mi aducă vrăjmașii propunerile lor. — Sire, ziceam

eu, trebuie să se ştie ce anume propuneri aţi fi gata să luaţi în seamă... — Pe cele nepotrivnice onoarei mele."

Nu era deloc uşoară sarcina mea ! Eu am fost acela care, din păcate, a trebuit să-i aduc la cunoştinţă — căci eram mai bine informat decît el — că prinţul de Galles strîngea trupe la Libourne şi la La Réole, pentru o nouă cavalcadă.

„Şi-atunci îmi vorbeşti despre pace, monseniorule de Périgord ? — Tocmai de aceea, sire, spre a evita alte nenorociri... — De data aceasta nu voi permite ca prinţul Angliei să zburde în Languedoc, aşa cum a făcut anul trecut. Voi convoca oastea din nou, în ziua de 1 august, la Chartres."

Mă cam miram că îşi lăsa banierele să plece, pentru a le rechema peste o săptămînă. Mi-am deschis inima cu discreţie ducelui de Atena, lui Audrehem, căci cu toţii veneau să mă vadă şi să mi se destăinuie. Nu, regele se îndărătnicea, dintr-un spirit de economie care nu i se potrivea, să trimită acasă întîi pe vasalii chemaţi cu o lună mai înainte, spre a-i rechema dimpreună cu tot natul. Cineva trebuie să-i fi spus — poate că Jean d'Artois ori cine ştie ce altă minte ascuţită — că în felul acesta ar scuti cîteva zile de soldă. Dar ar fi avut o lună de întîrziere faţă de prinţul de Galles. Ei, da ! trebuia să facă pace ; şi cu cît aştepta mai mult, cu atît mai puţin avea să fie negociabilă întru satisfacţia sa.

L-am cunoscut apoi mai bine pe Arhipăstor şi trebuie să spun că persoana lui mă amuza. Périgord-ul mi-l apropia ; a venit la mine să-mi ceară a-i înapoia beneficiul. Şi cu ce vocabular ! „Inocenţiu acesta al dumitale... — Sfîntul-Părinte, prietene, Sfîntul-Părinte... îi ziceam eu. — Mă rog, Sfîntul-Părinte, dacă vreţi, mi-a suprimat beneficiul, spre bunul mers al bisericii... În fine, asta mi-a spus episcopul. Şi ce ? Îşi închipuie că nu era ordine în Vélines pînă la venirea lui ? Îngrijirea sufletului, monseniore cardinal, gîndeşti că nu o aplicam ? Nu a existat suflet de muribund care să nu fi trecut de pragul vieţii fără a fi primit cele sfinte. La cea mai mică îmbolnăvire îl trimiteam pe tonsurat. Dar împărtăşaniile se plătesc. Iar celor care îmi nesocoteau dreptatea le dădeam amendă.

După aceea, la spovedanie ; şi taxa de penitenţă. În privinţa adulterelor, acelaşi lucru. Ştiu eu cum trebuie cîrmuiţi bunii creştini." Eu îi spuneam : „Biserica a pierdut un arhipăstor, dar regele a cîştigat un cavaler bun."

Căci Jean al II-lea îl numise cavaler cu un an în urmă.

Nu chiar totul este rău în acest Cervole. Ori de cîte ori vorbeşte despre malurile rîului nostru Dordogne, are accente duioase care te surprind. Ştie vorbi despre apa verde a marelui rîu în care ni se oglindesc conacele, seara, printre plopi şi frasini ; despre păşunile grase primăvara, despre căldura uscată a verilor care pîrguieşte orzul galben ; despre serile care aromesc a mentă ; despre strugurii de septembrie cînd, copii fiind, muşcam din ciorchinii calzi... Dacă toţi bărbaţii Franţei şi-ar iubi pămîntul cum îl iubeşte bărbatul acesta, ţara ar fi mai bine apărată.

Încep a înţelege temeiul favoarei de care se bucura. Mai întîi se dusese după rege în cavalcada de la Saintonge, în 51, o escapadă mică, ce-i drept, dar care îi îngăduise lui Jean al II-lea să-şi închipuie că va fi un rege victorios. Arhipăstorul îi adusese trupa sa, douăzeci de armuri şi şaizeci de sergenţi pedestraşi. Cum de putuse să-i adune la Vélines ? Oricum, asta alcătuia o companie. O mie de scuzi de aur, reglementaţi de către vistiernicul războaielor, pentru serviciul de un an... Aceasta îi permitea regelui să spună : „Sîntem de multă vreme tovarăşi, nu-i aşa, arhipăstorule ?"

Apoi servise sub ordinele Domnului de Spania şi, abil, nu uita niciodată să reamintească lucrul acesta în faţa regelui. Ba chiar sub ordinele lui Carol de Spania, în campania din 53, îi alungase pe englezi din propriul castel din Vélines şi de pe pămînturile învecinate — Montcarret, Montaigne, Montravel... Englezii ocupau Libourne, unde menţineau o garnizoană mare de arcaşi. Dar el, Arnaud de Cervole, ocupa Sainte-Foy şi nu era dispus să lase pe nimeni să i-l ia... „Sînt împotriva Papei, fiindcă mi-a luat arhipăstoria ; sînt împotriva englezului, fiindcă mi-a devastat castelul ; sînt împotriva navarezului, fiindcă mi-a ucis conetabilul. O, de ce nu am fost eu la Aigle, lîngă el, ca să-l apăr !"... Toate acestea erau un adevărat balsam pentru urechile regelui.

În sfîrșit, arhipăstorul excelează în mînuirea noilor mașinării de foc. Le iubește, le îmblînzește, îl distrează. Nimic nu-i place mai mult, mi-a spus el, decît să aprindă un fitil, după pregătiri subterane, și să vadă cum turnul unui castel se deschide asemenea unei flori, unui buchet, proiectînd în văzduh oameni și pietre, suliței și țigle. Din această cauză este înconjurat, dacă nu de stimă, cel puțin de un anume respect ; căci multora dintre cei mai curajoși cavaleri le repugnă să se apropie de aceste arme ale diavolului pe care el le mînuiește parcă în joacă. Există asemenea oameni ori de cîte ori apar noi mijloace de luptă, oameni care le știu imediat rostul și își fac o reputație din știința de a le folosi. În timp ce oștenii de rînd, astupîndu-și urechile cu palmele, aleargă să se pună la adăpost și chiar baronii și mareșalii se dau îndărăt cu prudență, Cervole, în ai cărui ochi s-a aprins o luminiță jucăușă, privește cum se rostogolesc butoaiele cu praf de pușcă, împarte ordine precise, sare peste minele camuflate, se strecoară în șanțurile-tranșee tîrîndu-se pe mînecarele sale de fier, iese din nou, își aprinde liniștit amnarul, o pornește încet spre un unghi mort sau la fel de încet se chircește pe după un ziduleț, în timp ce văzduhul se umple de tunete, pămîntul se cutremură, zidurile se crapă.

Asemenea treburi cer echipe solide. Cervole și-a alcătuit-o pe a sa ; niște brute îndemînatice, amatori de masacrări, încîntați că pot răspîndi teroarea, că pot sfărîma, distruge. Îi plătește bine ; căci riscul merită simbria. Și umblă însoțit de cei doi locotenenți ai săi pe care îți vine a crede că i-a ales pentru numele lor : Gaston Paradă și Bernard Trufașul. Între noi fie spus, mai bine i-ar fi folosit regele Jean numai pe artificierii ăștia trei — Breteuil-ul ar fi căzut într-o săptămînă. Dar nu ! Voia neapărat turn pe roate.

În timp ce turnul acela se înalță, don Sancho Lopez, navarezii și englezii săi, închiși în castel, aveau emoțiile lor. Gărzile se schimbau la ore fixe, pe drumurile rondului. Asediații, bine aprovizionați cu hrană, păreau rotofei. Cînd și cînd, trimiteau cîte un stol de săgeți asupra terasierilor, dar cu măsură, pentru a nu-și prăpădi muniția de pomană. Tirurile acestea, care se produceau uneori la trecerea regelui, îi dădeau lui Cervole iluzia actului vite-

jesc... „Ați văzut ? Un adevărat stol de săgeți s-a îndreptat asupra lui și nici că a crîcnit sirele nostru ; ah, ce rege de treabă !...“ Iar întîmplările de acest fel îngăduie Arhipăstorului, Trufașului și lui Paradă să strige : „Păziți-vă, sire, sînteți țintă !...“ alcătuind totodată, cu trupurile lor, un zid de apărare împotriva săgeților care cădeau în iarbă, la picioarele lor.

Nu mirosea prea bine Arhipăstorul. Drept este însă că toată lumea răspîndea duhori, toată tabăra ; Breteuil-ul era asediat mai cu seamă de asemenea duhori ! Briza cărăușea mirosuri de excremente, căci toți oamenii aceia care săpau, cărau, mînuiau fierăstraie, băteau cuie se ușurau cît mai aproape de locul în care munceau. Nimeni nu se spăla, iar regele însuși nu-și mai lepăda cuirasa...

Folosind cît mai multe parfumuri cu putință, am avut timpul să observ bine slăbiciunile regelui Jean. O, e chiar uluitoare atîta inconștiență !

Avea acolo doi cardinali trimiși de Sfîntul-Părinte, spre a încerca o mare pace generală ; primea curieri din partea tuturor principilor Europei care blamau comportarea sa față de regele Navarei și îl sfătuiau să-i redea libertatea ; afla că ajutoarele soseau greu pretutindeni și că nu numai în Normandia, nu numai la Paris, dar în tot regatul starea morală a oamenilor era proastă, că erau gata de răzmeriță ; știa mai ales că două armate engleze se pregăteau să-l înfrunte, cea a lui Lancaster în Cotentin, care primea întăriri, și cea din Aquitania... Dar pentru el nimic nu avea importanță în afară de asedierea unei mici fortificații normande și nimic nu-l putea smulge din gîndul acesta. A te încăpățîna să nu vezi decît un detaliu și a pierde din vedere ansamblul este un viciu mare în comportamentul unui principe.

Vreme de o lună încheiată, Jean al II-lea nu s-a dus decît o dată la Paris, patru zile, și atunci pentru a săvîrși prostia despre care îți voi vorbi. Și singurul decret pe care l-a dat el însuși, fără să mai apeleze la sfetnicii săi, a fost acela de a anunța pe toate drumurile burgurilor și circumscripțiilor judecătorești, la șase leghe jur împrejur de Breteuil, ca orice fel de zidari, dulgheri, fochiști, puitori de mine, săpători, tăietori de lemne sau alți muncitori să i se înfățișeze, fie zi, fie noapte, aducînd cu ei instru-

mentele şi uneltele necesare meseriei lor, spre a lucra la piesele asediului.

Numai privindu-şi marele turn mobil, acel foişor cum îi zicea el, se simţea plin de încîntare. Trei caturi ; fiecare platformă era destul de lată încît să poată cuprinde două sute de oameni pregătiţi să lupte. Asta însuma deci şase sute de oşteni în total, în stare să ocupe această maşină extraordinară, după ce vor fi fost aduse destule vreascuri şi fascine, după ce vor fi fost cărate destule pietre şi îndesat destul pămînt pentru a-i croi drumul pe care să-şi poată rostogoli cele patru roţi imense.

Regele Jean era atît de mîndru de turnul său, că invitase şi pe alţii să asiste la montarea şi punerea lui în funcţiune. Astfel veniseră bastardul de Castilia, Henri de Trastamare, precum şi contele de Douglas.

„Seniorul Eduard îl are pe navarezul său, eu îl am pe scoţianul meu", zicea regele, răsfăţîndu-se. Cu deosebirea că Filip de Navara aducea englezilor jumătate din Normandia, în timp ce jupîn Douglas nu aducea regelui Franţei altceva decît spada-i destoinică.

Îl mai aud şi acum pe rege explicîndu-ne : „Vedeţi, seniorii mei : maşinăria asta poate fi împinsă spre metereze pînă la punctul dorit ; ea stă înclinată peste ele, îngăduie asediatorilor să arunce tot soiul de săgeţi de arbaletă şi proiectile, să atace chiar la înălţimea drumurilor pe care trece rondul. Pielea bătută în ţinte, care învelește turnul, are drept scop să amortizeze pătrunderea săgeţilor..." Şi eu care mă tot sileam să-i vorbesc despre condiţiile de pace !

Spaniolul şi scoţianul nu erau singurii care contemplau uriaşul turn de lemn. Oamenii seniorului Sancho Lopez îl priveau şi ei, cu prudenţă, căci Arhipăstorul montase alte maşini care stropeau copios garnizoana cu proiectile de piatră şi cu săgeţi cu praf de puşcă. Castelul era, ca să zicem aşa, descăpăţînat. Dar oamenii lui Lopez nu păreau prea speriaţi. Îşi croiau orificii în propriile ziduri, la jumătate-înălţime. „Pentru a o putea şterge mai bine", zicea regele.

În sfîrşit, veni şi ziua cea mare. Am fost şi eu acolo, retras puţin, pe o moviliţă, căci treaba mă interesa. Sfîntul-Scaun are trupe şi oraşe pe care trebuie să ştim să le

apărăm... Regele Jean al II-lea apare, cu chivăra lui cu creastă în flori de aur. Cu spada-i sclipitoare dă semnalul atacului, în timp ce goarnele au prins glas. În vîrful turnului învelit cu piele flutură stindardul cu flori de crin şi, mai jos, se văd steagurile trupelor care ocupă cele trei caturi. Un adevărat buchet de flancuri era turnul acela ! Şi iată-l că se urneşte din loc. La el sînt înhămaţi oameni şi cai, în ciorchine, iar Arhipăstorul scandează opintirile cu glas ridicat... Mi s-a spus că au fost folosite frînghii de cînepă de o mie de livre. Maşinăria înaintează foarte încet, oscilînd puţin, în timp ce lemnăria geme ; dar a pornit. Uitîndu-te la el cum înaintează, clătinîndu-se uşor şi înţesat de stindarde, ai zice că este o navă care vine la abordaj... Şi, într-adevăr, abordează într-un mare tumult. Lupta a şi început pe crenele, la înălţimea celei de a treia platforme. Spadele se încrucişează, săgeţile pornesc în zboruri strînse. Armata care împresoară castelul stă, întreagă, cu privirile înălţate şi cu răsuflarea tăiată. Frumoase fapte de arme se săvîrşesc acolo sus. Regele, cu viziera întredeschisă, asistă, semeţ, la lupta aceasta care s-a încins în văzduh.

Apoi, deodată, un vacarm uriaş aruncă trupele în uimire ; un jet de fum învăluie banierele spre creştetul turnului mobil.

Senior Lancaster lăsase guri de tun lui don Sancho Lopez, nefolosite încă de acesta. Şi iată că gurile acestea trag de la distanţă mică, prin orificiile croite în zid, în turnul rulant, găurind pieile de vită care îl îmbracă, secerînd rîndurile de oameni aflaţi pe platforme, frîngînd bucăţi de şarpantă.

Balistele şi catapultele Arhipăstorului intră zadarnic în acţiune, ele nu pot împiedica pornirea unei a doua, apoi unei a treia salve. Turnul nu mai este lovit doar de ghiulele de fontă, dar şi de nişte oale în flăcări, un fel de proiectile incendiare. Oamenii cad urlînd, ori dau buzna să coboare scările... Alţii se aruncă în gol, groaznic de arşi. Flăcările încep să ţîşnească din acoperişul preafrumoasei maşinării. Şi iată că, într-un pîrîit infernal, catul cel mai de sus se prăbuşeşte strivindu-şi ocupanţii sub o vatră de jăratec... Nu am auzit în viaţa mea, dragă Archambaud, mai cumplit vaier de suferinţă. Şi încă nu eram chiar foarte

aproape. Arcașii s-au pomenit prinși într-o încrengătură de bîrne incandescente. Piepturile lor erau strivite, iar brațele și picioarele li se pîrjoleau. Arzînd, pieile de bou răspîndeau o duhoare cumplită. Turnul porni să se încline, să se încline și cînd toată lumea credea că o să se prăbușească, el încremeni, dar tot înclinat și în flăcări. Apă multă s-a aruncat asupra lui, cît a fost cu putință. S-a încercat scoaterea trupurilor arse ori strivite ; în timpul acesta, apărătorii castelului dănțuiau de bucurie pe ziduri strigînd : „Sfîntul Gheorghe loialitate ! Navara loialitate !"

În fața dezastrului, regele Jean părea să caute în juru-i un vinovat, deși altul decît el însuși nu exista. Dar Arhipăstorul era de față, cu pălăria sa de fier, astfel că mînia cea mare ce-ar fi trebuit să izbucnească rămase în chivăra regească. Căci Cervole era fără îndoială singurul om din toată armata în stare să-i spună regelui : „Vedeți, sire, ce neghiobie ați făcut. Vă sfătuisem să deschideți mai degrabă mine decît să clădiți asemenea eșafoduri uriașe care nu-și mai au rostul de aproape cincizeci de ani. Nu mai sîntem în vremea Templierilor, iar Breteuil nu este un Ierusalim".

Regele întrebă doar atît : „Poate fi reparat turnul ? — Nu, sire. — Atunci sfărîmați ce a mai rămas din el. Cu rămășițele acestea vor fi umplute șanțurile".

Am găsit că în seara aceea ar fi oportun să-i vorbesc serios despre iminența unui tratat de pace. Necazurile deschid de obicei urechile unui rege, îl îndrumă spre înțelegere și înțelepciune. Groaznica întîmplare căreia îi fusesem martori îmi îngăduia să fac apel la sentimentele sale creștinești. Iar dacă ardoarea sa de cavaler era însetată de fapte vitejești, Papa îi oferea — lui și principilor Europei — altele mult mai meritorii și mai glorioase înspre Constantinopol. Dar m-a repezit, ceea ce îl umplu pe Capocci de satisfacție.

„Am în regat două cavalcade engleze care mă amenință și trebuie să mă pregătesc a le înfrunta, nu pot să mai amîn. În prezent, aceasta îmi este singura grijă. O să mai vorbim la Chartres, dacă nu vă este cu supărare."

Primejdiile pe care în ajun le ignora i se păreau a fi, dintr-o dată, de primă urgență.

Iar Breteuil ? Oare ce avea să hotărască în privinţa lui ? Pregătirea unui nou asalt ar fi cerut asediatorilor încă o lună. Cît priveşte asediaţii, chiar dacă nu-şi epuizaseră încă nici hrana, nici muniţiile, fuseseră tare greu încercaţi. Aveau răniţi, turnurile rămăseseră fără acoperişuri. Cineva pomeni despre negociere, despre nevoia de a oferi garnizoanei o predare onorabilă. Regele se întoarse spre mine : „Ei bine, monseniore cardinal..."

Îmi venise rîndul să-mi arăt semeţia. Venisem de la Avignon pentru a pregăti o pace generală şi nu pentru a-mi spune părerea în predarea cine ştie cărei fortăreţe. Îşi înţelese greşeala şi vru să arate că se ţine tare, venind cu o replică hazlie : „Dacă nu poate cardinalul, îl avem pe Arhipăstor".

Astfel că a doua zi, în timp ce turnul de lemn mai fumega, iar lucrătorii trecuseră din nou la treabă, dar de data aceasta pentru a îngropa morţii, seniorul nostru de Véline, vîrît în jambierele sale de oţel şi precedat de goarne sunătoare, se duse să discute cu don Sancho Lopez. Multă vreme merseră prin faţa podului mobil al castelului, priviţi de soldaţii ambelor tabere.

Şi unul şi celălalt erau oameni de meserie şi nu-şi puteau turna gogoşi... „Dar dacă v-aş fi atacat cu mine cu praf de puşcă, chiar sub zidurile dumneavoastră, seniore ? — O, sire, cred că ne-aţi fi venit de hac. — Cît timp mai puteţi rezista ? — Mai puţin decît am dori-o, dar mai mult decît o speraţi. Avem suficientă apă, hrană, săgeţi şi ghiulele."

Peste un ceas Arhipăstorul se înfăţişă regelui : „Don Sancho consimte a vă înapoia castelul, dacă îi asiguraţi libertatea de plecare şi dacă îi daţi bani. — Fie ! Să i se dea şi să terminăm !"

Peste două zile, oamenii garnizoanei ieşeau cu capul sus şi cu buzunarele pline, spre a se reîntîlni cu ducele de Lancaster. Regelui Jean îi revenea obligaţia de a repara Breteuil-ul pe cheltuiala sa. Astfel se încheia asediul acesta pe care şi-l dorise memorabil. Şi încă a avut neobrăzarea să susţină că, fără turnul lui de asalt, s-ar fi ajuns mai greu la o învoială.

III

OMAGIUL LUI PHOEBUS

Vezi cum rămîne Troyes în urma noastră ? Frumoasă cetate, nu-i aşa, nepoate ? Mai cu seamă în dimineaţa aceasta luminată de atîta soare. Mare noroc pentru un oraş să dea naştere unui Papă. Căci toate palatele şi casele frumoase pe care le-ai văzut în jurul primăriei, precum şi biserica Saint-Urbain, care în arta nouă este un giuvaer cu abundenţa ei de vitralii, ca şi multe alte clădiri a căror întocmire ai admirat-o se datorează faptului că Urbain al IV-lea, care a ocupat tronul Sfîntului Petru în urmă cu aproape un secol — şi doar pentru trei ani — a văzut lumina zilei la Troyes, într-o dugheană, în acelaşi loc pe care astăzi se înalţă biserica. Lucrul acesta i-a şi adus oraşului glorie şi un fel de avînt în prosperitate. O, de-ar fi avut şi dragul nostru Périgueux asemenea noroc !... În sfîrşit, nu vreau să mai vorbesc despre asta, întrucît ai putea crede că altceva nu mai am în capul meu...

Acum cunosc drumul Delfinului. Ne urmează. Mîine va fi la Troyes. Dar va ajunge la Metz luînd-o prin Saint-Dizier şi Saint-Mihiel, în timp ce noi vom trece prin Châlons şi Verdun. Mai întîi, fiindcă am treabă la Verdun... sînt canonicul catedralei... apoi, nu vreau să se creadă că încerc să mă întîlnesc cu Delfinul. Dar aproape cum sîntem unul de celălalt, vom putea schimba în orice clipă mesageri, în timpul zilei sau aproape ; şi-apoi, legăturile noastre devin astfel mai lesnicioase şi mai rapide, cu Avignonul...

Ce anume ? Ce îţi făgăduisem că îţi voi istorisi şi am uitat ? A... ce a făcut regele Jean la Paris, în cele patru zile cît a lipsit de la asediul din Breteuil ?...

Se ducea să primească omagiul lui Gaston Phoebus. Un succes, un triumf pentru regele Jean sau mai degrabă pentru cancelarul Pierre de la Forêt, care pregătise treaba cu răbdare şi abilitate. Căci Phoebus este cumnatul regelui de Navara, iar domeniile lor se învecinează la poalele Pirineilor. Or, omagiul acesta era mereu amînat încă de la începutul domniei. A-l dobîndi într-un moment în care

Carol de Navara se găsea în temniță, iată o situație care putea aduce mari schimbări, modificînd totodată părerile mai multor Curți din Europa.

Faima lui Phoebus a ajuns, bineînțeles, pînă la dumneata... O, el nu-i numai un as în vînătoarea cu copoi, dar și un strașnic luptător cu lancea, un bun cititor, un vestit constructor și un mare seducător. Aș zice : un mare prinț a cărui mîhnire stă în aceea că nu stăpînește decît un stat foarte mic. Se spune că este cel mai chipeș bărbat al timpurilor noastre și subscriu cu plăcere acestei păreri. Este foarte înalt și atît de puternic, încît s-ar putea lupta cu un urs... la propriu, nepoate, cu un urs ! De altfel a și făcut-o !... piciorul îi este croit frumos, șoldul îngust, umerii lați, chipul luminos, dinții foarte albi în deschiderea surîsului. Și are, mai ales, părul acela bogat de un aur arămit, un păr strălucitor, ondulat, frumos rotunjit în dreptul gulerului, coroana aceea naturală, sclipitoare, care l-a făcut să ia soarele drept emblemă, precum și porecla de Phoebus, și-l scrie cu un F și un é... Fébus... fiindcă a trebuit să-l aleagă înainte de a ști puțină greacă. Nu poartă niciodată glugă, umblă cu capul gol precum vechii romani, ceea ce este unic în obiceiurile noastre.

Am fost la el de curînd. Căci a făcut ce a făcut pentru ca orice personaj de vază din lumea creștină să aibă a trece prin mica sa Curte de la Orthez, din care a reușit să facă o mare Curte. În timp ce mă aflam acolo, am întîlnit un conte palatin, un prelat al regelui Eduard, un prim șambelan al regelui Castiliei, fără să-i mai pun la socoteală pe niște medici renumiți, un pictor celebru și mari doctori în drept. Toată lumea aceasta era deosebit de frumos primită.

După cîte știu, doar regele Lusignan al Ciprului mai are o Curte atît de strălucitoare și de influentă, pe un teritoriu așa de restrîns ; dar dispune, de pe urma comerțului, de o bogăție mult mai mare.

Phoebus are un fel plăcut și rapid de a-ți arăta ce anume îi aparține : „Iată cîinii mei de haită... caii mei... metresa mea... bastarzii mei... Doamna de Foix este sănătoasă, Domnul fie lăudat. O veți vedea diseară".

Seara, în galeria lungă pe care a deschis-o într-o aripă a castelului său și de unde ți se desfășoară în fața ochilor

un peisaj muntos, întreaga curte se adună şi se preumblă, destul de multă vreme, în veşminte superbe, în timp ce o umbră albastră cade asupra Béarnului. Din loc în loc se văd coşuri imense care fumegă, iar între coşuri, zidul este acoperit de fresce reprezentînd scene de vînătoare, opere ale unor artişti veniţi din Italia. Invitatul care nu şi-a adus toate bijuteriile sau cele mai alese rochii, închipuindu-şi că va petrece un sejur într-un mic castel de munte, nu face deloc impresie bună. Te avertizez, în cazul în care ţi s-ar întîmpla într-o bună zi să te duci acolo... Doamna Agnès de Foix care este o Navara, sora reginei Blanche şi aproape tot atît de frumoasă ca şi ea, este toată acoperită de aur şi perle. Vorbeşte puţin sau mai degrabă — aşa se bănuieşte — se teme să vorbească. Îi ascultă pe trubadurii care cîntă *Aqueres mountanes,* compusă de soţul ei şi pe care bearnezii au plăcerea să o reia în cor.

Phoebus trece de la un grup la altul, salută în dreapta şi în stînga, întîmpină un senior, complimentează un poet, se întreţine cu un ambasador, se informează din mers despre întîmplările din lume, aruncă o părere, dă cîte un ordin cu glas scăzut şi guvernează discutînd. Pînă ce douăsprezece făclii mari, purtate de către valeţi înveşmîntaţi în livreaua casei, îl însoţesc dimpreună cu toţi oaspeţii săi pînă în sala supeului. Uneori nu se aşază la masă decît la miezul nopţii.

Într-o seară l-am surprins suspinînd — în timp ce sta sprijinit de o arcadă a galeriei deschise — în faţa rîului său argintiu şi a orizontului cu munţi albaştri : „Prea mic prea mic... S-ar zice, monseniore, că dînd de-a dura zarurile Providenţa are maliţioasa plăcere de a le potrivi pe dos..."

Tocmai vorbisem amîndoi despre Franţa, despre regele ei şi am înţeles ce anume voise să-mi spună. Adesea un om mare nu primeşte spre a-l cîrmui decît o bucată prea mică de pămînt, în timp ce unuia slab îi pică un regat mare. Şi a adăugat : „Dar oricît de mic ar fi Béarnul meu, doresc să nu aparţină nimănui în afară de lui însuşi".

Scrisorile sale sînt o minunăţie. Nu uită niciodată să-şi treacă toate titlurile : „Noi, Gaston al III-lea, conte de Foix, viconte de Béarn, viconte de Lautrec, de Marsan şi de Castillon..." şi mai ce încă... ah, da : „senior de Mon-

tesquieu și de Montpezat..." apoi, apoi auzi puțin cum sună asta : „judecător de Andorre și de Capsire..." și semnează doar „Fébus"... cu F-ul și é-ul său, firește, poate și pentru a se deosebi de Apolo... întocmai ca pe castelele și monumentele pe care le construiește sau înfrumusețează, unde vedem gravat sus, cu litere mari „Fébus l-a făcut".

Există în personajul său destul exces, firește ; dar să nu uităm că nu are decît douăzeci și cinci de ani. A arătat pînă acum, pentru vîrsta lui, suficientă pricepere și curaj nu mai puțin ; la Crécy a fost unul dintre cei mai viteji. Avea cincisprezece ani. A, uite că omiteam să-ți spun, dacă nu cumva chiar știi : este un strănepot de-al lui Robert d'Artois. Bunicul său s-a căsătorit cu Jeanne d'Artois, sora lui Robert, care imediat după văduvie a dovedit mult prea mare patimă pentru bărbați, ducînd o viață scandaloasă și pricinuind destule încurcături... ar mai putea fi și-acum cauza altora... da, da, trăiește încă ; are puțin peste șaizeci de ani și-i foarte sănătoasă... încît nepotul ei, Phoebus al nostru, a fost nevoit să o claustreze într-un turn al castelului de Foix, unde are el grijă să fie străşnic de bine păzită. E cam îngroșat sîngele neamului d'Artois !

Iată deci omul pe care La Forêt, arhiepiscop cancelar, îl face să-și aducă omagiul, într-un moment în care totul devine potrivnic regelui Jean. O, nu te teme. Phoebus și-a cîntărit bine hotărîrea și nu acționează — asta e sigur — decît pentru a ocroti independența micului său Béarn. Aquitania învecinîndu-se cu Navara și el însuși învecinîndu-se cu amîndouă, alianța lor, în prezent certificată, nu-i surîde nicidecum ; situația aceasta îi primejduiește greu scurtele frontiere. Ar vrea să se asigure mai tare din partea Languedoc-ului în privința căruia a avut destule de împărțit cu contele d'Armagnac, guvernator al regelui. Și-atunci, mai bine să se apropie de Franța, să termine cu vechea neînțelegere și, în acest scop, să aducă omagiul cuvenit comitatului nostru de Foix. Bineînțeles că Phoebus va pleda pentru eliberarea cumnatului său Navara, sîntem convinși de asta, dar numai de formă, chiar numai de formă, de parcă acesta ar fi pretextul apropierii. Fin

joc. Phoebus va putea oricum să-i spună lui Navara : „Nu mi-am prezentat omagiul decît în intenţia de a vă servi".

Într-o singură săptămînă Phoebus cuceri Parisul. Venise cu o escortă numeroasă de gentilomi, cu mulţime de slujitori, cu douăzeci de care menite a-i transporta garderoba şi mobilierul, cu o haită de cîini splendidă şi cu o parte din menajeria sa de animale sălbatice. Tot cortegiul acesta se întindea pe un sfert de leghe. Pînă şi cel mai neînsemnat valet era înveşmîntat cum nu se poate mai frumos, arborînd livreaua de Béarn ; caii purtau valtrapuri de mătase, ca ai mei. Mare cheltuială, desigur, dar făcută pentru a ului mulţimea. Şi Phoebus a reuşit.

Seniorii cei mari îşi disputau onoarea de a-l primi. Tot ce însemna notorietate în oraş — oameni din Parlament sau de finanţe, universitari şi chiar feţe bisericeşti căutau cîte un prilej spre a veni să-l salute în palatul pe care sora sa Blanche, regina văduvă, îl deschisese anume pentru timpul cît el avea să şadă în Paris. Femeile voiau să-l contemple, să-i audă glasul, să-i atingă mîna. Cînd ieşea în oraş, toţi gură-cască îl recunoşteau după aurul părului şi se îmbulzeau la uşile prăvăliilor cu argintărie sau postăvărie în care intra. Lesne de recunoscut era şi scutierul care îl însoţea totdeauna, un uriaş pe nume Ernauton d'Espagne, poate vreun frate vitreg adulterin ; tot aşa după cum erau recunoscuţi îndată cei doi cîini pirineeni enormi, care îl urmau fără greş, ţinuţi în lesă de către un paj. Pe spinarea unuia dintre cîini sta aşezată o maimuţică... În capitală se afla, aşadar, un senior de vază, neobişnuit, mai fastuos decît toţi fastuoşii. Şi toată lumea vorbea despre el.

Îţi istorisesc toate acestea cu de-amănuntul ; dar în acel iulie uricios, ne aflam pe scara dramelor ; şi fiecare treaptă are însemnătatea ei.

Vei avea de guvernat un comitat mare, Archambaud, în vremuri deloc mai uşoare decît acestea, aş putea pune rămăşag. Fiindcă nu te ridici în doar cîţiva ani dintr-o asemenea decădere.

Întipăreşte-ţi bine în minte un lucru : de îndată ce un principe este hărăzit cu un temperament mediocru sau vîrsta ori vreo suferinţă l-au slăbit, el nu mai este în

stare să mențină unitatea în rîndul sfetnicilor săi. Anturajul lui se divide, căci fiecare ajunge să-și însușească firimiturile unei autorități care nu se mai poate exersa, sau se exersează prost în orice caz ; fiecare vorbește în numele unui stăpîn care nu mai comandă ; fiecare clădește pentru sine, cu ochiul îndreptat spre viitor. Atunci se formează coteriile, după afinități de ambiție sau temperament. Rivalitățile se ascut. De o parte se grupează cei loiali, de alta trădătorii, care se cred, în felul lor, loiali.

Eu îi numesc trădători pe cei care trădează interesele superioare ale regatului. Adesea nici nu sînt în stare să le vadă ; nu văd decît interesul persoanelor ; or, îndeobște, ei sînt cei care, din păcate, izbîndesc.

Două partide existau în jurul regelui Jean, așa cum există astăzi în jurul Delfinului, de vreme ce oamenii sînt aceiași.

De o parte, partidul cancelarului Pierre de La Forêt, arhiepiscop de Rouen, secondat de Enguerrand du Petit-Cellier ; sînt bărbați pe care îi socot cei mai pricepuți și cei mai grijulii față de bunul mers al regatului. De cealaltă parte, Nicolas Braque, Lorris și, mai ales, mai ales, Simon de Bucy.

Poate că îl vei vedea la Metz. O, ferește-te totdeauna de el și de oamenii care i se aseamănă... Un om cu cap prea mare pe un trup prea scund este deja un semn rău ; semeț ca un cocoș, destul de necioplit și violent de îndată ce încetează a fi taciturn și plin de o imensă trufie, ascunsă totuși. Savurează puterea exercitată din umbră și nimic nu-i place mai mult decît să-i umilească — dacă nu chiar să-i piardă — pe toți cei care cîștigă prea multă importanță la Curte sau prea mare influență asupra prințului. El își închipuie că a guverna înseamnă doar a umbla cu șiretlicuri, a minți, a țese intrigi. Nu are nici o idee mare, doar planuri mediocre, întotdeauna negre, pe care le urmărește însă cu multă încăpățînare. Mărunt notar al regelui Filip, s-a cățărat pînă în locul în care se află acum — prim președinte în Parlament și membru în Marele Consiliu — dobîndind reputație de credință, fiindcă este autoritar și brutal. În timpul judecăților, omul acesta a fost văzut obligîndu-i pe reclamanții nemulțumiți să îngenunche în plin tribunal pentru a-i cere iertare ori

trimiţînd la moarte douăzeci şi trei de burghezi din Rouen ; dar tot atît de lesne acordă achitări arbitrare sau amînă la nesfîrşit afaceri grave, spre a-i putea ţine pe oameni la discreţia lui. Ştie să nu-şi neglijeze averea ; a obţinut de la abatele de Saint-Germain-des-Prés concesiunea porţii Saint-Germain, denumită apoi imediat poarta Bucy, şi în felul acesta încasează vama pentru o bună parte din toate mărfurile care circulă prin Paris.

De îndată ce La Forêt pusese în discuţie omagiul lui Phoebus, Bucy îşi exprimase oponenţa, arătîndu-se hotărît în a face să eşueze acordul. El este cel care a ieşit întru întîmpinarea regelui, care venea de la Breteuil, strecurîndu-i : „Phoebus vă sfidează în tot Parisul printr-o nemaipomenită etalare de bogăţie... Phoebus l-a primit în două rînduri pe starostele Marcel... Am o bănuială cum că Phoebus complotează cu nevastă-sa şi cu regina Blanche evadarea lui Carol cel Rău... Trebuie să-i cereţi lui Phoebus omagiul pentru Béarn... Phoebus vă ponegreşte... Fiţi cu băgare de seamă, căci primindu-l cu prea mare amabilitate pe Phoebus, l-aţi putea jigni pe contele d'Armagnac, de care aveţi mare nevoie în Languedoc. Cancelarul La Forêt a crezut, firește, că face bine ceea ce face ; dar La Forêt este mult prea culant cu prietenii vrăjmaşilor măriei-tale... Şi-apoi, se poate să-ţi zici *Phoebus ?*" Şi pentru a-l mohorî şi mai tare pe rege, îi furniză o veste proastă. Friquet de Fricamps evadase din Châtelet, datorită ingeniozităţii a doi dintre servitorii săi. Navarezii sfidau aşadar puterea regală şi regăseau un om foarte priceput şi foarte primejdios...

–Toate acestea făcură ca la supeul oferit în ajunul primirii omagiului, regele Jean să se arate iritat şi agresiv, adresîndu-i-se lui Phoebus cu : „Seniore, vasal al meu" şi întrebîndu-l : „Au mai rămas ceva oameni în felul dumitale, în afară de cei care vă escortează acum în oraşul meu ?"

Şi i-a mai spus : „Aş vrea ca trupele dumneavoastră să nu mai intre pe pămînturile comandate de monseniorul d'Armagnac".

Foarte surprins, întrucît se înţelesese cu Pierre de La Forêt că aceste incidente să fie trecute cu vederea, Phoebus replică : „Banierele mele, sire vărul meu, nu ar fi pătruns

în Armagnac, dacă nu ar fi avut de respins pe cele care au venit să mă atace. Dar de vreme ce aţi poruncit să înceteze incursiunile oamenilor care ţin de monseniorul d'Armagnac, cavalerii mei vor sta cuminţi la frontierele lor". Atunci, regele continuă : „Aş dori să stea ceva mai aproape de mine. Am convocat oaste la Chartres, pentru a porni împotriva englezilor. Sînt încredinţat că vă veţi uni cu ea la timp, dimpreună cu banierele din Foix şi Béarn. — Banierele din Foix, răspunse Phoebus, vor fi pe picior de luptă aşa cum se cuvine a face un vasal, de îndată ce vă voi fi prezentat omagiul, sire vărul meu. Iar cele din Béarn vor urma şi ele, după voia mea".

Pentru o cină de împăcare, era nemaipomenit ! Arhiepiscopul-cancelar, surprins şi nemulţumit, se străduia zadarnic să pună puţin balsam pe rană. Bucy arbora un chip impenetrabil. Dar în adîncul său, triumfa. Se simţea adevăratul stăpîn.

Numele regelui de Navara nici nu a fost măcar rostit, deşi se aflau de faţă regina Jeanne şi regina Blanche.

În timp ce ieşeau din palat, Ernauton de Spania, scutierul cel uriaş, îi spuse contelui de Foix... nu mi-a fost urechea acolo, dar reproduc sensul celor ce mi-au fost raportate : „V-am admirat mult răbdarea. Să fiu în locul lui Phoebus, nu aş mai aştepta un nou ultragiu şi m-aş întoarce pe dată în Béarnul meu". La aceasta, Phoebus a răspuns : „Iar eu, să fiu în locul lui Ernauton, i-aş da exact acelaşi sfat lui Phoebus. Dar sînt Phoebus şi, înainte de toate, trebuie să am în vedere viitorul supuşilor mei. Nu vreau să fiu eu cel care rupe alianţa, să par cel vinovat. Voi epuiza, mai întîi, toate şansele unei bune înţelegeri — pînă la limitele onoarei. Dar mă tem că La Forêt m-a vîrît într-o capcană. Doar dacă nu cumva vreun anume fapt, neştiut nici de mine, nici de el, să-l fi întors pe rege cu spatele la noi. Vedea-vom mîine".

Iar a doua zi, după slujbă, Phoebus intră în marea sală a palatului. Şase scutieri ţineau trena mantiei sale şi, lucru rar, nu era cu capul gol ; fiindcă purta coroană — aur peste aurul părului său. Încăperea era înţesată — şambelani, consilieri, prelaţi, capelani, personalităţi din Parlament şi ofiţeri superiori. Dar primul pe care îl zări Phoebus fu contele d'Armagnac, Jean de Forez, în pi-

cioare, foarte aproape de rege şi parcă sprijinindu-se de tron, iar pe chip cu o expresie de aroganţă. De cealaltă parte, Bucy se prefăcea a-şi pune rînduială în sulurile sale de pergament. Luă unul dintre ele şi citi, de parcă ar fi fost vorba de un decret obişnuit : „Regele Franţei, seniorul meu, vă primeşte pentru comitatul de Foix şi vicecomitatul de Béarn pe care le aveţi de la măria-sa şi deveniţi omul său în calitate de conte de Foix şi viconte de Béarn, potrivit formelor întocmite între înaintaşii săi, regi ai Franţei şi ai senioriei voastre. Îngenuncheaţi".

Cîteva clipe de tăcere. Apoi Phoebus răspunse cu glas nespus de ferm : „Nu pot".

Cei de faţă îşi arătară uimirea — sinceră la majoritatea, prefăcută la alţii, care păreau şi uşor amuzaţi. Un incident survine rar într-o ceremonie de omagiere.

Phoebus repetă : „Nu pot". Şi adăugă cu şi mai multă claritate : „Un genunchi mi se îndoaie : cel de Foix. Dar cel de Béarn nu se poate îndoi".

Atunci regele Jean grăi, dar în glasul lui se simţea mînia : „Te primesc şi ca Foix, şi ca Béarn". Asistenţa fremăta de curiozitate. Iar din dezbatere au rezultat cam acestea... Phoebus : „Sire, Béarnul este pămînt alodial [1], liber de orice servitute, şi nu aveţi cum mă primi pentru ceva ce nu aparţine suzeranităţii voastre". Regele : „Este minciună ceea ce invoci, un lucru care prea mulţi ani a fost pricină de neînţelegeri între părinţii dumitale şi ai mei". Phoebus : „Este adevărat, sire, şi nu va rămîne pricină de zavistie decît dacă o voiţi. Îţi sînt supus, fidel şi loial pentru Foix, fapt întotdeauna contestat de către străbunii mei, dar nu mă pot declara *omul* măriei-voastre, întrucît nu sînt decît al Domnului". Apoi regele : „Eşti un vasal rău ! Îţi croieşti drumuri viclene, pentru a te sustrage slujirii pe care mi-o datorezi. În anul ce a trecut nu i-ai adus banierele dumitale contelui d'Armagnac, locotenentul meu în Languedoc, pe care iată-l aici de faţă şi care, din pricina acestei lipse, nu a putut respinge cavalcada engleză !" Phoebus răspunse cu mîndrie : „Dacă soarta Languedoc-ului nu depinde decît de ajutorul meu şi dacă seniorul d'Armagnac se dovedeşte neputincios în a

[1] Proprietate seniorială (în Evul mediu). Proprietate funciară liberă, scutită de orice sarcini de vasalitate. (N. t.)

vă păzi provincia aceasta, atunci nu lui trebuie să-i încredinţaţi locotenenţa, sire, ci mie".

Furia regelui crescuse, bărbia îi tremura. „Mă înfrunţi, fălosule senior, dar nu o vei mai face multă vreme. Îngenunchează ! — Scoateţi Béarnul din omagiu şi pe loc pun genunchiul în pământ. — Îl vei pune în temniţă, trădător nerușinat ! strigă regele. Arestaţi-l !"

Piesa fusese bine montată, gîndită, rînduită ; cel puţin de către Bucy, care nu avu de făcut decît un gest pentru ca Perrinet Bivolul şi alţi şase sergenţi din gardă să şi răsară în jurul lui Phoebus. Ştiau dinainte că trebuie să-l ducă la Luvru.

În aceeaşi zi, starostele Marcel pleca răspîndind prin oraş : „Regele Jean mai avea să-şi facă un singur duşman ; s-a îndeplinit şi asta. Dacă toţi pungaşii care îl înconjoară pe rege nu se clintesc din loc, curînd nu va mai exista un singur om cinstit care să poată respira în afara temniţei".

IV

TABĂRA DE LA CHARTRES

Să-ţi spun una bună de tot, cea mai bună dintre toate ! Ştii ce mi-a scris Papa într-o scrisoare din 28 noiembrie, a cărei expediere a fost probabil puţin amînată, ori poate m-a căutat ştafeta pe unde nu eram, de vreme ce am primit-o abia aseară, la Arcis ? Ghiceşte... Ei bine, Sfîntul-Părinte deplînge neînţelegerea pe care am avut-o cu Niccola Capocci, îmi reproşează „lipsa de bunăvoinţă dintre noi". Aş vrea să ştiu cum i-aş putea arăta bunăvoinţă lui Capocci ? Nu l-am mai revăzut de la Breteuil, unde a şters-o englezeşte, ca să meargă să se instaleze la Paris. Şi oare cine este vinovat de un asemenea dezacord dacă nu cel care a vrut cu orice chip să-mi asocieze acest prelat egoist, mărginit, grijuliu doar cu tabieturile sale şi ale cărui demersuri nu au altă ţintă decît de a le contracara pe ale mele ? De pacea generală nici că-i pasă ! Tot ceea ce îl interesează este ca nu eu să fiu cel care izbuteşte să o încheie. Auzi, lipsă de bunăvoinţă ; frumoasă treabă !

Lipsă de bunăvoinţă...Am eu motivele mele să cred că acest Capocci unelteşte cu Simon de Bucy şi că a avut un rol în întemniţarea lui Phoebus căruia, te asigur — da, o ştiai — i s-a dat drumul în august. Datorită cui ? Mie ; asta nu o mai ştiai... dar cu promisiunea că avea să ajungă în oastea regelui.

În sfîrşit, Sfîntul-Părinte ţine să mă asigure că sînt lăudat pentru eforturile făcute şi că activităţile mele au nu numai încuviinţarea sa, dar şi cea a întregului colegiu de cardinali. Nu cred că-i scrie şi celuilalt acelaşi lucru... Dar revine — cum o mai făcuse în octombrie — asupra sfatului său de a-l include pe Carol de Navara în pacea generală. Ghicesc cu uşurinţă cine îi suflă asemenea lucru.

După evadarea lui Friquet de Fricamps regele Jean a hotărît să-l transfere pe ginerele său la Arleux, o fortăreaţă din Picardia înconjurată de oameni foarte devotaţi spiţei d'Artois. Se temea ca nu cumva, aflîndu-se la Paris, Carol de Navara să beneficieze de prea multe înţelegeri secrete. Nu voia să-i lase — pe el şi pe Phoebus — în aceeaşi temniţă, nici chiar în acelaşi oraş...

Apoi, încheind afacerea de la Breteuil aşa cum a încheiat — ţi-am istorisit ieri — s-a întors la Chartres. Îmi spusese : „O să vorbim la Chartres". Ei bine, eu am fost acolo, în timp ce Capocci făcea pe vanitosul la Paris...

Cam pe unde am ajuns ? Brunet !... care-i numele oraşului ăstuia ?... Dar Poivres, am trecut de el ? Ah, nu ! E mai înainte. Mi s-a spus că biserica de acolo merită să fie văzută. De altfel, toate bisericile acestea din Champagne sînt tare frumoase. Un ţinut al credinţei...

O, nu regret deloc că am văzut tabăra de la Chartres şi tare mult aş fi vrut să o fi văzut şi dumneata... Ştiu ; ai fost scutit de armată ca să-l poţi înlocui pe tatăl bolnav, spre a-i ţine pe englezi, cît de cît, departe de Périgord... Poate că asta te-a scăpat să nu zaci acum sub o lespede în mănăstirea din Poitiers. Parcă poţi şti ? Providenţa este cea care hotărăşte.

Aşa că, imaginează-ţi Chartres : şaizeci de mii de oameni, pe puţin, aflaţi în cămpament pe vastul şes peste care stăpînesc fleşele catedralei. Una dintre cele mai mari armate, dacă nu chiar cea mai mare, ce s-a reunit vreodată. Despărţită însă în două părţi foarte distincte.

De o parte, aliniate în frumoase şiruri de sute şi sute, corturile de mătase sau pînză ale seniorilor căpetenii de baniere şi ale cavalerilor. Frămîntul oamenilor, al cailor, al căruţelor isca sub soare, cît vedeai cu ochii, o mare forfotă de culori şi sclipăt metalic ; înspre partea aceasta veneau să-şi instaleze taberele portative neguţătorii de arme, de hamuri, de vin, de crăpelniţă, precum şi patronii de bordeluri care aduceau căruţe cu fete, sub supravegherea regelui pedestraşilor... al cărui nume tot nu mi-l amintesc.

Apoi, la o distanţă bună, bine despărţiţi, ca în imaginile înfăţişînd Judecata din urmă — de o parte paradisul, de alta infernul — pedestraşii răspîndiţi peste grîul secerat şi neavînd alt adăpost decît o pînză susţinută de un ţăruş, dacă bineînţeles le aveau cu ei ; o plebe imensă răsfirată la întîmplare, obosită, murdară, pierzîndu-şi vremea, grupată pe regiuni şi care anevoie se supunea unor căpetenii improvizate. De altfel, nici nu avea la ce să se supună, nu i se comanda nici un fel de manevră. Singura îndeletnicire a oamenilor acestora era să-şi caute hrană. Şmecherii se duceau să şterpelească de pe la cavaleri, alţii dădeau iama prin curţile de păsări ale cătunelor învecinate sau braconau. Pe după creasta fiecărui taluz puteai vedea cîte trei sărăntoci, ghemuiţi pe vine, în jurul unui iepure pe cale de a se rumeni deasupra jarului. Îmbulzeli neaşteptate se produceau în jurul căruţelor care împărţeau pîine de orz, la ceasuri nu întotdeauna aceleaşi. Acelaşi era însă ceasul trecerii regelui, zilnic, printre şirurile de pedestraşi, îi inspecta pe ultimii sosiţi — într-o zi pe cei din Beauvais, azi pe cei din Soissons, a treia venea rîndul celor din Orléans şi Jargeau.

Şi fii atent, era însoţit de cei patru fii ai săi, de frate, de conetabil, de cei doi mareşali, de Jean d'Artois, de Tancarville şi mai ştiu eu de cine... precum şi de o droaie de scutieri.

O dată, care s-a dovedit a fi şi ultima, ai să vezi de ce... m-a invitat şi pe mine, de parcă mi-ar fi făcut cu asta vreo mare cinste. „Monseniore de Périgord, mîine vă rog să mă urmaţi, vă iau cu mine la trecerea în revistă." Eu aşteptam, în continuare, să mă înţeleg cu el în privinţa unor propuneri, fie şi vagi, menite a fi transmise engle-

zilor, spre a putea începe cît de cît o negociere de pace. Propusesem ca amîndoi regii să numească deputați care să întocmească lista tuturor litigiilor dintre cele două regate. Numai despre atît și s-ar fi putut discuta vreme de patru ani.

Sau căutam un alt făgaș de vorbă, cu totul diferit. Ne prefăceam a ignora litigiile și angajam preliminarii privind pregătirile pentru o expediție comună spre Constantinopole. Important era să începem a vorbi...

M-am dus, așadar, să-mi tîrîi mantia roșie prin vasta păducherniță ce-și făcuse tabără pe rîul Beauce. Zic bine, să știi : păducherniță, căci la înapoiere Brunet a fost nevoit să mă despăducheze. Totuși nu-i puteam respinge pe amărîții aceia care veneau să-mi sărute poala mantiei ! Duhorile erau și mai grele decît la Breteuil. Cu o noapte înainte plouase zdravăn, iar pedestrașii dormiseră direct pe pămîntul îmbibat de apă. Zdrențele de pe ei fumegau sub soarele dimineții și puteau nu glumă. Arhipăstorul, care pășea în fața regelui, se opri. Fără doar și poate, important loc deținea omul ăsta ! Și regele se opri, dimpreună cu toți însoțitorii săi.

„Sire, iată-i pe cei din detașamentul de jandarmi din Bracieux aflat în circumscripția seniorală Blois ; au sosit ieri. Vai de ei !... Arhipăstorul arăta, în masa aceea a armatei, spre vreo patruzeci de zdrențăroși, înnoroiți, hirsuți... Nu se mai bărbieriseră de zece zile, de spălat să nu mai vorbim. Felurimea hainelor se contopea într-o culoare devenită cenușie din pricina jegului și a glodului. Unii aveau în picioare încălțăminte spartă ; alții își înfășuraseră pulpele doar în fîșii de pînză proastă, iar alții mergeau desculți. Se ridicau, se îndreptau de spate, pentru a arăta cît de cît mai bine ; dar privirile lor erau neliniștite. Nici că s-ar fi așteptat să-l vadă apărînd în fața lor chiar pe rege, înconjurat de escorta-i sclipitoare. Iar amărîții din Bracieux se îndesau unii într-alții. Lamele curbe și sulițele cu dinți ale unor halebarde sau cîngi se sumețeau pe deasupra lor asemenea unor spini ieșind dintr-o legătură de vreascuri înnoroiate.

„Sire, reluă Arhipăstorul, sînt treizeci și nouă la număr, deși ar fi trebuit să fie cincizeci. Opt au cîngi, nouă sînt înzestrați cu o spadă, dintre care una foarte proastă.

Unul singur posedă și o spadă și o cange. Unul are un topor, trei au bîte cu capăt de fier, iar un altul nu are drept armă decît un cuțit cu vîrful ascuțit ; ceilalți, absolut nimic."

Aș fi avut poftă să rîd dacă nu m-aș fi întrebat ce anume îl împingea pe rege să-și piardă astfel timpul și pe cel al mareșalilor săi numărînd niște spade ruginite. Că voise a se arăta o dată, fie, mai mergea. Dar zilnic, dimineață de dimineață ? Și pentru ce oare mă poftise la o atît de jalnică trecere în revistă ?

Am avut atunci surpriza să-l aud pe cel mai tînăr dintre fiii săi, pe Filip, exclamînd cu tonul acela nefiresc al băieților cînd vor să pară maturi : „Fără îndoială că nu cu asemenea înrolați vom cîștiga bătălii mari". Nu are decît paisprezece ani ; vocea în schimbare și cam largă pe el cămașa de zale. Tatăl său îl mîngîie pe frunte, de parcă s-ar fi felicitat că dăduse viață unui războinic atît de isteț. Apoi, adresîndu-se oamenilor din Bracieux, întrebă : „De ce nu sînteți înarmați mai bine ? Spuneți, de ce ? Astfel se prezintă cineva în oastea mea ? Nu ați primit anumite ordine de la căpetenia voastră ?"

Atunci, un vlăjgan mai puțin fricos decît ceilalți, poate cel ce singur avea topor, făcu cîțiva pași înainte și răspunse : „Sire, stăpîne, starostele ne-a poruncit să ne înarmăm fiecare după starea pe care o avem. Ne-am înzestrat și noi cum am putut. Înseamnă că situația nu a permis celor care nu au nimic să se înfățișeze alt fel".

Regele Jean se întoarse spre conetabil și mareșali, arborînd aerul acela al oamenilor mulțumiți cînd, chiar fiind în detrimentul lor, starea de lucruri le dă dreptate. „Încă un staroste care nu și-a făcut datoria... Trimiteți-i acasă, ca pe cei din Saint-Fargeau, ca pe cei din Soissons. Vor plăti amendă. Lorris, notează..."

Căci, așa după cum mi-a explicat după aceea, cei care nu se prezentau la trecerea în revistă sau veneau fără arme și nu puteau lupta, erau buni să plătească o răscumpărare. „Amenzile acestea ale pedestrașilor mi-au adus banii trebuitori pentru a plăti solde cavalerilor mei."

Era aceasta o idee frumoasă — strecurată, pesemne, de către Simon de Bucy — pe care și-o însușise. Iată

pentru ce îi chemase pe toți vasalii, iată pentru ce număra, cu un soi de rapacitate, detașamentele pe care le trimitea înapoi în vatră. „Ce folos am putea trage de pe urma acestei pedestrimi ? îmi mai spuse el. Din cauza trupelor ce mărșăluiau pe jos a fost bătut tatăl meu la Crécy. Pedestrimea încetinește totul și te împiedică să călărești cum se cuvine."

Și cu toții îi încuviințau spusele în afară de Delfin — se cade să o spun — căruia părea să-i fluture pe vîrful buzelor o reflecție ; dar și-o păstră pentru sine.

Oare de cealaltă parte a taberei, unde se aflau banierele, caii, armurile, totul mergea strună ? În ciuda repetatelor convocări, în ciuda frumoaselor regulamente care cereau căpitanilor de baniere să inspecteze de două ori pe lună, pe neașteptate, armele și caii, astfel încît să fie oricînd gata să treacă la acțiune — regulamentele acestea interziceau schimbarea șefului sau retragerea fără aprobare, cu prețul „pierderii soldei și cu riscul de a primi necruțătoare pedeapsă" — în ciuda tuturor acestor lucruri o treime dintre cavaleri nu se prezentaseră la datorie. Alții, constrînși să amenajeze un drum sau să echipeze o companie de cel puțin douăzeci și cinci de lăncieri, nu puteau prezenta decît zece. Cămășile din zale erau rupte, chivărele de fier deformate, iar harnașamentele prea uscate plesneau întruna... „Ei, seniore, cum să mai fac față ? Nu am fost pus în drepturi de soldă și cu greu îmi întrețin și propria armură"... Năvală mare era la repotcovirea cailor. Unele căpetenii rătăceau prin tabără în căutarea trupei pierdute, iar cei rămași în urmă își căutau, mai mult sau mai puțin, comandanții. Se șterpelea, de la o trupă la alta, cîte o bucată de lemn, cîte un capăt de piele, sula sau ciocanul necesare. Mareșalii erau asaltați de reclamații, iar capul le vuia de asprele cuvinte pe care și le aruncau mîniații seniori, căpetenii de baniere. Regele Jean nu voia să aibă habar de nimic. Număra pedestrașii buni de plătit răscumpărare...

Tocmai se îndrepta spre gruparea celor din Saint-Aignan, spre a-i inspecta, cînd văzu șase războinici brăzdînd în tropot mare tabăra, cu caii în spume, ei înșiși lucind de sudoare și cu armura împrăfoșată. Unul dintre ei puse genunchiul jos, greoi și ceru să vorbească pe dată cone-

tabilului ; apropiindu-se de acesta, îi spuse : „Sînt al seniorului Boucicaut, de la care vă aduc veşti".

Făcînd un semn, ducele de Atena îl pofti pe mesager să raporteze regelui. Mesagerul schiţă încercarea de a pune genunchiul în pămînt, dar piesele armurii îl stinghereau ; regele îl scuti de orice ceremonie şi îl zori să vorbească.

„Sire, seniorul de Boucicaut se află închis în Romorantin."

Romorantin ! Escorta regală amuţi, pentru o clipă, de uimire şi lovită ca de un trăsnet. Romorantin — la numai treizeci de kilometri de Chartres, dincolo de Blois ! Nimeni nu-şi închipuia că englezii s-ar fi putut afla atît de aproape.

Pentru că, în timp ce se încheia asediul de la Breteuil, în timp ce Gaston Phoebus era trimis la închisoare, iar oştirea de vasali, tot satul se aduna încetinel la Chartres, prinţul de Galles — o ştii mai bine ca oricine, întrucît ocroteai Périgueux-ul — îşi pornise cavalcada, începînd cu Saint-Foy şi Bergerac, unde pătrunsese în teritoriul regesc, şi o continuase către nord, pe drumul urmat de noi : Château-l'Évêque, Brantôme, Rochechouart, La Péruse, devastînd totul, după cum am văzut. Aflasem de înaintarea sa şi trebuie să mărturisesc că eram destul de uimit văzînd că regele se complăcea să stea la Chartres, în timp ce principele Eduard pustia ţara. După ultimele ştiri primite, îl mai credeam pe acesta undeva între La Châtre şi Bourges. Gîndeam că se va îndrepta spre Orléans ; acolo, îşi zicea sigur pe sine, se vor lupta, tăind principelui calea spre Paris. În vederea acestui fapt şi inspirat de prudenţă, conetabilul trimisese o grupare de trei sute de lăncieri, sub comanda seniorilor de Boucicaut, de Craon şi de Caumont, spre a efectua o îndelungă recunoaştere de cealaltă parte a Loarei şi a-i aduce informaţii. Nu primise, de altfel, decît foarte puţine. Şi pe urmă, dintr-o dată, Romorantin ! Prinţul de Galles îşi schimbase aşadar direcţia luînd-o spre vest...

Regele îl îndemnă pe mesager să continue.

„Mai întîi, sire, s-a întîmplat ca seniorul de Chambly, pe care seniorul de Boucicaut îl numise să execute cercetarea, să fie prins înspre d'Aubigny-sur-Nère... — Ah !

Oaie-Sură a fost prins..." zise regele, căci așa era poreclit de Chambly.

Mesagerul lui Boucicaut reluă : „Dar seniorul de Boucicaut nu a aflat la timp lucrul acesta și de aceea am nimerit noi, dintr-o dată, în avangarda englezilor. I-am atacat cu atîta forță, încît s-au retras imediat... — Ca de obicei, observă regele Jean. —... dar au coborît spre forțele lor de întărite, mult mai numeroase decît noi, și ne-au asaltat din toate părțile, astfel că seniorii de Boucicaut, de Craon și de Caumont ne-au dus degrabă spre Romorantin, unde s-au închis, urmăriți de toată armata prințului Eduard care își începea asediul exact la ora la care m-a trimis seniorul de Boucicaut. Iată, sire, ceea ce trebuie să vă spun".

Și din nou se făcu liniște. Apoi mareșalul de Clermont avu un gest de mînie. „De ce naiba s-a dat atacul ? Nu asta am hotărît noi. — Îi dojenești pentru curajul lor ? i-o întoarse mareșalul d'Audrehem. Au scos inamicul din poziție și l-au atacat cu impetuozitate. — Strașnic curaj, zise Clermont. Erau trei sute de lăncieri, zăresc douăzeci și se năpustesc asupra lor fără să mai aștepte nici o clipă, închipuindu-și că fac mare vitejie. Dar pe urmă au țîșnit o mie și iată-i ștergînd-o la rîndul lor, oploșindu-se la primul castel ieșit în cale. Acum nu ne mai slujesc la nimic. Ăsta nu-i curaj, e prostie."

Cei doi mareșali se luau la harță ca de obicei, iar conetabilul îl lăsa să vorbească pentru că nu-i plăcea să se arate a fi de partea cuiva. Era un bărbat mai curajos trupește decît sufletește. Prefera să i se spună „de Atena" decît „de Brienne", din cauza fostului conetabil, vărul său decapitat. Totuși, Brienne era fieful său, în timp ce Atena nu era decît o veche amintire de familie, fără nici un temei real, în afară de o cruciadă... Sau poate că pur și simplu devenise mai indiferent odată cu înaintarea în vîrstă. Comandase multă vreme, și foarte bine, armatele regelui din Neapole. Regreta Italia, fiindcă își regreta tinerețea. Arhipăstorul, care sta mai deoparte, observa cu aer zeflemitor harța mareșalilor. Regele fu cel care puse capăt discuției.

„Iar eu gîndesc, zise el, că eșecul lor ne servește. Căci iată-l pe englez ținut locului de un asediu. Și acum știm unde să-l găsim, cîtă vreme este reținut acolo." Atunci se

adresă conetabilului : „Gautier, pornește oastea la drum, mîine în zori. Împarte-o în mai multe corpuri, care vor trece Loara în diverse puncte, acolo unde se găsesc poduri, pentru a nu ne încetini înaintarea, dar ținînd o strînsă legătură între ele, spre a le putea reuni în locul hotărît, dincolo de fluviu. În ce mă privește, voi trece la Blois. Și ne vom duce să atacăm armata engleză pe la spate la Romorantin sau, dacă-i vine să plece de acolo, o să-i tăiem calea oriunde. Păziți Loara pînă departe după Tours, pînă la Angers, pentru ca niciodată ducele de Lancaster, care vine dinspre ținutul normand, să nu se poată uni cu prințul de Galles."

Uimea lumea acest Jean al II-lea ! Dintr-o dată calm și stăpîn pe sine, iată-l împărțind ordine clare și stabilind direcții pentru armata sa, de parcă avea în față, și o vedea, întreaga Franță. Să faci Loara inaccesibilă în partea dinspre Anjou, să treci în Touraine, să fii gata ori să cobori spre Berry, ori să tai drumul în Poitou și Angoumois... apoi, la capătul tuturor acestor acțiuni, să te duci să recucerești Bordeaux și Aquitania... „Să ne caracterizeze promptitudinea, iar factorul surpriză să ne fie în avantaj." Fiecare ins se împieptoșa, gata să treacă la fapte. Frumoasă cavalcadă se vestea...

„Să fie trimisă acasă toată pedestrimea, mai ordonă Jean al II-lea. Să nu dăm de un alt Crécy. Chiar dacă nu punem la socoteală decît oștenii, tot vom fi de cinci ori mai numeroși decît uricioșii ăștia de englezi."

Astfel, pentru că în urmă cu zece ani arcașii și arbaletierii, nerînduiți cum se cuvine, au stînjenit mișcarea cavaleriei și au făcut să fie pierdută o luptă, regele Jean renunța de data aceasta, cu desăvîrșire, la infanterie. Iar căpeteniile banierelor sale îl încuviințau, căci cu toții fuseseră la Crécy, cu toții îi mai sufereau și acum urmările. Marea lor grijă era, acum, să nu mai comită aceeași greșeală.

Numai Delfinul cuteză să spune : „Va să zică, tată, nu vom avea deloc arcași..."

Dar regele nici măcar nu se sinchisi să-i răspundă. Iar Delfinul, care se afla aproape de mine, îmi spuse, ca și cum ar fi cerut sprijin sau ca și cum ar fi vrut să nu-l iau drept un prostănac : „Englezii își suie arcașii pe cai.

Dar nimeni nu ar aproba, la noi, să se dea cai unor oameni din popor".

Ia te uită, asta îmi reamintește... Brunet !... Dacă timpul se menține și mîine la fel de blînd, voi petrece popasul, care va fi foarte scurt, pe calul meu de paradă. Trebuie să-mi vin puțin în fire înainte de a ajunge la Metz. Și-apoi, vreau să arăt celor din Châlons, cînd intru în orașul lor, că pot călări la fel de bine ca nebunul lor de episcop Chauveau... care încă nu a fost înlocuit.

V

PRINȚUL DE AQUITANIA

Mă găsești tare furios, Archambaud, pentru capătul ăsta de drum care o să ne ducă pînă la Sainte-Menehould. Parcă-i un făcut să nu mă pot opri în nici un oraș mare fără să mi se dea o veste care să-mi pună sîngele în fierbere. La Troyes, a fost scrisoarea Papei. La Châlons, corespondența din Paris. Și ce am aflat ? Că Delfinul, cu vreo cincisprezece zile înainte de a porni la drum, a semnat o dispoziție pentru a schimba încă o dată cursul monedei, în sensul de a-i slăbi puterea, bineînțeles. Dar, de teamă ca lucrul acesta să nu fie privit cu ochi răi — pentru a prevedea așa ceva nu trebuia deloc să fii cine știe ce mare ghicitor — a tot împins promulgarea legii pînă după plecarea sa, cînd avea să fie destul de departe, la cinci zile de drum, astfel că abia la 10 ale lunii acesteia a fost publicată ordonanța. În fapt, s-a temut să țină piept burghezilor săi și de aceea s-a distanțat asemenea unui cerb. Într-adevăr, fuga este prea adesea singura lui scăpare ! Nu știu cine i-o fi inspirat asemenea șiretlic deloc onorabil, poate Braque, poate Bucy ; dar fructul unor asemenea îndemnuri a rodit repede. Starostele Marcel și cel mai mare dintre negustori s-au dus mînioși să îndruge verzi și uscate ducelui de Anjou, pe care Delfinul îl instalase la Luvru în locul său ; iar cel de-al doilea fiu al regelui, care nu are decît optsprezece ani și nu prea multă minte, s-a lăsat convins, pentru a evita răzmerița care îl primejduia, și a amînat aplicarea măsurii pînă la întoarcerea Delfinului.

Însă, ori nu ar fi trebuit luată măsura, aș fi înclinat pentru asta, întrucît — încă o dată — ea nu înseamnă decît un expedient ieftin, ori ar fi trebuit luată și impusă imediat. Tare întărit mai ajunge Delfinul nostru Charles în fața unchiului său, împăratul — cu o capitală în care consiliul orașului refuză să se supună ordonanțelor regale !

Oare cine comandă astăzi în regatul Franței ? Sîntem în drept să ne întrebăm. Faptul va avea, de ce să ne amăgim, urmări grave. Căci iată-l pe Marcel sigur de el, întrucît știe că a putut face voința coroanei să se plece și întrucît — prin forța împrejurărilor — se simte susținut de mulțimea burghezilor, de vreme ce le apără punga. Delfinul jucase un renghi bun Statelor sale Generale, lăsîndu-le descumpănite prin plecarea sa ; cu lovitura aceasta pierde mult. Recunoaște că este dezamăgitor, într-adevăr, să-ți dai atîta osteneală alergînd pe toate drumurile — cum fac eu de o jumătate de an — pentru a încerca să îmbunătățești soarta unor prinți atît de îndărătnici în a-și dăuna lor înșile !

Adio Châlons... O, nu... O, nu ! Nu vreau să am nici un amestec în numirea unui nou episcop. Contele-episcop de Châlons este unul dintre cei șase pairi eclesiaști. Asta-i treaba regelui Jean sau a Delfinului. Să o reglementeze, discret, cu Sfîntul-Părinte... ori să i-o dea pe cap lui Niccola Capocci ; măcar o dată să facă și el ceva...

Să nu-l ponegrim totuși prea mult pe Delfin ; nu-i vine ușor. Marele vinovat este regele Jean ; și niciînd fiul nu va putea comite atît de multe greșeli cîte și-a adunat în cîrcă tatăl.

Ca să-mi mai ies din mînie... sau, poate, ca să intru și mai adînc în ea — mă ierte Domnul că păcătuiesc — o să-ți istorisesc aventura regelui Jean. Și vei vedea cum un rege pierde Franța !

După cum îți spuneam, la Chartres redevenise stăpîn pe sine. Încetase a mai vorbi despre treburile cavalerilor cînd ar fi trebuit să vadă de finanțe, ori să vadă de finanțe, cînd ar fi trebuit să se ocupe de război ; încetase să se țină de fleacuri într-un moment în care se afla în joc soarta regatului său. De data aceasta părea să iasă, în sfîrșit, din lăuntricul său haos și din funesta-i înclinare de a se afla mereu în contratimp ; măcar o dată era și el la unison

cu clipa istoriei. Adoptase adevărate dispoziţii de campanie. Şi cum starea morală a unui şef este contagioasă, dispoziţiile acestea fură puse în practică întocmai şi cu rapiditate.

Mai întîi, să le fie interzisă englezilor trecerea Loarei. Detaşamente puternice, comandate de către căpitani cărora ţinuturile acestea le erau bine cunoscute, fură trimise pentru a ţine în stăpînire toate podurile şi trecerile dintre Orléans şi Angers. Apoi, ordin către şefi de a păstra legătura cu vecinii lor şi de a trimite deseori mesaje armatei regelui. Cavalcada prinţului de Galles, care vine dinspre Sologne, să fie împiedicată cu orice preţ să facă joncţiune cu cea a ducelui de Lancaster care soseşte din Bretania. Vor fi bătute separat. Şi mai întîi prinţul de Galles. Împărţită în patru coloane, pentru a i se înlesni curgerea, armata va trece fluviul pe podurile de la Meung, de la Blois, de la Amboise şi de la Tours. Să fie evitate orice hărţuieli, orice intrări în luptă, indiferent de prilejurile ivite, înainte ca toate grupările de luptă să se fi adunat dincolo de Loara. Nici un fel de vitejii individuale, oricît de ademenitoare ar putea să pară. Vitejia cea mai mare va fi aceea de a-l strivi cu toţii, pe englez şi de a curăţa regatul Franţei de mizeria şi ruşinea prea multă vreme îndurată. Acestea erau instrucţiunile pe care conetabilul duce de Atena le dădu căpeteniilor de baniere ce se reuniseră înainte de pornire. „Mergeţi, seniori, şi fiecare să-şi facă datoria. Regele îşi ţine privirile aţintite asupra voastră."

Nori mari şi negri împovărau cerul, spintecaţi de fulgere ; şi se sparseră dintr-o dată, într-un ropot de ploaie. În toate zilele acelea regiunile Vendômois şi Touraine fură bătute de ploi furtunoase, repezi, dar dese ; ele pătrundeau prin cămăşile de zale, udau tunicile şi harnaşamentele, îngreunau tot ce era din piele. Ai fi zis că trăsnetul era atras de tot oţelul acela în defilare ; trei oşteni care se adăpostiseră sub un copac mare fură loviţi de trăsnet. Dar, în ansamblu, armata suporta bine intemperiile, ades îmbărbătată de uralele poporului. Căci atît burghezii din oraşele, cît şi sătenii erau foarte neliniştiţi de înaintarea prinţului de Aquitania despre care se spuneau lucruri îngrozitoare. Defilarea aceasta de armuri grăbite, în şiruri de cîte patru, le aducea anume linişte, de îndată ce înţele-

geau că luptele nu aveau să se desfăşoare chiar prin partea locului. „Trăiască bunul nostru rege ! Rupeţi-i în bătaie pe vrăjmaşii lui. Domnul să vă aibă în pază, seniori curajoşi !“ Ceea ce voia, de fapt, să spună : „Domnul să ne aibă în pază, mulţumită vouă... dintre care mulţi veţi cădea morţi cine ştie pe unde... şi astfel să nu avem a ne vedea casele şi sărmanele noastre zdrenţe arse, turmele risipite, recoltele pierdute, fiicele batjocorite. Ferească-ne Domnul de războiul pe care o să-l faceţi în altă parte“. Şi nu se zgîrceau cu vinul lor, un vin rece şi auriu. Îl ofereau cavalerilor care îl beau, ridicînd cănile şi fără să-şi mai oprească din drum caii.

Am văzut şi eu toate acestea, căci luasem hotărîrea să-l urmez pe rege la Blois. El se grăbea să meargă la război, iar eu aveam misiunea să fac pace. Mă încăpăţînam. Aveam planul meu. Iar lectica mea înainta, în spatele grosului armatei, dar urmată de detaşamente care nu mai ajunseseră la timp în tabăra de la Chartres. Au mai sosit, cîteva zile de-a rîndul, şi alţii, precum conţii de Joigny, d'Auxerre şi Châtillon, trei băieţi de viaţă, care se duceau într-acolo fără a se grăbi, urmaţi de toţi lăncierii comitatelor lor, luînd războiul dinspre latura sa veselă. „Oameni buni, aţi văzut cumva trecînd armata regelui ? — Armata ? Am văzut-o alaltăieri, tare mulţi la număr, mulţi, nu glumă ! Treaba a durat două ore şi mai bine. Iar alţii au mai trecut chiar azi-dimineaţă. Dacă daţi de englez, nu-l cruţaţi. — Fără doar şi poate, oameni buni, fără doar şi poate... iar dacă punem mîna pe prinţul Eduard, nu o să uităm să vă trimitem o bucăţică din el.“

O să mă întrebi ce făcea prinţul Eduard între timp... Fusese ţinut locului în faţa castelului Romorantin. Mai puţin decît crezuse regele Jean, dar destul totuşi pentru a-l lăsa să-şi desfăşoare manevra. Cinci zile — căci seniorii de Boucicaut, de Craon şi de Caumont se apăraseră cu înverşunare. Numai în ziua de 31 august au fost asaltaţi de duşman de trei ori şi tot de atîtea ori l-au respins. Fortăreaţa a căzut abia în ziua de 3 septembrie. Prinţul o incendie ca de obicei ; dar a doua zi, duminică, a fost nevoit să-şi lase trupa să se odihnească. Arcaşii, care pierduseră mulţi dintr-ai lor, erau istoviţi. Fusese prima ciocnire mai

serioasă de la începutul campaniei. Iar prințul, mai puțin surîzător ca altădată, aflînd de la iscoadele sale — căci avea întotdeauna asemenea minți în avangardă — cum că regele Franței se pregătește, dimpreună cu întreaga sa oaste, să coboare spre el, se întrebă dacă nu cumva greșise înverșunîndu-se să cucerească fortăreața și dacă nu ar fi făcut mai bine să-i lase pe cei trei sute de lăncieri ai lui de Boucicaut închiși la Romorantin.

Nu cunoaște exact efectivul armatei lui Jean ; dar o știe mai puternică decît a sa, mult mai puternică, armata aceasta care se duce să caute trecerea pe patru poduri deodată... Dacă nu vrea să aibă a suferi de diferența aceasta, într-adevăr strivitoare, trebuie să înfăptuiască negreșit joncțiunea cu trupele ducelui de Lancaster. Gata cu agreabila cavalcadă, gata cu distracția prilejuită de țărănoii căutînd adăpost prin păduri și cu acoperișurile de mănăstire mușcate de flăcări. Seniorii săi de Chandos și de Grailly, cei mai buni căpitani ai săi, nu sînt mai puțin neliniștiți și chiar ei — bătrîni cu experiență, deprinși cu hazardul războaielor — sînt cei care îl îndeamnă să se grăbească. El coboară valea rîului Cher, traversînd localitățile Saint-Aignan, Thésée, Montrichard fără a zăbovi prea mult cu jefuirea lor, fără a mai contempla rîul cel frumos cu ape liniștite, nici insulele lui cu plopi străbătuți de soare, nici costișele cretoase pe care se coc, la căldura soarelui, viitoarele culesuri de vie. Se îndreaptă spre apus, spre ajutoare și întăriri.

La 7 septembrie ajunge la Montlouis, unde află că o mare grupare de luptă, comandată de contele de Poitiers — cel de-al treilea fiu al regelui — și mareșalul de Clermont se află la Tours.

Atunci, șovăie. Patru zile așteaptă pe înălțimile de la Montlouis, să vină Lancaster, după ce va fi trecut fluviul ; așteaptă, în fapt, miracolul. Iar dacă miracolul nu se produce, poziția lui este, în orice caz, bună. Patru zile așteaptă ca francezii, care știu prea bine unde se află el, să-l atace. Prințul de Galles își zice că poate ține piept și chiar învinge corpul Poitiers-Clermont. Și-a ales ca teren de luptă un loc brăzdat de foarte dese tufișuri spinoase. Pe arcași îi pune să consolideze liniile sale de apărare. El însuși,

precum și mareșalii și scutierii săi se instalează în niște căsuțe din împrejurimi.

Patru zile, dis-de-dimineață, scrutează orizontul în direcția Tours. Revărsatul zorilor așterne în imensa vale neguri aurii ; fluviul, îngroșat de ploile din ultima vreme, rostogolește unde gălbui între maluri verzi. Arcașii continuă să fasoneze taluzurile.

Patru nopți se întreabă prințul, privind cerul, ce anume îi vor rezerva zorile următoare. Foarte frumoase au fost nopțile atunci, iar Jupiter strălucea nespus, întrecînd în mărime toți ceilalți aștri.

„Oare ce vor face francezii ? se întreba prințul. Oare ce vor face ?"

Dar francezii, respectînd de data aceasta ordinul ce le fusese dat, nu atacă. În ziua de 10 septembrie, regele Jean se află la Blois, dimpreună cu grupa sa de luptă. În ziua de 11, se urnește spre frumoasa cetate Amboise, aproape să atingă Montlouis. Adio întăriri, adio Lancaster ; prințul de Galles trebuie să se retragă spre Aquitania, cît mai repede cu putință, dacă vrea să nu se închidă capcana între Tours și Amboise ; nu poate înfrunta două grupări de luptă, în aceeași zi părăsește Montlouis și se duce să doarmă la Montbazon.

Iar acolo, în dimineața de 12 septembrie, ce îi este dat să vadă ? Două sute de lăncieri, precedați de o flamură alb-galbenă, iar în mijlocul lăncierilor o lectică mare, roșie din care iese un cardinal... I-am învățat — ai văzut — pe sergenți și valeți să îngenuncheze ori de cîte ori cobor. Asta face totdeauna impresie asupra celor la care vin. Mulți alții îngenunchează și ei îndată, închinîndu-se. Apariția mea a stîrnit emoție în tabăra engleză, te rog să mă crezi.

De regele Jean mă despărțisem în ajun, la Amboise. Știam că nu avea să atace chiar imediat, dar că mult nu va mai întîrzia să o facă. Astfel că intram în rol. Trecusem prin Bléré, unde am dormit foarte puțin. Avîndu-i la dreapta și la stînga pe nepotul meu de Durazzo și pe seniorul de Hérédia și urmat de prelații și clericii mei, m-am îndreptat spre Prinț și i-am cerut să vorbim între patru ochi.

Mi s-a părut grăbit, zicîndu-mi că peste o oră punea tabăra în mişcare. L-am asigurat că un moment tot mai avea la dispoziţie şi că puţinele mele cuvinte, care erau ale Papei, meritau ascultare. Aflînd de la mine că nu avea să fie atacat în chiar ziua aceea, a înţeles că se poate bucura de un mic răgaz ; dar în tot timpul cît am stat de vorbă, deşi voia să se arate stăpîn pe sine, a continuat să manifeste nerăbdare, ceea ce mi s-a părut a fi un lucru bun.

Este semeţ din fire prinţul, ca şi mine ; asta nu ne-a prea înlesnit începutul convorbirii. Dar eu am de partea mea vîrsta... care mă sluţeşte...

Bărbat chipeş, talie frumoasă... Chiar aşa, chiar aşa, este adevărat, nepoate, încă nu ţi l-am descris pe prinţul de Galles !... Are douăzeci şi şase de ani. De altfel, este vîrsta întregii generaţii noi care poate deveni stăpînă pe treburile statului. Regele de Navara are douăzeci şi cinci de ani, iar Phoebus tot pe atît ; doar Delfinul este mai tînăr... Galles are un surîs plăcut pe care nici un dinte stricat nu-l sluţeşte încă. În ce priveşte partea de jos a feţei şi carnaţia, se aseamănă cu maică-sa, regina Philippa. Este vesel ca ea şi tot ca ea se va îngrăşa. Partea de sus a feţei o are mai degrabă de la străbunicul său, Filip cel Frumos. O frunte netedă, ochi albaştri, depărtaţi şi mari, de răceala fierului. Te priveşte ţintă, într-un fel care dezminte blîndeţea surîsului. Cele două părţi ale figurii, atît de diferite ca expresie, sînt despărţite de mustăţi frumoase, blonde, tăiate după moda saxonă, care îi încadrează buza şi bărbia... Fondul firii sale este cea a unui dominator. Nu vede decît de la înălţimea calului care îl poartă.

Îi cunoşti titlurile ? Eduard de Woodstock, prinţ de Galles, prinţ de Aquitania, duce de Cornouailles, conte de Chester, senior de Biscaia... Doar Papa şi regii încoronaţi sînt persoane la care se uită ca la nişte superiori. Toate celelalte creaturi nu stau, în ochii lui, decît pe diferite trepte ale inferiorităţii. Are darul de a porunci, asta-i sigur, precum şi puterea de a dispreţui riscul. Şi este rezistent ; în primejdie îşi păstrează mintea limpede. Fastuos în succes, îşi acoperă cu daruri amicii.

A şi căpătat o poreclă — Prinţul Negru — pe care şi-o datorează armurii sale de oţel brunat, la care ţine mult şi

care îi dă un aer semeț, mai ales cu cele trei pene albe ale coifului, în mijlocul strălucitoarelor cămăși de zale și ale tunicilor militare multicolore aparținînd cavalerilor care îl înconjoară. A intrat în glorie de timpuriu. La Crécy — avea deci șaisprezece ani — tatăl său i-a încredințat comanda unei grupări, cea a arcașilor galezi, înconjurîndu-l, firește, de căpitani încercați care trebuiau să-l povățuiască și chiar să-l conducă. Or, gruparea aceasta a fost atît de aprig atacată de către cavalerii francezi, încît la un moment dat, socotindu-l pe prinț în primejdie, cei care aveau sarcina să-l secundeze au trimis degrabă vorbă regelui, pentru a-i cere să vină în ajutorul fiului său. Regele Eduard al III-lea, care privea lupta de pe o colină unde se afla o moară, răspunse mesagerului : „Fiul meu este mort, doborît ori atît de rănit încît nu se poate ajuta singur ? Nu ?... Atunci întoarce-te la el sau la cei care te-au trimis și spune-le să nu mă mai cheme în ajutor, orice i s-ar întîmpla, cîtă vreme va fi în viață. Le ordon să lase copilul să-și cîștige pintenii ; căci vreau, dacă Domnul a rînduit astfel, ca ziua să fie a lui și onoarea să-i rămînă".

Iată deci tînărul în fața căruia mă aflam pentru întîia oară.

I-am spus că regele Franței... „În fața mea nu este rege al Franței", făcu prințul. — „În fața sfintei biserici este rege uns și încoronat", i-am întors-o ; îți dai seama de tonul meu... i-am spus că, prin urmare, regele Franței venea la el cu oastea sa care număra aproape treizeci de mii de oameni. Am forțat puțin nota, cu anume scop ; și pentru a fi crezut, am adăugat : „Alții v-ar spune șaizeci de mii. Eu vă spun cifra adevărată. Fiindcă nu includ și pedestrimea care a rămas în urmă". M-am ferit să-i spun că fusese trimisă acasă : dar am avut impresia că era un lucru pe care îl știa.

Asta nu avea însă nici o importanță ; șaizeci sau treizeci, ori chiar douăzeci și cinci, cifră care se apropia și mai mult de adevăr — prințul nu avea cu el decît șase mii de oameni, arcași, inclusiv postăvarii. I-am explicat că astfel stînd lucrurile, nu mai era vorba de vitejie, ci de număr.

Mi-a spus atunci că avea să se unească, dintr-o clipă într-alta, cu armata lui Lancaster. I-am răspuns că

doream din toată inima să se întîmple acest lucru, întru binele său.

Şi-a dat seama că jucînd cu mine cartea marei siguranţe de sine, nu-mi putea fi superior, astfel că, după un răstimp de tăcere, îmi spuse fără ocol că mă ştia mai apropiat de regele Jean — îi reda, acum titlul de rege — decît fusesem de tatăl său. „Nu sînt «aproape» decît de pacea dintre două regate, i-am răspuns, şi pace am venit să vă propun."

Atunci a început să-mi arate, cu multă trufie, că în anul ce trecuse el a traversat întreg Languedocul, ducîndu-şi cavalerii pînă la marea latină, fără ca regele să-i poată ţine piept ; că şi în anotimpul în care ne aflam abia înfăptuise o cavalcadă de la Guyenne pînă la Loara ; că Bretania se găsea ca şi sub legea engleză ; că o bună parte din Normandia, adusă de monseniorul Filip de Navara, era gata-gata să facă acelaşi lucru ; că numeroşi seniori din Angoumois, din Poitou, din Saintonge şi chiar din Limousin îi erau aliaţi — a avut bunul simţ să nu pomenească de Périgord ; şi, în acelaşi timp, se uita pe fereastră, vrînd parcă să privească drumul soarelui pe cer — pentru ca în cele din urmă să mă întrebe totuşi : „După atîtea succese repurtate de armata noastră şi după toată autoritatea pe care o avem, de drept şi de fapt, în regatul Franţei, care sînt ofertele pe care ni le face regele Jean în legătură cu pacea ?"

O, dacă ar fi vrut regele să mă asculte la Breteuil, la Chartres... Ce puteam răspunde, pe ce puteam fi stăpîn ? I-am replicat prinţului că nu-i aduceam nici o ofertă din partea regelui Franţei, întrucît acesta — puternic cum era — nu se putea gîndi la pace înainte de a repurta victoria pe care conta ; dar că-i aduceam porunca Papei, care voia să încetăm a mai însîngera ţările Apusului şi care îi ruga imperios pe regi — am insistat eu — să se înţeleagă, pentru a sări în ajutorul fraţilor noştri de la Constantinopole. Şi l-am întrebat în ce condiţii Anglia...

Tot la urcuşul soarelui se uita ; apoi, întrerupînd convorbirea, spuse : „Tatăl meu, regele, hotărăşte pacea, nu eu. Nu am primit de la el nici un ordin care să mă autorizeze să tratez". După aceea mă rugă să binevoiesc a-l scuza pentru faptul că voia să o ia înaintea mea pe drum. Nu

avea în cap decît un gînd : să se distanţeze de armata urmăritoare. „Lăsaţi-mă să vă binecuvîntez, monseniore, i-am spus. Şi vă voi sta pe-aproape, dacă veţi avea cumva nevoie de mine."

O să-mi spui, nepoate, că duceam prea puţin peşte în plasă întorcîndu-mă de la Montbazon în urma armatei engleze. Dar nu eram chiar atît de nemulţumit pe cît ţi-ar veni a crede. După cum cîntăream eu situaţia, vîrîsem cîrligul în peşte şi îi lăsam aţa. Totul depindea de contracurenţii rîului. Dar trebuia să am grijă să nu mă depărtez de mal.

Prinţul o pornise spre miazăzi, spre Chatellerault. Drumurile care străbăteau regiunile Touraine şi Poitou văzură trecînd, în zilele acelea, ciudate cortegii. Mai întîi, armata prinţului de Galles — compactă, rapidă, şase mii de oameni, necontenit în mare ordine, totuşi puţin gîfîindă şi nemaipierzîndu-şi vremea cu incendierea hambarelor. Se pare mai degrabă că pămîntul arde pe sub copitele cailor lor. La o zi de marş distanţă, pornită pe urmele acestor oameni, armata formidabilă a regelui Jean, care a regrupat, după voia sa, toate banierele, sau aproape, douăzeci şi cinci de mii de oameni, dar pe care le zoreşte prea tare, le oboseşte şi care încep să se articuleze mai puţin bine, lăsînd în urmă soldaţi sleiţi de puteri.

Apoi, între englezi şi francezi, urmîndu-i pe cei dintîi, precedîndu-i pe ceilalţi, micul meu cortegiu, care pune un punct de purpură şi aur în cîmpie. Un cardinal între două armate — aşa ceva nu s-a văzut prea des ! Toate banierele se grăbesc să intre în luptă, iar eu, cu mica mea escortă, mă îndărătnicesc să cer pacea. Nepotul meu de Durazzo tropăie sîcîit ; îl simt parcă ruşinat că însoţeşte pe cineva a cărui unică vitejie ar consta în a-i face pe ceilalţi să nu mai lupte. Şi ceilalţi cavaleri ai mei, Heredia, La Rue, toţi gîndesc la fel. Durazzo îmi spune : „Lasă-l pe regele Jean să-i snopească pe englezi în bătaie şi să terminăm odată. De altfel, ce speri să împiedici ?"

În sinea mea sînt aproape de părerea lor, dar nu vreau să mă las bătut. Îmi dau prea bine seama că, ajungîndu-l din urmă pe regele Eduard — şi îl va ajunge — re-

gele Jean o să-l strivească. Dacă nu în Poitou, atunci în Angoumois.

Aparent, Jean ar putea fi învingătorul. Dar zilele acestea aştrii săi nu-i sînt favorabili ; chiar deloc. Ştiu asta. Şi mă întreb cum, într-o situaţie care îl avantajează atît de tare, va avea de îndurat o situaţie totuşi funestă. Îmi spun că, poate, se va angaja într-o bătălie victorioasă, dar că va fi ucis. Ori că vreo boală îl va lovi între timp...

Pe aceleaşi drumuri înaintează şi cavalerii rămaşi în urmă, conţii de Joigny, d'Auxerre şi de Châtillon, bunii fîrtaţi, mereu voioşi şi negrăbiţi, dar umplînd încetul cu încetul distanţarea lor cu grosul armatei franceze. „Oameni buni, l-aţi văzut cumva pe rege ?" Regele ? A plecat dimineaţa de la Haga. Iar englezul ? A dormit acolo în ajun...

Jean al II-lea, de vreme ce merge pe urmele vărului său englez, este foarte bine informat asupra drumurilor pe care a pornit adversarul. Acesta, simţindu-se urmărit, se duce la Chatellerault, iar acolo, ca să-i fie mai uşor şi să degajeze podul, îşi pune convoiul personal să treacă rîul Vienne noaptea, dimpreună cu toate căruţele care transportă mobilă, harnaşamente de paradă, ca şi toată prada sa — mătăsuri, văsărie de argint, obiecte de fildeş, comori bisericeşti, pe care le-a şterpelit în timpul cavalcadei sale. Şi dă bice spre Poitiers. El însuşi, oştenii şi arcaşii săi, încă de cu zori, o iau pentru moment pe acelaşi drum ; apoi, pentru mai multă prudenţă, îşi îndrumă oamenii pe scurtături. Şi-a făcut un calcul : să înconjoare pe la răsărit Poitiers-ul, unde regele va fi totuşi silit să-şi lase armata cea grea în repaus, fie şi numai pentru cîteva ceasuri, sporindu-şi în felul acesta avansul.

Dar ceea ce nu ştie el este că regele nu a luat-o pe drumul spre Chatellerault. Cu toţi cavalerii pe care îi duce în pas de vînătoare, s-a îndreptat spre Chauvigny, şi mai la răsărit, pentru a încerca să-şi depăşească vrăjmaşul şi să-i taie retragerea. Merge în frunte, drept în şa, cu bărbia înainte, fără să mai ia seama la nimic, aşa cum s-a dus şi la banchetul de la Rouen. O etapă în plus, de douăsprezece leghe, fără oprire.

Şi tot alergîndu-i pe urme, cei trei seniori burgunzi, Joigny, Auxerre şi Châtillon întrebau : „Regele ?... — Spre Chauvigny. — aşadar, spre Chauvigny !“ Sînt mulţumiţi ; au ajuns aproape de oaste ; vor fi deci acolo cînd se va da strigătul de încolţire a duşmanului.

Ajung, prin urmare, la Chauvigny, dominat de castelul său cel mare ce se găseşte într-un cot al rîului Vienne. În seara care se lasă — o uriaşă grupare de trupe; o nemaipomenită încîlceală de căruţe şi de cuirase. Joigny, Auxerre şi Avallon ţin la tabieturile lor. Doar nu o să se avînte, după un drum greu, într-un asemenea talmeş-balmeş. La ce-ar sluji să ne grăbim ? Să luăm întîi o cină bună, în timp ce pajii noştri vor ţesăla caii. După ce şi-au scos chivăra şi şi-au desfăcut şireturile de la jambiere, iată-i întinzîndu-se, trosnindu-şi oasele, frecîndu-şi şalele şi pulpele ; apoi s-au aşezat cu toţii la o masă, într-un han nu departe de rîu. Scutierii lor, care le ştiu lăcomia, le-au găsit peşte — era într-o zi de vineri. Apoi, se duc să se culce — toate acestea mi-au fost istorisite cu de-amănuntul, după aceea — iar în dimineaţa următoare se trezesc tîrziu, într-un tîrg gol şi liniştit. „Oameni buni,... regele ?“ Li se indică direcţia Poitiers. „Drumul cel mai scurt ? — Prin Chaboterie.“

Iată-i, aşadar, pe Châtillon, pe Joigny şi Auxerre, dimpreună cu lăncierii lor, pornind-o întins prin cîmpii cu iarbă-neagră. Frumoasă dimineaţă ; soarele se strecoară printre crengi, dar fără să ardă prea tare. Trei leghe sînt străbătute cu uşurinţă. Vor ajunge la Poitiers în mai puţin de o jumătate de oră. Şi dintr-o dată, la încrucişarea a două poteci croite într-un hăţiş, dau cu nasul de cercetaşi englezi, vreo şaizeci la număr. Iar ei sînt trei sute şi mai bine. Adevărată pomană ! Să închidem deschizăturile coifurilor, să coborîm lănciile. Cercetaşii englezi, care de fapt sînt oameni din Hainaut comandaţi de seniorii Ghistelles şi d'Auberchicourt, fac cale-întoarsă şi o pornesc la galop. „Ah, laşii ! Ah, fricoşii ! După ei, după ei !“

Urmărirea nu ţine mult, căci după ce au trecut de prima pădure, Joigny, Auxerre şi Châtillon nimeresc în grosul coloanei engleze care-i prinde ca într-un cerc. Vreme de cîteva clipe, spadele şi lănciile se ciocnesc. Se

bat bine burgunzii ! Dar marele-număr îi înăbuşă. „Daţi fuga la rege, fuga la rege, dacă puteţi !" strigă Auxerre şi Joigny către scutierii lor, înainte de a fi daţi jos de pe cai şi a trebui să se predea.

Regele Jean se şi afla în foburgurile oraşului Poitiers cînd cîţiva oameni de-ai contelui de Joigny, care putuseră scăpa dintr-o urmărire furibundă, veniră într-un suflet să-i istorisească tărăşenia. Îi felicită foarte tare. Era nespus de vesel. Pentru că pierduse trei mari baroni şi banierele lor ? Nu, firește ; dar, faţă de vestea cea bună, preţul nu era prea mare. Prinţul de Galles pe care îl mai credea în faţa lui era, de fapt, în spate. Deci reuşiseră : îi tăiase calea. Aşadar, cale-întoarsă spre Chaboterie. Conduceţi-mă, bravii mei ! Uraaa... Uraaa... Bună zi pentru regele Jean !

Ce făceam eu, nepoate ? Ah, eu urmasem drumul dinspre Châtellerault. Soseam la Poitiers, pentru a trage la episcopat, unde, în timpul serii, mi s-au adus toate la cunoştinţă.

VI

DEMERSURILE CARDINALULUI

Archambaud, să nu te miri că la Metz Delfinul i-a prezentat unchiului său, împăratul, omagiul. Ei bine, da, pentru regiunea Dauphiné aflată în dependenţă imperială... L-am îndemnat chiar foarte tare să facă acest lucru ; de altfel, este unul dintre pretextele călătoriei ! Aceasta nu scade nicidecum prestigiul Franţei ; dimpotrivă, îi stabileşte drepturi asupra regatului Arles, dacă acesta s-ar reface, cumva, de vreme ce odinioară el cuprindea şi ţinutul Viennois. Şi-apoi, un lucru ca acesta este şi o pildă bună pentru englezi, cărora li se arată, astfel, că un rege ori fiu de rege poate să consimtă la omagierea unui alt suveran, fără să se înjosească nicidecum, cînd anumite părţi din statele sale au aparţinut celuilalt, adică suzeranului...

Este pentru întîia oară cînd, de multă vreme, împăratul pare hotărît să încline puţin de partea Franţei. Căci pînă acum, deşi sora sa doamna Bonne a fost prima soţie

a regelui Jean, se apropiase mai degrabă de englezi. Oare nu el îl numise pe regele Eduard, care ştiuse să-i cînte în strună, vicar imperial ? Marile victorii ale Angliei şi decăderea Franţei i-au dat, pesemne, de gîndit. Un imperiu englez, alături de imperiul său, nu-i surîdea absolut deloc. Aşa se întîmplă totdeauna cu principii germani : se străduie din răsputeri să coboare puterea Franţei, dar pe urmă îşi dau seama că din treaba aceasta nu au avut nimic de cîştigat, ba chiar dimpotrivă...

Te sfătuiesc să nu prea stărui asupra bătăliei de la Crécy, dacă va fi pomenită cumva, cînd ne vom afla în faţa împăratului. În orice caz să nu fii primul care îi rosteşte numele. Întrucît, spre deosebire de tatăl său, Jean cel Orb, împăratul — care pe atunci nu era încă împărat — nu prea a fost la înălţime... Ce să ne mai ascundem după deget, a luat-o la sănătoasa şi gata... Dar nici de Poitiers să nu vorbeşti prea mult, un nume pe care prin forţa lucrurilor toată lumea îl are în cap, şi să nu crezi că ar fi necesar să preamăreşti curajul nefericit al cavalerilor francezi — asta din consideraţie pentru Delfin... deoarece nici el nu s-a distins prin vreun exces de vitejie. Este chiar unul dintre motivele pentru care destul de greu îşi impune autoritatea. Ei, da, nu o să fie o întrunire de eroi... În fine, Delfinul are scuze ; şi chiar dacă nu este un războinic, el nu ar fi pierdut în nici un caz şansa pe care i-am oferit-o eu tatălui său...

Dar să-ţi istorisesc mai departe cele petrecute la Poitiers ; nimeni nu ţi le-ar putea spune mai bine şi vei înţelege de ce. Rămăsesem, aşadar, la o zi de sîmbătă seara, cînd cele două armate se ştiu foarte aproape una de cealaltă, cît pe ce să se atingă, şi cînd prinţul de Galles înţelege că nu se mai poate mişca...

Duminică, dis-de-dimineaţă, regele asistă la slujbă, în plin cîmp. O slujbă de război. Cel care oficiază poartă mitră şi patrafir peste zale ; este vorba de Regnault Chauveau, contele-episcop de Châlons, unul dintre prelaţii care mai degrabă ar fi trebuit să urmeze calea armelor decît cea a bisericii... Te văd zîmbind, nepoate... da, îţi spui, probabil, că aparţin acestei specii ; dar eu, cel puţin, am învăţat să mă înfrînez, de vreme ce Domnul mi-a arătat calea pe care se cuvine să păşesc.

În ce-l privește pe Cheveau, armata aceea îngenuncheată în cîmpul umezit de rouă, din fața tîrgului Nouaillé, îi oferă pe semne viziunea legiunilor celeste. Clopotele mănăstirii Mauperthuis își fac auzit dangătul în marea clopotniță pătrată. Iar englezii, pe înălțime, ascunși în spatele crîngurilor, aud puternicul strigăt de *Gloria* slobozit de cavalerii Franței.

Regele se împărtășește, înconjurat de cei patru fii ai săi și de fratele său d'Orléans, cu toții în alai de luptă. Mareșalii privesc cu anume dezorientare la tinerii prinți cărora au fost nevoiți să le dea pe mînă comanda unor unități, cu toate că nu au încă nici un fel de experiență războinică. Da, prinții aceștia sînt o grijă pentru ei. Nu au fost aduși chiar copii ? Micul Filip, fiul preferat al regelui și vărul său Charles d'Alençon ? Paisprezece treisprezece ani ; ce pacoste cu asemenea cuirase pitice ! Tînărul Filip va sta lîngă tatăl său, care ține să vegheze el însuși asupra lui ; iar Arhipăstorul a fost desemnat cu protecția micuțului d'Alençon.

Conetabilul a împărțit armata în trei grupări mari. Prima, alcătuită din treizeci și două de baniere, se află sub ordinele ducelui d'Orléans. A doua, sub cele ale Delfinului, duce de Normandia, secundat de frații săi, Louis d'Anjou și Jean de Berry. Dar, în realitate, comanda aparține lui Jean de Landas, lui Thibaut de Vodenay și seniorului de Saint-Venant, trei luptători care au sarcina să-l țină sub observație pe moștenitorul tronului și să-l îndrume. Regele avea să ia conducerea celei de-a treia grupări.

Este urcat în șa, pe calul său de luptă alb. Dintr-o privire își îmbrățișează armata și se minunează că o vede atît de multă și frumoasă. Ce de coifuri, ce de lăncii înfrățite în șiruri lungi ! Cîți cai vînjoși care în legănarea capului își sună zăbalele. De șei atîrnă spadele, ghioagele, topoarele cu două tăișuri. Legate de lăncii se văd fluturînd steguleție triunghiulare și banderole. În cît de multe culori sînt zugrăvite scuturile mari și mici, cîte nuanțe în broderiile de pe tunicile cavalerilor și de pe valtrapurile cailor ! Toate acestea scînteiau și luceau în soarele dimineții, acoperite parcă de o pulbere aurie.

Atunci regele trece în față și strigă : „Preavrednicii mei seniori, cînd erați cu toții la Paris, la Chartres, la Rouen sau la Orléans îi amenințați pe englezi și doreați să vă găsiți încoifați în fața lor ; acuma sînteți ; vi-i arăt. De aceea, binevoiți a le arăta la rîndu-vă virtuțile, și răzbunați necazurile și supărările pe care ni le-au adus ; căci îi vom bate negreșit !“ Apoi, după unanim-puternicul răspuns al mulțimii : „Domnul fie cu noi. Așa va fi !“, el așteaptă. Așteaptă, ca să dea ordinul de atac, întoarcerea lui Eustache de Ribemont, judecător-reprezentant regal al orașelor Lille și Douai, pe care l-a trimis în recunoaștere, cu un mic detașament, ca să afle exact poziția englezilor.

Întreaga armată așteaptă într-o profundă liniște. Grea clipă aceea în care urmează să ataci, iar ordinul întîrzie. Întrucît, atunci, fiecare își spune : „Poate că astăzi o să-mi vină rîndul și mie... Poate că văd pămîntul pentru ultima oară“. Iar sub apărătoarea de oțel a bărbiei, un tremur ușor, al emoției care îi face pe toți să-și înghită lacrimile ; și fiecare își încredințează Cerului sufletul, mai fierbinte decît în timpul slujbei. Jocul războiului devine, dintr-o dată, solemn și îngrozitor.

Seniorul Geoffroy de Charny ducea stindardul Franței, pe care regele îi făcuse cinstea să i-l încredințeze ; și mi s-a spus că era transfigurat.

Ducele de Atena părea cel mai liniștit. Știa din experiență că, în mare, asigurase dinainte munca sa de conetabil. Imediat după începerea luptei, nu va mai vedea la o distanță mai mare de două sute de pași și nici auzit nu va putea fi la mai mult de cincizeci ; din diverse puncte ale cîmpului de bătălie i se vor trimite scutieri care vor ajunge pînă la el sau nu ; iar celor care vor ajunge le va striga un ordin care va fi sau nu executat. Faptul că avea să fie prezent, astfel încît oricine să-i poată transmite vești, că făcea un gest sau încuviința cu glas tare o măsură, dădea tuturor siguranță. Putea fi vorba de luarea unei decizii într-un moment de cumpănă... Dar în învălmășeagul acela de lovituri și strigăte, nu el ar mai fi cel care comandă cu adevărat, ci voința Domnului. Și dat fiind numărul mare al francezilor, se părea că Domnul s-ar fi și pronunțat.

Regele Jean începu să manifeste iritare pentru că Eustache de Ribemont nu se mai întorcea. Să fi fost cumva prins, ca Auxerre și Joigny cu o zi înainte ? Înțelept ar fi să mai trimită pe cineva în recunoaștere. Dar regele Jean nu suportă așteptarea. Este cuprins de acea mînioasă nerăbdare ce-l stăpînește ori de cîte ori un anume eveniment nu se supune imediat voinței sale, o nerăbdare care îl face neputincios în a mai judeca sănătos lucrurile. Este cît pe ce să dea ordinul de atac — la urma urmei, ce-o fi o fi — cînd iată că se întorc seniorul Ribemont cu cercetașii săi.

„Ei, Eustache, ce vești ? — Foarte bune, sire ; veți repurta, de va voi Cerul, frumoasă victorie asupra vrăjmașilor măriei-voastre. — Cîți sînt ? — Sire, i-am văzut și cîntărit. Estimăm că englezii ar putea fi cam așa : două mii de oșteni, patru mii de arcași și o mie cinci sute de pedestrași."

Regele, pe calul său de luptă alb, surîde biruitor. Îmbrățișează cu privirea cei douăzeci și cinci de mii de oameni — sau aproape — rînduiți în jurul său. „Și cum este poziția lor ? — A, sire, ocupă un loc întărit. Putem fi ca și siguri că nu vor putea să ofere alor noștri mai mult decît o bătălie, și aceea mică, dar s-au organizat bine."

Și a urmat descrierea felului în care se instalaseră englezii pe înălțime, de o parte și de alta a unui drum în urcuș, mărginit de tufe și boschete în spatele cărora și-au aliniat arcașii. Pentru a-i ataca, alt drum decît acesta nu există, un drum pe care doar patru cai încap pe-un rînd. În rest, numai vii și păduri de pini, pe unde nu s-ar putea călări. Războinicii englezi își țin caii de o parte, sînt jos, nu călări, în spatele arcașilor care alcătuiesc astfel pentru ei un fel de gard de fier mobil. Iar arcașii aceștia nu vor fi prea ușor zdrobiți.

„Și cum ne sfătuiești, seniore Eustache, să ajungem acolo ?"

Toată armata avea privirile ațintite spre consfătuirea ce reunea în jurul regelui pe conetabil, mareșalii și principalele căpetenii de baniere. Printre ei se afla și contele de Douglas care nu-l mai părăsise pe rege de cînd plecaseră din Breteuil. Uneori există invitați care costă scump.

Guillaume de Douglas spuse : „Noi, cei din Brabant, i-am bătut întotdeauna pe jos pe englezi..." Iar Ribemont întări și el spusele acestea, pomenind despre corpurile de armată auxiliare flamande. Și iată cum, la ceasul în care trebuia angajată lupta, se făceau disertații de artă militară. Ribemont are de făcut o propunere cu privire la dispunerea trupelor pentru atac. Iar Guillaume de Douglas îl aprobă. Și regele îi invită să se supună întocmai, de vreme ce Ribemont este singurul care a explorat terenul, iar Douglas este invitatul care atît de bine îi cunoaște pe englezi.

Deodată, se dă un ordin care este transmis și repetat. „Jos de pe cai !" Cum ? ! După clipa aceea mare de încordare și neliniște, în care fiecare se pregătea lăuntric să înfrunte moartea, nu vor mai porni la luptă ? Aripa dezamăgirii pare să fîlfîie deasupra tuturor. Ba da, ba da, lupta se va deschide, însă pe jos. Nu aveau să rămîie călări decît trei sute de armuri, cu menirea de a croi — sub comanda celor doi mareșali — o breșă în liniile arcașilor englezi. Și, prin breșa aceasta, vor năboi pe dată oștenii, pentru a-i birui în lupte corp la corp pe oamenii prințului de Galles. Caii vor fi ținuți deoparte, dar foarte aproape pentru urmărirea de după aceea.

Audrehem și Clermont trec în revistă linia întîi a banierelor, pentru a alege trei sute de cavaleri, dintre cei mai viguroși, mai cutezători și mai bine înarmați care să alcătuiască șarja.

Nu par mulțumiți mareșalii, fiindcă nici măcar nu li s-a cerut părerea. Clermont a încercat destul să i se dea ascultare, să se mai cugete puțin. Dar regele l-a repezit. „Senior Eustache a văzut, iar senior de Douglas știe. Ce ne-ar putea aduce în plus vorbirea dumitale ?" Astfel că planul cercetașului și cel al invitatului devin planul regelui. „Nu ar mai lipsi decît să-l numească pe Ribemont mareșal și pe Douglas conetabil", mormăie Audrehem.

Toți cei care nu fac parte din șarjă vor lupta pe jos... „Scoateți-vă pintenii și tăiați-vă lăncile pînă la lungimea de cinci picioare !"

Iritare și mîrîit de nemulțumire în șirurile de luptători. Doar nu pentru așa ceva veniseră. Atunci de ce se descotorosise de infanterie la Chartres, dacă acum trebuiau să-i facă treaba ? Și-apoi... să-și scurteze lănciile... asta

frîngea inima cavalerilor. Mînere frumoase de frasin, anume alese pentru a fi ţinute orizontal, strîns lipite de scutul cel mic şi... înainte ! Acum însă aveau să meargă la plimbare, îngreunaţi de fierărie, în mîină cu nişte beţe. „Să nu uităm că la Crécy..." ziceau cei care voiau să-i dea, cu orice preţ, dreptate regelui. „Crécy, mereu-mereu Crécy", răspundeau ceilalţi.

Oamenii aceştia care cu o jumătate de oră mai devreme îşi simţeau sufletul înaripat de onoare, mormăiau acum asemenea unor ţărani care şi-au rupt osia de la căruţă. Dar regele însuşi, pentru a fi pildă, îşi trimisese albul său cal de luptă şi acum tropăia în iarbă, fără pinteni, trecîndu-şi armele dintr-o mînă în alta.

În chiar mijlocul acestei armate preocupate să-şi taie lănciile cu toporiştile de la şei, am dat eu năvală, sosind din Poitiers, acoperit de flamura Sfîntului-Scaun şi escortat doar da cavalerii şi de cei mai buni învăţăcei ai mei, Guillermis, Cunhac, Elie d'Aimery, Hélie de Raymond — cei cu care călătorim. Nici ei nu au uitat încă ! Ţi-au povestit... nu-i aşa ?

Cobor deci de pe cal, aruncîndu-i lui La Rue hăţurile ; îmi pun iarăşi pe cap pălăria, care în goana calului îmi lunecase pe spate ; Brunet îmi netezeşte sutana, înaintez spre rege cu mîinile împreunate. Îi spun încă de la bun început, cu fermitate şi respect în acelaşi timp : „Sire, vă rog şi vă implor, în numele credinţei, să amînaţi puţin lupta. O fac din ordinul şi voinţa Sfîntului nostru Părinte. Veţi voi să mă ascultaţi ?"

Oricît ar fi fost de surprins, într-o clipă ca aceea, de o asemenea stingheritoare persoană bisericească, ce putea totuşi face regele Jean decît să-mi răspundă pe acelaşi ton ceremonios : „Cu plăcere, monseniore cardinal. Ce doriţi a-mi spune ?"

Am stat, o clipă, cu ochii ridicaţi la cer, ca şi cum i-aş fi cerut să mă inspire. Şi, într-adevăr, mă rugam ; dar în acelaşi timp aşteptam ca ducele de Atena, mareşalii, ducele de Bourbon, episcopul Chauveau, în care gîndeam că aş găsi un aliat, Jean de Landas, Saint-Venant, Tancarville şi alţi cîţiva, printre care şi Arhipăstorul, să se apropie puţin. Întrucît acum nu mai era vorba de cuvinte rostite între patru ochi sau de o conversaţie purtată la o

cină, ca la Breteuil sau Chartres. Voiam să fiu auzit nu numai de regele Franței, ci și de cei mai de seamă oameni ai ei, care să fie adevărați martori ai demersului meu.

„Sire foarte drag, am reluat eu, ai în față toată floarea cavalerilor din regatul tău, în mare număr, împotriva unui pumn de oameni cît sînt englezii în raport cu voi toți. Ei nu pot rezista forței voastre ; și mai onorabil ar fi pentru măria-ta ca ei să se predea fără luptă, decît să primejduiești toată această cavalerime, ducînd la pieire buni creștini și dintr-o parte și din alta. Îți spun aceasta din porunca Preasfîntului nostru părinte Papa, care m-a trimis în calitate de nunțiu al său, investit cu toată autoritatea sa, spre a veni în ajutorul păcii, potrivit poruncii Domnului care o voiește înstăpînită între toate popoarele creștine. De aceea te rog să îngădui, în numele Cerului, să alerg pînă la prințul de Galles, spre a-i arăta în ce mare primejdie îl ții și să-l readuc la realitate."

Dacă regele Jean m-ar fi putut mușca, cred că ar fi făcut-o. Dar prezența unui cardinal pe un cîmp de bătălie impresionează oricum. Ducele de Atena clătina din cap, iar mareșalul de Clermont și monseniorul de Bourbon făceau la fel. Am adăugat : „Sire foarte drag, astăzi este duminică, ziua Domnului și ai asistat la slujbă. Oare nu ai vrea să suspenzi lucrarea morții într-o zi închinată Domnului ? Așteaptă, măcar, să-i vorbesc prințului".

Regele Jean își privi, în jur, seniorii și înțelese că el, regele-foarte-creștin, nu-mi putea nesocoti rugămintea. Dacă ar fi intervenit mai apoi cine știe ce funestă întîmplare, cu toții l-ar fi făcut răspunzător de ea, iar pedeapsa Domnului...

„Fie, monseniore, îmi spuse. Binevoim a-ți încuviința rugămintea. Dar întoarce-te degrabă."

M-a năpădit atunci un val de orgoliu... Ierte-mă Cel de Sus... Am încercat supremația omului bisericii, al prințului dumnezeiesc, asupra regilor trecători. De-aș fi fost conte de Périgord, în locul părintelui tău, nu aș fi fost nicicînd învestit cu asemenea putere. Și mi-am spus atunci că îndeplineam chemarea vieții mele.

Escortat de aceiași cîțiva lăncieri ai mei, purtînd semnul aceleiași flamuri a papalității, am țîșnit pe drumul

de urcuș, cel pe care îl deslușise Ribemont, în direcția pădurii unde își făcuse tabără prințul de Galles.

„Prințe, fiule..." căci, de data aceasta, cînd m-am aflat în fața lui, nu i-am mai spus „monseniore", pentru a-l lăsa să-și simtă și mai tare slăbiciunea... „dacă ai fi putut cîntări cum se cuvine puterea regelui Franței, așa cum am cîntărit-o eu mai adineauri, m-ai lăsa să încerc încheierea unei convenții între voi, să vă împac, dacă îmi este cu putință." Și i-am dezvăluit efectivul armatei franceze pe care o putusem contempla în fața orășelului Nouaillé. „Privește bine unde vă aflați și cîți sînteți la număr... Crezi că vei putea rezista îndelungă vreme ?"

Ei da, mult nu ar fi putut rezista și o știa prea bine. Singurul său avantaj — terenul ; poziția aleasă era, într-adevăr, cea mai bună din cîte s-ar fi putut găsi. Dar oamenii începeau să sufere de sete, căci apă nu exista pe dealul acela ; ar fi trebuit adusă de la rîu, de la Miosson care curgea în vale ; dar rîul era în mîna francezilor. Alimente nu aveau decît pentru o singură zi. Prințul-pustiitor își pierduse frumosu-i surîs alb de sub mustățile potrivite după moda saxonă ! Dacă nu era cine era, în mijlocul cavalerilor săi, Chandos, Grailly, Warwick, Suffolk — care nu-l slăbeau din priviri — ar fi căzut de acord asupra aceluiași lucru pe care și ei îl gîndeau, și anume că situația lor nu le îngăduia nici o speranță. Numai un miracol... iar miracolul i-l aduceam, poate eu. Totuși, din trufie, încercă să mai discute puțin : „V-am spus la Montbazon, monseniore de Périgord, că nu am căderea să duc tratative fără ordinul regelui, tatăl meu...
— Prea-frumosule prinț, deasupra poruncii regilor se află cea a Domnului. Nici tatăl dumitale, regele Eduard, pe tronul său din Londra, nici Dumnezeu pe cel ceresc, nu te-ar ierta dacă ai pierde viața atîtor oameni buni și bravi pe care îi ai în grijă, atîta vreme cît poți acționa și în alt fel. Accepți să discut eu condițiile în care ai putea, fără a-ți pierde onoarea, să eviți o luptă foarte crudă și foarte îndoielnică ?"

Armură neagră și sutană roșie față în față. Coiful cel cu trei pene albe interoga, parcă, pălăria mea roșie și s-ar fi zis că-i numără ciucurii de mătase. În sfîrșit, coiful schiță un semn de încuviințare.

După ce am coborît într-o goană drumul lui Eustache, unde am zărit arcașii englezi, rînduiți în șiruri dese de după țărușii plantați în chip de gard, iată-mă din nou în fața regelui Jean. Am picat în plină trăncăneală ; și am înțeles, după unele priviri care m-au întîmpinat, că nu toată lumea mă vorbise de bine. Arhipăstorul se legăna, deșirat, zeflemitor pe sub pălăria-i de Montauban.

„Sire, am spus, i-am văzut într-adevăr pe englezi. Nu ai de ce te grăbi să-i înfrunți și nici de pierdut nu ai avea dacă te odihnești puțin. Întrucît așa cum se găsesc ei acum, nu pot fugi, nu-ți pot scăpa. Cred că, într-adevăr, îi vei putea înhăța fără luptă. De aceea te rog să le acorzi un răgaz pînă mîine la răsăritul soarelui."

Fără luptă... I-am văzut pe mai mulți, cum ar fi contele Jean d'Artois, Douglas, însuși Tancarville, care la cuvintele acestea crîcniră și dădură din cap a nemulțumire. Aveau poftă să lupte. Am stăruit : „Sire, nu acorda nimic dușmanului, dacă asta ți-e voia, dar acordă-i Domnului ziua sa".

Conetabilul și mareșalul de Clermont înclinau pentru acest răgaz înaintea luptei... „Să vedem, Sire, ce propune englezul și ce-i putem cere noi ; nu pierdem nimic..." În schimb, Audrehem — o, numai pentru că Clermont avea o părere, iar el alta — spuse destul de tare, astfel încît să-l pot auzi : „Ne aflăm aici ca să luptăm sau ca să ascultăm predici ?" Eustache de Ribemont, al cărui plan de luptă fusese adoptat de rege și care ardea de neărbdare să-l vadă aplicat, susținea — și numai din această cauză — angajarea în luptă imediată.

Și iată că, deodată, Cheveau, contele-episcop de Châlons, care purta coif în formă de mitră, vopsit în violet, începu să se agite, ba chiar să se înfurie.

„Oare se cuvine, monseniore cardinal, ca biserica să-i lase pe jefuitori și pe sperjuri să plece fără a fi pedepsiți ?" Atunci, eu mă supăr puțin : „Oare se cuvine, seniore episcop, ca un slujitor al bisericii să-i refuze Domnului răgazul ? Binevoiește să afli, de nu știi, că am puterea să ridic atît încuviințarea de a oficia, cît și beneficiile oricărui eclesiast care ar înclina să-mi zădărnicească eforturile pe care le fac pentru pace... Providența îi pedepsește pe prezumțioși, seniore. Lasă-i regelui onoarea

să-şi arate măreţia, dacă vrea... Sire, ţii totul în mîinile tale ; Domnul hotărăşte prin tine".

Lauda îşi atinse ţinta. Regele mai tergiversă puţin, în timp ce eu continuam să pledez, condimentîndu-mi vorbirea cu măguliri cît Alpii de mari. Care alt principe, de la Ludovic cel Sfînt încoace mai dăduse un asemenea exemplu ? Întreaga creştinătate avea să admire un gest de om viteaz, înfăţişîndu-se doar lui de-aci înainte, pentru a cere înţelepciunii sale arbitraj sau puterii sale ajutor !

„Înălţaţi pavilionul, spuse regele către scutierii săi. Fie, monseniore cardinal ; voi rămîne aici pînă mîine la răsăritul soarelui, din iubire pentru luminăţia voastră. — Din iubire pentru Domnul, sire ; numai din iubire pentru Domnul."

Şi iarăşi am plecat. De şase ori într-o zi am făcut naveta, mergînd să-i sugerez unuia condiţiile unui acord, apoi aducîndu-le la cunoştinţa celuilalt ; şi ori de cîte ori treceam printre gardurile vii de arcaşi din Ţara Galilor, cu vestoanele lor jumătate albe-jumătate verzi, îmi ziceam că de-ar fi greşit vreunul dintre ei să-mi trimită o ploaie de săgeţi, tare bine m-ar mai fi... aranjat !

În cortul său de pînză stacojie, regele Jean juca zaruri, ca să-şi mai treacă vremea. Jur împrejur, armata îşi punea întrebări. Se va da ori nu bătălia ? Şi se purtau discuţii aprinse, pînă şi în faţa regelui. Printre ei se aflau şi înţelepţi, şi fanfaroni, şi timoraţi, şi colerici... Fiecare se socotea dator să-şi dea cu părerea. În realitate, regele Jean era încă nehotărît. Nu cred să-şi fi pus, nici măcar o singură clipă, problema binelui general. Nu-şi punea decît problema gloriei personale pe care o confunda cu binele poporului său. După atîtea necazuri şi dezamăgiri, oare ce anume i-ar fi aureolat cel mai tare chipul ? O victorie pe calea armelor sau una pe calea negocierilor ? Căci gîndul unei înfrîngeri nu-l bătea nicidecum — nici pe el, nici pe sfetnicii săi.

Oricum, ofertele pe care i le prezentam, după fiecare drum, nu erau deloc neglijabile. În primul rînd, prinţul de Galles consimţea să dea înapoi toată prada luată în timpul cavalcadei sale, precum şi toţi prizonierii, fără să ceară nici o răscumpărare. În al doilea rînd, ac-

cepta să înapoieze toate oraşele fortificate şi toate castelele cucerite şi considera nule omagiile şi alianţele. La cea de a treia navetă, a fost vorba de o sumă în aur, drept despăgubire pentru ceea ce distrusese nu numai în timpul verii, dar şi cu un an înainte în ţinutul Languedocului. Altfel spus, din cele două expediţii ale sale, prinţul Eduard nu rămînea cu nici un profit.

Regele Jean cerea oare şi mai mult ? Fie. Am obţinut de la prinţ să-şi retragă toate garnizoanele plasate în afara Aquitaniei — era acesta un succes, nu glumă — şi angajamentul de a nu mai trata niciodată, pe viitor, nici cu contele de Foix (trebuie să-ţi spun că Phoebus se afla în armata regelui, dar nu l-am văzut ; se ţinea mult deoparte), nici cu vreo altă rudă a regelui, vizat fiind, desigur, Navara. Prinţul ceda multe ; cît nu mi-aş fi putut închipui. Cu toate acestea, simţeam că în adîncul sufletului său nu credea că va fi scutit de luptă.

Un armistiţiu nu-ţi interzice să lucrezi. De aceea, în tot timpul zilei şi-a pus oamenii să-şi fortifice poziţia. Arcaşii căptuşeau gardurile vii cu ţăruşi ascuţiţi la ambele capete, spre a-şi făuri astfel un soi de garduri mobile de fier, garduri de apărare. Doborau copaci şi îi aşezau apoi de-a curmezişul drumului pe care ar fi putut veni adversarul. Contele de Suffolk, mareşal al armatei engleze, inspecta fiecare trupă, una după alta. Conţii de Warwick şi de Salisbury, sir d'Audley participau la întrevederile noastre şi mă escortau prin tabăra lor.

Ziua se sfîrşea cînd i-am adus regelui Jean o ultimă propunere care pornise chiar de la mine. Prinţul era gata să jure şi să semneze cum că, de-a lungul a şapte ani încheiaţi, nu avea să se mai înarmeze şi nici nu avea să întreprindă vreo acţiune împotriva regatului Franţei. Ne aflam, aşadar, chiar la hotarul unei păci generale.

„O, îi ştim noi pe englezi, spuse episcopul Chauveau. Jură şi pe urmă îşi calcă vorba."

Am răspuns că mai greu le-ar fi să renege un angajament luat în faţa trimisului papal — urma să semnez şi eu convenţia.

„Vă voi da răspuns în zorii zilei", a spus regele.

Şi m-am dus să mă odihnesc în mănăstirea Maupertuis. Nicicînd nu mai călărisem atîta într-o singură zi,

nicicînd nu purtasem atîtea discuții. Oricît de răzbit aș fi fost de oboseală, am închinat timp rugii, unei rugi fierbinți. Am cerut să fiu trezit la revărsatul zorilor. Soarele începuse tocmai a se arăta, cînd din nou m-am prezentat în fața regelui Jean. În zorii zilei, spusese el. Mai punctual ca mine nici că s-ar fi putut. Dar m-a cuprins îndată o impresie proastă. Toată armata Franței era pregătită pentru începerea bătăliei, în majoritate pedestră, în afara celor trei sute de oameni destinați șarjei și care nu așteptau decît semnalul de atac.

„Monseniore cardinal, mi-a declarat atunci răspicat regele, nu voi accepta să renunț la luptă decît dacă prințul Eduard și o sută dintre cavalerii săi, aleși de mine, vor intra în temnița mea. — Sire, condiția este prea grea și potrivnică onoarei ; ea zădărnicește toate tratativele noastre de ieri. Am ajuns să-l cunosc destul de bine pe prințul de Galles, pentru a-mi da seama că nici nu o va lua în considerare. Nu este omul care să capituleze fără a lupta și care să se predea în mîinile măriei-tale, dimpreună cu floarea cavaleriei engleze, chiar de-ar fi ziua aceasta ultima din viața lui. Ai face-o, sire, sau vreun alt cavaler al Stelei, dacă ați fi în locul lui ? — Firește că nu ! — Atunci, sire, stearpă îmi pare încercarea de a mă duce să-i cer un lucru doar pentru a-l vedea respins. — Monseniore cardinal, îți sînt îndatorat pentru serviciile aduse; dar soarele a urcat sus pe cer. Binevoiește a te retrage din tabără."

În spatele regelui, privindu-se prin deschizătura chiverei, schimbau surîsuri și ocheade episcopul Chauveau, Jean d'Artois, Douglas Eustache de Ribemont, chiar și Audrehem și... bineînțeles, Arhipăstorul, mulțumiți de înfrîngerea mediatorului papal, de parcă i-ar fi venit de hac englezului.

O clipă m-am gîndit să spun că sînt învestit cu puterea de a excomunica, într-atît îmi sărise mustarul. Dar pentru ce ? Care ar fi fost efectul ? Francezii ar fi plecat oricum la atac și nu aș fi făcut decît să pun și mai tare în lumină neputința bisericii. Am adăugat doar atît : „Domnul va judeca, sire, care dintre voi doi se va fi arătat mai vrednic creștin".

Astfel că am urcat, pentru ultima oară, spre crînguri. Turbam. „N-au decît să crape toţi nebunii ăştia ! îmi ziceam galopînd. Domnul nu va mai avea nevoie să-i trieze ; buni sînt cu toţii numai de flăcările iadului."

Ajuns în faţa prinţului de Galles, i-am spus : „Fiule, fă ce poţi ; va trebui să lupţi. Nu am putut găsi nici o cale de înţelegere cu regele Franţei. — A lupta este şi intenţia noastră, mi-a răspuns prinţul. Domnul să ne ajute !"

Acestea fiind zise, am plecat, plin de amărăciune şi înciudare, spre Poitiers. Dar iată că acesta a fost şi momentul ales de nepotul meu Durazzo pentru a-mi spune : „Te rog să mă eliberezi din funcţie, unchiule. Vreau să lupt. — Cu cine ? am strigat. — Alături de francezi, fireşte ! — Găseşti că nu-s destul de numeroşi ? — Unchiule, înţelege că bătălia se va da şi că nu este vrednic din partea unui cavaler să stea deoparte. Senior Heredia vă roagă acelaşi lucru..."

Ar fi trebuit să-l dojenesc foarte tare, să-i spun că fusese numit de Sfîntul-Scaun să mă escorteze în misiunea mea de pace şi că, în loc de a fi privit ca un act de nobleţe, ralierea la unul dintre cele două partide ar putea trece drept o încălcare a datoriei. Ar fi trebuit să-i ordon, pur şi simplu să rămînă... Dar eram obosit, iritat. Şi, într-un fel, îl înţelegeam. Îmi venea să iau şi eu o lance şi să ţintesc nu prea ştiu nici eu în cine... poate în episcopul de Chauveau... Atunci i-am strigat în obraz : „Duceţi-vă la dracu amîndoi ! Şi să vă fie de bine !" A fost ultimul cuvînt pe care i l-am spus nepotului meu Robert. Dar îmi fac reproşuri pentru acest cuvînt, chiar foarte mari...

VII

MÎNA PROVIDENŢEI

Anevoioasă treabă este să reconstitui o bătălie, cînd nu ai luat parte la ea şi chiar dacă ai luat... Mai cu seamă cînd ea se desfăşoară atît de nelimpede, ca la Maupertuis... Mi-a fost istorisită la cîteva ore după aceea, în fel şi chip, fiecare judecînd-o din punctul său de vedere şi

nesocotind important decît ceea ce el însuşi făcuse. Îndeosebi biruiţii, care nu ar fi fost niciodată în situaţia aceasta — ziceau ei — dacă cei din preajma lor nu ar fi greşit, iar aceştia spuneau acelaşi lucru.

Ceea ce nu mai poate fi pus la îndoială este faptul că, imediat după plecarea mea din tabăra franceză, cei doi mareşali s-au luat la harţă. Conetabilul, duce de Atena, întrebîndu-l pe rege dacă binevoia a-i asculta sfatul, spuse cam aşa : „Sire, dacă într-adevăr vreţi să-i aveţi la mînă pe englezi, de ce nu-i lăsaţi să piară din lipsă de hrană ? Căci poziţia lor este puternică, dar nu vor mai putea să şi-o apere cînd trupul le va fi slăbit. Sînt încercuiţi de pretutindeni, iar dacă încearcă să treacă prin singura ieşire pe unde noi înşine îi putem sili a o face, îi vom strivi foarte lesne. De vreme ce am aşteptat o zi, de ce nu am putea aştepta încă două, trei, cu atît mai mult cu cît, clipă de clipă, efectivele noastre se măresc prin venirea întîrzia ţilor ?“ Iar mareşalul de Clermont îl sprijini pe dată : „Zice bine conetabilul. Puţină aşteptare ne-ar aduce mare cîştig şi nimic de pierdut“.

Atunci se înfurie mareşalul d'Audrehem. Tărăgănări peste tărăgănări ! Trebuia să se fi terminat cu toate încă din ajun, seara. „Tot amînînd aşa, o să sfîrşiţi prin a-i lăsa să vă scape, cum s-a mai întîmplat deseori. Priviţi-i, se agită. Coboară spre noi, pentru a se fortifica mai jos şi a-şi pregăti o nouă retragere. S-ar zice, Clermont, că nu te grăbeşti prea mult să te baţi şi că îţi pare rău să-i vezi pe englezi atît de aproape.“

Gîlceava mareşalilor trebuia să izbucnească odată. Dar oare momentul ales era şi cel mai bun ? Clermont nu era omul făcut să primească în faţă ocară atît de mare. Şi i-o întoarse, ca într-un joc cu mingea. „Nu ai să fii astăzi atît de cutezător încît botul calului tău să atingă crupa calului meu.“

Zicînd acestea, se alătură cavalerilor pe care trebuie să-i ducă la asalt, urcă în şa şi dă el însuşi ordin de atac. Audrehem îl imită îndată şi, înainte ca regele să fi scos o vorbă ori conetabilul să fi dat poruncă, iată atacul pornit, nu grupat cum se hotărîse, ci în două escadroane separate cărora mai puţin pare să le pese de frîngerea ina-

micului cît de a se distanța sau urmări. La rîndul său, conetabilul își cere calul de luptă și se avîntă, încercînd să-i stimuleze.

Atunci regele ordonă banierelor să atace ; astfel că toți oștenii o pornesc pe jos, greoi, împovărați de cincizeci sau șaizeci de livre de fier purtate pe spinare și încep a înainta pe cîmpuri spre drumul în urcuș pe care s-a și năpustit cavaleria. Cinci sute de pași sînt de străbătut...

Cînd prințul de Galles a văzut, de acolo de sus, șarja franceză urnindu-se, a strigat : „Falnicii mei seniori, sîntem puțini la număr, dar nu vă înfricoșați. Nici virtutea, nici victoria nu aleg numărul, ci locul unde Domnul voiește a le trimite. De vom fi zdrobiți, nimeni nu ne va blama, iar dacă ziua fi-va a noastră, vom fi și cei mai preamăriți din lume".

Pămîntul se și cutremura la poalele colinei ; arcașii englezi puseseră genunchiul în pămînt, îndărătul țărușilor ascuțiți. Și cele dintîi săgeți începură a șuiera...

Mareșalul de Clermont se repezi primul asupra banierei lui Salisbury, năpustindu-se în gardul viu pentru a-și croi o breșă. O ploaie de săgeți i-a stăvilit atacul. Cumplită a fost — după spusele supraviețuitorilor — secerarea. Caii încă neloviți sfîrșeau prin a se trage singuri în țepii ascuțiți ai palisadei făurite de arcașii galezi. Din spatele palisadei, postăvarii și plevușca țîșneau cu cîngile lor, aceste arme cumplite cu trei rosturi, a căror ghează îl apuca pe cavaler de cămașa de zale, și uneori de carnea trupului, pentru a-l azvîrli de pe cal... și al căror vîrf desfăcea cuirasa la subsuoară de îndată ce omul cădea la pămînt, și a căror lamă curbă servea la spintecarea chiverei... Mareșalul de Clermont fu printre primii uciși, și aproape că nimeni dintre ai săi nu putu ataca într-adevăr poziția engleză. Toți au fost înfrînți pe drumul acela de acces recomandat de Ribemont.

În loc să sară în ajutorul lui Clermont, Audrehem voise să-l lase în urmă, luînd-o pe firul apei Miosson, spre a-i înconjura pe englezi. Dar a nimerit peste trupele contelui de Warwick, ai cărui arcași nu i-au făcut mai bună pri-

mire. De altfel, foarte repede s-a aflat că Audrehem era rănit şi prizonier. Despre ducele de Atena nu se ştia nimic. Dispăruse în vălmăşag. În numai cîteva clipe armata îşi pierduse cele trei căpetenii. Urît început. Dar asta nu însemna decît trei sute de oameni ucişi sau respinşi din douăzeci şi cinci de mii care înaintau pas cu pas. Regele urcase din nou în şa, pentru a domina cîmpul acesta de armuri care păşea încet-încet.

Atunci se născu o stranie tălăzuire. Supravieţuitorii din şarja Clermont, ţîşnind de-a valma dintre cele două garduri vii ucigătoare, purtaţi de cai înnebuniţi, ei înşişi ca scoşi din minţi şi neînstare să-i mai stăpînească, nimeriră în primul batalion, cel al ducelui d'Orléans, răsturnîndu-şi ca pe nişte piese de şah tovarăşii care veneau pe jos, iavaş-iavaş... O, prea mulţi nu au dat ei de-a rostogolul, poate doar vreo treizeci ori cincizeci, dar aceştia, în prăbuşirea lor, au mai tras după ei încă pe-atîţia.

Astfel se iscă, brusc, panică în baniera d'Orléans. Cei din primele rînduri, vrînd să se ferească de lovituri, dau îndărăt în dezordine ; cei din spate nu ştiu pentru ce se întîmplă asta, nici sub ce împinsoare şi, în felul acesta, deruta pune stăpînire — în doar cîteva momente — pe un batalion de şase mii de oameni. Nu sînt obişnuiţi să lupte decît călări ; pe jos nu o fac decît la loc închis, corp la corp. Dar acolo, greoi cum sînt, urnindu-se anevoie, cu vederea mult strîmtată din pricina coifului, se şi socot pierduţi, fără de scăpare. Şi cu toţii dau să fugă, deşi sînt încă departe de duşman. Nemaipomenit lucru o armată care se respinge singură !

Trupele ducelui d'Orleans şi ducele însuşi cedară astfel un teren, nedisputat încă de nimeni, cîteva batalioane căutîndu-şi refugiul în spatele grupării armate a regelui, dar cei mai mulţi alergînd pe drum drept, dacă se poate spune alergînd, dînd caii pe mîna pajilor, cînd de fapt nimeni nu călca pe urmele acestor mîndri bărbaţi, în afară de teama pe care singuri şi-o făceau.

Unii dintre ei, cerînd să fie urcaţi în şa pentru a o lua pe loc la sănătoasa, plecau îndoiţi peste spinarea cailor, precum nişte pături, fiindcă nu reuşiseră să se aşeze de-a călare. Şi duşi erau în afundul zărilor... Mîna

Domnului era la mijloc — nu ne putem împiedica să o gîndim, nu-i aşa, Archambaud ?... Şi doar necredincioşii ar cuteza să surîdă.

Gruparea armată a Delfinului se avîntase la rîndul ei... „Montjoie Saint-Denis !"... şi neîntîmpinînd nici respingere, nici contraatac, îşi urmă drumul. Primele rînduri, gîfîinde din cauza marşului, pătrunseră între aceleaşi garduri vii care se dovediseră atît de funeste lui Clermont, poticnindu-se de trupurile cailor şi ale oamenilor căzuţi acolo într-o clipită. Au fost întîmpinaţi de aceeaşi ploaie de săgeţi trase dinapoia palisadelor. Se stîrni mare vuiet de spade în ciocnire şi se auziră strigăte de furie ori durere. Ieşindul fiind foarte strîmt, prea puţini înfruntau direct bătălia, ceilalţi — înghesuiţi în spatele acestora — nici nu se mai puteau mişca. Jean de Landas, Voudenay, Guichard se ţineau, după cum primiseră poruncă, în preajma Delfinului, care — ca şi fraţii săi de Poitiers şi de Barry — s-ar fi găsit în imposibilitatea de a se urni sau comanda vreo mişcare. Şi-apoi — o să mai spunem o dată — prin deschizăturile unor chivere, cînd nu eşti călare şi ai în faţă sute de cuirase, privirea îţi este mult îngustată. Delfinul nu zărea mai departe de baniera sa ţinută în frîu de cavalerul Tristan de Meignelay. Cînd cavalerii contelui de Warwick — cei care îl făcuseră prizonier pe Audrehem — se năpustiră călări în flancul grupării Delfinului, era prea tîrziu, nu se mai putea pregăti pentru susţinerea unui atac.

Dar... lucru nemaipomenit, englezii, care cu atîta uşurinţă se luptau pe jos, cîştigîndu-şi chiar faimă pentru acest lucru, urcaseră din nou în şa de cum au văzut că inamicul vine la atac fără cai. Deşi nu prea numeroşi, ei stîrniră în gruparea Delfinului aceeaşi învălmăşeală, chiar mai mare, decît cea care se produsese de la sine printre oştenii ducelui d'Orléans. Cu şi mai multă zăpăceală încă. „Păziţi-vă, păziţi-vă", li se striga celor trei fii ai regelui. Cavalerii lui Warwick se îmbulzeau spre baniera Delfinului, care lăsase să-i cadă lancea cea scurtă şi se chinuia, împins de-ai săi, să-şi ţină spada.

Voudenay sau poate Guichard — prea bine nu se mai ştie — l-a apucat de braţ, urlînd : „Urmaţi-ne, monse-

niore, trebuie să vă retrageţi !" Numai să şi poată... Delfinul îl văzu pe sărmanul Tristan de Meignelay în mare durere căzut la pămînt — sîngele îi ţîşnea din gîtlej ca dintr-o oală spartă, peste stindardul cu armele Normandiei şi Dauphiné-ului. Mă tem că asta i-a dat aripi să o şteargă. Landas şi Voudenay îi deschideau drum în rîndurile lor. Cei doi fraţi ai săi îl urmau, zoriţi de Saint-Venant.

Nu am avea nimic a spune că a vrut să iasă din impas şi nu-i putem decît lăuda pe cei care l-au ajutat să o facă. Primiseră misiunea să-l conducă şi să-l ocrotească. Aşa se şi cădea. Nu-i puteau lăsa pe fiii Franţei, şi mai cu seamă pe primul, în mîinile duşmanului. Nu am avea nimic a spune că Delfinul s-a dus unde se aflau caii sau că i-a fost adus propriul cal pe care a încălecat, după care şi tovarăşii săi au făcut la fel ; şi asta e drept, de vreme ce cu toţii fuseseră hărţuiţi de oameni călări.

Dar să-l vezi pe Delfin că nu se mai uită înapoi, că o ia la galop întins, părăsind cîmpul de luptă, întocmai ca unchiul său d'Orléans cu puţin mai înainte, mi se pare a nu fi o conduită onorabilă. Ei da, ziua aceea nu a fost deloc favorabilă cavalerilor Stelei.

Saint-Venant, vechi şi devotat slujitor al coroanei, va susţine totdeauna că el a fost cel care a hotărît îndepărtarea Delfinului, că îşi putuse da repede seama de situaţia proastă în care se afla armata regelui, că moştenitorul tronului încredinţat pazei sale trebuia salvat cu orice preţ şi că a fost chiar nevoit să stăruie mult şi aproape să-i ordone Delfinului să plece de-acolo — lucru pe care îl va susţine şi în faţa Delfinului însuşi... Bravul Saint-Venant! Alţii au, din păcate, limba mai puţin discretă.

Oamenii din armata Delfinului, văzînd că acesta se îndepărtează, nu mai stătură mult pe gînduri şi, răzleţindu-se, o porniră şi ei în căutarea cailor, strigînd retragere generală.

Delfinul alergă preţ de o leghe bună. Atunci, socotindu-l în siguranţă, Voudenay, Landas şi Guichard îl vestiră că ei se duceau înapoi să se bată. Nu le-a răspuns. Şi-apoi, ce le-ar fi putut răspunde ? „Vă duceţi să vă faceţi datoria, eu m-am îndepărtat de ea ; vă firitisesc şi vă salut... Şi Saint-Venant ar fi vrut să se întoarcă pe cîmpul

de bătaie. Dar cineva trebuia să rămînă cu Delfinul, iar ceilalţi îi impuseră acest lucru, el fiind totodată şi cel mai vîrstnic, cel mai înţelept. Astfel, Saint-Venant, înconjurat de o escortă mică, ce spori totuşi repede cu toţi fugarii înnebuniţi pe care-i întîlnea, îl duse pe Delfin în castelul cel mare de la Chauvigny. Iar după ce au ajuns acolo, se pare că şi-a scos cu mare greutate mănuşa, într-atît de tare i se umflase şi i se învineţise mîna dreaptă. Şi-atunci a fost văzut plîngînd.

VIII

GRUPAREA DE LUPTĂ A REGELUI

Mai rămînea gruparea regelui... Brunet, mai dă-ne puţin din vinul acela de Mosela... Cine ? Arhipăstorul ?... A, da, cel din Verdun ! Îl voi vedea mîine ; este timp destul. Ne aflăm aici pentru trei zile, într-atît de devreme am ajuns datorită primăverii acesteia prelungite care face ca arborii să înmugurească acum, în decembrie...

Da, mai rămăsese regele Jean pe cîmpul de la Maupertuis... Maupertuis... Ia te uită, nu mă gîndisem la asta. Cînd repeţi nişte nume, nu le mai pătrunzi sensul... Proastă ieşire, proastă trecere... Nimeni nu ar trebui să lupte într-un loc cu un asemenea nume.

Mai întîi, regele văzuse fugind în debandadă, chiar înainte de a-i întîmpina inamicul, banierele pe care le comanda fratele său. Apoi a văzut cum se destrămau şi dispăreau, abia angajate în luptă, banierele fiului său. Se înciudase, firesc, dar fără să-şi închipuie că totul putea fi pierdut doar pentru atîta lucru. Numai gruparea lui depăşea cu mult numărul tuturor englezilor laolaltă.

O căpetenie mai destoinică ar fi înţeles, fără îndoială, primejdia şi ar fi schimbat pe loc tactica. Dar regele Jean lăsă cavalerilor englezi tot timpul să repete, şi pentru el, şarja care atît de bine le reuşise. S-au năpustit asupra lui, cu lănciile în jos, şi i-au rupt linia de bătaie.

Sărmanul Jean al II-lea ! Tatăl său, regele Filip, fusese biruit la Crécy pentru că îşi lansase cavaleria odată cu

pedestrimea, iar el se lăsa bătut măr, la Poitiers, exact pentru inversul acelei situații.

„Ce trebuie să faci cînd înfrunți oameni fără de onoare care folosesc întotdeauna alte arme decît ale tale ?“ Asta m-a întrebat mai apoi, cînd l-am revăzut. De vreme ce el înainta pe jos, englezii ar fi trebuit și ei să descalece, dacă se numeau viteji. O, dar nu este singurul principe care își justifică eșecurile doar prin faptul că adversarul nu a binevoit să adopte regula jocului aleasă de el !

Mi-a mai spus că toate acestea îl mîniaseră atît de mult, încît i se părea că, trupește, se simte mai puternic. Povara armurii nu-l mai apăsa. Își frînsese el ghioaga, dar mai înaînte venise de hac multor vrăjmași. De altfel mai tare îi plăcea să lovească decît să spintece ; dar, întrucît nu-i rămăsese decît toporul cu două tăișuri, îl tot flutura pe acesta, îl rotea în toate părțile și lovea cu el. Ai fi zis un tăietor de lemne smintit într-o pădure de oțel. Nimeni nu mai văzuse pînă atunci mai furioasă făptură pe-un cîmp de bătaie. Nu mai simțea nimic — nici oboseală, nici groază, ci doar o turbare care îl orbea chiar mai tare decît sîngele ce i se prelingea peste pleoapa stîngă.

Cu foarte puțin timp înainte fusese sigur că va cîștiga; că este stăpîn pe victorie. Și iată că totul se prăbușise. Din ce cauză ? Dintr-a cui vină ? Dintr-a lui Clermont și a lui Audrehem, mareșalii aceștia proști, care au pornit la atac prea devreme, dintr-a conetabilului, un nătărău ! Să crape, să crape cu toții ! În privința aceasta prea-bunul rege putea fi liniștit ; dorința îi fusese împlinită. Ducele de Atena murise ; curînd avea să i se găsească trupul spintecat de lovitura unei halebarde și călcat în picioare de o șarjă. Mareșalul de Clermont murise și el ; atît de multe săgeți primise în trupul său, încît cadavrul i se asemăna cu o coadă de păun. Audrehem se afla prizonier, rănit la pulpă.

Turbare și furie. Totul este pierdut, dar regele Jean nu caută decît să ucidă, să ucidă tot ce-i iese în cale. Și-apoi nu are decît să moară, cu inima făcută țăndări ! Albastra sa tunică de războinic, brodată cu crinii Franței este, toată, sfîșiată. A văzut căzînd flamura pe care bravul Geoffroy de Charny o strîngea la piept ; cinci postăvari se năpus-

tiseră asupra lui ; un soldăţoi din Ţara Galilor sau un ţopîrlan irlandez, înarmat cu un nu prea bun cuţit de măcelar, a luat cu el steagul Franţei.

Regele îi cheamă pe ai săi. „Veniţi la mine, Artois, Bourbon !“ Doar i se aflaseră prin preajmă nu cu mult timp înainte. Ei da, însă acum, fiul contelui Robert, denunţătorul regelui Navarei, uriaşul cu creier mic — „vărul meu Jean, vărul meu Jean“ — este prizonier ; de asemenea fratele său Charles d'Artois şi monseniorul de Bourbon, tatăl moştenitoarei tronului.

„Veniţi la mine, Regnault, episcope ! Fă-mă să-l aud pe Dumnezeu !“ Dar dacă Regnault Chauveau îi vorbea în clipa aceea Domnului, o făcea faţă în faţă cu el. Trupul episcopului de Châlons zăcea undeva, ochii îi erau închişi sub mitra de fier. Nimeni nu-i mai răspundea regelui, în afară de un glas în schimbare, un glas care îi striga : „Tată, tată, păzeşte-te ! La dreapta, tată, păzeşte-te !“

Văzîndu-i pe Landas, pe Voudenay şi pe Guichard reapărînd în luptă, călări, regele trăi o clipă de speranţă. Oare fugarii se întorceau ? Banierele prinţilor veneau în galop pentru a-l despresura ? „Unde sînt fiii mei ? — La adăpost, sire !“

Landas şi Voudenay porniseră la atac. Singuri. Mai tîrziu avea să afle regele că pieriseră tocmai pentru că se întorseseră să lupte — nu voiseră să fie socotiţi laşi ; o făcuseră după ce îi salvaseră pe prinţii Franţei. Dintre toţi, unul singur îi rămîne regelui, cel mai tînăr, preferatul său, Filip, care continuă să-i strige : „La stînga, tată, păzeşte-te ! Tată, tată, păzeşte-te la dreapta...“ şi care — să o spunem deschis — mai mult îl încurcă decît îl ajută. Căci este prea grea spada în mîna copilului, pentru a putea deveni ofensivă, iar regele Jean trebuie cînd şi cînd să înlăture cu toporul său cel lung lama aceasta inutilă, spre a-i întîmpina pe asaltatori cu lovituri de stavilă. Dar cel puţin, micul Filip nu a dat bir cu fugiţii.

Deodată, Jean al II-lea se vede înconjurat de zeci de vrăjmaşi, pe jos, atît de grăbiţi încît se stînjenesc unii pe alţii. Îi aude strigînd : „Este regele, este regele, pe el !“

Iar în cercul acesta cumplit, nici o tunică de zale franceză. Pe spadele scurte, pe scuturi numai devize engle-

zești sau gascone. „Predați-vă, predați-vă, altfel sînteți un om mort“ ! i se strigă.

Dar regele nebun nu aude nimic. Continuă să despice văzduhul cu toporul. Fiindcă a fost recunoscut, ceilalți rămîn la oarecare distanță ; ei drace, vor să-l prindă viu! Iar el își tot vîntură unealta în dreapta și în stînga, mai mult în dreapta, fiindcă ochiul stîng i s-a lipit de sînge... „Tată, păzește-te...“ O lovitură îl atinge pe rege la umăr. Un cavaler uriaș străbate atunci vălmășagul, croiește o breșă în zidul de oțel, dă din coate și ajunge în fața gîfîindului rege care parcă rîșnește întruna aerul. Nu, nu este Jean d'Artois ; ți-am spus că era prizonier. Cu glas puternic, cavalerul strigă în franceză : „Sire, sire, predați-vă“.

Atunci, regele Jean contenește să mai lovească în gol, îi aţintește cu privirea pe cei care îl împresoară, care îl închid ca într-un cerc și răspunde cavalerului : „Cui să mă predau ? Cui ? Unde este vărul meu, prințul de Galles ? Cu el voi să stau de vorbă. — Sire, nu este aici ; dar vă puteți preda mie, și vă voi conduce în fața lui, răspunse uriașul. — Cine ești dumneata ? — Sînt Denis de Morbecque, cavaler, dar de cinci ani în regatul Angliei, de vreme ce nu pot rămîne într-al măriei-tale“.

Morbecque, condamnat pentru omucidere și delict de război privat, fratele acelui Jean de Morbecque, care atît de bine lucrează pentru spița navareză, cel care a negociat tratatul dintre Filip d'Evreux și Eduard al III-lea. Bine mai potrivea soarta lucrurile, strecurînd mirodenii în nenorocire, pentru a o face și mai amară.

„Mă predau ție“, zise regele.

Își aruncă toporul în iarbă, își scoase mănușa și i-o dădu cavalerului. Apoi, ca și încremenit o clipă, cu ochii închiși, lăsă înfrîngerea să-i umple ființa.

Dar iată că în juru-i vacarmul se porni iarăși — era îmbrîncit, tras, scuturat, sufocat. Mulțimea de vlăjgani strigau într-un glas : „L-am prins, l-am prins, eu l-am prins !“ Mai tare decît toți, un gascon urla : „Al meu este. Am fost primul care l-am asaltat. Iar dumneata, Morbecque, vii cînd treaba e făcută“. Morbecque însă răspunse: „Ce tot strigi acolo, Troy ? Mie mi s-a predat, nu vouă“.

Toate astea, pentru că prinderea regelui Franței aducea cîștig bun — și ca onoare, și ca bani ! Și fiecare căuta să-l

înşface, ca să-şi asigure dreptul. Apucat de braţ de către Bertrand de Troy, de guler de un altul, regele sfîrşi prin a se răsturna cu armură cu tot. L-ar fi sfîşiat în bucăţi.

„Seniori, seniori ! striga el, respectaţi curtoazia, conduceţi-mă, pe mine şi pe fiul meu, în faţa prinţului, vărul meu. Nu vă mai bateţi pentru mine. Sînt destul de puternic spre a vă face bogaţi pe toţi."

Dar ei nu mai auzeau nimic. Continuau să urle : „Eu l-am prins. Al meu este !"

Şi se băteau între ei cavalerii aceştia, răguşind şi vînturîndu-şi ghearele de fier, se băteau pentru un rege, precum cîinii pentru un os.

Să trecem acum în tabăra prinţului de Galles. Destoinicul său căpitan, Jean Chandos, tocmai venise lîngă el pe dîmbul care domina o mare parte a cîmpului de bătaie ; stăteau locului. Caii lor, cu nările însîngerate, cu zăbalele înspumate de bale, erau lac de apă. Cei doi bărbaţi gîfîiau. „Ne auzeam unul pe altul trăgînd cu sete aer în piept", mi-a povestit Chandos. Faţa prinţului şiroia de sudoare, iar cămaşa-i de oţel, fixată de coif şi acoperindu-i capul şi umerii, se sălta la fiecare dintre respiraţiile acestea lacome.

În faţa lor nu vedeai decît garduri vii bortite, arbuşti frînţi, vii pustiite. Pretutindeni cai şi oameni doborîţi. Ici un cal se chinuia să moară, frămîntîndu-şi copitele. Dincolo se tîra un om în cuirasă. În altă parte, trei scutieri trăgeau sub un copac trupul unui cavaler muribund. Pretutindeni arcaşi din Ţara Galilor şi postăvari irlandezi despuiau cadavrele. Se mai auzea, pe ici, pe colo, zăngănit de arme în luptă. Nişte cavaleri englezi treceau pe cîmpie, încolţindu-l pe unul dintre ultimii francezi care încerca să se retragă.

Chandos spuse : „Să-i mulţumim Domnului, ţi-a fost bună ziua, monseniore. — Ei da, numai graţie lui Dumnezeu. Am biruit !" i-a răspuns prinţul. Iar Chandos a continuat : „Cred că ar fi bine să te opreşti aici şi să-ţi înalţi flamura pe tufişul acesta mai înalt. În felul acesta ţi se vor aduna în jur şi oamenii, care acum sînt foarte răspîndiţi. Şi chiar măria-ta vei putea să-ţi tragi puţin sufletul, căci te văd cam încins. Nu mai avem de urmărit pe nimeni. — La fel gîndesc şi eu", zise prinţul.

Şi în timp ce flamura cu lei şi crini era înfiptă într-un boschet, iar trîmbiţaşii sunau din corn adunarea în jurul prinţului, Eduard ceru să i se scoată casca, îşi scutură părul bălai şi îşi şterse mustaţa leoarcă de sudoare.

Ce zi ! Trebuie să recunoaştem că făcuse eforturi mari galopînd întruna pentru a trece de la o trupă la alta, încurajîndu-i pe arcaşi, îmbărbătîndu-i pe călăreţi, hotărînd în ce locuri anume trebuiau trimise întăriri... în sfîrşit, mai cu seamă Warwick şi Suffolk, mareşalii săi, erau cei care hotărau ; oricum, se afla mereu lîngă ei, pentru a le spune : „Aşa, faceţi foarte bine..." În fapt, nu luase singur decît o hotărîre, dar capitală, care îi îndreptăţea, cu adevărat, gloria acelei zile. Cînd a văzut debandada stîrnită în baniera lui d'Orléans, datorată numai şi numai refluxului şarjei franceze, el a ordonat imediat urcarea în şa a unei părţi dintre oştenii săi, pentru a merge să producă acelaşi efect în gruparea ducelui de Normandia. El însuşi se vîrîse în vălmăşagul acela de mai multe ori. Crease impresia că se afla peste tot. Şi fiecare dintre cei care i se alăturau, îi spuneau. „Ziua este a măriei-tale... Zi mare, pe care poporul nu o va uita. Ziua este a măriei-tale, ai făcut minuni."

Gentilomii săi din gardă se grăbiră să-i ridice cortul, pe loc, şi să tragă mai în faţă căruţa, bine adăpostită pînă atunci, în care se aflau toate cele necesare servirii meselor — scaune, măsuţe, tacîmuri, vin de mai multe soiuri.

Nu se putea hotărî să descalece, de parcă victoria nu ar fi fost cu adevărat cîştigată.

„Unde este regele Franţei, l-aţi văzut ?" îi întreba el pe scutierii săi.

Era ca şi îmbătat de atîta luptă. Parcurgea dîmbul, gata pentru cine ştie ce bătălie supremă.

Şi deodată zări, culcată în ierburi, o cuirasă nemişcată. Cavalerul era mort, părăsit de către scutierii săi, în afară de un servitor bătrîn şi rănit, care se ascundea într-un desiş. Lîngă cavaler, steguleţul său de lance : cu armele Franţei încrucişate. Prinţul ceru să i se scoată mortului casca. Ei da, Archambaud... gîndeşti bine... era chiar nepotul meu, Robert de Durazzo.

Nu-mi este rușine de lacrimile mele... Onoarea lui l-a împins, firește, la o faptă pe care onoarea bisericii și a mea ar fi trebuit totuși să nu i-o îngăduie. Dar îl înțeleg. Și-apoi, a fost viteaz... Nu-i zi să nu-l rog pe Domnul pentru iertarea sa.

Prințul ordonă scutierilor săi : „Așezați-l pe cavalerul acesta pe o targă, duceți-l la Poitiers și înfățișați-l în numele meu cardinalului de Périgord ; spuneți-i că îl salut".

În felul acesta am aflat că victoria era de partea englezilor. Și dacă te gîndești că, dimineața, prințul era pregătit să trateze, să dea înapoi toate capturile, să încheie un armistițiu pe șapte ani ! Mi-a reproșat-o îndestul a doua zi, cînd ne-am revăzut la Poitiers. Nu s-a sfiit cîtuși de puțin... Că am vrut să-i servesc pe francezi, că l-am înșelat în privința puterii lor, că am pus în balanță toată greutatea bisericii, spre a-l face să accepte acordul. Nu i-am putut spune decît atît : „Preafrumosule prinț, ai căutat pînă la sfîrșit căile păcii, din dragoste pentru Domnul. Iar voința Domnului s-a arătat". Iată ce i-am spus...

Dar pe dîmb ajunseseră între timp Warwick și Suffolk, însoțiți de lordul Cobham. „Aveți vești de la regele Jean ? i-a întrebat prințul. — Noi... nu ; dar credem că este mort ori prins, căci nu a plecat cu batalioanele sale."

Atunci prințul le spuse : „Mergeți, vă rog, și cercetați, spre a-mi spune adevărul. Găsiți-l pe regele Jean".

Englezii se răspîndiseră jur-împrejur pe o întindere de două leghe, urmărind adversari și încăierîndu-se. Acum că erau învingători, fiecare căuta să se aleagă cu un profit. Ce naiba ! Nu biruitorului i se cuvine să-și însușească tot ce aparține unui cavaler prins ? Adică armele, giuvaerurile... Și erau gătiți baronii regelui Jean. Mulți aveau centuri de aur. Fără să mai vorbim de răscumpărări, firește, care aveau să fie puse în discuție și fixate potrivit cu rangul prizonierului. Francezii sînt destul de vanitoși încît să fie lăsați singuri să fixeze prețul la care se apreciază. Se putea avea încredere în trufia lor. Așa că... fiecare cu norocul lui ! Cei care avuseseră norocul să pună mîna pe Jean d'Artois sau pe contele de Vendôme, sau pe contele de Tancarville erau îndreptățiți să se gîndească la înălțarea de viitoare castele. Cei care

nu însfăcaseră decît un senioraș oarecare ori un învățăcel, nu aveau să-și poată schimba decît mobila din sala mare și să ofere niscaiva rochii doamnei lor. Apoi aveau să mai fie darurile prințului pentru cele mai mari și mai frumoase fapte de arme.

„Oamenii noștri urmăresc rămășițele armatei pînă la porțile Poitiers-ului", aduse vestea Jean de Grailly, senior de Buch. Un oștean din baniera sa, care se întorcea cu patru capturi serioase, neputînd mîna mai multe, spuse că mare măcel de omenire avea loc pe-acolo, întrucît burghezii din Poitiers își închiseseră porțile, iar în fața acestora, pe șosea, lumea se omora groaznic ; iar acum, francezii se predau de îndată ce zăreau în depărtare vreun englez. Arcași dintre cei mai de rînd capturaseră cîte cinci sau șase prizonieri. Nicicînd nu se mai pomenise așa ceva.

„Dar regele Jean ? întrebă prințul. — Nu-i acolo, nu. Mi s-ar fi spus."

Apoi, la poalele colinei, Warwick și Cobham apărură ; mergeau pe jos, cu frîul calului pe braț și încercau să împace zeci de cavaleri și scutieri care îi însoțeau. Oamenii aceștia se ciorovăiau în engleză, în franceză, în gasconă, mimînd mișcările unui om care se luptă. În fața lor, tîrșîindu-și picioarele, pășea un bărbat istovit ; se cam împletica și ținea, cu mîna neînmănușată, mîna unui copil în armură. Un tată și un fiu care pășeau alături — amîndoi aveau pe piept crini de mătase crestați.

„Înapoi ; să nu se apropie nimeni de rege dacă nu o vrea !" strigă Warwick celor ce se certau.

Abia atunci Eduard de Galles, prinț de Aquitania, duce de Cornouailles, cunoscu, înțelese, îmbrățișă imensitatea victoriei sale. Regele, regele Jean, conducătorul celui mai numeros și mai puternic regat din Europa... Bărbatul și copilul veneau spre el încet de tot... A, ce clipă, care va rămîne pe vecie în memoria oamenilor !... Prințul avu impresia că pămîntul întreg îl privește.

Făcu gentilomilor săi un semn — voia să fie ajutat să descalece. Își simțea pulpele înțepenite, șalele de asemenea.

Rămase în ușa cortului. Soarele, în asfințire, străpungea pădurica cu raze de aur. Foarte mirați ar fi fost toți

oamenii aceia dacă li s-ar fi spus că ora vecerniilor trecuse.

Eduard întinse mîinile spre darul pe care i-l aduceau Warwick şi Cobham, darul Providenţei. Jean al Franţei, chiar şi astfel, încovoiat de un destin potrivnic, este mai înalt decît el. Regele răspunse gestului biruitorului — mîinile sale una doar înmănuşată, cealaltă goală, se îndreptară spre ale celuilalt. Şi au rămas astfel o clipă, nu îmbrăţişîndu-se, ci doar strîngîndu-şi mîinile. Apoi Eduard avu un gest care merse la inima tuturor cavalerilor. Era fiu de rege ; prizonierul său era un rege încoronat. Atunci, ţinîndu-l mai departe de mînă, îşi aplecă mult capul şi schiţă o genuflexiune. Onoare vitejiei nefericite... Tot ceea ce înnobilează pe învinsul nostru ne înnobilează şi victoria. Oamenii aceia aspri simţiră cum îi îneacă emoţia.

„Ia loc, sire văr al meu, spuse Eduard poftindu-l pe regele Jean în cort. Lasă-mă să te servesc eu însumi cu vin şi mirodenii. Şi iartă-mă dacă te omenesc cu atît de puţin. Dar vom trece curînd la masă."

Cei din jur dădeau zor să ridice un cort mare pe dîmb. Gentilomii prinţului îşi cunoşteau îndatoririle. Iar bucătarii au totdeauna ceva carne sau pateu în lăzile lor. Şi fiindcă mai lipseau una-alta, s-au dus să caute cele trebuitoare în cămara călugărilor de la Maupertuis. Prinţul mai spuse : „Rudele şi baronii măriei-tale vor avea plăcerea să-ţi stea alături. Voi pune să fie chemaţi. Şi îngăduie să ţi se panseze rana de la frunte, rană care grăieşte despre marele curaj al măriei-tale".

IX

CINA PRINŢULUI

Istorisindu-ţi toate cele de curînd întîmplate — lucruri care aduc mare schimbare şi învîrtejire în regat, tocmai aici, dintre atîtea alte locuri, tocmai la Verdun — îmi vine a cugeta la destinul naţiunilor... Pentru ce ? Ei, nepoate, pentru că aici s-a născut regatul, pentru că ceea ce putem numi regatul Franţei s-a născut din tratatul

semnat chiar aici după bătălia de la Fontenoy, pe atunci Fontanetum — ştii, pe unde am trecut — între cei trei fii ai lui Ludovic cel Sfînt. Partea lui Carol cel Pleşuv a fost cam cu zgîrcenie decupată din întreg, de altfel fără a se avea în vedere anumite realităţi ale solului. Alpii, Rinul ar fi trebuit să fie hotare naturale ale Franţei şi nu-i deloc firesc ca Verdun şi Metz să fie ţinuturi ale imperiului. Oare ce se va întîmpla mîine cu Franţa ? Cum va fi ea hotărnicită ? Poate că peste zece sau douăzeci de ani nici nu va mai exista o Franţă... Întrebarea şi-o pun unii foarte serios. Ei văd o bucată mare engleză şi alta navareză întinzîndu-se de la o mare la altă mare, cu toată partea de Langue d'oc şi un regat Arles, reclădit în raportul de dependenţă faţă de imperiu, cu Burgundia în plus... Fiecare visează să sfîrtece slăbiciunea.

Dar, ca să fiu sincer, nu cred deloc în aşa ceva, deoarece atîta vreme cît eu şi alţi cîţiva ca mine vom exista, biserica nu va îngădui o astfel de împărţire, de sfîşiere. Şi-apoi, în mintea poporului dăinuie mult prea puternic ideea unei Franţe care a fost una şi mare. Francezii îşi vor da foarte repede seama că nu sînt nimic dacă nu mai fac parte din regat, dacă nu mai sînt reuniţi într-un singur stat. Vor fi însă vaduri greu de trecut. Poate fi-veţi puşi, în faţa nevoii, să faceţi o alegere grea. Să alegi, Archambaud, să alegi totdeauna ceea ce poate sprijini regatul, chiar dacă este cîrmuit de un rege slab — pentru că regele poate muri, poate fi alungat ori ţinut în captivitate, dar regatul durează.

În seara bătăliei de la Poitiers, măreţia Franţei străbătea chiar în consideraţia cu care învingătorul — uluit de norocul său şi aproape nevenindu-i a crede în el — îl trata pe învins. Stranie reunire de comeseni, aceea de după bătălie, încropită în inima unei păduri din Poitou, între nişte pereţi de pînză roşie. La loc de cinste, luminaţi de făclii — regele Franţei, fiul său Filip, monseniorul Jacques de Bourbon, care devenea duce întrucît tatăl său fusese ucis în ziua aceea, contele Jean d'Artois, conţii de Tancarville, d'Etampes, de Dammartin, precum şi seniorii de Joinville şi de Parthenay — serviţi cu toţii în tacîmuri de argint ; iar la celelalte mese, răzleţiţi printre ca-

valeri englezi și gașconi, cei mai puternici și cei mai bogați dintre ceilalți prizonieri.

Prințul de Galles se grăbea să se ridice pentru a-l servi el însuși pe regele Franței și a-i turna vin din belșug.

„Servește-te, sire, te rog. Să nu ai păreri de rău. Deoarece chiar dacă Domnul nu ți-a împlinit vrerea, chiar dacă lucrurile ți s-au întors împotrivă, ai cîștigat astăzi un renume de vitejie, iar faptele-ți înalte le-au depășit pe cele mai înalte. Fără îndoială că monsenior tatăl meu te va trata cu toată cinstea și te va înțelege cu atîta înțelepciune, încît veți rămîne buni prieteni. În fapt toată lumea îți recunoaște aici prețul bravurii, căci în această privință i-ai întrecut pe toți."

Tonul fusese dat. Regele Jean se destindea. Cu ochiul stîng atît de albastru, cu crestătura din fruntea-i joasă, răspundea politicos politeților gazdei sale. Era rege-cavaler și numai astfel trebuia să apară în înfrîngerea sa. La mesele celelalte, glasurile vibrau mai puternic. După ce se ciocniseră aspru în luptă, cu spada sau toporul, seniorii celor două tabere se asaltau acum cu firitiseli.

Peripețiile din timpul bătăliei erau comentate cu glas tare. Nu mai conteneau cu laudele la adresa curajului tînărului prinț Filip care, după o zi atît de cumplită și cu stomacul greu de atîta mîncare, se cam legăna pe scaun, lunecînd în somnie.

Și începeau a se face socoteli. În afară de seniorii cei mari, de duci, conți și viconți — vreo douăzeci la număr — căci putuseră fi numărați, printre prizonieri, peste șaizeci de baroni și căpitănași de baniere ; simplii cavaleri, scutierii și învățăceii nici nu mai puteau fi numărați. Peste două mii, cu siguranță ; totalul nu avea să fie știut decît a doua zi...

Morții ? Trebuiau estimați cam la același număr. Prințul ordonă ca morții ridicați de pe cîmpul de luptă să fie duși, încă din zori, la mănăstirea de călugări minoriți din Poitiers, în frunte cu trupurile ducelui de Atena, al ducelui de Bourbon, al contelui-episcop de Châlons, spre a fi înhumați cu toată pompa și onoarea meritată. Ce procesiune ! Nicicînd nu a văzut vreo mănăstire sosindu-i într-o singură zi atîția oameni de vază și atît de bogați.

Ce pleașcă, în slujbe și daruri, avea să se abată asupra fraților minoriți! Și tot atîtea asupra fraților predicatori.

Trebuie să-ți precizez imediat că a fost necesară scoaterea pavajului din naosul și incinta rezervată călugărilor a două mănăstiri, pentru a rîndui dedesubt, în două etaje pe : Geoffroy de Charny, Rochechouart, Eustache de Ribemont, Dance de Melon, Jean de Montmorillon, Seguin de Cloux, La Fayette, La Rochedragon, La Rochefoucault, La Roche Pierre de Bras, Olivier de Saint-Georges, Imbert de Saint-Saturnin — și tot ți-aș mai putea înșira cu zecile.

„Știe cineva ce s-a întîmplat cu Arhipăstorul ?" întrebă regele.

Este rănit, prizonier al unui cavaler englez. Cît prețuia Arhipăstorul ? Avea vreun castel mai mare, niscaiva pămînturi ? Învingătorul său cerea amănunte fără să se rușineze. Nu. Nu avea. Doar un conac mic la Vélines. Dar faptul că regele îl numise îi ridica prețul.

„Îl voi răscumpăra", spuse Jean al II-lea care, fără să știe, deocamdată, cît avea să o coste pe Franța persoana lui, începea să facă pe grandomanul.

Atunci îi răspunse prințul Eduard : „Din dragoste pentru măria-ta, sire vărul meu, îl voi răscumpăra eu însumi pe acest arhipăstor și îi voi reda libertatea, dacă o dorești".

La mesele celelalte glasurile se înviorau tot mai mult. Vinul, cărnăria, totul înghițit cu lăcomie, li se urcase la cap acestor bărbați istoviți, care de dimineață nu băgaseră nimic în gură. Adunarea lor avea ceva din mesele date la Curte după cîte un mare turnir, dar și ceva din atmosfera de la tîrgurile de vite.

Morbecque și Bertrand de Troy încă nu încheiaseră disputa în privința capturării regelui. „Eu sînt cel care l-am prins ! — Nu-i adevărat ; pusesem mîna pe el, dumneata m-ai dat la o parte ! — Cui i-a dat mănușa ?"

Oricum, nu ei aveau să primească răscumpărarea — enormă, fără îndoială, ci regele Angliei. Capturarea unui rege i se cuvine doar regelui. Ceea ce îi interesa pe ei era să știe cine avea să încaseze pensia pe care regele Eduard avea să o acorde negreșit. Te întrebi dacă nu le-ar fi fost de mai mare folos, dacă nu ca onoare, să captureze

un baron bogat pe care apoi şi l-ar fi putut împărţi. Căci se făceau asemenea împărţeli, dacă se nimerea să fie doi sau trei pe acelaşi prizonier. Alteori se practica schimbul. „Dă-mi-l pe seniorul de La Tour ; îl cunosc, este rudă cu buna mea soaţă. Ţi-l dau în schimb pe Mauvinet. Ai de cîştigat ; este capul justiţiei din Touraine."

Şi, deodată, regele Jean izbi cu palma în masă.

„Seniori, bunii mei seniori, nădăjduiesc că între voi şi cei care ne-au făcut prizonieri totul va decurge în deplină onoare şi noblețe. Dumnezeu a vrut să fim învinşi, dar vedeţi bine de cîtă atenţie sîntem înconjuraţi. Să ne păstrăm onoarea de cavaleri. Nimeni să nu fugă sau să-şi încalce cumva jurămîntul, căci altfel îl voi da de ruşine în văzul tuturor."

S-ar fi zis că strivitul acestă comanda, că-şi recăpăta semeţia pentru a-şi invita baronii să fie corecţi în captivitate.

Prinţul de Galles, care tocmai îi turna vin de Saint-Emilion, îi mulţumi. Regele Jean găsea că tînărul era foarte îndatoritor. Cît era de atent, ce maniere frumoase avea... Regelui Jean i-ar fi plăcut ca fiii săi să-i semene ! Apoi nu rezistă — de vină erau şi băutura, şi oboseala... — simţi nevoia să-l întrebe pe prinţ : „L-ai cunoscut cumva pe Domnul de Spania ? — Nu, dragă sire ; l-am înfruntat doar pe mare..." Era curtenitor prinţul ; ar fi putut spune : „L-am biruit..." „Mi-a fost bun prieten. Îmi reaminteşti chipul, silueta lui..." După aceea, pe neaşteptate şi cu răutate în glas : „Nu-mi cere să-i redau ginerelui meu de Navara libertatea ; nu voi face aceasta în schimbul vieţii mele".

O clipă doar regele Jean al II-lea fusese cu adevărat mare ; doar o clipă, şi anume în cea imediat următoare capturării sale. Dovedise atunci grandoarea nefericirii extreme. Dar iată că se întorcea la firea lui din totdeauna — purtări pe măsura imaginii exagerate pe care şi-o făurea despre sine, o judecată slabă, griji mărunte, patimi ruşinoase, porniri absurde şi simţăminte de ură îndîrjite.

Într-un fel, captivitatea nu avea să-i displacă, era o captivitate aurită, se înţelege, o captivitate regească.

Acest fals glorios se contopise cu adevăratul său destin, care era al unui învins. Gata, pentru o vreme, cu grijile cîrmuirii, cu lupta împotriva tuturor adversităţilor din regat, cu neplăcerea de a împărţi ordine ce nu sînt respectate. Acum, i se dădea pace ; poate lua cerul drept mărturie, cerul acesta care i-a fost potrivnic, se poate învălui în nenorocul său, prefăcîndu-se a îndura cu noblețe durerea unei soarte care îi convine foarte tare. Să-şi ia alţii asupra lor povara de a conduce un popor îndărătnic ! Vedea-vom de se vor descurca mai bine...

„Unde urmează să mă duci, vere ? întrebă el. — La Bordeaux, dragă sire, unde îţi voi da palat frumos, toate cele trebuitoare şi serbări pentru a te bucura, pînă ce te vei înţelege cu tatăl meu. — Există oare vreo bucurie pentru un rege captiv ?“ răspunse Jean al II-lea, din nou preocupat doar de persoana sa.

O, de ce nu acceptase, în zorii acelei zile a bătăliei de la Poitiers, condiţiile pe care i le prezentasem ? S-a mai văzut oare un astfel de rege, în situaţia de a cîştiga o luptă dimineaţa, fără să aibă a-şi trage sabia din teacă, putîndu-şi restabili puterea peste un sfert din regatul său prin simpla punere a semnăturii şi sigiliului pe un tratat pe care inamicul său fugărit i-l oferă, s-a mai văzut un asemenea rege care să refuze toate acestea dimineaţa şi care în seara aceleiaşi zile să ajungă prizonier ? !

Un da în loc de un nu. Actul ireversibil. Ca şi cel al contelui d'Harcourt care s-a întors din drum, a urcat adică din nou scara de la Rouen, în loc să iasă din castel. Jean d'Harcourt şi-a lăsat acolo capul ; de data aceasta, Franţa întreagă risca să cunoască o agonie.

Lucrul cel mai uimitor — şi nedrept — este că regele acesta absurd, încăpăţînat în a-şi pierde toate şansele, deloc iubit înainte de Poitiers, a devenit curînd, pentru că era învins şi captiv, obiect de admiraţie, de milă şi dragoste din partea poporului său, a unei părţi din popor. Jean cel Viteaz, Jean cel Bun...

Toate acestea au început încă de la cina prinţului. Deşi ar fi trebuit să reproşeze totul acestui rege care îi aruncase în nenorocire, baronii şi cavalerii prizonieri îi preamăreau curajul, mărinimia şi mai ştiu eu ce ? Fru-

mos mai simţeau şi mai arătau învinşii aceştia ! Cînd se vor întoarce acasă, după ce familiile lor se vor fi stors de bani, storcîndu-i şi pe sărăntocii supuşi lor, pentru a putea plăti răscumpărarea, baronii şi cavalerii aceştia vor zice, fii sigur, cu trufie : „Nu aţi fost ca mine alături de regele nostru Jean..." Şi nici că se vor mai sătura povestind ziua aceea de la Poitiers !

Delfinul, aflat la Chauvigny, unde lua masa în mare tristeţe, înconjurat doar de fraţii săi şi de cîţiva slujitori, fu avertizat că tatăl său trăia, dar că era captiv. „V-a venit rîndul să guvernaţi, monseniore", i-a spus atunci Saint-Venant.

Din cîte ştiu, nu a mai existat în trecut vreun prinţ de optsprezece ani nevoit a lua cîrma ţării într-o situaţie atît de jalnică. Un tată prizonier, o nobilime decăzută prin înfrîngere, două armate vrăjmaşe cu tabără în ţară, căci Lancaster se află tot dincolo de Loara... mai multe provincii pustiite, lipsă de finanţe, sfetnici lacomi, în vrăjmăşie şi urîţi, un cumnat întemniţat, ai cărui partizani îşi ridică mai mult ca oricînd capetele, o capitală fremătătoare împinsă spre răzmeriţă de către un pumn de burghezi ambiţioşi... Adaugă la toate acestea faptul că tînărul are o sănătate şubredă şi că purtarea sa în bătălie nu i-a înnobilat reputaţia.

În aceeaşi seară, tot la Chauvigny, după ce luase hotărîrea să se întoarcă la Paris pe drumul cel mai scurt, Saint-Venant îl întrebă : „Ce calitate vor trebui să dea persoanei voastre, monseniore, cei care vor vorbi în numele ei ?" La care Delfinul răspunse : „Calitatea pe care o am, Saint-Venant, cea desemnată de Domnul : locţiitor general al regatului". Înţeleaptă i-a fost vorba...

S-au scurs de atunci trei luni. Nimic nu este pierdut cu desăvîrşire, dar nici semne de ameliorare nu sînt, dimpotrivă. Franţa se destramă. Iar în mai puţin de o săptămînă ne vom afla la Metz de unde nu prea văd, îţi mărturisesc, ce mare bine ar putea ieşi, poate doar pentru împărat, nici ce operă grozavă s-ar putea făuri între un locţiitor de regat, care însă nu este rege, şi un legat pontifical, care însă nu este Papa.

Știi ce mi s-a spus acum ? Că fiind dat anotimpul atît de frumos și zilele atît de calde la Metz — unde sînt așteptați mai mult de trei mii de prinți, de prelați și de seniori — împăratul ar fi hotărît, de se va menține vremea aceasta blîndă, să dea ospățul de Crăciun în aer liber, într-o grădină împrejmuită.

Să iei cina afară de Crăciun, în Lorena, este și acesta un lucru nemaivăzut !

CUPRINSUL

Introducere 5

Partea întîi
NENOROCIRILE VIN DE DEPARTE

Cardinalul de Périgord își zicea că... 12
Cardinalul de Périgord vorbește 18
Moartea bate la toate porțile 27
Cardinalul și stelele 35
Începuturile domniei acestui rege zis cel Bun 39
Începuturile domniei acestui rege zis cel Rău 45
Veşti din Paris 52
Tratatul de la Mantes 56
Cel Rău la Avignon 64
Anul cel rău 72
Regatul se fisurează 78

Partea a doua
BANCHETUL DE LA ROUEN

Dispense și beneficii 88
Mînia regelui 90
Spre Rouen 96
Banchetul 100
Arestarea 110
Pregătirile 116
Cîmpul iertării 123

Partea a treia
PRIMĂVARA PIERDUTĂ

Cîinele și puiul de vulpe 136

Naţiunea Angliei 148
Papa şi omenirea 157

Partea a patra
VARA DEZASTRELOR

Cavalcada normandă 170
Asediul de la Breteuil 177
Omagiul lui Phoebus 190
Tabăra de la Chartres 199
Prinţul de Aquitania 208
Demersurile cardinalului 220
Mîna Providenţei 233
Gruparea de luptă a regelui 239
Cina prinţului 247

Lector : ANGELA CISMAŞ
Tehnoredactor : VICTOR MAŞEK

Bun de tipar : 20.10.86
Coli de tipar : 16

Comanda nr. 60 271
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii, nr. 1 — Bucureşti
Republica Socialistă România

COLECŢIA ROMANULUI ISTORIC

univers

Al şaptelea volum din *Regii blestemaţi* (*Regele de fier, Regina sugrumată, Otrăvurile coroanei, Legea bărbaţilor, Lupoaica Franţei, Crinul şi Leul,* traduse anterior în limba română), romanul de faţă, scris de Maurice Druon în 1977, încheie ciclul susamintit. Cititorul va găsi în paginile lui tabloul dezolant al Franţei din timpul Războiului de o sută de ani şi de după înfrîngerea de la Poitiers (1356), unde regele Franţei Jean al II-lea este învins de englezi şi luat prizonier. O carte despre dezastrele şi pustietatea aduse de război, şi-n care personajul cel mai uman şi mai îndrăgit de cititor este Monseniorul cardinal de Périgord, cel care se străduieşte cu orice preţ să instaureze pacea...

Lei 15,50